

Максим Рильський.
1960

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

*

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ
ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

*

*Зібрання
творів
у двадцяти
томах*

*Художні твори
Томи 1—11*

НАУКОВА ДУМКА

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

*

Том перший

Поезії

1907—1929

Проза

1911—1925

Редакційна колегія

Л. М. НОВИЧЕНКО
(голова)

М. П. БАЖАН

І. К. БІЛОДІД

В. А. БУРБЕЛА
(секретар)

Г. Д. ВЕРВЕС

М. М. ГОРДІЙЧУК
(заступник голови)

О. І. ДЕЯ

І. О. ДЗЕВЕРІН

С. Д. ЗУБКОВ

С. А. КРИЖАНІВСЬКИЙ
(заступник голови)

Н. Є. КРУТІКОВА

Б. М. РИЛЬСЬКИЙ

В. М. РУСАНІВСЬКИЙ

М. П. СТЕЛЬМАХ

А. А. ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ

Упорядкування та примітки

В. П. ЛЕТИ

А. А. ТРОСТЯНЕЦЬКОГО

Вступна стаття

С. А. КРИЖАНІВСЬКОГО

Редактор тому

С. А. КРИЖАНІВСЬКИЙ

Редакція художньої літератури

Р $\frac{4702590200-196}{M221(04)-83}$ передплатне

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максим Тадейович Рильський — видатний поет, учений, публіцист, перекладач, громадський діяч — залишив по собі велику творчу спадщину. Двадцятитомне видання творів М. Т. Рильського, що пропонується читачеві, є найповнішим зібранням його поетичних, перекладних, літературно-критичних творів, а також вибраних листів. Видання здійснюється за Постановами ЦК Компартії України і Ради Міністрів Української РСР та Президії АН УРСР.

Принцип розташування матеріалу в даному виданні жанрово-хронологічний: тт. 1—4 — оригінальні поетичні твори; тт. 5—11 — переклади поетичних та драматичних творів; тт. 12—14 — наукові дослідження, статті про дожовтневу, радянську та зарубіжну літератури; тт. 15—16 — праці з мистецтвознавства, мовознавства, фольклору та етнографії; тт. 17—18 — публіцистика; т. 19 — автобіографічні матеріали і листи; т. 20 — листи.

В основу зібрання творів покладено останні прижиттєві публікації, в яких, таким чином, відбито останню волю автора. Окремі випятки застережено.

Твори подаються в хронологічному порядку: поезія — за збірками, в тій послідовності, як їх розташував сам автор, адже кожна збірка складає певну цілісність. Твори, які не входили до збірок, вміщені в розділі «Поза збірками». В кожному томі подаються примітки та алфавітний покажчик творів. У примітках подано історико-літературний та реальний коментар до творів поета, дати публікацій, джерела тексту, різночитання. Примітки й коментарі самого М. Т. Рильського містяться в основному тексті, в посторікових виносках.

У виданні враховані зміни, внесені автором під час публікацій творів в останньому, найповнішому прижиттєвому виданні: Твори в десяти томах. К., Держлітвидав, 1960—1962. Як уже зазначалося, дане видання є найповнішим. Однак до нього не увійшли прозові переклади М. Т. Рильського, а також твори і переклади, виконані в співавторстві. Листи вміщуються переважно ті, що мають історико-літературне значення. Не друкуються і деякі вірші (напр.,

написані до окремих календарних дат), а також ряд лібретто опер, оперет, створених самим поетом або в співавторстві.

Редакційна колегія та упорядники здійснили певну роботу щодо точнішого датування творів, особливо поетичних. У тексті під віршами залишені тільки дати, поставлені самим поетом, а всі інші — за часом першої публікації в періодиці чи в збірках — подаються у примітках. Редакційна колегія відмовилася від поставлених автором у десятитомному виданні дат за часом виходу тієї чи іншої збірки (напр., «Де сходяться дороги»), оскільки від часу написання твору до його публікації в книжці, як правило, минало не менше року, а іноді й більше.

Знято також поставлені автором у десятитомному виданні дати у збірці «Під осінніми зорями»: 1911—1918. Частину віршів продатовано точніше — за першими публікаціями; решту залишено без дат.

У виданні не коментуються широко відомі імена письменників, міфічних богів та героїв, а також зміст художніх творів. Коментуються епіграфи, події, назви, а також родинне, літературне й наукове оточення М. Т. Рильського.

Перекладні твори, вміщені в окремих збірках поета, подаються у відповідних томах перекладацького доробку письменника у хронологічному порядку за мовами (переклади з російської, польської, французької складають окремі томи). В основу томів науково-критичної спадщини, публіцистики, листів також покладено хронологічний принцип, а наукові твори згруповані й за певними галузями наук — літературознавство, мовознавство, фольклористика, етнографія. Оскільки М. Т. Рильський до окремих праць повертався кілька разів, поширюючи та вдосконалюючи їх, редакційна колегія і упорядники обирали найдосконаліший текст. Про наявність інших варіантів та редакцій вказується у примітках.

Тексти подаються за сучасним правописом із збереженням всіх морфологічних та лексичних особливостей мови письменника. Описки та друкарські помилки, допущені в попередніх виданнях, виправляються беззастережно.

Редакційна колегія складає подяку науковим співробітникам Київського літературно-меморіального музею Максима Рильського за допомогу у підготовці цього видання.

БАГАТОГРАННИЙ ТАЛАНТ

Максим Тадейович Рильський працював у літературі понад півстоліття. Його творча діяльність почалася ще до Жовтня, але по-справжньому здібності поета розкрилися лише після Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Почавши з інтимної лірики, Рильський зумів відшліфувати свій багатогранний талант, стати видатним співцем соціалістичної епохи, майстром поезії соціалістичного реалізму. І не тільки поезії. Ще на дожовтневі роки припадають його виступи в художній прозі, а на перші післяжовтневі — в галузі критики.

Та й цим не обмежується літературна діяльність Рильського. Майже на початку творчого шляху береться він за переклади. Однією з перших його великих і ґрунтовних праць був переклад на рідну мову славнозвісного «Пана Тадеуша» Адама Міцкевича, завершений у середині 20-х років. І далі праця в царині художнього перекладу, головним чином поетичного, стає систематичною, не припиняючись до кінця життя. Максим Тадейович перекладав з багатьох іноземних мов, зокрема з польської, французької, сербохорватської, а також з мов народів СРСР — насамперед з російської, білоруської, грузинської, вірменської. Переклади складають дві третини творчого доробку поета.

Рильський був не лише поетом, а й вченим. Вважає розмах творчого діяння поета-академіка у різних галузях філологічної науки, мистецтвознавства, де він на основі марксистсько-ленінської наукової методології відкривав нові обрії. У літературознавстві, мовознавстві, фольклористиці, у галузі музики, театру, кіно, образотворчого мистецтва він залишив серйозні дослідження. Ним написані також критичні та публіцистичні твори неперехідного значення, в яких ерудиція дослідника поєднується з інтуїцією митця, пристрасть громадянина з об'єктивністю вченого, авторитет майстра з доброзичливістю старшого товариша.

Інтимний, довірливий тон його статей, рецензій, виступів з різноманітних питань громадського та літературно-мистецького життя, зокрема в книжці «Вечірні розмови», дає змогу його

публіцистиці лишатися дійовою зброєю в боротьбі за мир, за дружбу народів, за нові висоти культури, мистецтва, в боротьбі за збереження природи.

Поет наполегливо працював над своїм світоглядом, розширював творчі обрії, прагнув до нових висот художньої майстерності. Особливо плідною та різноманітною була його творчість у післявоєнний час. Державна діяльність як депутата Верховної Ради СРСР ввійшла в коло його обов'язків з 1946 р. У 1943—1946 рр. він очолював Спілку письменників України. Дійсним членом Академії наук Української РСР М. Т. Рильський обраний 1943 р., академіком АН СРСР — 1958 р. З 1942 р. і до кінця життя Рильський керував Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, що пині носить його ім'я. Він був одним із найдіяльніших учасників руху боротьби за мир, головою Українського і членом Міжнародного комітетів славістів.

За літературну та наукову діяльність М. Т. Рильський був нагороджений трьома орденами Леніна, орденом Трудового Червоного Прапора та орденом Червоної Зірки.

* * *

Максим Рильський народився 19 березня 1895 р. у Києві, в родині відомого економіста й етнографа Тадея Розеславовича Рильського. Батько був дрібним поміщиком і досить помітним прогресивним громадським діячем; мати Меланія Федорівна — селянка села Романівки Сквирського повіту Київської губернії (нині — Попільнянського району Житомирської області), де минули дитячі літа майбутнього поета. Перші враження дитинства — світ чудової природи, рибальство та мисливство, оточення селянських дітей, народна пісня, улюблені книги (Максим рано оволодів грамотою і багато читав), співчуття до трудящих людей і їх тяжкої праці — визначили дальший поступ поета, зумовили його перехід на сторону народу після революції.

У 1902 р. помер батько. Родичі та опікуни віддали Максима до однієї з київських приватних гімназій, де він одержав добру освіту. Під час навчання в гімназії майбутній поет жив у родинах таких видатних прогресивних діячів, як композитор М. Лисенко, професор О. Русов, обертався в колах поступової української інтелігенції.

Почав писати Рильський дуже рано. Вже 1907 р. в періодичній пресі опубліковано його вірші, а 1910 р. видапо першу книжку поезій «На білих островах».

Поет пройшов складний шлях формування громадсько-політичних поглядів, естетичних смаків і уподобань в атмосфері реакції після поразки першої російської революції 1905—1907 рр., в умовах

пового революційного піднесення 1912—1914 рр., першої світової війни, Лютневої буржуазно-демократичної та Великої Жовтневої соціалістичної революцій. Це був шлях від співця «лісових ідилій» до співця «трудів і днів» радянських людей, співця дружби народів, від аполітизму та нейтральності до активної участі в соціалістичному перетворенні світу, від неокласика до класика. Долаючи класові, станові, естетичні передсуди, він став поборником правди і краси будованого комуністичного суспільства.

Про те, як М. Рильський у невтомних шуканнях виробляв повий колективістичний світогляд, завойовував нові ідейні та естетичні позиції, написано чимало книг¹.

Ми ж розглянемо лише основні, визначальні віхи творчого шляху Рильського, повчального тим, що саме у соціалістичному суспільстві поет зумів якнайповніше розвинути всі сторони свого багатогранного таланту і зробити вагомий внесок у духовну культуру своєї нації і всього багатонаціонального радянського народу.

* * *

М. Т. Рильський видав за життя чимало книг лірики, поем, вибраних творів, перекладів. Разом із посмертною збіркою «Іскри огню великого» (1965) їх налічується вісімдесят. Перша — «На білих островах» — вийшла у 1910, остання прижиттєва — «Зимові записи» — 1964 р. Доля дарувала поетові творче довголіття; його життєвий шлях проліг крізь дві епохи, дві суспільні формації — капіталістичну й соціалістичну; він дожив до часів зрілого соціалізму (помер 24 липня 1964 р.).

Чим яскравіша індивідуальність поета, тим виразніше відбиває вона як частина суспільного організму зміни в соціальній психології та національному характері народу, адже немає сумніву, що в кращих своїх мистецьких зверненнях Рильський — поет народний. Відомо, що в юності він не був революціонером, вважав себе «сучасності короткозорим сином», і тим знаменніша еволюція — через чотири війни і три революції — від аполітичності до переконаності поета-трибуна:

Все, що дише й горить
У полі, в майстерні, в слові,
Має служити
Робітникам!
...Слухай, дивись, учись.
Будь сьогоденним! —

писав поет у «Декларації обов'язків поета й громадянина».

Максим Гадейович рапо усвідомив своє життєве і творче покликання. Своїми темами і мотивами, художніми якостями, поети-

¹ Див., зокрема, монографію Л. М. Новиченка «Поетичний світ Максима Рильського (1910—1941)». К., 1980.

кою його напівдитяча книжка «На білих островах» виглядала не менш «дорослою», ніж перша-лішня книжка тодішніх українських поетів. До гімназії його віддали «просто у третій клас», у п'ятнадцятирічному віці він уже видав першу книжку віршів, а в сімнадцятирічному — опублікував перші прозові етюди. Одним словом, ознак раннього мужніння поета знаходимо чимало, але й протилежного — ознак соціального інфантілізму — також. Про це поет із граничною щирістю розповів у автобіографічному творі «Із спогадів»: «Словом, і злидні тодішнього села, і його темряву я бачив, я знав, я розумів... Проте це якось проходило повз мене, і тільки набагато пізніше спомини про всі ті речі помогли сформуванню мого справжнього світогляду і прийняттю всім серцем, не тільки розумом, Великої Жовтневої революції. А на той час «моє» — це були книги, яких читав я багато і без усякої системи, і власні вірші, яких я писав теж багато, писав і «оповідання», і «драми», і навіть якісь «трактати».

Ці подвійні впливи (а що вони були подвійні, підтверджує сам поет словами «в демократизм батьків я мережковщини вливав наполовину») визначали й сильні, й слабкі риси творчого обличчя поета. Справді, демократичні традиції, шукання правди, вболівання за долю бідних і пригноблених явно відчутні в перших, ще дитячих віршах, якими поет розпочинав свій шлях. Він сподівається, хай ще дуже наївно, що

Народ без крові
Щастя здобуде,
Й царство свободи
На землі буде.
Скинуть кайдани,
Скинуть неволю,
Й народи глянуть
У вічі долі.

Комплекс ідей та образів у книжці «На білих островах» теж подвійний: то прагнення знайти мету життя у боротьбі за кращу долю, то бажання втекти від людей, людської кривди на «білі острови», тобто на хмари, в піднебесні простори. Проте у віршах, написаних після виходу першої книжки і друкованих протягом 1911—1914 рр. у періодичних виданнях, переважаючою потою є вільнолюбиве «слава тим, хто прагне волі, хто весь вік живе в борні» («Слава тим, хто прагне волі...»).

Роки 1911—1918, незважаючи на складні зовнішні обставини, позначені інтенсивністю творчого діяння. 1918 р. вийшло перше видання великої книжки лірики «Під осінніми зорями» з мотивами переважно романтичними, де поряд з елементами наслідування українських модерністів (О. Олесь, М. Вороний, М. Філянський), російських символістів (О. Блок, А. Бєлий, І. Анненський, Вяч. Іва-

нов), французьких парнасців і символістів (Бодлер, Рембо, Верлен) видно шукання власного голосу, власного обличчя. Впливи символізму не були органічними; вже тоді поет прагнув конкретності бачення, предметності малюнка, вже тоді поряд з впливами модерних течій у Рильського відчутна орієнтація на класику.

Сама назва книжки вказує, що основою тодішнього художнього світогляду Рильського був гамсунівський пантеїзм, злиття з природою. І справді, все краще, що є в книжці «Під осінніми зорями», пов'язано з оспівуванням природи та селянської праці. Відгуків на події суспільного життя у ній майже немає.

Більше їх у поемах «Царівна», «Бенкет», «На узліссі», що друкувалися в 1917—1918 рр. у періодичних виданнях, але до пізніших книжок не включалися (лише ідилія «На узліссі» була видана 1918 р. окремою книжкою).

У ліриці та поемах простежується нелегкий процес ідейного і художнього визрівання та самовизначення поета у складних умовах першої світової війни та Лютневої революції; подібно до багатьох представників старої інтелігенції він шукав шляхів до народу, до нового революційного мистецтва.

Утвердженню Рильського як радянського поета передував період розгубленості та нейтралізму. Живучи на селі, він тривалий час не брав участі в громадському та літературному житті: «Влітку 1918 р. Рильський залишає Київ, виїхавши на постійне життя у знайому з дитинства повітову глибинку, а з кінця того ж року — в розпал громадянської війни — припиняються будь-які його літературні публікації. Так буде тривати до 1922 року, коли в щойно заснованому видавництві «Слово» вийде його книжка «Синя далечінь» і почнуться виступи поета уже в новій радянській пресі»¹.

Початком нового етапу став 1923 р., коли поет після гострої критики збірки «Синя далечінь» за «втечу в минуле» у листі до редакції київської газети «Більшовик» не тільки відкинув закид, ніби він у ці роки лише ловив рибу та милувався природою, а й стверджував, що працював над своїм ідейним переозброєнням: «В останні часи в моїй ліриці відносно мотивів іде еволюція, і що вона дасть — побачить читач. В кожному разі сучасність заговорила»².

Головним підсумком прожитих літ, важких і тривожних роздумів над своїм місцем у житті, глибокої і чесною переоцінки духовних цінностей з точки зору революційної дійсності були рядки:

Ні, ні! Прийдешнє — не казарма,
Не цементовий коридор!

¹ Новиченко Л. М. Поетичний світ Максима Рильського, с. 46—47.

² «Більшовик» (Київ), 1923, 25 вересня.

Сіє в небі пам не дарма
Золотоокий метеор.
І він черкне щасливу землю,
І світ наш буде голубим
Од стін золоченого Кремлю
До піль, де спить залізний Рим.

(«Ні, ні! Прийдешнє — не казарма»)

Додамо, що нейтралізм має багато ідеологічних, психологічних, естетичних нюансів. У конкретних обставинах громадянської війни та класової боротьби на Україні позиція, зайнята поетом, була позицією позитивного плану; це була позиція тимчасової розгубленості, але не ворожості. До того ж поет у цей час працював сільським учителем і таким чином служив новій народній владі.

* * *

Двадцять років, особливо після переїзду до Києва восени 1923 р., були для Рильського періодом найінтенсивнішого творення, визрівання його як співця труда і трудящих, щастя і згоди, дружби та єднання народів і культур, як поета-гуманіста.

Було видано сім книг віршів. Крім «Синьої далечини» (1922), вийшли «Поєми» (1924), «Крізь бурю й сніг» (1925), «Тринадцята весна» (1926), «Під осінніми зорями» (друге видання, 1926), «Де сходяться дороги» (1929), «Гомін і відгомін» (1929). Крім того, було надруковано переклад «Пана Тадеуша» А. Міцкевича (1927), опубліковано ряд поетичних, прозових творів і критичних виступів у періодичній пресі.

У цей час (орієнтовно 1922—1928 рр.) Рильський належав до угруповання неокласиків. У міру прилучення до бурхливого процесу творення нової, соціалістичної культури та мистецтва все чіткіше окреслювався його соціалістичний ідеал, поставав новий герой, пове розуміння добра і краси і відбувався поступовий відхід від позицій неокласицизму.

Книги віршів, в яких уміщено й поеми «Чумаки», «Крізь бурю й сніг» та «Ганнуся», свідчили про ріст Рильського як майстра слова.

Нове життя, уявлення про щастя — все це знаходить найповніше вираження в образі героя — ліричного й епічного; нові герої відображають і нові ідейні позиції самого поета, якого так часто звинувачували в «бокуванні»:

Неси в щільник свій мозок, кров і плоть.
Таких, як ти, кипучі мільйони
Ідуть, щоб світ востаннє розколеть
На так і ні, на біле і червоне.

(«Збирають світлі, золоті меди»)

Таких свідчень нового ставлення до дійсності в першій, а ще виразніше — другій половині 20-х років поезія Рильського дає чимало. Згадаймо вірш «Лягла зима» з образом «Микули повочаслого», що прагне уквітчати землю, цілу низку ескізних образів Ганнусь, Грицьків і Петриків, які осягають шкільну науку; зрештою, з них вирости образи перших героїв поета — Ганнусі та — трохи пізніше — Сашка в однойменних поемах.

Важливою рисою Рильського — вже як поета радянського — навіть у роки, які в деяких течіях радянської поезії були позначені мотивами занепадництва, був оптимістичний тон його віршів. Характерним для поета є почуття злиття з природою і людьми: «Яке це щастя в radoшах земних трудів і днів спивати кубок повний», а ці «труди і дні» перегукуються з часами античності, з поезією Гесіода. Поет проголошує ніби «абеткові істини», що стали істинами високої поезії: «Нехай вибагливий не подивує гість: хто робить, той і їсть».

Поряд з емоційно-почуттєвим іде процес дослідницького логічного пізнання й утвердження нової правди, нової краси і моралі. Поета приваблюють широко відкриті для молоді двері до освіти, культури, науки, до формування гармонійної людини — у вільній праці і вільній творчості.

На жаль, у численних тодішніх збірниках, хрестоматіях, декламаторах вміщувалися переважно твори «неокласичного» Рильського, такі як «Сафо до Афродіти», «Несіть богам дари», «Самотня келія», в той час як його поезія давала скільки завгодно зразків повітньої лірики кохання, природи, праці, як-от: «Осінь ходить, яблука золотить», «Коли полинуть бригантини», «Ластівки літають, бо літається». «Тріпоче сокір...», «Опівдні», де «відчутні мотиви прийняття нової дійсності».

Деякі критики вульгаризаторського штибу охоче помічали в Рильського все те, що зв'язувало його з духовними рештками минулого, і дуже неохоче — все, що характеризувало митця як поета сучасності, що свідчило про його ідейно-творчу перебудову.

Кожна з трьох згаданих вище поем — «Чумаки», «Ганнуса», «Крізь бурю й сніг» — була по-своєму знаменною для еволюції поета. У заключних рядках останньої поем, який пробивався до нових творчих висот «крізь бурю й сніг», оснівує «симфонію мускулатур», з вірою і надією спостерігає нових людей, благословляє шлях до комуністичного завтра:

Благословен молочний дальній шлях,
Що рве серця і відкрива походи!

Тут на землі, на радісних полях
Ростуть жита і юний вітер ходить.

(«Крізь бурю й сніг»)

Звичайно, ознак нового слід шукати не лише в деклараціях, нехай і найпоетичніших, а головне в тих образах трударів, мостів, саду, що символізували новий колективістичний лад, визначали місце поета в спільному поході до мети:

Ми разом будемо змагатися і йти,
Копати золото, розводити мости,
Серед пустелі сад насаджувать зелений...

(«Пробіг автомобіль...»)

У книжках «Де сходяться дороги» та «Гомін і відгомін» були і холоднуваті стилізації в дусі парнаських співців та неокласичних канонів, але, мабуть, саме з огляду на таку поезію Рильський самокритично визнавав: «Я натомився од екзотики, од хитро вигаданих слів» і закликав свою музу:

О перекинь моста, моя немудра пісне,
До радощів людських і до людських зусиль.

(«Не надивився, ні! я на сади рожеві»)

* * *

Уже творчість 20-х років явила читачеві митця високої культури, поета класичної традиції, який у своїх катренах, сонетах, октавах умів бути сучасним, цим доводячи, що можливості класичної форми далеко не вичерпані, що вона дає простір для новаторства, особливо коли її наповнює сучасний зміст. Рильський зростав — ідейно і художньо — від книжки до книжки.

Початок 30-х років ознаменований у Рильського крутим поворотом до тем, мотивів, картин, образів соціалістичного будівництва. Після зламної книжки «Знак терезів» (1932), про яку сам поет писав, що «...це він, той квітень торішній (постанова ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій») поміг мені восени здати збірку «Знак терезів», таку далеку від збірок попередніх — і «по-хорошому», здається мені, далеку. Це бадьорий вітер пав'яв мені гнівне закіпчення «Марини...»¹.

Наступного 1933 р. поет видає повість, а по суті роман у віршах «Марина». Далі йдуть книжки: «Київ» (1935), «Літо» (1936), «Україна» (1938), «Збір винограду» (1940) та чотири видання вибраних віршів українською (1937, 1939, двічі — 1940) і три (1935, 1936, 1940) російською мовами.

У нових творах, зокрема в «Декларації обов'язків поета й громадянина» та «Знак терезів — доби нової знак», поет рішуче засудив всяке «бокування», нейтралізм і заявив про своє бажання служити своїм словом робітничому класові, бо, мовляв, «не жрець, по

¹ «Літературна газета», 1933, 27 квітня.

вождь, а робітник — поета справжнього імення («На сонці ясени горять»).

Крім декларацій, є тут і образні, картинні осягнення нової будівничої доби («Гімн труду і сонцю», «В косовицю», «Дощова трилогія»).

Прагненням втілити новий ідеал людини і суспільства проп'яті вірші «Ленін», «Бетховен», «Франко», «Прометей», «Дружба». Поряд із прославленими іменами, «вічними образами» в них вимальовується постать пастушка, який нині пасе корів, а завтра водитиме поїзди, старого винахідника чи жінки — голови сільради, сміливої, вродливої, розумної («Чотири вірші», «Голова сільради»); всі ці образи поглиблювали реалізм Рильського.

Були в поета й труднощі, які він розумів перш за все як розрив між старою формою і новим змістом, між старими естетичними смаками і новими ідейно-мистецькими вимогами. Іноді давав себе знати навіть певний пуританізм, спрощене розуміння сучасності поетичного слова:

Яскраві барви, повні тони!
Нюанси пріч і геть півтон!

Сьогодні подібні протиставлення здалися б дивними — чому пріч нюанси і півтони, якщо вони на своєму місці і відповідають творчому задумові поета? Але над усім чулася оптимістична домінанта («віддам тобі серце і кров, нова моя, нова дорого»), а в надзвичайно інтенсивному творчому процесі тимчасове відсіювалося, істинно цінне — лишалося.

Які б жанрові різновиди лірики ми не взяли, скрізь Рильський лишив помітний слід: у пісні («На білу гречку впали роси»), у медитації («Ми збирали з сином...», «Грибок»), оді («Моя Батьківщина»), в сонеті («Рибальські сонети»), інвективі («Народам світу»), поемі («Любов»), ліро-епічній композиції («Тарас Шевченко і Іван Голота»), в циклах («Дощова трилогія», «Золоті ворота», «Море і солов'ї»). Все це неоглядне поетичне багатство було наслідком того, що поет, йдучи шляхом соціалістичного реалізму, осягав усе нові й нові творчі вершини. Вірш його стає більш демократичним, а одночасно й більш філософічним; конкретні картини соціалістичної дійсності насичуються вагомими художніми деталями й узагальненнями.

«Спостерігаючи зростання поезії М. Рильського, можна сказати, що чим глибше входив поет у радянську дійсність, тим більше він визначався як поет радянський, тим більше зростав він і як поет український. Його радянський патріотизм підвищував у ньому почуття національної гордості. Рильському, як і кожному визначному поетові, ставало дедалі ясніше, що Жовтнева револю-

ція — такий же природний, виправданий всім ходом попередніх подій висновок із історії України, як і з російської історії», — писав О. І. Білецький¹.

Ще 1924 р. у вірші «Човен» Рильський писав про поета, який перш ніж вийти з піснею на люди здійснює величезну внутрішню працю душі і «все, що снами й веснами розлило, спрямовує у пишне творче літо». Такий час прийшов. У самій назві книжки «Літо» відбилися провідні мотиви і настрої поета: почуття творчої зрілості і водночас нової молодості, дарованої епохою соціалістичного творення. У смутку і веселощах, у пасолоді працею і піснею, в ненависті до ворога й любові до трудівника, у пейзажі й роздумі ця молодість дає поетові відчуття «героїчного стапу світу», приплив поетичної снаги і, зрештою, почуття зрослої відповідальності за слово:

І знай, для кого ті будови:
Читач — народ. Із ним іди
І стяг, де грає колір крові,
Мистецтва злотом обведи.

(«Дощова трилогія»)

* * *

Варто пригадати знаменне побажання Рильського самому собі у вірші «Із циклу «Золоті ворота»:

А як зайдеться на війну —
В пайвищу вдарити струну.

І справді, коли давно передбачувана і все ж несподівана війна з гітлерівським фашизмом нагринула, поет-патріот зустрів її у всеозброєнні таланту, ідейності, майстерності. Його публіцистично-поетичні заклики, патріотичні медитації, палкі сповіді кликали до відсічі ворогу, до гніву й помсти, до захисту рідної землі та її визволення від ярма тимчасової окупації. Рильський умів працювати швидко, оперативно, тримати руку на пульсі часу. Уже на початку війни з'являється книжка «За рідну землю»² кращими віршами довоєнного часу та з написаними у перші дні Великої Вітчизняної війни. Протягом 1942 р. одна за одною виходять: «Слово про рідну матір», «Світла зброя», «Світова зоря», в періодиці друкуються розділи поеми «Мандрівка в молодість». За ці твори Рильському була присуджена Державна премія СРСР 1943 р.

Особливо треба виділити «Слово про рідну матір», виголошене на першому Антифашистському мітингу представників українського народу в листопаді 1941 р. Ремінісценції зі «Слова о полку Іго-

¹ Рильський Максим. Твори в 10-ти т. К., 1960, т. 1, с. 30—31.

ревім», з творів Шевченка природпо влітаються в художній лад поеми-ораторії, пронизаної пристрасною любов'ю до рідної землі й ненавистю до ворога. Її пафос надихав на боротьбу бійців Радянської Армії, трудівників тилу, партизанів та радянських людей, що на окупованій території потрапили у гітлерівське ярмо:

Хіба умерти можна їй,
В гарячій захлинутись крові,
Коли на справедливий бій
Зовуть і дерева в діброві,
Коли живе вона в міцній
Сім'ї великій, вольній, новій?

У багатьох творах Рильський виступає як поет-трибун і його високий пафос не здається штучним; ненависть до ворога саме і потребувала таких гнівних слів:

Я — син Країни Рад. Ви чуєте, іуди,
Ви всі, що Каїна горить на вас печать?
Отчизни іншої нема в нас і не буде.
Ми кров'ю матері не вмієм торгувать.

(«Я — син Країни Рад»)

До кінця війни вийшли з друку книжки «Велика година», «Вибрані поезії» та поема «Жага» (1943), «Мандрівка в молодість», «Марина», «Неопалима купина» (1944).

Слід визнати, що у творчості поета часів війни були не лише високі злети, а й деякі прорахунки, скажімо, архаїзація мови в збірнику «Неопалима купина», печіткість в ідейних оцінках деяких подій та постатей минулого в «Мандрівці в молодість». Справедливі критичні зауваження Рильський визнав, давши згодом нову редакцію поеми, яка залишається в активі нашої епічної поезії. Проте в тодішній критиці не обійшлося без кон'юнктурних перебільшень, безпідставних політичних обвинувачень поета.

Про чистоту помислів поета свідчить той факт, що в найнапруженіший час боротьби з фашистськими загарбниками поет подав заяву про вступ до Комуністичної партії і був прийнятий до її лав спеціальною постановою ЦК ВКП(б) у 1943 р. без проходження кандидатського стажу.

Кращі твори поета воєнних років залишаються нетлінним скарбом, золотим фондом радянського мистецтва.

* * *

Останнє двадцятиріччя (1945—1964) життя і творчості Рильського також було складним. Те, що він встиг зробити за цей час як у поезії, так і в науці, дає підстави говорити про новий, вищий етап його творчого розвитку. Критики, використовуючи метафору

самого поета, назвали ці роки «третім цвітінням». Величезна «праця душі» дала вагому кількісно і якісно продукцію, а саме: десяток книг віршів від «Вірності» і «Чаші дружби» (1946), через «Мости» (1948), «Братерство» (1950), через кілька одностопних, двостопних, тритопних видань поетичних творів (1946—1949, 1951, 1955, 1956) до збірок «Сад над морем» (1954), до відзначених Ленінською премією 1960 р. книг «Троянди й виноград» (1957), «Далекі небосхили» (1959) і до останніх збірок: «Голосіївська осінь» (1959), «Згряя веселиків» (1960), «В затінку жайворонка» (1961), «Зимові записи» (1964).

У 1960—1962 рр. побачило світ десятитомне видання творів Рильського. Протягом післявоєнного часу опубліковано п'ятнадцять збірок літературно-критичних праць та кілька книг публіцистики, серед них «Вечірні розмови» (1964).

Разом з тим у деяких поетичних книжках відчутні впливи культу особи, а отже й зниження художньої сили та правдивості («Наша сила», 1952, «Ранок нашої Вітчизни», 1953). Різка й несправедлива кон'юнктура критика 1947—1949 рр. (сама назва «проробницької» критичної статті «Чому літають ластівки?» промовисто говорить про її тон, зміст і напрям), з одного боку, схилила поета до ложнокласичної одописності та прикрашателства, а з другого — глибоко ображала поета, який щиро сказав: «А понад усім — розумна й строга школа життя і голоси великих учителів — народу, Партії, Леніна... Ця школа, ці голоси зробили з мене те, ким я є нині: літератора, який вважає себе передусім слугою народу, людину, яка в дні великої священної боротьби з гітлерівськими звірами вступила до лав Комуністичної партії, твердо пообіцявши звання комуніста своєю роботою виправдати...» І коли всі ці бар'єри лишилися позаду, творчість Рильського явила гармонійну єдність його теоретичних постулатів (наприклад, у статті «Краса») і образно-емоційного втілення принципів соціалістичної естетики. Поет стверджує єдність краси і праці:

Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
І музику палку, що пізно серце тисне.
У щастя людського два рівних є крила —
Троянди й виноград, красиве і корисне.
(«Троянди й виноград»)

Часто повертається Рильський у віршах до теми мистецтва, стверджуючи, що саме життя є джерелом естетичної пасолоди:

Та найніжніше там цвітіння,
Найвище серце там зліта,
Де рух, де дія, де горіння,
Чуттів і мислей повнота.
(«Художник»)

Задовольнив, нарешті, поет і свою жадобу дальніх мандрівок, що раніше відбувалися переважно в уяві та на папері. Скільки гарних віршів породили його подорожі по рідній Україні, Грузії, Вірменії, Білорусії та Російській Федерації, а також — за кордони Батьківщини! Зразу ж пригадуються: «Подорож на Закарпаття», «Югославські записи», «У молодій Польщі», «Щедрість» (Білорусь), ба навіть цілі книжки, наприклад «Далекі небосхили» з циклами творів про Францію та Бразилію.

Остання подорож, яку здійснив поет у країну прекрасного, — цикл «Таємниця осіннього листя». Його можна розглядати як песничний заповіт, особливо вірш «Що я ненавиджу і що я люблю», з просторим прозовим епіграфом, в якому наголошується, що на цю тему «власне, говорять у тій чи іншій формі всі письменники світу, всі на світі люди».

Речі прості й чисті люблю я:
Серце для друзів одкрите,
Розум, до інших уважний,
Працю, що світ звеселяє,
Потяск руки мозолястої,
Сяні світанки над водами...

* * *

Скільки людських облич, портретів, характерів проходить у ліриці Рильського, незримо спрямовуючи нашу поезію і поетів проти егоцентризму, зосередження уваги на власній особі. Власне, ця населеність його лірики людьми і є «формулою переходу» до епосу. Ми досі лише побіжно торкалися ліро-епічної та епічної частини творчості поета, а вона досить значна й об'ємна. Півтора десятка поем, серед них дві великі — «Марина» та «Мандрівка в молодість», а також цикли та ліро-епічні етюди складають два томи в десяти томному виданні творів Рильського. В свій епічний доробок він, крім поем, включив такі цикли, як «Ленінградські нариси», «Київські октави» та «Весняні води», але оминув два великі цикли 30-х років «Дощова трилогія» та «Море й солов'ї», змістив «У молодій Польщі», але не подав цикл з дев'яти віршів «Остання весна»; ввів «Подорож на Закарпаття» та «Над Дніпром», але не зробив цього щодо циклів 50-х років «Книга про Францію», «На братній землі» та «Ріо-де-Жанейро» (одинадцять віршів). Поставив він у епічний ряд ліро-епічні етюди «Сіно», «Кінь», але не включив сюди, скажімо, «Човен»...

Безперечно, вже у самій циклізації закладено епічне зерно і прокладено місток від лірики до епосу, як, до речі, і в баладі. Поєми ж Рильського умовно можна поділити на дві групи: «сновідальні» твори романтичного плану і високого, патетичного стилю — «Царівна», «Крізь бурю й сніг», «Жага», «Слово про тугу й

щастя» — та сюжетні, розповідні, типу оповідань або повістей у віршах «Чумаки», «Сашко», «Марина», пізніше — «Любов» та «Мандрівка в молодість».

Лише умовно можна говорити, що в перших переважає стихія авторського «я» та ліричних відступів, а в других — сюжетні колізії, бо і в «Чумаках», і в «Любові», і в «Мандрівці в молодість» таких позасюжетних міркувань чимало. Згадаймо назви розділів у «Чумаках» — «Автор міркує про мистецтво» або «Автор зовсім не зважає на закони архітекτονіки». Три оповідні поеми — «На узліссі», «Чумаки» та «Мандрівку в молодість» — Рильський написав своїм улюбленим розміром — октавами, додержуючись традиції Пушкінового «Будиночка в Коломні».

Кожне десятиріччя лишало помітний слід на тематиці, проблематиці, поезиці його епічних творів. Так, три перші поеми, написані ще в 10-ті роки, — «Царівна», «Бенкет», «На узліссі» — це об'єктивовані пошуки ліричним героєм свого місця в житті і мистецтві, ідеалу краси, це полеміка з тими, хто хотів применшити значення особистості чи нівелювати її; звідси запевнення, що він «не раб ідей нав'язаних», хоч, звичайно, обстоювання безідейності не могло не викликати заперечень.

Поеми 20-х років — «Ганнуся», «Крізь бурю й сніг», «Чумаки», «Сашко», теж сповнені драматичних колізій, кожна по-своєму являє собою місток поета до нової радянської дійсності та нових ідейно-естетичних позицій. Пристрасне шукання нового героя, до того ж героя позитивного, увінчалось успіхом, бо й Ганнуся, й Сашко — це трудівники, будівничі, справжні герої нового світу. Полемічний тон поеми «Чумаки» спрямований проти ліваків із пролеткультівського та ліфівського таборів, які у своєму запереченні старого ладні були виплюнути з поезії емоцію та красу, відкидали будь-які зв'язки з творчістю минулих часів. Рильський мужньо захищав класичну спадщину, гармонійне поєднання думки й почуття як умову істинно прекрасного, як запоруку справжнього мистецтва.

Іншим пафосом прийнята велика поема «Марина» (1927—1932). В ній торжествує принцип історизму; в постатях Марини і Марка відчувається живий перегук із сучасністю. Тема визволення жінки поєднується з іншою — про долю народних талантів у кріпосницькому світі. Зростання людської гідності в кріпачки Марини знаменує неминучість наростання бунтарських настроїв у народних пизах, що призводило до появи Кармелюка та подібних йому захисників бідноти. Поема також спрямована проти всілякого панського «народолюбства», базикапня ліберальних уболівальників за долю народу, його талантів. Над поемою, що стала помітним явищем у літературі соціалістичного реалізму, незримо витають

імена трьох великих учителів Рильського: Т. Шевченка, А. Міцкевича, О. Пушкіна. Четвертим учителем і натхненником поети в його праці над твором була народна пісня. Саме з однієї з народних пісень про Марка виріс сюжет «Марини».

По-своєму характерні й наступні поеми Рильського. Так, «Любов» — то піби друга поема із задуманої трилогії про долю жінки в минулому і сучасному; в ній видно шукання поетом нових реалістичних засобів образного змалювання сучасної сім'ї, радянської жінки — повноправного учасника соціалістичного будівництва.

Високим патріотичним пафосом пронизана створена в час війни, до 25-річчя Радянської влади на Україні, поема «Жага». В ній у романтично-патетичному тоні, в алегоричних образах розкривається любов до Батьківщини. Як людина не може жити без хліба, води, повітря, так не може вона жити без Вітчизни. «Безпосередністю почуття, силою пафосу, мовним та ритмічним багатством, своєрідністю суто музичної будови «Жага» становить значне явище в творчому розвитку поета», — писав О. І. Білецький¹.

Важливим внеском Рильського у поетичний епос стала в завершеному вигляді автобіографічна поема «Мандрівка в молодість» (1941—1944—1956—1960).

У своїх поемах та циклах Рильський здійснив велику новаторську місію, ввівши в поезію нові форми й нові образи, поєднавши сюжетну й позасюжетну розповідь, показавши придатність для новітнього епосу і «високого», пафосного, і «низького», оповідного, з елементами гумору, стилів.

Серед «уроків Рильського», як у ліриці, так і в епосі, назвемо його вміння бути справжнім новатором у використанні відомих версифікаторських і образно-емоційних засобів, у пошуках «резервів» класичної форми.

Ідеї і образи дружби та єднання народів і культур — це те найвище високогір'я, на яке зійшов поет в останні десятиріччя своєї багатогранної творчої діяльності.

* * *

Ще в ранній юності звернувся Рильський і до іншого роду красного письменства — до художньої прози. Проза ця дуже своєрідна: іноді це короткі етюди настроїв, іноді алегоричні оповіді в дусі тогочасної модерністичної прози, яка, втративши цілісне бачення світу, воліла давати окремі малюнки, подробиці, шпалси настроїв, етюди характерів; іноді це були казки та новели.

¹ *Рильський Максим*. Твори в 10-ти т., т. 1, с. 36.

Протягом 1911—1914 рр. було опубліковано одинадцять таких ескізів, етюдів та сюжетних оповідань.

Серед прозових творів Рильського є два різновиди: невеличкі новели, витримані в бунінській ліричній манері («Бабине літо», «Тишина», «Глас воїнопочого») та романтичні, написані в казково-алегоричному дусі етюдів («Чарівний город», «Король», «Казка про щастя», «Художник»).

Деякі з них — це зарисовки переджовтневого провінційного побуту малих містечок, іноді «дворянських гнізд», що руйнуються. Тут відбито настрої молодого самотника, що знаходить втіху в мисливстві та рибальстві, молодого мрійника, який осуджує світ і шукає ідеального «чарівного города» чи своєї «намріяної царівни», а іноді просто милується красою природи. З погляду мови, стилю, виразності пейзажів та настрою твори сімнадцятирічного автора вражають своєю зрілістю.

Звертався Рильський до прозових малюнків і в перші післяжовтневі роки. Три етюди — «Петро», «Веселі брати», «Коли копають буряки», вміщені в радянських журналах «Нова громада», «Червоний шлях», «Життя і революція», відбивають суттєві зміни в світогляді автора під впливом революції та громадянської війни. «Петро» — це малюнок з життя пожовтневого села, куди хвилі революції докочувалися повільно, де певний час панував бандитизм і гинули ні в чому не винні люди. «Веселі брати» — проїнятий критичним ставленням етюд про моральний розклад «золотої молоді», що до Жовтня породжувала декадентів, а після революції — контррозвідників, садистів і вбивць. Але в поета тривало й шукання ідеалу — підзаголовком до етюдів «Коли копають буряки» поставлено: «Знову ідилія».

Прагнення щастя, «радісного світу», злиття з природою було лейтмотивом романтичного періоду творчості поета, зокрема в прозі. Пізніші малюнки мають набагато реалістичніший характер, відображають характери людей та обставини життя перших післяжовтневих літ. В останньому — «Коли копають буряки» — відтворено побут повітового вчителства.

* * *

Величезна за обсягом та мистецькими наслідками праця М. Т. Рильського в царині художнього перекладу.

Розпочалася вона ще в 1917—1918 рр., коли в одному з номерів журналу «Шлях» було вміщено виконаний у співавторстві переклад сатиричної комедії бельгійського поета й драматурга Шарля ван Лерберга «Пан». Далі йдуть досить численні переклади з російської (для вибраних творів О. С. Пушкіна, В. Я. Брю-

сова, для антології російської поезії в українських перекладах), а також з французької та польської. 1924 р. з'являються перші згадування в пресі про працю Рильського над перекладом «Пана Тадеуша» А. Міцкевича, а 1927 р. повний переклад поеми великого польського поета виходить окремим виданням.

У першому українському виданні вибраних творів О. С. Пушкіна (1927) вміщено ряд перекладів Рильського, зокрема «Пам'ятник», «Три джерела», «Елегія». В 1937 р., до 100-річчя від дня смерті великого російського поета, з'являється повний переклад «Євгенія Онегіна». Це — другий, після «Пана Тадеуша», творчий подвиг поета; третім вважаємо переклад французьких класиків XVII ст. (1931) та «Орлеанської діви» Вольтера (1937).

Рильський також виступив як редактор багатьох книг перекладів, зокрема О. С. Пушкіна, М. В. Гоголя, М. Ю. Лермонтова, А. П. Чехова (українською мовою), А. Міцкевича, Ю. Словацького (українською та російською), а також Т. Шевченка, І. Фрапка, Лесі Українки (російською).

Самі імена поетів, яких перекладав Рильський, промовисто засвідчують обсяг та розмах цієї праці; назвемо лише деякі: Шекспір, Байрон, Данте, Гете, Гейне, Беранже, Гюго, Ростан; із слов'янських (зарубіжних): Х. Смирненський, А. Міцкевич, Ю. Словацький, Ю. Тувім, Л. Стафф, сербські епічні пісні, Я. Краль, Я. Неруда, С. Чех; з східнослов'янських — О. Пушкін, М. Некрасов, Ф. Тютчев, В. Маяковський, О. Прокоф'єв, Я. Купала; з інших літератур народів СРСР — М. Гафурі, О. Туманян, І. Абашідзе, Джамбул, С. Айні, М. Сеспель та ін.

У перекладацькій праці поет-академік керувався ідеєю інтернаціоналізму, єднання народів і культур, бажанням зробити здобутком рідної культури найбільші цінності світової мистецької скарбниці.

Серед перекладів Рильського трапляються й речі випадкові, зроблені з тієї чи іншої нагоди, але цінність його праці визначається не ними, а «Паном Тадеушем», «Євгенієм Онегіним», сербськими епічними піснями та перекладом «Слова о полку Ігоревім». До речі, переклад «Пана Тадеуша» був відзначений 1950 р. Державною премією СРСР. Високоталановиті переклади Максима Тадейовича зберігають значення зразка як найвище втілення можливостей радянської перекладацької школи, чільним теоретиком і практиком якої він був. Великі заслуги Рильського і в перекладі творів для дітей — казок О. Пушкіна, В. Жуковського, В. Одєвського, «Горбоконики» П. Ершова.

На відзначення заслуг поета в галузі теорії та практики художнього перекладу встановлено щорічну літературну премію імені Максима Рильського за кращий художній переклад.

Багатогранний талант М. Т. Рильського рано виявився не лише в поезії та прозі, в перекладах та критиці, а й у цілому комплексі філологічних та мистецтвознавчих наук — в літературознавстві, мовознавстві, фольклористиці, мистецтвознавстві.

Перші критичні виступи Рильського позначені 1918 р. Це були рецензії на книжки віршів Олеса Жихаренка, Віталія Самійленка; на першу книжку повел А. Бабюка (М. Ірчана) «Сміх нірвали». В них видно неабиякий темперамент і самостійність критичного мислення Рильського. Його критика була спрямована проти епігонства як у вигляді просвітянської «громадської» лірики, так і наслідування декадансу, і прийнята вимогою високих художніх критеріїв для поетичного мистецтва, хоч, зрозуміло, тоді його естетичний ідеал ще не вповні викристалізувався, а мистецькі смаки перебували в полоні неокласицизму.

Критичну діяльність (до неї можна віднести й лист до редакції газети «Більшовик», 25 вересня 1923 р.) він продовжив у рецензії на книжку М. Зерова «Камена» (1924) та в статті «Про двох поетів» (Є. Плужника і М. Драй-Хмару, 1926).

Критичні виступи поета не можна різко відмежовувати від його праці вченого-літературознавця. Тоді ж Рильський пише розвідку «Адам Міцкевич та його «Пан Тадеуш» (1925), а далі кілька передмов до книжок перекладів, зокрема «Чехов по-українському» (1928) та «Від перекладача» в книжці В. Гюго «Король бавиться. Ернані» (1931).

Починаючи з 1933 р. зі статті «Бадьорий вітер», рецензії, нотатки, інтерв'ю, ювілейні доповіді та виступи Рильського йдуть широким потоком. Тут і відповіді на анкети, розповіді про свої творчі задуми, про працю над перекладами Пушкіна, про поезію наших днів, про народну самодіяльну творчість, про переклади опер, про українські переклади «Слова о полку Ігоревім», відгуки про письменників, артистів, композиторів, художників... Уже тоді закладені основи для студіювання класики в доповідях «Поетика Т. Г. Шевченка» (1939), «Франко-поет» (1939), «Кобзар» в російських перекладах» (1940).

Після обрання М. Т. Рильського дійсним членом Академії наук УРСР праця в галузі літературознавства, мистецтвознавства, мовознавства, фольклористики стає систематичною. В кожній з цих галузей філологічної та мистецтвознавчої науки він зумів сказати своє вагоме слово. Тільки на шевченківську тему опубліковано понад сімдесят праць.

Рильський вояєдів умінням вдруге і втретє обробляти вже раз засіяну пиву і збирати з неї новий урожай. Так, з передмови.

до книжки «Сербські епічні пісні» згодом виросла груповпа праця на цю тему, виголошена на одному із світових конгресів славістів; з давньої передмови до перекладу «Пана Тадеуша» - праця «Про поезію Адама Міцкевича» (1955) та ін.

У передмові до книжки «Класики і сучасники» (1958) поет і вчений так визначає мету своєї наукової діяльності: «Загальна ідея, яка об'єднує всі вміщені у книжці статті,— ідея дружби українського і російського народів, ідея дружби всіх народів Радянського Союзу, ідея культурної спільності всіх народів світу — поєднана з прекрасною багатоманітністю національних форм і національних характерів».

Другою провідною ідеєю, пафосом багатьох виступів Рильського було обстоювання культурно-мистецької спадщини минулого, заповідане В. І. Леніним бережливе ставлення до скарбів прогресивної культури людства і насамперед — народної творчості.

Цими ідейними мотивами пронизані його наукові й публіцистичні виступи, що видно навіть із самих назв книг: «Дружба народів» (1951), «Під зорями Кремля» (1953), «Література і народна творчість» (1956), «Наша кровна справа» (1959), «Про людину, для людини» (1962).

Велика любов до літератури, повага до праці друзів і соратників відчувається в статтях, замітках про творчість П. Тичини, А. Головка, В. Сосюри, Остапа Вишні, О. Довженка, М. Бажана, П. Козланюка, Ю. Смолича, М. Ушакова, О. Прокоф'єва, Янки Купали, Якуба Коласа, Є. Чаренца, А. Ісаакяна.

Особливою тональністю позначені його замітки про молодших друзів, учнів: А. Малишка, К. Герасименка, П. Воронька, М. Шпака, М. Стельмаха, О. Підсуху, І. Виргана, М. Нагнибиду. В них завжди відчутне батьківське бажання підтримати талант, розкрити його особливості, тактовно вказати на хиби, огріхи, прорахунки...

Увага Рильського до класичної спадщини реалізується в численних статтях про класиків української, російської та інших літератур нашої Батьківщини. Прийшовши в літературознавство після смуги панування вульгарного соціологізму, Рильський був особливо уважний до проблем ідейності й художності, традицій і новаторства, питань майстерності. Його довоєнна доповідь «Поетика Т. Г. Шевченка» поклала початок вивченню новаторства Шевченка як митця, що випередив свій час на цілі десятиріччя, як відкривача нових можливостей багатозначності та багатозвучності слова.

У численних статтях про І. Котляревського й І. Франка, М. Коцюбинського і Лесю Українку та інших класиків стверджується їх велика роль у прогресі літературного мистецтва.

Це ж характерно і для статей про О. Пушкіна («Росії вічна любов»), М. Лермонтова («Вічовий дзвін»), М. Гоголя («Слово про Гоголя»), А. Чехова, М. Горького, О. Блока, В. Маяковського. Вони пройняті глибокими думками, цікавими спостереженнями, підкресленням значення цих світочів людства для української і всієї світової культури.

Велике місце у науковій діяльності Рильського займають проблемні статті історичного та теоретичного характеру — «Світове значення радянської літератури», «Велична тема української поезії», «Проблеми художнього перекладу». Стаття Рильського «Краса» мала неабиякий вплив на естетичні погляди тогочасних українських письменників у боротьбі проти безкрилого копіювання дійсності, ілюстраторства, у ствердженні невичерпних можливостей соціалістичного реалізму, у відкритті нових сфер прекрасного.

Мистецтвознавчі інтереси Рильського досить широкі. Здебільшого вони висловлені в своєрідних есе, пронизаних захопленням особою митця, яскравістю його таланту. Особиста дружба, що єднала Рильського з такими своєрідними митцями, як Остап Вишня та О. Довженко, Ю. Шумський і А. Бучма, І. Козловський і Г. Верьовка, М. Тихонов і М. Ушаков, дала чудовий у своїй конкретності матеріал для його критичних етюдів і спогадів про цих видатних діячів радянського мистецтва.

Повчальні роздуми майстра і вченого про народність мистецтва, про зв'язок етичного й естетичного, про художню своєрідність літератури, театру, кіно, музики, живопису йшли від знання життя і законів мистецтва. Вони висловлені в статтях про М. Лисенка, братів Тобілевичів, Л. Ревуцького, М. Заньковецьку, В. Касіяна, М. Микишу, про МХАТ, Бетховена, Шопена, М. Щепкіна, С. Гулака-Артемовського.

Рильський цікавився також фольклористикою. Саме він утверджував нові ідеї в галузі вивчення народної самодіяльної творчості і не лише давніх дум, історичних пісень, а й буйної новотворчості нашого часу, зумовленої зближенням праці і мистецтва, професійної і самодіяльної творчості. Ці ідеї, цей пафос проймають його дослідження «Краса й велич народної творчості», «Наш Єгор Мовчач», доповідь на V Міжнародному з'їзді славистів «Українські думи і героїчний епос слов'янських народів» (1963). Ідея слов'янського єднання в умовах співдружності соціалістичних націй лягла в основу й ряду його поетичних творів воєнного та післявоєнного часу.

Великий внесок зробив Рильський у мовознавство, зокрема в такі його галузі, як лексикологія та лексикографія. Він був одним із редакторів однотомного (1948) та тритомного (1968) «Русско-українського словаря», шеститомного «Українсько-російського слов-

ника» (1953—1963), де використав багаті власні знання літературної та народної мови; він також взяв участь у створенні фундаментального одинадцятитомного «Словника української мови».

У 1971 р. М. Т. Рильський разом з групою редакторів був помертньо удостоєний Державної премії Української РСР в галузі науки і техніки за участь у створенні тритомного «Русско-українського словаря».

Одним із чільних об'єктів мовознавчих інтересів Рильського була галузь художнього перекладу, де його наукові постулати спираються на колосальну власну практику. Особливістю Рильського-перекладача є глибоке проникнення в суть творчої індивідуальності перекладуваного автора, точність у відтворенні духу й стилю оригіналу, відсутність безкрилого копіювання, винахідливість у передачі ідіом та фразеологізмів. Його переклади зберігають значення неперевершених художніх зразків.

На цій основі виросла його теоретична концепція, яку Рильський разом з П. Антокольським та М. Ауезовим вперше виклав у доповіді про переклад на II з'їзді письменників СРСР (1954), а потім розвинув у працях «Художній переклад з однієї слов'янської мови на іншу» (1958) та «Проблеми художнього перекладу» (1962). Формулюючи прикмети радянського перекладацького стилю, він писав:

«Основні риси цього стилю — вірність ідейному змісту перекладуваного твору, максимальна близькість у відтворенні образної системи, епітетів, стилістичних і синтаксичних особливостей оригіналу, нарешті, еквіритмічність (додержання ритму оригіналу) при обов'язковій еквілінеарності (додержання однакової кількості рядків)»¹.

Дуже різноманітна і своєрідна публіцистика Рильського. Присвячена проблемам захисту миру, дружби народів, збереженню природи, найширшому колу проблем громадянського та літературно-мистецького життя, вона несе печать особистості автора і в повній мірі може іменуватися художньою. Хоча публіцистична діяльність поета починалася задовго до «Вечірніх розмов» (згадаймо його книжку «Народ бессмертен», 1942), але найповніше її особливості — різноманітність тематики та проблематики, комуністична принциповість, смілива постановка громадсько-політичних та естетичних проблем — виявилися саме у «Вечірніх розмовах». Серед численних творів книжки є й оповідання, й статті, й спогади, й есе та полемічні виступи, але за всіма цими жанровими різновидами стоїть яскрава індивідуальність поета й громадянина, вченого й трибуна, що живе всіма радощами й болями свого народу.

---

¹ Рильський М. Великая дружба. М., 1954, с. 140.

Чимало творів із «Вечірніх розмов» є ключем для найінтимніших сторінок біографії, до творчої лабораторії автора. В цілому це довірлива, інтимна розмова з читачем на актуальні теми громадського життя, мистецтва, педагогіки. Критика захоплено називала «Вечірні розмови» «бесідами великого життєлюбця», «мудрою кшигою», «щедрістю серця й думки», «битвою за красу».

Не можна не відзначити й великих зусиль поета і вченого в боротьбі художньою, публіцистичною, науковою зброєю проти ідеології українського буржуазного націоналізму, в намаганні відстояти справжні цінності культури й мистецтва українського народу від зазіхань націоналістичних фальсифікаторів. Великі заслуги М. Рильського у правильній, об'єктивній оцінці творчості таких складних постатей української літератури, як В. Самійленко, О. Олесь, М. Зеров.

З двадцятитомного зібрання творів Максима Тадейовича Рильського постає на повний зріст, у всій великості таланту й праці, поет і вчений, класик радянської літератури.

Степан Крижанівський

ΠΟΕΣΙΪ

1907-1929

НА БІЛИХ ОСТРОВАХ

Лірика
(1910)

Квіти з сльозами,
Сльози з квітками
Не розлучаються, сестро, ніколи.

П. Куліш

I. ВІНОК РЯСТУ

* *
*

Чарівнії пісні,
Наче сонце, ясні,
Ніжні, наче квітки,
Світлі, ніби зірки,—
Із блакитних небес прилетить!

Заспіваю її
Про всі мрії мої,
Чом вночі я не сплю,
Як її я люблю
І як серце з кохання болить!..

* *
*

За гори вже сонце ховалось,
Рожеві хмарки пливли,
У ясні кольбри вдягались,
І з сонцем блискучим прощались,
І тіні на землю несли.

«Поглянь, які грають кольбри»,—
Ти тихо сказала мені...
Та щό мені сонце і зорі,
Щό небо, блакитне, прозоре,
Як бачу я очі ясні!

ОЧІ

І плескіт ніжний
Річок сріблистих,
І килим спіжний
В долинах чистих;

І цвіт пахучий,
Що сад вкриває,
І день могучий,
Що сонцем сяє;

На лопі почі
Зірки сновійні —
Я все за очі
Оддав би мрійні!

Як очі сяють
У тебе, мила,
Як їх кохаю —
Сказать несила...

ДО КВИТОК

Ви тут, мої милі... не в лісі ростете,
Не в травах зелених і пишних цвітете,—

Ви тут... вас зірвали... о квіти нещасні,
Погасли, пов'яли всі кольори ясні.

Ми, квіти, вас рвемо. Пахучі, простіте!
І люди пов'яли, мов зірвані квіти.

Все сонця і лісу бажають... бездольні:
Вони — у кайдаках, вони — підневольні.

Вас рвуть ті нещасні, що хліба не мають,
Що волі на мент лиш сдиний бажають.

Купують — щасливі... не вірте — нещасні:
Погасли й для них вже всі кольори ясні...

ПІСЛЯ БУРІ

Минулася буря — і сонце засяло,
Веселка всміхнулася в ясних небесах,
Проміння у краплях прозорих заграло,
І хмари у шати блискучі убрало,
І світ стрепенувся, мов збуджений птах.

Неначе веселка, сіяєш ти, мпла,
Далеко, щаслива, красою блищиш,
А я тут самотній... терпіти несила,
Надії-веселки кохання розбило...
Ох, пісне, чому, як той птах, не летиш?

Чому не летиш до ясної блакиті,
Чому не сіяєш, як промінь ясний,
А плачеш, журбою уся оповита,
Сльозами — не росами щастя укрита?
А я ж хтів сміятись, бо я молодий!

НІЧ

Там, за вікном, — пільма,
А в серці — мов тюрма...
І грізно, грізно надо мною
Стоїть стіна німа...
Ах... ти за нею... за стіною...

Ти близько... ти вже спиш...
Тихіше там, тихіш:
Розбудите ви милу... тихше...
Сон шепче, мов комин,
І наче срібна річка дише.

А я... я не засну!
Дивлюся на стіну...
Ах... розступись передо мною!
Я пісню знов почну
І, може, нею серце згою.

Тихіше там, тихіш!
Сон шепче, мов комин,
Тобі казки чудові тихо...
О мріє! Заколиш
Мені хоч на хвилину лихо!

· НОКТЮРН

Гал. Мик. Шило

Зорі сяють,
Навівають
Мрії й ніжні муки,
Десь співають,
Десь ридають
Струн хвилясті звуки.

Світ прозорий,
Сяйва море
Місяць ле розкішно,
В пісні горе
Радість боре
І рида невтішно...

* *
*

Невже лишень для сліз побачив
Красуно я,
Невже згорить в тяжкім розпачу
Душа моя?

Невже... нащо ж дарма співати,
По серцю бити? —
Ні... краще струни всі обтяти
І... запіміть...

* *
*

Вечірній світ розливсь по стомленій землі,
І ліс дримає таємний,
І чари навкруги усе оповили.

Я бачу... ти ідеш у лісі по квітках,
Круг тебе сяє світ ясний,
І посмішка горить і грає на устах.

Я бачу... ти ідеш, я бачу очі ті,
Привіт і ласку бачу в них,
Вони ясніш мені, як зорі золоті!

Я бачу... ти ідеш прекрасна, як любов,
Я упаду до ніг твоїх...

Це все здавалось лиш — і я самотній знов...

* *
*

Як ти, весела
І чарівна,
У рідні села
Іде весна.
Скрізь снігле квіти
І лле тепло,
І вбралсь віти —
Все ожило.
І ти, прекрасна,
Сюди прийшла
І промінь ясний
Скрізь розлила...
Радіють луки:
«Прийшла весна»,
А в серці — муки:
«Прийшла вона»...

БЕЗСОННА НІЧ

Душно, і тихо, і темно усюди,
Тьма мене давить, зловісна тьма,
Світу ясного нема... Де ж ви, люди,
Де ви поділись? Нема вас, нема...

Грізнії стіни стоять мовчазливо,
Крутяться привиди в дикім тапку...
Де ж ти, прекрасная, де ти, щаслива,
В сяйві краси, як у пишнім вінку?

Душно... Вікно одчинити? Ні — тихо
Мрії блакитні влетять у вікно,
В серці ж нема для них місця... там лихо...
Серце нудьгує, і плаче воно.

Душно і тихо... О сни чарівнії,
Де ви? На мент лиш один прилетить!
Стіни бездушнії, стіни німії —
Ах, розступіться! На волю пустіть!

* *
*

Як вечір рожевий на землю злетить,
Я вийду самотній у гай,
Погляну, як сонце в півсні золотить
Весь стомлений, змучений край.

Шептатимуть казку чудову листки,
Ту казку, що чули від хмар,
І мрії полинуть над ясні зірки,
В країну далекою чар.

На крилах шовкових, блакитно-ясних
Я з ними здіймусь, полечу,
І знову не буде у думках моїх
Ні мук, ні страждань, ні плачу...

ЛІЛІ ВОДЯНІ

Білі лілії річні,
Ніжні квіти водянї,
Як з мармуру — чисті,
Похилилися сумні
На хвильки срібlistі.

Мрії тихі, золоті,
Думи смілі, молоді
У серці зів'яли,
Мов ті квіти у воді,
Як сонце сховалось.

ФРАГМЕНТ

Як ранком зими кришталевим
Весь сніг видається рожевим,—
Такі твої рожево-білі руки.

Як вечором майським прекрасним
Все сяйвом вкривається ясным,—
Такі твої прозоро-ніжні очі.

* *
*

...Не грай! Не грай! Журливі звуки
Розірвуть серце бідне вкрай...
Ох, скільки в грудях моїх муки!..
...Не грай!..

Ця ніч, ця пісня тиха, ніжна,
Шептання мрій таємних зграй,
І мука... мука ця певтішна...
...Не грай!

* *
*

В обіймах променю земля
Дрижить,
Цвітуть вже рідні поля.
Розкішно вбраний, сад густий
Стоїть,
І ллється спів пташок дзвіпкий.
І в мене пісня знов палка
Дзвенить,
А в ній — лишень журба тяжка...

* *
*

Сміється ліс, шумить, гуде:
«Весна іде, весна іде!»
Берези білі розвились,
Квітки пахучі розцвілись.

Сміється ліс, шумить, гуде:
«Весна іде, весна іде!» —
Моя ж весна ще не прийшла,
Моя весна не прибула...

Сміється ліс, шумить, гуде:
«Весна іде, весна іде!»
Для мене ж осінь ще сумна...
Коли ж прийде моя весна?!

* *
»

Весна сіяє і сміється,
Лиш не сміюся я,
В стражданнях, в муках серце б'ється,
Горить душа моя.

Гаї, поля, стави і луки,
Як рвуся я до вас,
Бо, може, серед вас про муки
Забуду... хоч на час...

II. INTERMEZZO

М. Голобородькові

Люблю похмурі дні, коли крізь сизі хмари
Чуть пробивається проміння золоте
І ле у тумані на землю тихі чари.

Люблю я дощ рясний, що гучно з неба лється:
Після дощу тогò уся земля цвіте,
І ліс, покритий краплями блискучими, сміється.

ЖУРАВЛИНА ПІСНЯ

Ми летимо ключем в блакитному просторі
В степах зелені рідні із-за моря,
Дзвінкую пісню ми співаємо в блакиті,
Промінням сонячним прозорим оповиті.

Вже рідні поля убралися квітками,
Весна сама летить у небі чистім з нами
І посилає скрізь цілунки чарівнії...
Привіт же вам, степах ви дорогі!..

ДІВЧИНА

Бджілки злотисті
В квітах літають,
Роси перлисті
З трав опадають.

З золота зіткане сяєво лється,
Ліс в нім купається, листя сміється.

В шатах зелених
Вийшла дівчина,
В косах студені
Роси-перлини.

З золота зіткане сяєво лється,
Ліс в нім купається, листя сміється.

В квітах барвистих
Дівчина сяє,
В оченьках чистих
Сонечко грає.

З тих оченяток сяєво лється...
Дівчина літом веселим зовється...

* *
*

Промішня розтає в рожево-синій млі,
І тіні чорнії вже на полях лягли,
Недвижимо стоїть ліс, темний і сумний,
І вже зліта з небес на землю царство мрій.

Мов янголи ясні, літають мрії ті
І будять у людей надії золоті,
А потім... день прийде і мрії полетять,
А люди знов почнуть боротись і страждать...

ПІСНЯ

М. В. Лисенкові

Вийся, жайворопку, вийся
Над полями,
Розважай людську тугу
Ти піснями.

В небі, чистім і прозорім,
Сонце сяє,
Наче в морі, в жовтім житі
Хвиля грає.

Подивись: жєнці схилились,
Потомились
І від праці від тяжкої
Потом вкрились.

Розважай же їх піснями
Ти дзвінками...
Вийся, жайворонку, вийся
Все над ними!..

ДОЩ

Потік блакитний вільно летється.
Краплистий дощ іде,
Уся земля немов сміється,
В одмову — грім гуде.

Зраділи знов поля жагучі,
Розкішні краплі п'ють,
Їх хмари, темні і могучі,
Так щедро, вільно ллють.

О хмари, не пливить... зелені
Поля ще не впились,
Хай ллються ще струмки студені,
Що вільно так лились!

Без жалю кидають нас хмари,
Пливають в чужі краї,
І сонце лле ізнову чари
Гарячії свої...

Промішня краплі сріблить дивно
І сяє на листках,
Кольбори грають переливно
В осріблених крапках.

* * *

*

Люблю я темну піч і золоті зірки,
Що грають у просторі
І дивляться згори на соннії садки.

Люблю я ті часи, як сонце вже встає
І промінь свій прозорий
На села, на поля так вільно, ніжно леє.

Люблю блискучий день, коли земля цвіте,
Пташиний хор співає
І славить у піснях тих сонце золоте.

Але найбільш люблю тасмний вечір я,
Коли вже день згасає
І тіні мрійні лягають на поля.

III. З СЕРДЕЧНИХ ГЛИБИН

* *
*

Без хвилювань, без мук з тобою я балакав
І павіть усміхався...
Але чи знаєш ти, як серцем всім заплакав,
Коли один zostався!?

Тоді уста мої тобі щось говорили,
І ти щось одмовляла,—
Та вийшла ти... замовк твій голос милий —
І сумно в хаті стало.

* *
*

Я все ж тебе люблю... Ти з мене глузувала,
Стоптала ти любов мою,
Ти серце без жалю усе пошматувала —
Я все ж тебе люблю.

Любов моя смішна — я добре й сам це знаю,
Але — не гасне все вона,
Як іскра огняна, вона в душі палає —
Любов моя смішна.

Без краю я смішний... Кохання рве на шмаття,
Без жалю спалює дух мій,
Блакитні зграї мрій... яке пала багаття!
Ах! Я смішний, смішний!

СОН

Ти снилась мені цієї ночі...
Ти піжно мене обнімала,
Всміхались так ласкаво очі...
Внизу ж десь — юрба кепкувала.

Вона насміхалась над нами,
Та ми на юрбу не дивились,
Ми все цілувались палкими устами...
Коли б це... не тільки приснилось!

* *
*

Я б співав про темні хвилі
Волосся її,
Про ті руки сніжно-білі,
Про ті очі ніжно-милі,
Та струни мої
Пилом вкрились і не грають,
А мовчать або... ридують...

* *
*

Ще не всі проспівав я пісні,
Бо у грудях надії ясні
Ще дзвенять, —
Гей, ударю я в струни гучні, —
Нехай звуки під небо летять,
Хай летять!

Забриніть, задрижіть, полетіть
І пірніть у кришталю блакить,
У ясну,
І заснулих людей ви будіть,
Покликайте усіх вдалину,
Вдалину!

* *
*
.

Розум і безглуздя в дикому танку
Страшно так літають... темно пакури...
Де ж її обличчя у красі-вінку?
...Думи обступили... думи-вороги...

Сміх з самого себе, плач тяжкий, любов —
Все злилося в серці у акорд сумний,
Кришталеве небо вкрили хмари знов,
І погас останній промінь золотий...

ЛИСТ

Я в пісню вилив піжні мрії,
Любов безумну в пісню вклав,
Усі надії молодії,
Всі сльози тихії нічні —
І пісню я тобі віддав.

А ти... ти з пісні насміялась,
Ти не повірила мені,
Ти навіть з сміхом розірвала,
А потім... потім показала
Мої розірвані пісні!

З очей поллялися ридання —
Але не бачила ти їх...
Не погасила ти кохання
Своїм жорстоким глузуванням,
Не погасила мрій моїх!

Ти з мене будеш глузувати
(Я часом... сам собі смішний) —
Я ж буду знов пісні складати,
В пісні я буду виливати
Любов і розпач мій тяжкий...

* *
*

Годі. Скінчилася пісня моя.
Годі. Розстроїлись струни,

Привиди бачу кругом себе я,
Бачу — несуть якісь труни.

Пісня ридає над ними сумна,
Тихо і страшно усюди...
Зіронька згасла остання ясна.
Де ж ти, о щастя? Де люди?

Люди хоронять надію вночі,
Пісню співають над нею...
...З ліри моєї сміються сичі,
З щирої пісні моєї.

Годі ж! Скінчилася пісня моя,
Годі... Порвалися струни...
Привиди бачу кругом себе я,
Бачу — несуть якісь труни...

ШЛЯХ

Шлях без краю лежить... а над шляхом — імла,
Шлях, камінням укритий, тернистий,
І життя на той шлях вже мене посила.
Чи дійду ж до кінця його чесний і чистий?

Чи в знеможі впаду, притулюсь до землі
І брехнею й неправдою вкриюсь,
Чи дійду до мети з потом я на чолі
І сльозами утіхи умиюсь?

Як впаду і скажу, що не маю снаги,—
Чи хто буде мене рятувати,
Як почнуть кепкувать з мене злі вороги —
Чи хто буде і з них кепкувати?

Чи я сам одиноко і сумно піду,
І зневірюсь в меті, і заплачу,
А чи друзів таки на шляху тим знайду
І надію і в інших побачу?!

* *
*

Я втомивсь... снаги немає...
Мила, пожалій!
Вже до мене не літає
Мрій блакитних рій.

Ніч спустилась. Сяють зорі
В темній вишині,
В незмірянному просторі
Світяться огні.

Місяць сяє... сад дримає,
Вітер шепче щось,
Стрункий ясен одмовляє,
Он співає хтось...

Та у серці згасла зірка.
Пісня не дзвенить,
А ридає гірко, гірко,
Молить і кричить.

* *
*

Якби мила усміхнулась,
То в душі моїй
Пронеслися б, стрепенулись
Зграї ніжні мрій.

Якби голос ніжний, тихий,
Любий залунав —
На хвилину б, може, лихо
Він тяжке приснав.

Сміх, ясний, як день блакитний,
Не дзвенить... я сам
Одинокий, безпривітний
Вілдаюсь пісням.

* *
*

Не винна ти, не винен я,
Що так тебе кохаю,
То що ж робить, коли твоя
Усмішка чари навіває?..
...Не винна ти... не вишен я...

Сумую я... чи жаль тобі?
Поглянь — без краплі втіхи
Сиджу я тут в тяжкій журбі.
Промов ласкаве слово тихе...
...Сумую я... чи жаль тобі?

«ПРОЩАЙ»

О, де ти взялося, журливеє слово
«Прощай»?
З цим словом у груди вливається знову
Одчай.

Прощай, моя мила, зоря золотая,
Ясна...
Так тяжко, хоч землю квітками вкриває
Весна.

Мені все здається, що шепчуть діброви:
«Прощай!»
З цим словом у груди вливається знову
Одчай...

* *
*

Ні, ні... не вірю я... о, як в грудях горить
Огонь розпачу!
Так це омана лиш? Не плач же, серце, цить!
Ні... я спокійний вже... не плачу...
Спокійний? Так, пройшло, минулося усе,
Все ніч покрила,
І я в самотині... розпука серце ссе
І розпускає чорні крила.

РОЗСТАВАННЯ

І я без слів тебе покину,
І я не розкажу тобі,
Як думи і чуття всі гинуть
В любові і в тяжкій журбі?

І я... піду... живи щасливо...
Живи... прости мені, прости —
Яке ж бо слово це вразливе!
Я плачу тут — смієшся ти...

Я стисну руку ту з коханням,
Скажу — скажу лишень прощай,
І серце, замість сподівання,
Холодний закує одчай...

...Згасають тихо мрії милі...
Прощай... прощай... мені прости...
Ох, більш співають немає сили...
Я плачу тут... смієшся ти...

* *
*

Нудьга і сум... навколо тьма
І шепче все: «Її нема»...

.....
Але ж — поглянь: он день блищить,
Он тоне в сяєві блакить.

Квітки цвітуть, дзвенять пташки...
Ах, не мені рясні квітки!
Не чую я дзвінких пісень,
Не бачу я, як сяє день...

.....
Нудьга і сум... навколо тьма
І шепче все: «Її нема»...

* *
*

Я знов її зустрів
Серед юрби, і шуму, й стуку
І знову роз'ятрив
Пекучу рану-муку.

Я сумно далі йшов —
Вона ж ішла весела, наче зірка...
Зустрів я милу знов,
На серці знову гірко...

З МОЇХ ДУМОК

Життя іде кудись невпинною ходою,
І поруч Смерть іде,
І трупи скрізь кладе,
Розмахує сталевую косою...
І те, що сяяло і славою й красою,
Вкриває забуття...
Куди ж іде Життя?

А люди в метушні зростають і вмирають
У вічній боротьбі —
Безсилії раби —
І ненавидять щось, і палко щось кохають,
А те, за що вони і мучаться й страждають,
Укриває забуття...
Куди ж іде Життя?

О, чом я не пророк, що сонцеві ясному
У небі стать велів?!
Ах — я не маю слів
І знаю: таємниць у цім житті земному,
Великих таємниць не розгадять нікому...
Життя іде, іде,
І трупи Смерть кладе...

ПІСЛЯ ПОХОРОНУ

Дзвеніли дзвони і гули,
Як ми труну твою песли,
Дзвеніли і гули...

А ми, пікчемнії раби,
Що кликав ти до боротьби,
А ми — лишень раби!

Ми чистих сліз не пролили,
Спокійно за труною йшли,
Ми сліз не пролили.

Казали ми про гіркий жаль,
Що огорнула нас печаль,
К а з а л и лиш про жаль!

Ганьба... ганьба і сором нам,
Отчизни славної синам,
Ганьба і сором нам!

. . . . .

Та пі — побачив сльози я..
Не згине слава ще твоя —
Побачив сльози я.

Недаром ти весь вік страждав:
Я бачив — сум в очах палав,
Недаром ти страждав.

І от тобі сплете вінок
Країна бідна з сліз-квіток,
Тобі сплете вінок...

Дзвеніли дзвони і гули,
Як ми труну твою несли,
Дзвеніли і гули...

БОРЕЦЬ

Як лев, між нами він стояв,
Рукою він меча стискав,
І кров лилась, ворожа чорна кров — річками,
А він, у ранах весь, немов казав очами:

«За свій народ поляжу, браття»..
І раптом став і заридав:
Народ йому, борцеві, слав
Замість хвали, подяк — прокляття!

* * *

*

Гей, удармо в струни, браття,
В золотії,
Розпалімо знов багаття
З іскр надії...

Гей, удармо в струни знову,
Заспіваймо,
А лихе вороже слово
Запехаймо.

Хай сміються з нас, глузують —
Нам байдуже,
Бо замовкнуть, як почують
Слово дуже.

Вдармо ж в струни разом, браття,
В золотії,
Розпалімо знов багаття
З іскр надії!

MELODIE MILITAIRE

Прапори мають над нами,
Зброя дзвенить-брякотить,
Ми виступаєм рядами,
Сиплем піснями,
Радість в грудях клекотить.

Браттям достали ми волю,
Славу — сталевим шаблям...
Що ж то за стогін у полі?
Ранені, кволі
Стогнуть нещаснії там.

Мати там плаче-ридає,
Діти щось кажуть батькам,
Жінка там руки ламає,
Нас проклинає...
Браття... не весело нам.

* *
*

Ні, не мені про бій, про сміливість співать,
Ні, не мені борців, героїв викликать:
Я вмю плакати лиш, журиться і любити,
Я вмю мріями лишень на світі жити...

МІЙ ЧОВЕН

(Ніби сон)

Мій човен по річці бездонній пливе,
А руки безвладні весла не держать,
І в серці надія уже не живе
У пристань щасливу пристать.
Огні позгасали. Як страшно кругом,
Як чорнії хвили шумлять і ревуть
І кидають грізно маленьким човном...
Чайок легкокрилих не чуть.

.....
Чайки поховались — бурі злякались...
Ох, де ж ви, надії, поділись?
Ви, може, од бурі лишень поховались?
Ні... зовсім об скелі розбились!
Як буря сердита реве, скаженіє,
Бушує у гпіві страшному!
А в небі заграли вже блискавки-змії,
А в небі гудуть уже громи!

.....
Мій човен по річці бездонній пливе,
А руки безвладні весла не держать,
І в серці надія уже не живе
У пристап щасливу пристать...

* *
*

Ходжу, сумую і питаю,
За що я мушу сумувать?
Я молодий, я жить бажаю,
Але одно тим часом маю —
Мовчать з нудьгою і... бажать...

Я жду — чого? На щось надіюсь...
На що? Не знаю й сам. Колись
Прийдуть часи, і я розвію
Останні молодечі мрії,
Що в серці рано розцвілись...

* *
*

Життя ще довге перед мною,
Я молодий, я ще й не жив...
Чого ж горючою сльозою
Свою я пісню окропив?

А може... може, ще надія,
Хоч іскронька в душі горить,
І треба вітру, щоб навіяв
Бажання він сміється, жить?

* *
*

Моя стежка вростає тернами,
І погасла мета золота,
Я з журбою іду манівцями
І співаю з гіркими сльозами:
Ох... погасла мета!
В серці рознач розгортає крила,
Так, як ворон, що з дуба зліта,
І любов там всі квіти спалила,
І мета, що так ясно світила —
Ох, згоріла мета!

IV. ОСІННІ ПІСНІ

I

Осінь па землю тихенько спускається,
В небі летить, наче птах.
Крилами-хмарами небо вкривається.

Пухом тумани із крил її падають,
Стеляться в вільних степах,
Літо зелене і радісне згадують.

Стріпує крилами осінь широкими,
Роси спадають у млі,
Ллються крізь неї дощами-потоками.

Літо веселе, співоче минається,
Спокій стає на землі...
Тиха, задумлива осінь спускається.

II

Шепче задумливо листя,
В'яне, жовтіє,
Стріпує роси сріблісті.

Тихо туман розіслався,
Землю всю криє,
Промінь золотистий сховався.

III

Дощ летить з хмар густих
І на землю спадає,
Вітер буйний затих.

Вітер буйний вже спить,
По землі не шугає...
Дощ тихенько шумить.

IV

Літо останній справляє бенкет!..
Знов гаї, поля сміються,
Скрізь пташині співи ллються,
Сонце грає, сонце сяє,
Річку сріблом обливає,
В росах, як в перлах, блищить очерет.

Квіти зів'ялі цемов ожили,
Поміж травами сіяють,
Аромати розливають,
Сонце радісно сміється,
Море сміху, сяйва ллеться.

. . . . .
Хмари з далеких країв припливли...

V

• Осінь-маляр із палітрою пишною
Тихо у небі кружляє,
Все осипає красою розкішною.

Там розсипа вона роси сріблисті,
Там тумани розливає,
Ліс одягає у шати барвисті.

Ліс обливає кольорами дивними,
Ніжно сміється до вітру,
Грає цілунками з ним переливними.

Фарби рожеві, злотисті, червоні,
Срібно-блакитне повітря...
Ніжні осінні пісні тиходзвонні!

VI

«Спокій, і мрії, і сни».

Листя тихецько шумить...
Все засипа до весни.

«Спокій... і сни... й забуття».

Вітер сповійно бренть:
«Люлі, спи тихо, життя!..»

V. НА БІЛИХ ОСТРОВАХ

I

Блакитний океан небесний незмірянний
Розкинувся високо над землею,
І хмари-острови плывуть в тім океані.

Пливучі острови, пеначе з снігу, білі —
На вас лечу... хоч думкою своєю,
Щоб серце чарами спокою ви укрили.

II

Білі, легенькі хмари сновійні
Тихо плывуть;
Ніжно-спокійні і гармонійні
Чари скрізь ллють.

III

Я на острові-хмарі плыву
В небесах,
На землі я вже більш не живу!
Кругом мене проміння блищить,
І, мов птах,
Хмара в безвість далеку летить.

IV

Прощайте, страждання
І муки кохання!
Прощай, уся земле, не вмита од сліз,
Де в гóрі, самотний, журливий я зріс...

Тепер я в просторі,
В блакитному морі!
Тут сонце блискуче,
Ласкаво-могуче
Все тче золотисту намітку ясну...
Безжурний, спокійний я тихо засну
Під променем милим,
На острові білім...

V

Я прокинувсь... вітер вие,
Хмари чорні в гурт зганяє,
Хмари білі розриває...
Сонце злякане не гріє...

Золотисті нитки ніжні
Хмари чорні розірвали...
І од страху задрожали
Острови всі білосніжні.

Грає блискавка у хмарі,
Грім гуде у грізнім гніві...
Білі хмари полохливі,
Де поділись ваші чари?

. . . . .
Дощ струмками з неба ллється,
Сила в тих струмках могуча,
Їх впива земля жагуча
І, як дівчина, сміється...

VI

Знов сонце тче намітку золотисту,
Веселка грає у блакиті,
А там, внизу, сріблесті, чисті краплі
Блищать на деревах, на травах.

Знов сонце тче намітку золотисту,
І білі острови пливучі
Знов чари ллють легенькі і безжурні,
І серце радістю знов б'ється.

VII

Вечір злітає,
Вечір сповійний,
Сонце ховається.
    Вечір злітає,
    Десь гармонійний
    Спів розливається.
Вечір злітає...
Спів солов'їний
Там, на землі.
    Вечір злітає...
    Острів спокійний
    Тапе у млі.

VIII

Я сплю — і бачу сон... На острові пливучім,
В блакитній, срібній, золотій одежі
В песказаній красі ідуть-сіяють Феї.

У косах грають зорі, наче самоцвіти,
Мов квіти чарівні небесні,
І головами всі привітно так кивають.

І красень молодий виходить із-за лісу,
І місяць сяє на чолі високім...
Я сплю і бачу сон на острові пливучім.

IX

Сонце сходить, сонце грає,
Скрізь усмішки розливає,
Ласки сипле, ласки сіє
Через темряву — і гріє,
Пітьму ночі розганяє...
    Там, внизу — пташині хори,
    Там, в убранні пишнім Флори,
    Дерева стоять, сміються...
    Співи ллються... й сльози ллються...
    Ах! Прокинулось там горе!

Х

На острові пливучім
Забув я про горе,
Щасливий — у могучім
Блакитному морі.

ХІ

Це лиш мрії, це лиш мрії...
Так... я на землі,
Де хоч сонце сяє й гріє,
А весь світ у млі...
.....
Мрії, мрії золотисті,
Чому ви лиш мрії,
Серця пориви огнисті,
Чом ви... без надії?..¹

---

¹ Другу частину цього твору див. на с. 328—331.— *Ред.*

VI. З ВЕЧІРНИХ МЕЛОДІЙ

(Ескіз)

I

День осінній... вітер віє,
І красуня Сонце змерзло,
Одягає теплі шати,—
Хмари сиві і блакитні.

Одягає теплі шати,
Їх освітлює красою,
Обливає їх промінням,
Що з лиця красуні лється.

Потім шати всі скидає,
І лягає тихо спати,
І пірнає потихеньку
У пуховисту постелю.

Укривається блакиттю
І тихенько засипає...
Хмари-шати розпливлися,
Розпливлись по всьому небі.

II

Проміння золоті нитки
Вже розриваються,
Згасають,
Зірки — небес ясні квітки —
Вже розцвітаються,
Сіяють.

III

Місяць з-за темного лісу пливе,
Місяць сіяє красою,
Зорі веселі всі кличуть його,
Всі обіцяють кохання.

Красень злотистий все далі пливе,
Що йому зорі веселі?
Любить він сонце блискуче, ясне,
Сонця ясного шукає.

IV

Зорі сяють і сміються,
Їх усмішки ллються, ллються,
Але місяць їх не бачить,
Тихо плаче... тихо плаче...

«Де ж красуня та могуча,
Світозора і блискуча?» —
Він з риданнями питає
Й сяйво журне розливає.

V

Скільки тут, на землі,
У нічній темній млі,
Під тим променем місячним чистим
Плаче юних сердець,
Що розбились внівець
Тим коханням, палким і огнистим!

І в ясных небесах,
У блакитних полях,
Місяць плаче і сонця шукає...
Та красуні нема,
І все небо — тюрма...
А красуня тихенько дримає...

VII. БЛАКИТНЕ ОЗЕРО

Г. М. Шило

I

Мов по дзеркальній озера блакиті
Пливуть лебедоньки в убрапні білоспіннім,
Так по душі, коханням оповитій,
Снуються мрії у тумані ніжнім.

Мов по блакиті озера дзеркальній
Крильми черкає сонце золотими,
Так серце гімн співає привітальний,
Перебирає струнами дзвінкими.

II

Хитай легенько лебедів,
Твоїх улюблених сипів,
Цілуйся з вітром, з небом, світом,
Блакитне озеро моє,
Хвилюйся, не спи, не замерзай
І хвилями ясними грай,
Бо сонце ще горить привітом,
Бо ще могучий вітер є!

НА УЗЛІСІ

*Ідилія, октавами писана
(1918)*

Присвята моїм братам

I. ОСІННІЙ САД

Il faut cultiver notre jardin.
Voltaire

1

Щасливий, хто, напившись з крипиці
Земних утіх, — в хатині лісовій,
Де сплять книжки на зігнутій полиці,
Де не згаса коминок золотий,
Живе безжурно, як небесні птиці,
Повивши серце в паутину мрій!
Йому рідніші, ніж людські святині,
Поля широкі і простори сині.

2

Щасливий той, хто в radoщах весни,
У квітах ранніх, серед уст звабливих,
В житті ясному, у співучім сні,
У бурях вільних, в блискавках-поривах
Прожив свої юнацькі, світлі дні,
Дні radoщів і образів вродливих!
А там — як колос золотий доспів,
І радий стріть побожно дзвін серпів.

3

Дозріли думи і застигли мрії,
Як вод осінніх ясенозоре скло;
Душа за тим не тужить, не жаліє,
Що ніби сон нескінчений пройшло;
Спокійний розум серце ніжно гріє,
Згасивши темні пристрасті і зло, —
І тиха пристань мислі і роботи
Змінила давні бурі і турботи.

4

Я це недавно отримав листа
 Од милого самотника такого,—
 І в серці щось дитяче вироста,
 І в серці гасне давня тривога,
 Даремні муки й марна суста...
 Як, певно, тихо там тепер, у його,
 Коли вже й міста нескінчпий шум
 Повив серпанок надосінніх дум...

5

Увечері він розмовля з собою
 Чи з вірним псом, товаришем своїм...
 Ніхто не стане чорною стіною
 Між мислями дитячими і ним,
 Ніхто не влізе думкою чужою
 До його в душу...

Ранком золотим
 Виходить він у свій садок осінній,
 Де процвітають айстри білопінні.

6

Висять на вітах груші золоті,
 І виноград криваво червоніє,
 І тіні грають в дивній красоті,
 В ясній мережці. Він іде й радіє,
 І втіленням небес і чистоти
 Зростають в серці образи живії...
 Нехай собі премудрий фарисей
 Його зове: л ю д и н а б е з і д е й!

7

Садочок свій він пестить, як дитину,
 З ним ніжно розмовляє кожний день;
 Обкопує, підв'язує малину,
 Сухі гілки обрізує з вишень;
 В вечірнюю і в ранішню годину,
 Під тихий гомін лісових пісень,
 Грядки свої з коновки поливає,—
 І сніп води веселкою сіяє.

8

Дивуючись красі своїй ясній,
 Стоїть в саду свавільними рядами
 Айстр і оргіній переливний рій
 І грається намистом-крапельками;
 Пісок блищить на стежці золотій,
 І хмар вечірніх кольорові гами
 Несуть на землю ніч і тишину,
 І срібло зір, і тугу неясну.

9

Живе паш приятель. У світ широкий
 Шлях заростає,—та йому не жаль:
 Над ним простір синіє ясноокий,
 І тишини незайманий кришталь
 У серце ле великий, вічний спокій.
 Коли ж імлюю обгорнеться даль,
 Дощ зашумить і вітер загуляє,—
 Над книжкою душею він ширяє.

10

На білих, на пожовклих сторінках
 Життя в потоках розмаїтих плине...
 Блукає він, мандрує по морях
 З улюбленцем премудрої Афіни;
 Шукає з Фавстом молодощів шлях,
 З Овідієм сумує на чужині,
 І Дон-Кіхотів поділяє гнів
 В борні з ворожим плем'ям вітряків.

11

Софокл — і Гамсун, Едгар По — і Гете,
 Толстой глибокий і Гюго буйний,
 Петрарчині шліфовані сонети —
 І Достоевський грішний і святий,—
 Усі книжки, усі земні поети,
 Усі зрідні душі його живій:
 Бо всі вони — лиш відблиски одного,
 Одного сонця: Духа Світового!

В його світлиці на стіні — удки,
 Рушниця і весельчасті малюнки,
 Коштовний твір мистецької руки;
 Ваз кришталевих хитрі візерунки
 Скрашають свіжі лісові квітки,
 А поруч скрізь розкидані ладунки...
 Так у гаю в гармонії зроста
 І темний гриб, і квітка золота.

Ясної ночі згуки фортеп'япні
 Будить він любить у нежданну мить.
 Заб'ється в серці дивне поривання,
 Чудний мороз по тілі пробіжить,
 І хочеться під п'яне колихання,
 Під п'яне колихання верховіть
 Молитись чистим, голубим просторам,
 Не боячись быть назвапим актором!

II. ЯСНІ ПРОСТОРИ

Степи-поля, степи-поля,
 Розкіш моя!

1

«Умчался век епіческих поэм», —
 Сказав з жалем учитель мій великий...
 Не місце, мов, для старосвітських тем
 У галасі сучасної музики.
 Та ми не раз тихесенько ідем,
 Забувши модні вибрики і крики,
 В зелений ліс, — і ідилічний стрій
 Вертаєм кобзі писаній своїй.

2

Принаймні я. По-простому співати
 Мій рідний гай мене з дитинства вчив.
 І хоч не раз — признаюся — ставати
 Я на котурни моднії любив,

Але тепер, про лісову хату
Складаючи немудро-ширий спів,
Я не Уайльда маю ідеалом,
А чумака, що варить кашу з салом.

3

Читачу! Ти, вибагливий естет,
Не згоден із останніми рядками,
І слів моїх співучий пірует
Тобі здається грубими словами...
Та що ж робить? Такий я вже поет,
На все дивлюся власними очами,
А не крізь світ позиченого скла,—
І в цьому зовсім не вбачаю зла.

4

Облишмо жарти, що старим звичаєм
Я втиснув у кришталь своїх октав!
Вернімось знов широковіїним гаєм,
В будинок мирний, понад срібний став...
Стривайте-но... Героя ми вже знаєм,
Та я його і досі не назвав.
Так, як мене,— щоб довго не шукати,—
Назву мешканця лісової хати.

5

Є в його й друзі: мрійні брехуни,
Мисливці, риболови і п'яниці...
Зате, як рідна мова, їм ясні
І сварка бур, і крик нічної птиці,
І тиша водяної глибини,
І лісові містичні таємниці.
Не раз під дубом, ввечері, Максим
Сидить між ними з келихом дзвінким.

6

Шкварчить на шпичці традиційне сало,
І традиційно бреше дід Ігнат:
«Ех, скільки тут колись вовків бувало,
Тепер же й зайця треба пошукать!

Минуло все, неначе дим пропало...
Літ тому буде — як би вам сказати? —
Літ тому тридцять був случай зо мною:
Зловив я вовка власною рукою!»

7

Кружляє чарка, весело усім;
Під тихий гомін нічка пропливає,
І мій тезко під кожушком старим
Біля огню пізненько засипає...
Та незабаром галасом дзвінким
Воронячі його розбудять зграї,
Та півень десь далеко прокричить,—
І блисне сонце із-за верховіть.

8

У літню спеку лугом походжає
Мисливець наш. Блакитне небо спить:
Нема йому початку ані краю,
І хмар його нікому не спинить!..
Бекас-баранчик у повітрі грає,
Чубата чайка скиглить і тремтить,
Струнки, пахучі островки-копиці
На сонці сохнуть. Дальній став сріблиться.

9

Там, на ставу, серед зелених трав,
Максим не раз на удлищі гнучкому
Виводив коропа чи щуку — й заглядав
У глибину спокійну і знайому;
Не раз він там і бурю зустрічав,—
Сваволю вітру й рокотання грому!
Чуткому серцю мила і блакить,
І чорна хмара, що реве й шумить.

10

Після грози весь світ немов умитий,
По очереті виграє роса,
І раді сонце теплеє зустріти
Натомлені громами небеса.

Гріх і людині сонцю не радіти,
Не розуміть, яка в йому краса
І зміст який у буйному промінні,
Що позлотило хмари перемінні!

11

В осінні дні по стомлених полях
Блукає він із довгоухим Томом.
Найкращий друг — рушниця, що в руках,
А степ для його є найліпшим домом...
Зустрівшись, мов той мандрівний птах,
З плугатарем чи сіячем знайомим,
Закурить з ним, згада минулі дні,
Забуті речі, згублені пісні...

12

А то в гаю, в повітрі свіжомлистім
З Ігнатом він за слумками іде¹.
Глід і шипшина дорогим намистом
Хвилюються та грають де-не-де;
Том шелестить пожовклим, мокрим листом,—
І весь замре, як свіжий слід знайде...
І тасмнича слумка стріпонеться,
І серце дивно защемить-заб'ється...

13

Або піде над став, на перельот,
Милується на тишину, на вроду,
На села, що одбились в лоні вод...
Але до їх він не шукає броду
І до людей, скалічених істот
Не плине через річку світловоду.
Живить собі, вселенної царі,
Малі на старість, змолоду старі!

---

¹ С лумка, слунка, слонка — лісовий кулик, вальдшнеп.—
М. Р.

Чи ні, не так. Трапляються хвилини,
 Коли людина рветься до людей:
 Так птах одбитий знов до гурту лине,
 І туга-клекіт рветься із грудей.
 Мій приятель з підлісної хатини
 Це знає й сам. Та він не раб ідей
 Нав'язаних — і поки до громади
 Не кличе с е р ц е — самоті він радий.

В далечині підводи гуркотять.
 Пливають човпи. Гусей скликають діти.
 Пригнали хлопці коней папувать,—
 І коні злотом вечора облиті.
 Як не забудь даремних мук-проклять?
 Як жить у світі й світу не радіти?
 Як можуть груди, де живе любов,
 Не знать утіхи чистих молитов?

По березі ідуть струнки дівчата.
 Одна між ними... Серденько, мовчи!
 Тепер не час, тепер не час кохати,
 Тепер не час і не тобі вночі
 З солодким болем ждати-виглядати,
 І завмирати, і горіть, ждучи...
 «Добривечір, дівчата!..» — і по всьому,
 І без нудьги іде Максим додому.

Буває, правда, що кохання цвіт
 Розквітне в серці в радісну хвилину
 І в другім серці знайде відповідь
 В осінній день чи в нічку солов'їну;
 Той день, та пічка швидко пролетить:
 Він піде в гору, а вона в долину,
 І не заплаче ні вона, ні він,
 Розбивши чари недопитих вин.

Степи — поля! Безкрайні поривання,
 Спокійні думи, чисті молитви
 В мені збудило не людське кохання,
 А тиха пісня вашої трави,
 Шовкових уст прозорес шептапня.
 В натомленій, похилій голові,
 Що ожива по чорних днях отрути,
 Ваш шелест будить радощі забуті.

III. ЗИМОВІ ВІЗЕРУНКИ

1

На все впаде холодная печать,
 Повіють вітри з півночі глухої,
 Та весело у затишку справлять
 Побачення з холодною зимою:
 Увечері в коминок підкидять
 Сухих дровець звичайною рукою
 І в сніжні бурі, в їх кипучий вир
 Вливати клавіш срібний перебір.

2

Зимою часом до мого героя
 Приходить дід Ігнат — і разом з ним
 Денис, що здавна вславився війною
 Із таємничим царством водяним.
 Сидять собі, ладнаючи набої,
 Щоб довгий вечір не здавався нудним,
 Чи хитрі блешні виливають з цени¹
 Під прості, добродушні теревені.

3

Щасливий, хто у присмерковій млі
 (Сказав Міцкевич), сівши при коминку,
 З товаришем із рідної землі
 Пригадує в солодкому спочинку

¹ Блешня — штучна рибка, здебільшого зроблена з цени (олова) або міді, для влову хижих риб. — М. Р.

Дитячі роки, що як тінь пройшли,
І знов ясний і чистий, як дитинка...
(Міцкевича для того я згадав,
Щоб злодієм ніхто мене не звав).

4

Буває, в час такої-от розмови
Почується в вікно легенький стук:
То — приятель, що в захисті діброви
Жадає збутись непотрібних мук,
Що проміняв химерний сон любові,
І гру мистецтва, й хитрощі наук
На цю веселу лісову хатину,—
Що хоче бути спокійним хоч годину!..

5

Його вітають. Гомін, сміх кипить...
Покинуто, як непотрібну, блешню,
Бо слід гербату швидко заварить,
Купить горілки та зробить яєшні!
Гість чемодана одчиняє вміть,
І — добре знавши звичаї тутешні —
Виймає пляшку з ромом золотим...
Гей, весело в будинку лісовім!

6

На другий день — в безмежній простори,
Де ліс мешкує в синюватій млі,
Де сяють злотом невисокі гори,
Де плинуть сані, наче кораблі,
У білому, у сніговому морі!
Знов серце чує віщій клич землі,
Знов груди дишуть легше і вільніше,
Знов розум бачить глибше і ясніше!

7

І я не раз душею оддыхав
В гурті тезка, Дениса та Ігната,
Повітря гостре радісно вдихав
І милувався на ліси лапаті...

Весь день — було — я по полях гасав,
А ввечері, верпувшись до хати,
З таким смаком холодне сало їв
І чарку пив во здоровіє зайців!

8

Сліпучий сніг, мережаний слідами,—
Велика книга. Вміючи читать,
Ти скрізь найдеш уважними очами
Життя, борні і радощів печать...
Мій приятель гадає так же само
І любить полем по слідах блукать.
Не знає він недвижного й німого:
Усе говорить, все живе для його!

9

А засідок¹ велична тишина
В морозну ніч, під темними кущами!
З-за лісу місяць гордо вирина,
Оточений прозорими хмарками,
І сріблить віти. Кожний згук лупа
Так ясно й дивно... Тихими полями,
Неначе привид, заєць пробіжить —
І вслід рушниця блисне й загримить!

10

Зимових вікон срібні візерунки
Для цих рядків мені зразком були —
Химерні, чисті, радісні малюнки
На тлі ясної, голувої мли.
Тепер весни пориви й поцілунки
Мені на ум стривожений прийшли...
Охоплений крилатою весною,
На повий стрій я кобзу перестрою!

---

¹ Засідки — підстерігання з рушницею зайців звечора або місячної ночі.— М. Р.

IV. ВЕСНЯНИЙ СТРИЙ

1

Прийде весна: веселе цвірінчання
Голодних та щасливих горобців,
Снігів холодних тихе умирання,
Струмків сваволя і річок розлив —
Тривожний час любові й поривання!
Я й сам весною вперше полюбив —
Дитиною — блакитнооку Ганю...
(Та цур йому, дитячому коханню!)

2

Прийде весна — лаштуйте паруси!
Шумлять вітри святого непокою!
Тут, на землі, і там, на небесі,—
Все тішиться свободою ясною!
І ряс у золоті першої роси,
І степ, укритий першою травою,
І гомін хвиль — все кличе в дальній край...
Забудь же хату, паруси ладнай!

3

Коли леліє з-під снігів травиця
І п'яні хвилі свої танок ведуть,—
З країн чужих прилинуть рідні птиці...
Любов єдина вказує їм путь!
В цей час ясний у поле, як годиться,
Сини землі з побожністю ідуть
І в лоно тепле, животворне, чисте
Невтомно сіють зерно золотисте.

4

Засівів раних лане пресвятий!
Рости, цвіти, хвилюйся, розвивайся;
Мов людське серце радістю надій,
Урунами веселими пишайся!
А ти в серпанок пишпий-дорогий,
Зелений лісе, гордо завітчайся,
Щоб повнострунний рокіт солов'їв
Ти барвами небесними зустрів!

5

Наш приятель між щепами своїми,
 Як батько серед радісних дітей,
 Працює пильно з співами давінкими,
 Що мимохить пливають з його грудей.
 А по душі снують неувимі
 Уривки снів і відблиски ідей,
 І в серці знову молода тривога,
 Небесний дар повітря весняного...

6

На березі засмолює човна
 Денис співучий із старим Ігнатом.
 Навколо в'ється свіжість весняна...
 Огненне сонце променем стрільчатим
 Освітлює зелений дах млина,
 Далеку хмару з красм пелехатим
 І ключ гусей, що плине в вишині
 І зве в простори всі серця земні!

7

Гей, що за врода веснянії ріки,
 Поля єдвабні, самоцвіт гаїв,
 Плугатарів і птиць мандрівних крики,
 Мисливця обережно-тихий спів,—
 Мережка різнотонної музики,
 Яку Творець на тлі блакиті сплів!
 Як любо плавають у човні хисткому
 Під ту музику близьку і знайому!

8

Он селезень у пір'ї веснянім
 Летить стрілою до своєї зграї;
 Он у заливі ясно-голубім
 Щупак могучий хвилю підіймає...
 Все зрозуміле і цікаве тим,
 Хто у грудях веселе серце має,
 Кому зрідні зелений спів гаїв,
 Хто любить землю й небо возлюбив!

Життя, життя! Ти скрізь благословенне:
 І в клетоті камінних городів,
 І в тому, що міщанське і буденне
 Для бідних, для засліплених голів,—
 І тут, де стріли божеські огненні
 Розвіяли ворожий сон снігів,
 Поля й гаї поривом запалили
 І людським душам дарували крила!

Забудь усе, коли прийде весна!
 Шукай нового щастя чи недолі,
 Забудь, що є хатина, тишина,
 Де можна жить, бо страви є доволі...
 Ні, йди туди, де стежка неясна,
 Але зате тремтять на видноколі
 Узори дивних і чужих країв,
 Де ти не жив, не плакав, не любив!

Осанна в вишніх! Великодні дзвони,
 Кришталь чарок, фіалок перелив;
 Танки дівочі, ніби мак червоний,
 І шум води, і парубочий спів!
 Благословенні божеські закони,
 Безмежність неба і краса світів!
 Синійте, вийте, чисті фіміама
 Богам незнаним у незримім храмі!

ІЗ ЗБІРКИ
«ПІД ОСІННІМИ ЗОРЯМИ»

Лірики книжка друга
(1918)

Ходжу-блуджу по городу
Великому, великому...
Розкрив би я своє серце,
Та нікому, та нікому.

П. Куліш

* *
*

Спи в своїй білій постелі!
Вітер берези смутні
Хилить в солодкій дрімоті,
В тихому сні.

Шепче осика незмінно,
Місяць мовчить в вишипі...
Хай тобі щастя присниться
В тихому сні!

* *
*

Білий сніг, випо червоне,
Любі лиця й голоси;
Злотогриві линуць коні
До далекої краси.

Плине вечір неловимий
На огненних полозках
По блакиті незміримій,
Що для нас — єдиний дах.

В'ються копії, мають гривні,
Б'ється радість у серцях,—
І в щасливі переливи
Виливається в шіснях.

* * *

*

Викочуйте бочки вина,
Дзвоніть криштальними чарками!
Нехай, як грім, гуде луна
І грають очі блискавками!

Цілуйтеся, ловіть пісні,
І над кринницею живою
Уста схиліте огняні,
Красу зливаючи з жагою!

Фіалками засипте стіл,
Цвітіте, квітами повиті,—
І золото величних стріл
Вам сонце кине із блакиті.

* * *

*

Волосся димом золотим
Спада на чоло,—
І плинуть в захваті яснім
Зірки навколо.

Тебе любить, усе забудь! —
Ти зрозуміла? —
Єднає нас єдина путь,
Єдина сила.

Музики повно, кожна мить —
Блискуче коло!
Волосся ясно золотить
Високе чоло.

* * *

*

Я так тебе люблю, що не втримаю сліз.
В молитві хиляться натомлені коліна...
Я так тебе люблю, що білий шум беріз
І небо голубе — для мене домовина.

Знов бачу ті поля, серед яких я зріс.
Де вперше я ридав, де вперше я сміявся,—
Але я ще не знав таких горючих сліз,
І сміхом я таким іще не заливався.

* *
*

Чи я за усміх пустотливий
Тебе люблю?

Чи днів далеких переливи
В тобі ловлю?

Чи ти моя, чи це омана?
І звідкіля

Спливає знов обітована
Моя земля?

Невже по довгим мандрюванні
Я те знайшов,

Чим платить за віки страждання
У мент любов?

* *
*

Коли на могилі моїй
Зелена затужить трава,—
Читатиме хтось ці пісні,
Нескінчені тихі слова,

І скаже: він жив і горів,—
А що ж зосталось по йому?
Чи він не зогнив, як усі?
Чи ночі розвіяв пільму?

Читачу! Вглибися у те,
Чим я свою пісню зогрів,
І може, почувеш ти щось,
Що більше од звуків і слів.

І може, як птах в вишині,
Побачивши брата свого,
Затужить твій стомлений дух
І кине свій ключ до мого!

Побачиш ти в пісні моїй
Луну своїх власних надій...
Читачу! Поглянь, усміхнись:
Я твій, я не вмер, я живий!

* *
*

Я жду од тебе слова,
А сам як ніч мовчу,
І в шелесті діброви
Я чую дзвін плачу.

В чеканні я схилюся,
А ти мовчиш, як день,
Що влітку натовмився
Од щастя і пісень.

* *
*

Ці яблука так передчасно спілі,
І передчасна в серці тишина,
І рівнії берези пожовтіли,
І літо промина.

Недавно солов'ї в завітчаній долині
Сміялись вогко, славили любов...
Нема недавнього. А те, що нині,—
Чи прийде знов?

* *
*

Може, й справді в ту єдину нічку
Я тебе любив?
Пам'ятаю і червону стрічку,
І очей блакитний перелив.

Пам'ятаю й тугу солов'їну
В глибині завітчаних гаїв...
Може, й справді в нічку ту єдину
Я любив?

ІВАНОВІ КОСИНИНУ

З тихих струн злетіли птиці
І шепочуть таємниці
Про далекий білий острів серед хвиль і бурунів,
Про далеку пристань мрії,
Де забутий цвіт леліє,
Цвіт минулих, чистих днів.

Тихше... тихше... крила впали...
Струни ніжно заспівали,
Що над нами ясний янгол свій пречистий вид схилив,
Що і нас ще не забули,
Що і нашу тугу вчули
Серед хвиль і бурунів.

* *
*

Переспіло-солодка малина,
Небо глибше, ніж небо весною,
І музика — не світло-невинна,
А мережана муками-грою.

Глянь: на сонці і пеститься, й мліє
Переспіло-солодка малина,
І схиляється, і червоніє,
Прославляючи сонце єдине.

Все тонке, ніби та паутина,
Що поживклу любов повиває...
Переспіло-солодка малина,
Тихих птиць чужоземнії зграї.

Давні мрії душа зустрічас,
Наче мати єдиного сина,—
І безмовно стебло нагинає
Переспіло-солодка малина.

* *
*

Пеларгонія на вікнах зеленіє,
Грає сонце, ластівка летить...
Хто за дальнім, за минулим хто жаліє,
Коли щастя наше — кожну мить?

Скрізь розсипані безцінні монети,
Тільки треба їх уміть збирать,—
А ви, друзі, що в яснім раю живете,
Ви привикли тільки пекло знать.

Чи ви винні і чи винен хто — не знаю,
Але й я між вами цвіт гублю...

Рай кругом — але чи ми для раю,
Чи для вічного, смертельного жалю?

* *
*

Немає більше у листах твоїх
Трояндових веселих пелюстків,
Погас веселий і дитячий сміх
Погожих днів.

Та осінь ясноока принесе
Нам нові квіти і нову любов,
І те, що снилося і мріялось,— усе
Воскресне знов.

І білосніжні айстри я вкладу
В свої листи, як знак напівясний,
Що знову я у твій садок прийду,
В забутий... твій...

ОСТАПНС

Тихше... Стій. Не говори.
Попрощаємось востаннє.
Бачиш? Огник на горі
Гасне в тихому кованні.

Все скінчилось, ніч пройшла,—
Щастя навіть не приснилось...
Що, вже ранок? Ти пішла?
Все скінчилось, все скінчилось.

Ти пішла, як тінь бліда,
Тінь нездійсненої долі...
Хто ж, дурний, за тим рида,
Що давало тільки боли?

* *
*

Піду мандрівними шляхами,
Потону, згублюся в імлі.
Затужить «прощай» понад нами,
Як птиця по рідній землі.

Затужить «прощай» попад нами,
За ним надійде забуття...
Піду мандрівними шляхами
В краї, де нема вороття.

* *
*

Спадає цвіт з каштанів,
Устелює доріжку,
Що вчора цілувала
Твою маленьку ніжку.

Спадає цвіт з каштанів,
Спадає і шепоче
Про голос твій дівочий
І про єдині очі...

А я ходжу, пробитий
Смертельною стрілою,
І віють білі крила
Холодні надо мною.

І серце заніміло,
І щастя не вернеться...
Спадає цвіт з каштанів
І в млі вечірній в'ється.

* *
*

Юный лес, в зеленый дым одетый...
гр. А. Толстой

Розвіявся зелений дим з беріз,
Я розгубив останні краплі сліз
У чистім полі.
Іду, як ніч, пливу, як мла,
У царство снів од царства зла
Без мрій, без волі.

Розвіявся з беріз зелений дим.
Не повернуть минулого нічим,—
І вже ніколи
Я не піду в вінку з пісень,
І не зустріну ясний день
У чистім полі.

* *
*

Гуляс, зростає на стінах
Відблиск сонця летючий;
Заглянуло сонце в світлицю,
На спокій ідучи.

І радісно, й тепло на серці,
Так, наче ніколи
Не бачив я світу, не живши
Чи живши в неволі...

Чи багато треба для щастя,
І чи ти не щасливий,
Що гуляють на стінах
Золоті переливи?

ПАННА

М'яко плинуть згуки фортеп'янні,
М'яко гаснуть в темній глибині.
Вечір падає на обличчя панни
І на очі тихі і смутні.

Панна грає, та німа кімната,
І акордам серця не збудить...
Панна грає, а душа підтята
Вже ніколи вгору не злетить!

* *
*

Під сірий шум дощу пронизливо-смутого,
Під монотонний спів заплаканого скла,
Коли загублено усі шляхи й дороги,
Коли і небеса, і душу вкрила мла,—

Так хочеться підняти іскристий келих вгору,
У дружньому гурті розлити сяйво вин
І разом пригадать, що цю смутную пору
Знов змінить сонця світ і пташок передзвін.

Під сірий шум дощу так хочеться любові,
Одверто-щирих душ і поглядів ясних,
І сміху чистого, і чистої розмови,
І золотої гри у келихах дзвінких!

* *
*

Розцвілися садки й одцвіли,
Літо в м'якій постелі лежить,
Хмари небо й поля облягли,
Дощ по листі, як спогад, шумить.

Вчора руку мені ти дала,
Я подумав: це лілії цвіт...
День минув, я забув твій привіт,
Хмара душу мені облягла.

* *
*

Нехай я весь в болоті,
Але тебе молю:
Ти збережи дитявність
І чистоту свою.

Тоді на тебе гляне
Той, хто не знав весни.—
І в старості побачить
Ясні дитячі сни.

* *
*

Я говорить би хтів про друге,
Поринуть в глибину дрібниць,—
Та встав твій образ в сяйві туги,
І перед ним схиляюсь ниць.

І я мовчу, і слів немає,
Й здається: ніжная рука
Мене безмовно зазивас
І невловимо заклика.

І знаю я, що це омана,
І вірю я, й не вірю я...—
Це ти, душа золототкана,
Єдина дівчино моя.

М. П.

Люблю тебе я не за те,
За що тебе раніш любили:
Не за волосся золоте
І не за руки легкокрилі.

Не за красу співучих слів,
Не за твою струнку поставу,—
Тебе б і кожен полюбив,
Як люблять квітку чи забаву.

Ні! В час, коли юрба ішла,
І вколо тебе клетотіла,
І брудні славила діла
Під назвиськом святого діла,—

Лиш ти, самотна й мовчазна,
Як скеля в західнім промінні
Стояла, й зору глибина
Тужливі одкидала тіні.

І непомітно я прийшов
У молитовному тремтінні:
Тобі одній моя любов,
Тобі слова мої єдині.

* *
*

Хто змалював каштани густолисті
На голубому тлі?
Хто вдяг у барви ніжно-променисті
Лоно землі?

Хто дав мені мій дух повноголосий
І радість юних днів?..
І сльози ці, і самоцвітні роси
Хто сотворив?

* *
*

Ясно осики шумлять;
Груди зітхають вільніше...
Жить би — без дум, без проклять
Серед осінньої тиші!

Жить би, бродить по полях,
В човнику ранок стрічати,
Щоб погасити в очах
Блиск безнадійної страти...

Може б, я стрів на степах
Личко ясне і невинне,
Що привижалося в снах,
В снах, та і то — як хвилище...

* *
*

Забула про мене давно ти,
Про тебе давно я забув!
У тебе є нові скорботи,
Я в радощі нові пірнув.

Коли ж тобі доля засяє
І смуток мене обів'є,—
Нам щось, може, знов нагадає
Про щастя — твоє і моє.

* *
*

Ти плакала, дитя, у мене на грудях,
А синій вечір гас, і загорались зорі,—
І всю свою журбу ти вилила в сльозах,
Як птах свій клетит-сум у синім морі.

А сірий день прийшов,— і знову, мовчазна,
Пройшла байдужо ти, мою любов минула.
Ми знову між людьми, між нами знов стіна,—
І скрикнув я: вернись! —
Ти не почула.

* *
*

Я знаю: буде ще багато
Цілунків ніжно-чарівних,—
Але повік я не забуду
Твоїх.

Твої уста зустрінуть других
І їм огонь свій оддадуть...
Забудь мене, як сон короткий,
Забудь!

* *
*

В самотині перегортаю
Розмови нашої листки
І ще на чолі відчуваю
Тепло руки.

Недвижні тіні. Сірі стіни.
Непевно свічка миготить.
Безсонна ніч поволі плине
І мовчить.

Вже біла свічка догоріла —
І скоро в серці догорить...
Тебе нема. Ти одлетіла,
Як мить.

* * *

Ти підеш горою, а я долиною

Ти пішла широкими шляхами,
Я іду полями, по межі.
Ах, ще вчора ми були квітками,
А сьогодні — люди і... чужі.

Без прощання, тихо розійшлися —
Ти на гору, я в зелений яр...
Ми недавно, вчора розцвілися,
А сьогодні — ми пташки без пар.

* * *

*

Вертаються давнії сльози,
І давня жага воскресла,
І з тугою в серці не згасне
Далека і піжна краса.

І тільки минулу можливість
І радощі нам не вернуть.
Прилинуть вони непомітно,
Лишивши холодне: забудь!

І знову сивітиме небо,
І знову цвістимуть гаї...
Чи ти мене, друже, згадаєш,
І сні, і пориви мої?

* * *

*

Ми розійшлись давно — і цим себе зріднили:
Любити все життя — це значить не любити...
І щастя наше в тім, що ми в серцях лишили
Одну солодку мить — та незабутню мить!

Так. Я тепер згадав, що ти мене любила,
І затремтів, як тінь пташиного крила.
Ні, ні, в моїй душі пішло тебе не змило —
Ні радощі землі, ні шум людського зла.

І я свої уста, що до твоїх торкались,
Оддам в тісне ярмо брехні і суєти?
Хіба для того ми на світі зустрічались,
Щоб так по-людському чужим шляхом іти?

Ні! Я, що цілував твої глибокі очі,
Закриті променем золотосяйних вій,—
Я мушу чистим бути, хоч, може, доля й хоче
Мене завести в яр потрачених надій!

РОМАНС

Посвячую тій, що пізнала себе в цих рядках

Перед твоїм вікном цвіла гілляста груша,
Перед твоїм вікном...
Було недавно це,— а вже й тепер здається
Далеким сном.
Сказала ти мені своє нежданне слово,
Сказала ти мені,
І тільки день минув,— та все це чи не снилось
В летючій сні?
Перед твоїм вікном стою я нерухомо,
Перед твоїм вікном.
В вікні тебе нема, і груша спить зимовим
Глибоким сном.

ФІНАЛ

Час лаштуватись у дорогу:
Жовтіє осінь із-за гір,
І душу стомлену, убогу
Окрилює і зве простір!

Прощай, коханця білокриле,
І сум нічний, і сляво днів!
Моє полатане вітрило
Жадає волі і вітрів...

* *
*

Над городом німая вишина,
І шелест ночі тихо пропливає,—
А з синього стрільчастого вікна
Летять пісень неуволими зграї.

Білють стіни в дивній простоті,
Такі ясні, високі, незвичайні...
І в серці родяться якісь святі
Слова, уривки, голоси і тайни.

Не ти, кохання! — оддзвепило ти! —
Не ти мене тривожити і колишеш,
Не ти на мене в тихій самоті
Огнем жаги і поривання дишеш.

Ні! Інше щось, чого ніхто не зна
(Чи знає всяк, не вмюючи назвати),
Горить у серці. Вічна вишина,
Вона одна уміє розгадати!

* *
*

Il n'est rien de commun entre la terre et moi.

A. de Lamartine

Осміяний самим собою,
Одурений дурним життям,
Ходжу я з болем та журбою
І з невимовним каяттям.

Шукаю білої лілеї,—
А всі лілеї у багні! —
Шукаю я землі своєї,
Бо ця земля — чужа мені...

* *
*

Я чистий образ Беатріче
На сміх гетери промінняв,
Од бога я відрікся тричі,—
І тричі півень проспівав.

Куди веде моя дорога?
Кому це листя шелестить?
Як небо полюбить без бога?
Як без диявола прожити?

Содом шумить, і я в Содомі
Сміюсь, втопаючи в вині,
І голоси напівзнайомі
Кричать забуте щось мені.

В святій, задимленій блакиті
Лице божественне тремтить...
Уста його напіврозкриті,
Та слово їх — не долетить!

* *
*

Галасують найняті музики,
Що краса розп'ята на хресті,
Що погасла чистота навіки,
Що спокою більше не знайти.

Галасують і сміються, п'яні —
Скрипка, флейта, кларнети, басы —
Що в людським, у бруднім океані
Плине труп убитої краси.

Хто на його хоче подивиться,
Той нехай червінцями сипне...
Гляне раз — і в серці загориться
Щось чудне, глибоке, чарівне.

Хто ж святим покійником торгує?
Хто святиню сміє купувати?
Крикнуть би — та вічність не почує,
Як раби хвилиною кричать...

Гей, вина! Потонемо навіки
У гріховній, п'яній суеті!..
Доскажіть, розхристані музики,
Як краса конала на хресті!..

* * *

* * *

Любов чи ні — не знаю...
Тінь, смуток, тишина,
Ніде життя немає,
На світі ти — одна.

Колись було — чи спилось...
Забулось — чи пройшло...
В душі давно згубились
Людське добро і зло.

У темі сіріють віти.
Ні руху, ні людей...
Одно лиш є на світі:
Огонь твоїх очей.

* * *

*

Огні. Шумливий вечір.
Принадлива вуаль...
І городського неба
Брехливо-світла даль.

І голос той глибокий,
І ніжок легкий стук,—
І в серці тихий стогін
Незрозумілих мук.

ГОЛОС ОТРУТИ

Люблю отруту, сховану в лілеї,
Люблю порок із поглядом ясним,
І безсоромність ніжності твоєї,
І терпких милощів пезнаний дим.

Люблю тебе, бо ти чужа коханню,
Бо ти мені лишилася одна;
Люблю в тобі мою любов останню,
Солодкий шум допитого вина.

DOLOROSA

Сірий присмерк повиває землю,
Вітер хвилі гонить.
Привид Панни по землі проходить,
Сльози ронить.

Люди, люди, не торкайте серця,
Там — криваві сльози...
Лиш тобі одній його одкрию,
Dolorosa!

* *
*

Міnorні гами одна по одній
Струмками плинуть в моє вікно,—
І щось у серці знов стрепенулось,
Що вже забуте було давно.

Чнісь шептання, чнісь усмішки,
Таке далеке, таке ясне...
А хто ж про мене хоч тихим словом,
Хто спом'яне?

Міnorні згуки одноманітні
Летять ключами,— і в серці знов
І ранні мрії, і перші гами,
Латинська книжка й смішна любов.

* *
*

Почервонило сонце віти
І стовбури високих груш...
Як може серце не радіти
Серед людських веселих душ?

Як може серце не співати,
Не плакати щасними слізьми?..
Почервонило сонце грати
Моєї сірої тюрми.

Родина Рильських. Сидять: Тадей Розеславович Рильський (батько поета), Меланія Федорівна Рильська (мати). Хлопчик на руках — Максим Рильський. Стоять (зліва направо): Богдан Тадейович Рильський (брат); Іван Тадейович Рильський (брат) і друг родини лікар Й. В. Юркевич. 1900

Максим Рильський у восьмирічному віці. 1903

Будинок, в якому пройшли дитячі роки поета

НІЧНА ТРИВОГА

Л. С.

Ні, не втекти од образу твого!
Згасає свічка, в хаті тишина;
Із моря ночі піднялась тривога,
Як ніч страшна і разом чарівна.

Я згадую нескінчені обійми
Під шум грози розмашисто буйний;
Я згадую, як в тишині нічній ми
Заглянули у царство грішних мрій.

О свічко, свічко! Чом ти догоріла?
Упала тьма, мов камінь, і мовчить...
Де та, що вчора ще мене любила,—
І чи було за що мене любить?

* *
*

Надходить вечір синьою стіною
Прозорою. Розсипались огні...—
І знов бажання п'яною юрбою
Шумлять в грудях, у темній глибині.

Є дивний чар у змроку городському,
У куплених обіймах і устах,
Що будять у душі брехню знайому
І півсвідомий та солодкий жах.

Є дивний час — тоненьку паутину
Плести з гріха, отрути і вина,—
Хоч в той же час, годину і хвилину
В душі лице Мадонни вирина.

Є дивний чар — втопати у болоті,
Де огники тремтячі миготять
І де якісь привабливі істоти
Звиваються, сплітаються, летять...

Надходить вечір синьою стіною.
Ходім зо мною, руку дай мені!
Цю ніч одну пробудеш ти зо мною,
Цю ніч одну...— Розсипались огні.

* *
*

О моя тривого негасима,
Синьооке і бліде дитя!
Вічно ти стоїш перед очима
І чудні ворушиш почуття...

Ти мене на улиці стрічаєш
І зовеш на невідомий шлях;
В темнім лісі ти мене спіняєш,
Як нічний, містичний, сірий прах...

Тихими питаннями страшними
Пронизала все моє життя...
О моя тривого негасима,
Синьооке і бліде дитя!

* *
*

Ні, не тобі розвіять цю тривогу!
Іди од мене, полиши мене...
Я впав, зблудився, я згубив дорогу,—
А втім... мене нікуди й не тягне.

І я зостанусь у німій скорботі,
Отруєний, без волі і стремління...
Ти другим рідна, а мені — давно ти
Чужа... покинь мене, покинь...

* *
*

Поки гріх — солодка таємниця,
Плід, що бог зривать заборонив,—
Крадькома так весело грішиться
В час веселих, в час весняних днів!

І так легко каятися вранці
І забути першу ніч гріхів:
Молодість не розпач топить в склящі,
А вином окроплює порив.

В сірі ж дні осіннього болота
Нам порок привичний остогид,—

Але ним одним живе істота,
Тихо мріючи про чистоту і стид.

І колись така огненна склянка
Не шумить, не грає, не кипить:
Давніх літ ненависна коханка,
Без якої й хвили не прожить.

* *
*

З лукавим поглядом ясним,—
Що більше, ніж би треба, знає,
Ти йдеш. Вечірній сизий дим
Тебе злегенька повиває.

Ідеш — не чистеє дитя,
Але дитя ще й не гріховне,—
І серце тисне почуття
Якесь чудне і невимовне.

Звичайні сиплються слова,
І я, як інші, сиплю ними...
Але п'яніє голова
Надіями напівясними.

Ти до кінця не донесеш
Фіал з любов'ю запашною,
Не донесеш і розіб'єш...
Та чи зо мною?

МЕРТВА ХВИЛИНА

(Н.Н.)

Не розвівай журби німої,
Усмішки з уст не викликай:
Були од н о м и, стали д в о є,
Нас не з'єднать вже,— так і знай.

Погасла лампа. Білі плями
З блакитним одсвітом лежать...
Ах, скільки вроди поза нами,—
Та нам її не знать, не знать...

* *
*

Не спалось квітам у тумані ночі,
В повітрі вогкім чулася гроза,
І застинала зір далеких очі
Передчуття тривожного сльоза.

Не спав і я, і образи носились
В моїй душі — уривки мрій та снів...
О, чом вони одразу не розбились?
Чом божий грім в ту ніч їх не спалив?

* *
*

Там десь, глибоко, на дні,
На дні душі моєї
Ще єсть лілеї ясні,
Ясні лілеї.

Ми у машкерах ішли,
Ішли — і зупинились:
Нема того на землі,
Що нам приснилось.

Стали ми, стали в сльозах,
І грішні, і безсилі,
Але у всіх серцях —
Лілеї білі.

* *
*

Раба кохання, ти його й не знала,
Хоч ним жила (скаліченим, брудним)!
Найглибших слів його не прочитала,
Взяла од нього не огонь, а дим.

О, дай же руку і забудь про нього,
Ходи зо мною в мій дитячий храм!
Я розкажу тобі про небо й бога,
І може, навіть, я повірю й сам.

* *

*

О, дуже швидко час, що я тебе забуду:
Мене скує мороз, як ніч осінню,—
І може, взавтра я вже й пам'ятать не буду
Твоїх чудних очей ясну святиню.
Спасибі. Ти мене не знатимеш ніколи,
Я бачив з тим тебе, кого ти любиш,—
І жаль було: вінок, що на твоєму чолі,
Ти скоро згубиш.

* *

*

В трагікомедії життя
Актор запедбаний, малий,
Я все шукаю вороття
Моїх несправджених надій.

Вони були, вони цвіли,
В крові дзвенів великий спів,—
Але у вирій попливли
Ключі моїх минулих днів.

ЗИМОВЕ СКЛО

Так сумно, так без краю сумно.
Усе скінчилось. (Чи й було?)
Дивлюсь недвижно і бездумно
Крізь зимове морозне скло.

В цю ніч ясну все зрозуміле,
І далі нікуди іти:
Життя і радісне, і миле,—
Та не для тих, хто без мети..

П.

Будьмо як діти з тобою,
Будьмо як діти малі!
Знаю: безсилі обоє
Ми на тутешній землі,

Нас не врятує кохання,—
Краще про його забудь,
Краще поринути в ранні
Дні, що уже не прийдуть:

Дні, коли ти колихала
І сповивала ляльки;
Дні, коли ти щебетала
Так, як щебечуть пташки...

Пройде хвилинка — і знозу,
Знов неминуче прийде,
І на дитячу розмову
Бруд недитячий спаде.

МОЇЙ ЛЕНОРІ

П'яний сонет

Ні, тебе нема, тебе нема на світі,
Ти з'явилася у ніч осінню,
І уста твої, уста напіврозкриті
Я зустрів побожно, як святиню.

Ти з'явилась тихо, щоб мене збудити,
Блиспуть і розвіялися тінню,
І навіки в серці спогад полишити
Про солодку ніч, ясну і синю.

Пропливають чисті образи жіночі,
В їх я відблиск — відблиск твій шукаю...
Ті ж уста, ті ж незглибимі іскри-очі,

А чогось нема. Чого? Не знаю,—
І колише серце вічний біль та мука...
Ні, тебе нема на світі, білорука!

С. П.

Я в лісі сам. Червона даль крізь віти
Просвічує. Снує вечірня тінь.
І ліс, і серце тишою повиті,
І гасне вітер, і нема стремлінь.

Куди іти? Чи знову сустою
Глибокий голос серця заглушать,
Чи з п'яною шумливою юрбою
Пісні чужі, брехливі співають?

Ні — не туди. Те все забув одразу,—
Але одно згадаю ще не раз:
То хвилі таємничого екстазу,
Що ним отрута в серці розлилась.

Не пазову. Хто знає — зрозуміє,
А хто не знає... Годі. Ліс дріма,
І захід як жарина червоніє...
Усе пройшло. Минулого нема.

* *
*

Навік тебе життя зломило,
І ти — бліда і молода —
Пливеш без волі і без сили,
Куди несе тебе вода.

Пливеш, і я пливу з тобою —
Хоч, може, я тобі й чужий —
Щоб разом згинуть в час прибою
У мертвій глибині страшній.

Коли ж мене життя врятує
І ти втопатимеш одна,—
Мольби твоєї не почує
Бездушна, чорна глибина.

І я лишусь і буду жити,
Чужий і людям, і собі,—
І крик агонії ловити
Крізь гомін п'яної юрби.

* *
*

Згаси у серці зло! Розширила над нами
Прозора тишина здивоване крило,
І берег блимає вечірніми огнями...
Згасить у серці зло!

Дай руку — і ходім глибокими шляхами
У храмі вічному схилить своє чоло,
Заплакать радісно в нерукотзорнім храмі,
Згасить у серці зло!

* *
*

І сніжний іней мрій моїх,
І діл моїх багно зелене,
І муки дум, і бруд, і сміх,—
Усе сплело життя шалеге.

І добре так мені іти
Незрозумілими шляхами
До невідомої мети,—
І в божім храмі чистоти
Дзвонить порочними чарками!

* *
*

За вікном стрільчастим, за вікном моїм
Чорним оксамитом — чорним і тяжким —
Розляглася тьма.
Місяць золотиться сяєвом німим,
А зірок нема.

Десь — колись — далеко — це усе було,
І пройшло явою, і як сон пройшло,—
Я ж не той, що був:
Те, що звуть кохання, віра, гнів і зло,
Я давно забув.

* *
*

Сьогодні був у мене сатана.
Моя душа для його непотрібна;
Занадто супокійна і ясна,
До місяця осіннього подібна.

Ми цілу ніч балакали удвох.
Жалівся він, який несправедливий
Чужий мені, йому ворожий бог;
Який він сам безмежно нещасливий.

Огонь горів криваво-золотий,
Грав по обличчі чорному й смутному...
А в вікна глянув досвіток блідий,—
І гість сказав: мені пора додому.

* *
*

Старосвітський портрет на стіні,
Позолочене листя кленове...
Давнє щось пригадалось мені,
І в душі щось пронеслося пове.

Хай життя і шумить, і горить,
Наче іскри у пінистих винах.—
Та чи може воно воскресить
Старосвітські портрети на стінах?

О. Н. ГОЛОВАНЕВИ

Вітер вітами грає,
Вітер віє, гуляє
Над полями.
Хто нам зможе вернути
Давнє, ніжне, забуте,
Що пробігло по серцю піснями?

Вітер вітами грає,
Вітер волі бажає,
Як і люди...
Хто далеке, з а б у т е,
Що не можна вернути,
Що погасло, пройшло — хто забуде?

У РОМАНІВСЬКОМУ ЗАПУСТІ

Немов розсипані червінці,
Лежать березові листки...
Вже їм ніколи не вернутись
На рідні, білі гілочки!

Немов розсипані червінці,
Лежать в душі моїй пісні...
Та втілить їх в житті — несила,
А сила — тільки уві сні.

* *
*

Мов поцілунок крізь вуаль —
Чудний, нескінчений і ніжний —
У серці виник давній жаль
І щез, як вітер перебіжний.

Твоє лице і голос твій,
Що в час прощання зве і кличе;
Раптовий погляд огняний
І враз презирство тасмниче,—

Усе пронеслося в цю мить
Як блискавка передо мною...
Та блискавці не запалить
У серці озера спокою!

* *
*

Ходять тіні по долині,
Став дримає,
Ледве мріє небо синє
І безкрає.

Там, далеко, ходять зорі
У просторі,
Мов чайки у синім морі,
В синім морі.

Ходять в вічній самотності
І з журбою,
Наче тіні по долині
Підо мною.

* * *

*

В кав'ярні пусто. Гомонять льокаї,
Нудьгуючи без нудної роботи.
Сиджу самотно; серце спомпнає
Далеке щось, неначе у дрімоті.

Неясний присмерк стелиться по залі,
Хоч день стоїть за стінами. Ще вчора
Уста кохані тут прощобетали
Мені про щастя, про високі гори,

Про досвіток, про радісне чекання,
Про шум чарок і чистії розмови...
Мені здавалось: навіть про кохання,
Про перший цвіт не першої любові...

Минулося,— а в серці оживає,
Як лілія в вечірній позолоті...
В кав'ярні стиха гомонять льокаї,
В кав'ярні час солодкої дрімоти.

М. В.

Хтів би тебе я забуть,
Хтів би минуле забути.
Дні, наче привиди, йдуть,
Їх не вернуть, не вернути.

Стомлений вечір спада
І заглядає в віконця;
Грає по листі вода
Відблиском тихого сонця;

Зорі-вербени цвітуть,
Душі левконій зітхають...
Як же про тебе забуть?
Квіти щораз нагадають.

НА ФЛЕЙТІ

Ти за мною ходиш
З усміхом зірниць,
Ти мені шепочеш
Тихі таємниці.

Ти мені цілунки
Ніжні обіцяєш,
Ти мені стражданням
Серце обливаєш.

* * *

*

В глибокому затоні,
Далеко од людей
Цвітуть лілеї сонні,
І тихо круг лілей.

В глибокому затоні
Води зеленій топ,
І відблиски червоні
Спадають на затон.

Тут — кайдани, закони
І суєта страшна...
А там, в яснім затоні —
Прозорість, тишина.

* * *

*

Як солодко в північній тишині
Давно прочитані книжки перегортати,
І знову — з радістю і сумом — зустрічати
Все те, що снилося в напівзабутім сні.

Тоді весна по серцю б'є крилом,
І давня музика сплітається і тане,
І новим променем виблискує в тумані
Те, що здавалося напівзабутим сном.

* *
*

На тлі зелено-золотоґо гаю
Із кузнї тихо в'ється синїй дим...
Кого я тут чекаю-виглядаю,
За ким журюсь, тужу за ким?

Сміється молот, каже: знаю, знаю!
Учора ти неждано тут зустрів —
На тлі зелено-золотоґо гаю —
Єдину, що колись любив.

* *
*

Людські розмови... десь дзвін церковний
Повітря крає своїм крилом, —
А в серці знову стрій молитовний,
І знову сльози звились клубком.

Повітря синє — і ледве мріє
Далека хмарка, як відгук снів.
Гуляють тіні, і цвіт надії
В душі глибоко знов залелів.

Колись в блакиті оцій бездонній
Ударить в сурми ключ журавлів...
Дрімають віти, і шум їх сонний —
Забутий відгук забутих снів.

* *
*

Старі листи читаю в тишині я.
Встають якісь забутії світи, —
І в серці знов зеленокрила мрія
Про день любові, свято чистоти.

Жіночі лиця в світлому тумані
Встають ясніше, ніж були в житті!
Тоді були жадані і незнані,
Тепер вони — відомі і святі!

О, їм тепер не згинути в болоті!
На віки вічні у душі моїй

Вони полинуть в піднебеснім льоті
Туди, де світ — нетлінний, золотий!

* *
*

Білм цвітом розцвілися сливи
На ясному, голубому тлі.
Дні веселі, дні ясні й щасливі
Йдуть, пливуть по водах, по землі.

Солов'їні плачуть переллви
У лісах, в завітчаній імлі...
Дивним цвітом розцвілися сливи
На ясному, на святому тлі.

* *
*

Люби природу не як символ
Душі своєї,
Люби природу не для себе,
Люби для неї

Вона — не тільки тема вірша
Або картини, —
Її є висоти пезмірямі
Її святі глибини.

У неї є душа могуча,
Порив є в неї,
Що більший над усі пориви
Душі твоєї.

Вона — це мати. Будь же сином,
А не естетом,
І станеш ти не папіряним, —
Живим поетом!

* *
*

Згадай, безумче! Світ — не тільки ти:
Крім тебе є думки, планети, птиці.
Є з'явища такої красоти,
Яка тобі, дурному, і не сниться!

Вмираючи, умій зо співчуттям,
З усмішкою поглянути навколо...
Хто злився раз із світовим життям,—
Згниє в землі, але не вмере ніколи!

ХОЛОДНИЙ ВІТЕР

Своїм крилатим посланцем
Привіт нам осінь посилає;
Що все земне — з земним кінцем,—
Хай кожна квітка пригадає!

І серед літа вітру спів,
Такий бадьоро-супокійний,
Нагадує про щастя снів,
Про день сновійний.

* *
*

Завидую тобі, морозний супокою!
В блакитно-зеленавій вишині
Ясніє місяць блідо-золотий
І сяє зірка срібною сльозою.

Щось рідне, близьке є між ним та мною,
Та розгадать ту рідність не мені:
Чужий землі — для неба я земний...
Завидую тобі, морозний супокою!..

* *
*

Прийде останній час. Внизу — безмовна річка.
Широка, величава, супокійна.
На їй човни крилаті, мов далекі мрії,
Снуватимуть.
А там, за річкою,— поля тремтячі,
Що губляться в далечині прозорій,
І серед них — безкрайній шлях
І ключ підвід далеких.

І я в своїм саду, серед дерев коханих,
Під чистим небом, з заступом в руці

Вмиратиму з прозорою душею...

Умру. А тиха річка полишиться,
Нестиметься своїм шляхом земля,
І світлі образи, сотворені Великим,
Пливтимуть, як човни.

* *
*

...Усе це так було,
А нині місяць світить,
І марних мук моїх
Нікому не помітить.

Висока, темна тіль
Під білою стіною...
Ах, що це за нудьга,—
Буть завше лиш собою!

РОНДО

Осіннє свято — свято груш осінніх,
Краса хмарок рожево-перемінних
В урочисто-наївній глибині,—
В незрозуміло-чистій вишині
Небес, як очі Пресвятої, синіх.

Де я не був! У темних баговиннях
Топився я — в розпусті, у вині...
Та знову усміхнулося мені
Осіннє свято.

Минули дні — але зосталась тіль їх,
Таких смутних, зворушливо невинних,
Без муки, без одчаю, без брехні...
Ти знов мені вернуло дальні дні —
Мед бурштиновий радощів дитинних —
Осіннє свято!

ПІД ОСІННІМИ ЗОРЯМИ

*Друга книжка лірики
(1926)*

* *
*

На білу гречку впали роси,
Веселі бджоли одгули,
Замовкло поле стоголосе
В обіймах золотої мли.

Дорога в'ється між полями...
Ти не прийдеш, не прилетиш —
І тільки дальніми піснями
В моєму серці продзвениш.

* *
*

Спишилось літо на порозі
І дише полум'ям на все,
І грому гордого погрози
Повітря стомлене несе.

Умиється зелене літо
І засміється, як дитя,—
Весни ж і весняного цвіту
Чи я побачу вороття?

Чи весняні здійсняться мрії?
Чи літо не обманить їх?
Чи по степу їх не розвіє,
Мов пух на вербах золотих?

* *
* *

Сніг падав безшелесно й рівно,
Туманно танули огні,
І дальній дзвіц стояв так дивно
В незрозумілій тишині.

Ми вдвох ішли й не говорили,
Ти вся засніжена була,
Сніжинки грали і зоріли
Над смутком тихого чола.

І люди млісто пропливали,
Щезали й гасли, як у сні,—
І ми ішли й мети не знали
В вечірній сніжній тишині.

* * *

*

Іванові Рильському

Весною ми їздили в поле
Візком однокінним старим.
Котилися вруна поволі,
Гаї зеленіли, як дим.

Над сріблом води лісової
Знімаючись, щиглик дзвенів...
Ми їхали мовчки з тобою,
Для щастя не знаючи слів.

У полі кипіла робота,
Сивіли воли на ріллі,—
А ввечері тиха дрімота
Безмовно плила по землі.

Веселі додому вертались
Ми в свіжій вечірній імлі,
І стомлені душі зливались
З живою душею землі.

* * *

*

Поле чорніє. Проходять хмари,
Гаптують небо химерною грою.
Пролісків перших блакитні отари...
Земле! як тепло нам із тобою!

Глибшає далеч. Річка синіє.
Річка синіє, зітхає, сміється...

Де вас подіти, зелені надії?
Вас так багато — серце порветься!

* * *
*

Цвітуть бузки, садок біліє
І тихо ронить пелюстки,
Напівзабуте знову мріє,
Як помах милої руки.

У небі вітер кучерявий
Колише теплуо блакить,
І на землі гойдає трави,
І затихає, й знов шумить,

І раптом схоплює на крила
Хвилясті співи журавлів,—
І давня казка, вічно мила,
Зринає крізь хвилястий спів.

* * *
*

Молюсь і вірю. Вітер грає
І п'яно віє навкруги,
І голубів тремтячі зграї
Черкають неба береги.

І ти смієшся, й день ясніє,
І серце б'ється, як в огні,
І вид пречистої надії
Стоїть у синій глибині.

Клянусь тобі, веселий світе,
Клянусь тобі, моє дитя,
Що буду жити, поки жити
Мені дозволить дух життя!

Ходім! Шумлять щасливі води,
І грає вітер навкруги,
І голуби ясної вроди
Черкають неба береги!

* * *

*

Як Одіссей, п'ятомлений блуканням
По морю синьому, я — стомлений життям —
Приліг під тішню сокора старого,
Зарився в листя і забув про все.

Якісь думки — чи тіні їх — снуються
В дрімоті тихій. Листя миготить,
Упав на стовбур білий відблиск сонця,
І комашинка лізе по йому.

І я засну під безтурботний шелест
З надією, що, граючись м'ячем,
Мене розбудить піжпа Навсікая,
Струнка дочка феацького царя.

* * *

*

Осіною дише. По лісі проходять
Звуки нові.
Привиди згублених радощів бродять
В сонній траві.

Кожна краплинка в великому світі
Вічна, як світ.
Тільки істоти живі — ми забиті
Межами літ.

Чом же я вірю, що зпсу прилине
Те, що пройшло?
То були сни. На яву ж і хвилини
Ще не було.

* * *

*

На порозі гість веселий —
Дощ, блакитний, весняний...
Хто постелю нам постеле
У світлиці запашній?

Хто під вогке рокотання
Милях крапель по шибках

Нагадає про кохання
Дивним огником в очах?

Хто? Як зветься? Як сміється?
Як цілує? І кого?
Чи до серця пригорнеться
До забутого мого?

1919

* *
*

Мій ріг мисливський грає в самотині.
Нема йому, нема йому луни!
Ніхто на клич тремтячий не прилине,
Не збудить він німої тишини.

Мовчить осінній ліс, такий колись привітний;
Німують небеса, колись такі ясні,—
Що літом одцвіло,— зимою не розквітне,
Що другим наяву — й не спилося мені.

А ріг співає, і шукає, й плаче,
І бурю сліз киучих підійма...
Але пощо мольби і співи ці гарячі?
На їх луни — на їх луни нема.

* *
*

Яблука доспіли, яблука червоні!
Ми з тобою йдемо стежкою в саду.
Ти мене, кохана, проведеш до поля,
Я піду — і, може, більше не прийду.

Вже й любов доспіла під промінням теплим,
І її зірвали радісні уста,—
А тепер у серці щось тремтить і грає,
Як тремтить на сонці гілка золота.

Гей, поля жовтіють, і синіє небо,
Плугатар у полі ледве маячить...
Поцілуй востаннє, обніми востаннє:
Вміє розставатись той, хто вмів любити.

1917

* *
*

Я б склав тобі молитву. Синіє далина,
Десь огник загорівся. Хтось пісню почина.
На серці сиза хмара,— а небо все в огні.
І я чужий для тебе, і ти чужа мені.

Я б склав тобі молитву, я б па коліна став.
Я б чорную загадку любов'ю розгадав,
Та в час, як тінь спадає на почорнілий ліс,
Мою молитву вітер розвіяв і розніс.

* *
*

Яблуко сніг і падає,
Віти колишуться й віють...
Серце минуле пригадує
І на прийдешнє надіється.

Серце співа по-дитячому —
Ще не дорігло, не падає,
Сонце осіннє зрячому
Ранню веснянку нагадує.

Чим же? Хто скаже, з'ясує нам?
Ще ж бо слова не родилися
Ті, що серцям півотруєним
В сні, у дрімоті приснилися.

* *
*

Ліс в ясних коронках
В вікна зазира.
Скрізь по вітах топких
Самоцвітна гра.

Снігурів червоних
Сонце золотить.
В снігових затонах
Щогли верховить.

Сад у білій піні,
В кризі небеса,
Перехресних ліній
Розцвіла краса.

* *
*

Сніг передчасний розтав, і поля зачорніли з-під снігу,
Осінь глибока зпов серцю весною здалась.
Золотодзвонні пісні вириваються з серця певпинно,
Тільки не чути тобі золотодзвонних пісень.
Скільки троянд би я слів, скільки айстр сніжнооких
І хризантем огняних скільки б тобі я приніс!
Скільки сказав би я слів про цю весну осінню, про щастя,
Скільки сказав би тобі того, що знаєш сама!

* *
*

Проса покошено. Спустіло тихе поле.
Холодні дні з високою блакиттю.
Не повернуть минулого ніколи:
Воно пройшло — і вже здається миттю!

А скільки мрій було зеленою весною,
Як пінились вони, мов золоті потоки!
Вони спливли, і я оди з тобою,
Високе небо, — синє і високе.

* *
*

Дрімає дім старий. Кругом гаряче літо
Стоїть, як озеро в блакитних берегах.
Під призьбою лежить замислений собака
І вухом одганяє мух надокучних.

А мухи дзеленчать, і в'ються, і чорніють.
Мені здається: час уже не йде,
Спинився і завмер. І вже на вічні віки
Розлігся на землі зелений літній день.

І завше так тремтітиме у небі
Самотній шуляк, і в тіні дерев
Бродитимуть півсонні кури. Вічність
Прийшла й поклала руку на чоло.

* * *

*

Надворі дощ, холодний вітер віє.
Одпочивай, рушнице, на стіні!
Куди іти, блукати без надії?
Ні, краще тут, у хаті, в тишині.

Тут у комінку огник ледве тліє,
Та зогріває в серці, в глибині
Веселі, чисті, яснооки мрії
І воскрешає призабуті дні.

Тут фортеп'яно з теплою душею
Стоїть і жде, що приторк білих рук
В йому пробудить півзаснулий звук.

Тут я зустрівся з музою своєю.
І, взявши в руки ліру й срібний лук,
Пливу, як тінь, по морю снів за нею.

* * *

*

Дощ одшумів. Блакить ясніє.
Чи ти прийдеш? Чи прилетиш?
Чи свіжим подихом надії,
Як дощ краплистий, прошумиш?

Чи полишиш у серці темнім
Блакить ясних, погожих днів?
Летять пташки шляхом надземним.
Дощ одшумів.

Д.

На сході червоніє. На душу ніч спада.
Синіє нерухомо замислена вода,
А я блукаю тіпню і спогади ловлю,
І в кожному з їх сдине, заховане: люблю.

Давно тебе шукав я. І в шумі суєти,
І в тишині пророчій мені ввижалась ти...
Я лиш не знав, чого я тривожно так шукав...
На сході червоніє. На душу сум упав.

* *
*

І дзеркало води, і співи журавлів,
І книги мудрії — сердець великих спів,—
Розмови радісні і радість без розмов,
І шелести трави, і пахощі дібров.

Не бійся ніжкою фіалки ти топтать:
Там, де ступила ти, ще легше розцвітать;
Там, де ступила ти, шепоче кожний квіт:
Її до нас послав небесний, вічний світ.

* *
*

Лежить в полях блакитний сніг
І непомітно тане.
Як пташка, промінь перебіг
І гасне у тумані.

Вечірній час обгорне нас,
Весна в серця загляне...
Щасливий час, вечірній час!
Сніг непомітно тане.

Ти чуєш? Десь вода дзвенить
Підсніжними ключами...
Коли б до ранку нам дожить
З веселими серцями!

Ми вранці встали б і пішли
У ліс, що спить востаннє,
В обійми золотої мли,
В безмежності туманні!

* *
*

Єсть ім'я жіноче, м'яке і ясне;
В йому і любов, і журба, і надія;
Воно як зітхання бринить весняче:
Марія.

Як запах фіалки в осінній імлі,
Як пісня дівоча в снігах і завії,

Зорею сіяє над смутком землі:
Марія.

Нехай я у серці святе погашу,
Нехай упаду в беззмистовній борні я,—
Та слово останнє, що я напишу:
Марія.

ЧУЖОЗЕМКА

Переходила улицю синю
І поглянула через плече,—
І війнули загадки незмінні:
Боляче, боляче, боляче!

Повернися, спинися, дивися! —
Серце серцю гукає в віках:
Пригадай,— у дрімучому лісі
Є оточений світками шлях.

Пригадай: у далекому місті
Плаче щастя твоє і моє,
Зрозумій: у перловім намисті
Дві перлини споріднені є.

Ти зійшла, ти злетіла по сходах,
Ти торкнула дзвінок і ввійшла...
О фіалок заглушений подих,
О вечірня, невірная мла!

Ти царівна із казки моєї,
Заворожена, срібна, гірка
Чужоземко! Повіє! Лілеє! —
Серце серцю в пустині гука.

1921 р., весна

* *
*

В вічі глянув березень ясний,
Усміхнувся не для всіх помітно,—
І потік, побіг струмок брудний,
І махнула ручка оксамитна.

Мудрий песик голову підляв,
Вогкий вітер чола доторкнувся...
Я не знав, і ти мені сказав,
Що для нас, для нас він усміхнувся.

1921

* *
*

Наша зустріч єдина була.
Ти пройшла, ти навіки пройшла,
І твій образ украли сніги,
Що летять і пливуть навкруги.

Може, навіть сніжинка і ти,
Що упала сюди з висоти,
Щоб серця нам навік закувать,
А самій непомітно розтать?

Пам'ятаєш високі доми,
Що стояли, як тіні, у тьмі?
Пам'ятаєш, як швидко ти йшла?
...Наша зустріч єдина була.

* *
*

А я так кохаю, кого і не знаю:
Далеку царівну.

А. Кримський

Тобі одній, намріяна царівно,
Тобі одній дзвенять мої пісні;
Тобі одній в моєму храмі дивно
Пливуть молитви і горять огні.

Моє життя мене веде нерівно:
То на вершини, то в яри страшні;
Та скрізь душа співає переливно
Про очі безтілесні і ясні.

У городі, де грають струни п'яні,
Де вічний шум, де вічна суєта,
Я згадую слова твої неждані.

І серед поля, на яснім світанні,
Коли ще сном охоплені жита,—
Душа тебе, тебе одну віта.

ЧОРНІ ТРОЯНДИ

Ми йшли у горіди чужому
В непевно-фіалковій млі.
Нам не хотілося додому,
І не тягло нас до землі.

Ми йшли в юрбі. Тремтячі люди
Світилися, гасли в тишині.
Я приколов тобі на груди
Троянди чорні, неземні.

Пливли безшумні карети
В оздобі ясно-золотій.
— Куди, щасливі, ви пливете? —
Спитав едwabний голос твій.

І ми над озером спинилися.
Нас охопила тишина.
Всі згуки в озері втопилися.
Як дим, розвіялась луна.

І більше я не чув нічого,
Хоч ти й казала щось мені,—
І кинув я тобі під ноги
Троянди чорні, неземні.

* *
*

Я тільки надпив свою чарку,
А серце вже п'яне давно:
Якесь його інше сп'яшило,
Якесь невідоме вино.

Пливу чи іду я — не знаю...
Сніги і холодні огні...
Хто дав чарівної отрути
В своїх поцілунках мені?

Шуми і гуди, хуртовино,
Пливить, невловимі сніги,
До моря краси і спокою
Засипте навек береги!

Я з вами — я з вами — я з вами,
Холодні — летючі — смутні!
Все зникне, як іскра зникає,
Як іскра згасає в вині...

ВЕСЕЛА СЕРЕНАДА

У тебе під вікнами був я,
На брудній, облізлій стіні
Якісь непристойні рисунки,
Для когось дотепні й смішні;

Дешеві фіранки у плямах,
І пил на убогих шибках;
У темнім, узькім коридорі
Іржавий замок на дверях.

Замурзані діти на сходах —
Між ними пізнав я й твоє...
Любов нас колись розлучила,
А горе — навіки скує.

* *
*

Я не спав — і по моїй кімнаті
Безупинно і безмовно хтось ходив;
Я хотів про щось його спитати —
І не смів чи, може, не умів.

Він ходив, і з кожним тихим кроком
На грудях тягар у мене ріс;
Він дивився непрозорим оком,
Що не знало ні весни, ні сліз.

Він ходив, — а я конав помалу
І рукою ворухнуть не міг,
І мовчання крижане спадало,
Як холодний і колючий сніг.

* * *

*

Під мокрим снігом ліхтарі горять.
Кінематограф і дівчата п'яні...
Чи так тебе прийдеться зустрічати,
Мій час останній?

Так, я на дні. Зелений океан
І світиться, і грає надо мною,
І кораблів щасливий караван
Деся там пливе — за вічною красою.

А тут — хвости слизьких, потворних риб
І щось таке знайоме й неможливе...
Скажи мені — ти звався другом — ти б
Повірив, що і нині я щасливий?

Усе мара. Це просте і ясне,
І тільки мати зариди за сином,
Коли в холодну, мокру ніч мене
Найдуть під тином.

БІЛЕ Й ЧЕРВОНЕ

Блідий диявол із червоним ротом
Своє лице до мене нахилив,
І ввічливо — мов льокай за табльдотом
Мені отрути в кубок паливає.

І білий місяць у вікно загляне
На повні кубки, і зачервониться,—
І серце перестане
Битися.

* * *

*

Коли у грішному вертепі
Своє життя я закінчу,
Ти прийдеш в жалібному кресі,—
Як символ вічного плачу.

Ти прийдеш, станеш над труною
В ряду злодіїв і повій,

Що йшли одним шляхом зо мною,
Шляхом потрачених надій.

І пронесеться щось між нами,
Слів непромовлених луна,—
І ти нежданими сльозами
Заплачеш — чиста і ясна.

МУЗИКА

Пам'яті Інокентія Анненського

Уночі налетіли вони —
Чорний вихор у чорному світі,—
І заплакали дочки й сини,
Що батьки їх, батьки їх убиті.

Почекайте! і вас не мине,
І ясних немовлят не жаліє:
На високім хресті розіпне,
По широкому полю розвіє.

Хто це грає для смерті танець,
Головою у такт їй киває?
Як її королівський вінець
Самоцвітною кригою сяє!

Чорний вихор, незнаного жах,
Недобиті, розбиті святині...
...Із нелюдським смичком у руках
Флорентійських ночей Паганіні.

* *
*

В високій келії, самотно-таємничій,
Де тіні вічні спинились у кутках,
Сиджу за книгою. Ніхто мене не кличе,
І до людей давно уже згубив я шлях.

Рядами гордими, проречисто-німими
Стоять кругом книжки, нетлінні, мов краса,
Як думка, як ідеал. Хто розмовляє з ними,
Для того все ясне: земля і небеса.

І чарівницькі скрізь чудні стоять прилади,
І віщого огню блакитнеє крило,
Мов одблиск сяєва взискуемого града
Освітлює моє натруджене чоло.

Не бог, не сатана витає надо мною,
А інший, дивний дух на все кладе печать
Прозорої краси і срібного спокою,
Яких земним устам не чуть і не назвать.

І опіуму дим у мертвий час півночі
По келії пливе, і в тьмі його встають
Лиця незнаного ясні, недвижні очі,
І заворожують, і світять, і зовуть.

В високій келії, щасливо-одинокій,
Чернець без божества і жрець без молитов,
Найшов я крижаний і незглибимий спокій,
Що більший над земні страждання і любов.

* *
*

За стінами холодна віє ніч;
Огонь то згасне, то засяє знову...
Ах, так давно я чув людську річ,
Що вже й забув земну, звичайну мову.

А знаєш що? І там, поміж людьми,
Та сама тайна світиться незримо,
Але вони не бачать у птьмі
Її своїми бідними очима.

* *
*

Знов крізь розірвані, димчасті хмар клубки
Сипіє даль;
Знов прибирається в намисто і квітки
Моя печаль.
Я знов люблю. Тремтить в очах твоїх
Веселий спів.
Крізь плач дощу я чую легкий сміх
Погожих днів.

Максим Рильський у рік закінчення гімназії. 1915

Максим Рильський. 1926

* *
*

Не ясноокий образ Беатріче
І не вакханки темний, п'яний зір
Мене тривожить і невпинно кличе
В незнану даль, у золотий простір.

Ні! просте личко у хустині білій,
Тоненькі руки, злого довгих вій
І голос, півдитячий і несмілий,
Пронеслись тіпню у душі моїй.

...І перша піч — піч перша і остання —
І перше слово, те найбільше з слів,
Що я в саду під вітрове шептання
Уперше чув і вперше зрозумів.

* *
*

Морозе! Ти — д у ш а п а р н а с ь к о г о
с п і в ц я.

Так, як вона, ховаєш ти в кришталі
І подих вод, і трав завмерлих жалі,
І все, від чого міняться серця.

І хто вгадає за спокоєм ліній
Та непорочних топів голубих
Глибокий спів розливів весняних
Чи літні грози та одчай осінній?

* *
*

Як Гамлет, придивляюсь я до хмар,
А олівець, певірний мій Полоній,
Переливає в слово дивний чар,
Святого сонця відблиски червоні.

Не слухай, принце, непотрібних слів
Улесливо-брехливого вельможі!
Нащо для хмар цей галасливий спів?
Так добре, що ні з чим вони не схожі.

1919

* *
*

Я ніщо, я німий, я той білий листок,
Що узяв чи банкір, чи поет, чи пророк
І чи вексель, чи вірш, чи клятьбу написав,—
А листок нерухомо лежав.

І пішов він по людських, по брудних руках,
І згубився, сховався у других листках,
І нікому, нікому листок не сказав,
Що під буквами душу він мав.

1919

* *
*

Богданові Рильському

Од голосу пашисть і віс
Солодким запахом вишень,
Що розцвіли в ясній надії
На літній синьоокий день.

Ніч, місяць, верби, шелестіння,
Обійми рук і щастя мук,
І в невимовному горінні
Жагучий солов'їний звук.

Над плесом ставу сонні трави,
Татарське зілля, плач лілей,—
І голос мильїй та лукавий
Напівзакоханих дітей.

* *
*

Плюскочуться білі качки
В басейні під тінню каштана.
На крилах блищать крапельки,
А в краплі — життя океана.

Хіба я не крапля мала,
Що світ необмежний одбила,—
Лиш ґрунту свого не знайшла,
Лиш крила родимі згубила!

* * *

*

Рожевий лавр цвіте в моїй кімнаті,
І мигдалеві пахощі ясні
На серце віють. Знов думки крилаті
В краї летять незнані та чудні.

У тих краях іще ніжніші квіти,
Іще п'яніше пишне злото вин,
Ще глибші пахощі розсипані й розлиті
Серед вечірніх голубих долин.

А ти — та ж сама. Разом із мною
Пливеш безмовно в тіпі п'яних віт
І держиш білою, тремтячою рукою
Незнаних лаврів невідомий цвіт.

В ЗООЛОГІЧНОМУ САДУ

Гострий запах, круглі очі рисі,
Зла гримаса і чудне фирчання...
Десь далеко, у густому лісі
Йде борня за м'ясо й за кохання.

Тіл струнких бадьорість невгамовна,
Гнів і жах в червоному акорді...
О, яка поема невимовна
В цій звіриній круглоокій морді!

* * *

*

Мені снилось: я мельник в старому млині...
Уночі затихають колеса.
Я не сплю. Часом качка в повітрі дзвенить
Чи кажан проти місяця грає.

У млині щось гризуть і смакують щури,
Під колесами падають краплі...
Щука кинеється десь, і півсонний ситняг
Заспокоїтись довго не може.

Десь підвода далека в полях гуркотить.
Хто, куди та для чого прямує?

Зірка пада ясна і дугу розкида
На широкому темному небі.

І летить вся земля, як підвода в полях,—
До мети, у простори незмірні,—
І далекі міста, і мій млин, і качки,
І шури, і колеса, і люди.

ЧЕРВОНЕ ВИНО

Стоять граби прозоро-жовті
В промінні ясно-золотім...
Хай щастя, друже, не найшов ти,—
Але нащо тужить за ним?

Прозора склянка кришталева,
Вино, червоне і хмільне...
Навколо шелестять дерева:
«Все збудеться і все мине.

І те, що дійсністю здавалось,—
Нікчемна тінь, даремний дим,
І те, що в снах нам увижалось,
Зробилось близьким і нудним.

• Керуй на озеро спокою
Свої шукання молоді;
Все, що зосталось за тобою,—
Лиш слід весельця на воді.

Минають дні, минає літо,—
Але нащо тужить за ним?
Прозору склянку вщерть палито
Вином, червоним і хмільним!»

1918

* *
*

Задзвеніла синиця в саду.
Осінь шепче між листям: «Прийду
І, черкнувши огнем своїм ліс,
Розіллюсь переливами сліз.

В тих сльозах і утіха, і сум,
В тих сльозах мій замислений шум,
Що недавно — весною — гуляв
І квітки-целюстки розсипав.

Я заплачу й тихенько засну,
Я на білу пустелю ясну
У солодкім знесиллі впаду...»
Задзвеніла синиця в саду.

* *
*

Зимовий день. Плигають між скиртами
Та ожередами, закутаними в сніг,
Жовтобрюшки хапливими гуртками,
І горобці про щось пишуть до їх.

Припудрилися тополі старосвітські,
Галки блищать на голубому тлі,—
І постать сірої прибуду-кицьки
Скрадає щось, припавши до землі.

* *
*

Дотліває вечір. Огник догорає.
Трубить ріг. Утихло гавкання собак.
Вітер засинає. На поля безкраї
Тіні одкидає золотий байрак.

Круг огню ясного ми зійшлися в коло.
Плине мова, ніби по воді листки.
Підніма спрокволу ніч таємне чоло.
Тишина навколо. В тишині — зірки.

* *
*

Дні ясності, дні бабиного літа,
Передмандрівне гуртування птиць;
Прозора тиша, сріблом оповита;
Глибокий погляд дальніх таємниць.

В душі сліпа тривога весняна,
Отрутні мрії та отрутні квіти,—
І спогадом нежданим вирина
День ясності, день бабиного літа.

* *
*

Минає день за днем в красі одноманітній,
Мов низка журавлів однаково дзвінких...
Як любо й весело душі моїй самотній
У їх губитися, розтоплюватись в їх!

Як радісно душі себе не почувати,
Зробиться краплею у морі душ людських!
Як мило вас лічить, однаково-крилаті
Передосінні дні по бурях весняних!

* *
*

Чи пам'ятаєш? Ми вертали з полювання.
Наш віз загублено по полю гуркотів;
Тяглося по землі осіннєе смеркання,
І блимало село усмішками огнів.

А сірий дощ холодними голками
Нам ранив лиця, по бурках стікав,
І дихав холодом осіннім понад нами,
І в очереті плакав і шептав.

Ми в'їхали в село. Неначе у дрімоті
Почулись голоси, розлігся сміх і спів,
І щастя тихе і ясне по всій істоті
Неждано розлилось, як сяєво огнів.

ПОЧАТОК РОМАНУ

Світлі вікна і стіни. Поважні бусли на дахах.
Ластівки, що сміються, і в'ються, й полюють
на мошок.
Липи густо цвітуть. У зелених своїх квітниках
Поливають веселі дівчата пахучий горошок.

На горі ніби снігом біліє давлезний собор,
Що скликає всі вірні серця вечорами і зранку.
Давня ратуша в землю вростає, немов мухомор,
Сивий майстер в льошку замовляє вина філіжанку.

У залпві човни. Пропливає студентський гурток,
Gaudeamus і жарти, сперечки, цілунки і бризки,
Городянки обнявшись ідуть на зелений місток.
Крамарі в кості грають чи марять про зиски.

Дальній парус зове у блакитний, святий океан,
Що гуде і співає мільйонами тонів і дзвонів.
Синьоока Ізольдо! Надійся, приїде Трістан...
А Бавкіді найшли вже своїх Філемонів.

1921

* *
*

Молочно-сині зариси ланів,
Сніг на листках — а листя ще зелене!
Я вийшов, я покинув сутерени,
Назустріч снігу голову відкрив.

Нарешті, що таке любов для мене?
Чи полюбив — це значить загубив?
Хіба немає світу і світів
Поза лицем зрадливої Гелени?

Так: військо превеселе я зібрав,
Та поведу це військо не на Трою.
Хай тужиш ти — хай плачеш ти за мною,
Я новий обрій серцем угадав,

Я віддаюся вільній переміні,
Я полюбив — поля молочно-сині.

* *
*

І ці поля мені тепер чужі,
І ти чужа, і притулку немає...
Куди ж іти? Скажи мені, скажи!
І ти не знаєш, і ніхто не знає.

Як і торік, пролинули чайки
І проспівали сурми журавлині,
І сонце те ж, і ті ж горять зірки,—
Одна лиш мертва мрія не прилине.

Холодне небо. Вечір сталевий.
В недвижнім смутку золотяться зорі.
Зійти б, зійти на дальній шпиль гірський
І руки простягти в німі простори!

* *
*

Я помчусь по дикій степи,
И падменно сброшу я
Образованности цепи
И вериги бытия.

М. Лермонтов

І шум людський, і велемудрі книги,
І п'яних струн бентежно-милий спів,
І славу, й злото — биття вериги —
Я все забув, розкидав і спалив.

І з-під кохання ніжної кормиги
Я вирвався, як раб із кайданів,—
Та серце холодом страшної криги
Я, друже мій, ще зовсім не покрив.

Я лиш оддав з низьким поклоном Долі
Всю суєту дитячих цих утіх
За день один в широкім чистім полі!

Я взяв собі у неї замість пих
Веселий сміх, безмежне щастя волі
І ріг — мисливський переливний ріг!

* *
*

Коли усе в тумані життєвому
Загубиться і не лишить слідів,
Не хочеться ні з дому, ні додому,
Бо й там, і там огонь давно згорів,—

В тобі, мистецтво, у тобі одному
Є захист: у красі незнапих слів,
У музиці, що вроду, всім знайому,
Втіляє у небесний перелив;

В тобі, мистецтво, — у малій картині,
Що більша над увесь безмежний світ!
Тобі, мистецтво, і твоїй країні
Я шлю поклін і дружній свій привіт.

Твої діла — вони одні нетлінні,
І ти між квітів найясніший квіт.

* *
*

Зелені тіні по душі майпули —
М'якого моху свіжо-чистий тон,
Безжурності глибокої затон,
Одбите у прийдешньому минуле.

Блаженні будьте уші, що почули
Святого щастя золотий закон!
Воно — в вінку із виноградних грон
Мене в брудній таверні не минуло.

Пришло — засяло... Легковійний дар
Безмежності і вільного зітхання
Серед померклих життєвих примар!

Холодний вітер віє на світанні,
Та злото дня на сході вироста..
Блаженні будьте, мовчазні уста!

* *
*

Не показать, а заховать я хочу
В моїх словах душі моєї світ,
Моїх бажань чутливість півжіночу
І рідних душ падзоряний привіт.

Не сяєвом, а димом фіалковим,
У присмерковій музиці зітхань,
Я пропливу незрозумілим словом
За дальню грань.

І впливу із життєвого лісу,
Де навіть Данте мудрий заблудив.
І гляну за останню завісу,
І заспіваю — та уже без слів.

* *
*

Коли в грудях моїх тривога
То потухає, то горить;
Коли загублена дорога,
А на устах любов тремтить;

Коли уся душа тріпоче,
Як білий парус на човні, —
Тоді рука моя не хоче
Пером виводити пісні.

А в тихий час, коли спокою
В душі пливе ясний потік,—
Тоді, тоді я знов з тобою,
Паперу білого листок!

СРІБНИЙ СОНЕТ

М. Алексєєву

Посріблені ліси окуталися тінню,
А небосхил горить і віти золотить.
Виходжу я на шлях, на смугу ясно-синю,—
І чудно, й дзвінко сніг під валянком скрипить.

У цьому ж лісі пив я самоту осінню,
Тут весну цілував під шелест верховіть.
Тут літом пропливли ледачі дні незмінні,
Тепер сюди прийшов морози я зустрів.

Цей вечір, замкнений в холодному спокої,
Чіткий, докінчений нагадує сонет,
Сонет краси гаїв і тиші зимової.

Зі сніжних рим дзвінких його зложив поет,
Чий силует на тлі блакиті неземної
Для тих, хто молиться, є божий силует.

ДЖЕМА

И. Тургенев, «Вешние воды»

Гарячий день. Гудуть джмелі і бджоли
На золотій акації густій.
Заснула мати, і на білім чолі
Спинився спокій, милий та ясний.

Старої арії тремтячі переливи
Летять в вікно через заснулий сад,—
А Джема шепче щось напівжартливо
До Саніна, що продає оршад.

Прозора тиша, усміхи веселі,
І піжний шелест молодих розмов.
Проміння грає по квітках, по стелі —
І в серці будить радісну любов.

* *
*

Трубить ріг співучий в чистій даліні,
Мов далеке гасло і тобі, й мені,
Наче дальній клич.
Ми йдемо лісами на таємний спів,
Щоб на поле вийти з хащів і лісів,
Поки ще не ніч.

Трубить ріг і гасне в чистій даліні...
Дай, єдиний друже, рученьку мені:
Ми з тобою вдвох.
Змовкне ріг далеким співом золотим,
Ми у темнім лісі, ми в яру страшнім,
А над нами — бог.

* *
*

Дедал безсмертний, втілення пориву,
Зумів себе у птицю обернуть,
Щоб знов побачить береги щасливі
І до людей, і до любові путь.

І я б зумів підвестись на висоти
На вольному, крилатому човні,

Забувши смуток і денні турботи,
Як те, що снилось у вчорашнім сні.

Полинув би! Але куди полину,
І де м о ї жадані береги?
Любов моя, Ікаре, милий сину,—
Тебе я стратив, і нема снаги.

Моя любов упала в брудне море,
Але не сонце крила підтяло,
А в темну ніч, коли недвижні зорі,
Я зрозумів, що все — що все пройшло.

* *
*

Пером огненним вічність пише
Свій нескінчимий фоліант,
І вітер з ніжністю колише
Листки замислених троянд.

Краса іде, гаптує злотом
Ясні, глибокі небеса,—
А ми затоптуєм болотом
Все те, що в нас самих — краса.

* *
*

Далекий дім, замислений і білий,
Старі книжки на зігнутій полиці,
І за вікном неждані тіні-птиці,
Що, пролетівши, мрію полишили.

І самовара ніжне воркотання,
І запах яблук, хліба та гербати,
І на подвір'ї білий пес кудлатий,
І коней стомлених вечірне ржання...

. . . . .

А рідні, близькі постаті та лиця!
Як винен я, як винен перед вами,
І скільки зла є зайвого між нами!
Забудьте все, погляньте, усміхніться...

* *
*

Моїй Романівці

Білі цуцики гуляють на соломі,
Сонце гріє мордочки смішні;
Тіні віт дрижать на білім домі;
Плине чапля в синій вишині.

З дому чути тихий стук посуду,
Клаптик пісні з поля прилетів...
І здається: зараз гість прибуде
Із далеких та ясних країв.

Спіжну скатерку розстелимо в саду ми,
Одкоркуєм золоте вино,—
І під ніжні шелести і шуми
Пригадаєм, що було давно...

* *
*

Колишеться човен. На землю вечір пада.
Біліє поплавець на синяві води.
В душі — знов образи взискуємого града,
І руки тягнуться за небосхил — туди.

На березі — життя: і гавкання, і крики.
А в серці тишина незаймана живе,
І в срібних одблисках надземної музики
У небі журавлів далекий ключ пливе.

* *
*

Рушниця висить на стіні,
Комінок згасає рожево,
І відблиск його у вікні
Тремтить кришталево.

Синіє надворі зима
В тремтячій, глибокій півтоні,
А в хаті: рушниця, пільма
І блиски червоні.

Повне застиглих пісень
Мовчить піаніно.
— Дзень... дзень...—
Північна година.

* *
*

Хай сніг іде холодний та лапатий,
Засипле поле і на гай спаде,
Нехай стежки закидає круг хати
І білу тишу в хату приведе!

Шумлять кругом і вороги, і друзі,
І в душу лізуть рідні і чужі,—
Та я в своїй незрозумілій тузі
Од їх усіх по другий бік межі.

Хай сніг іде холодний та лапатий,
Од друзів і врагів завіє путь.
Нехай стежки закидає круг хати,
Хай дасть мені — хай дасть мені заснуть.

ДИТИНСТВО

На стільці я їду по Сахарі,
Пелікана з палички стріляю,
Поринаю в піну Ніагари,
Океан на трісці пропливаю.

Вчора був я лодманом. Синіли
І ревіли темнокосі хвилі,
А сьогодні я господар вілли,
Де в саду блукають пави білі.

Взавтра маю їхати в Пампаси,
Де бізони бродять табунами,
І складаю їстівні припаси:
Сухарі, консерви, сир од лами.

А Ясько готує томагавки
І бурмоче, чистячи гвинтовки,
Що, мовляв, бізон — не для забавки,
А Пампаси — не Криве й не Бровки.

* *
*

Шумить, і шепче, і тривожить
Зрадливий дощ із-за кутка,
А в серці: сонячна сіножать,
З граблями дівчина струнка,

І передзвони косовиці,
І житні золоті коржі,
І запах в'ялої копиці,
Полинь і кашка на межі.

1924

* *
*

Вже червоніють помідори,
І ходить осінь по траві.
Яке ще там у біса горе,
Коли серця у нас живі?

Високі айстри, небо синє,
Твій погляд, мплий і ясний...
Це все було в якійсь країні,
Але не знаю я, в якій.

Що з того, що осіннім чарам
Прийде кінець? Але в цю мить
Баштан жовтіє понад яром,
Курінь безверхий ніби спить,

І гнеться дерево від плоду,
І не страшний, моє дитя,
Нам час останнього походу
Без вороття — без вороття.

СИНЯ ДАЛЕЧІНЬ

(1922)

* *
*

Прийшла! Таки прийшла нарешті!
А я вже думав, що минеш ти
Мене в моєму барлозі!
І знову став я срібнолуким,
І богоданним вірю звукам,
Як віриш ти мій сльозі!

О безтілесна, певідома!
Ти — як удар святого грому,
Як дощ для спраглої землі.
Тобі несучу і відкриваю
Я й радість, ніжну та безкраю,
І блідні, снізнені жалі.

Стоїть, як янгол, надо мною,
І пестить доброю рукою,
І сповідь слухає, й проща...
Моя ти нене, мій ти квіте,
Не покидай і дай узріти
Хоч би полу твого плаща.

1920

СИНЯ ДАЛЕЧІНЬ

I

На світі є співучий Лангедок,
Цвіте Шампанню Франція весела,
Де в сонці тане кожен городок
І в виноградах утопають села.

Десь є Марсель і з моря дух п'яний;
Десь є Париж, дух генія й гамена;
Десь жив Доде, гарячий і ясний;
Десь полювали милі Тартарени.

Десь острів є, що осіяв Шекспір,
Де Діккенс усміхався крізь тумани,
І десь в Сибіру вие дикий звір,
І по Сахарі плінуть каравани.

О світе мій! О дальній сміх дівчат,
Що рвуть солодкі грона винограду!
Благословен хай буде виноград,
Осіній витвір весняного чаду!

II

Хай хоч ві сні венецькі води,
І мармур сходів та колон,
І сяйво вроди, й давні годи,
І тоскне золото мадонн!

Білоодежна Дездемона
Стоїть на сходах угорі,—
І над чолом її корона
З троянд вечірньої зорі.

Плюскоче водяна дорога,
Одбивши золоті огні,
І голуби Марка святого
Заснули в синій тишині.

Ти руки простягла, лілес,
І плине чорний войовник,
Що в білих снах душі твоєї
Майнув огнем навік-навік!

. . . . .

Хай хоч ві сні — мандрівки дальні
Без суєтливих перепон,—
І очі радісно-печальні
Білоодежних Дездемон!

III

Старі будинки ажурові
І кожен камінь — вічний слід
Давно минулої любові,
Умерлих літ, безсмертних літ.

Кав'ярні й башти, сні з явою,
Рабле й Рембо, квітки й трава,—
І хтось усмішкою чудною
У невідоме зазива.

Фіалки, привиди Версалью
І кармін губ, і п'яний шлюб,
І терпкощі чудного балю
Крізь яд скрипок і тугу труб.

Ти випив самогону з кварти
І біля діжки в бруді спиш,
А там десь — голуби, мансарди,
Поети, сонце і Париж!

1920

ТИША

Рондо

Немає слів! Повіяв над полями
Вечірній подих. Світиться залив
З далекими, як мрії, кораблями...
Немає слів.

Хто висловить небесного порив,
Святу хвилину творчої нестями,
Коли душа виходить з берегів?

Але чи й треба вимовлять словами,
Чи, може, грішним навіть буде спів
У час, коли ні в нас, ні понад нами
Немає слів?

1919

* *
*

Пісок. Вечірні хмари сиві.
Далекі смуги огняні.
Де друзі милі та щасливі,
В якій невірній стороні?
Між бур'яном біліють кості,
Собака стомлено біжить...
Колись прийдуть і друзі в гості,
Та вже не зможу я — зустріть.

1918

* *
*

Пройшло, проглянуло, майнуло
На сонці білим рукавом,
І серце болем стрепенуло,
І дивним подихом війнуло
Над неостуженим чолом.

Без імені і без обличчя,
Як тінь од хмар, як відблиск мрій,
Пробігла хвиля таємнича
В душі моїй.

Ні, це не ти! Та може бути,
Що в цій красі болючих змін
Є сон про тебе півзабутий,
Квіток невидимих отрути,
Церков незримих дальній дзвін.

1919

* *
*

Сладокъ свѣтъ...

Солодкий світ! Простір блакитно-білий
І сонце — золотий небесний квіт.
Благословляє дух ширококрилий
Солодкий світ.

Узори надвесняних тонких віт,
Твій погляд, ніби пролісок несмілий,
Немов трава, що зеленить граніт,
Неначе спогад нерозумно-милий...
Солодкий світ!

Чи янголи нам свічі засвітили
По довгих муках безсердечних літ,
Чи ми самі прозріли й зрозуміли
Солодкий світ?

1919

ВІН І ВОНА

Зазеленіли вруна, і морози
Холодні ранки в срібло закували.
Скрізь по гаях розсипались дрозди,
Що циркають, і квокчуть, і плигають
На твердих вітах мовчазних дубів
І між березовим плакучим листом.

— Ти любиш? Ти щаслива?

— Я щаслива.

— Ти розумієш сию незміримість
І золотий кінець?

— Я розумію.

— Чи ти забула чорний вихор ночі
І тих людей, що іменем любові
Любов убили?

— Так. Мовчи. Забула.

Хлопча маленьке гнилички збирає
У свій старий і порваний кашкет.
Такі ж бо то солодкі та хороші
Ті гнилички!

— Чи це ти, може, сам
(В минулому), маленький і несмілий,
Грушки збираєш, слухаючи пильно
Прозорий шелест ясного гілля,
І перший дзенькіт синичок бадьорних,
І вишній голос доброго Творця?
Чому ж ти радий, хлопчику?

— Я радий,

Що можу я збирати гнилички.

1919

* * *

*

Заніміли, поникли, погасли ліси,
І людські, і пташині мовчать голоси,

І проходиш ти в тихих, морозних лісах:
Таємниця сіяє й згасає в очах.

Розгадать би зумів,— та дивитись не смів
У глибіню твоїх синіх, осінніх огнів,

І поник головою, як змучений ліс,
І страждання свої, як святиню, попіс.

Ти від мене пішла, ти від мене пішла,
Де сріблиться над полем холодна імла,

Де берізки-сирітки безмовно стоять...
Таємниці не смів, не умів я вгадать.

1920

* * *

*

Плецуть на вогкому березі води, ясні й переливні,
Наче Гомерове море старе, казкове, пурпурове.
Наш Одісей пам тихенько розказує спомини дивні
Про нерухомі полярні краї й про цейлонські діброви.

Чується подих тропічної тьмяної, п'яної ночі,
Голос гарячих звірів і пахощі квітів звіриних,
Шум океану, луною котрого ця річка воркоче,—
Річка, розлита в зелених, веселих і тихих долинах.

Може, де й справді на світі живуть лотофаги щасливі,
Може, існують ще й досі страшні одноокі циклопи?
Може, ці зорі, що ясно одбилися в ясному заливі,—
Зевсові очі, що дивляться в очі Європи?

1919

* * *

*

Чтоб в океане мутных далей,
В безумном чаяньи святынь
Искать следов ее сандалий
Между заносами пустынь.

И. Анненский

Ми одпливали. Скільки нас було,
Кого прощали матері та жони,
Хто перше взяв непевнеє весло,
Кому світило полум'я червоне?

Ми одпливали. Нас чекала ніч,
Розкрило море стомлені обійми,
І ми пливли од дорогого прич,
І ми не знали, хто і як нас прийме.

Ми одпливали і свою печаль
Глушили темним дурманом музики.
Ми одпливали в каламутну даль
Навіки.

1920

* * *

*

У горах, серед каменю й снігів,
Де слід людини око бачить рідко,
Малюється на синім небі чітко
Мисливська хатка, притулок орлів.

Огорне скелі снігова намітка,
В проваллях загуркоче божий гнів,—
Ми сидимо, пильнуєм пашликів,
У шахи граєм і п'ємо нешвидко.

Колись, як Байрон гордий оповів,
В такій же хаті Манфред відпочив,
Щоб знов на прою із фатумом устати.

Так ми, — як день розквітне молодий, —
Підем зі смертю в шахи погуляти,
Ступаючи по стежці кам'яній.

1922

СОНЕТ НУДЬГИ Й БАЖАННЯ

Немає гірш, як бути, с о б і нудним:
Не гіркість яду — кислощі цитрини,
Не розмахи в оркестрі огнянім,
А квиління фальшиве мандоліни.

Огонь пройшов і залишився дим,
Про бурю спогад — жовті складки піни,
Туман їдкий, де був потоп і грім,
Де грала повідь — крумкання жабіне.

Хоч би злочинні гордощі чола,
Хоч би Кармен привабливо пройшла
І задзвеніли п'яні кастаньети!

Хоч би чарок, хоч би пороків ряд,
Хоч би у перстні золотому яд,
Хоч би удар веселого стилета!

1920

ODI ET AMO

У профіль Джоконда, хто ти en fase?
Що розлучає й єднає нас?

Чому ти рідна? Чому ти чужа?
Чому між нами любов — межа?

Люблю твій цілунок, ненавиджу сміх,
Люблю, коли в муках моїх золотих

Проходить твій образ. Коли ж прийдеш,
У серці запалиш яд пожеж.

Гвоздика Кармен, Беатріче нарцис,
Молитва, усміх, злість, каприз,

Ти — може, уява, може, — лиш біль
Моїх останніх, останніх зусиль.

1920

НА ЛЬОДУ

Сизий вечір, синій вечір, фіолетова імла,
У співучім ритмі вальсу дивна туга залягла.

Мчаться пари й одиниці по вечірньому льоду,
Око оку промовляє: я жадаю! я прийду!

Цигарки блищать юнацькі і зухвалі, і смішні,
Люди й тіні у тремтінні, лід в огні, душа в вині.

У співучім ритмі вальсу дивна туга залягла:
Ти з другими розмовляла? Ти забула? Ти пройшла?

І розбіглись, розійшлися — і здавалось, що навек
Розминулись рідні душі під пливучий спів музик.

Повернулась, блиснув погляд, блиснув сніг її зубів,
У співучім ритмі вальсу новий подих пролетів;

І дві стежки, що мережки на холодний кляли лід,
Раптом радісно злилися у єдиний, дружній слід.

1920

ФАНТАСТИЧНИЙ БРИГ

Октави

I

Я вас забув. Прощайте. Синім снігом
Зав'яне і серце, і вікно.
Пливу я в мріях фантастичним бригом,—
Широко, свіжо, ясно, холодно!
Привіт останній книгам і кормигам,—
І все забуте, мов було давно,
Мов розтопилося, як вечірнє злото
У тишні останньої скорботи.

II

Високі щогли, білі паруси
І вогкий вітер, свіжий та шумливий.
Неси мене, кораблику, неси!

Хто лине в даль, той сильний і щасливий,
Той у краю мінливої краси
Загубить хорі муки і пориви,
Як Гейне на вершині добрих гір...
Неси мене — хоч би й у смертний вир!

III

Стерничий мудрий, капітан веселий,
Матроси не від того, щоб хильнуть.
Сам бог дорогу нам широку стело
І зорями нам одбиває путь!
Десь є французи, а десь є карели,
І всі їдять, кохаються, живуть,—
І десь одважні лейтенанти Глани,
Забувши милих, півнять океани.

IV

О радосте незримих берегів!
Чолом тобі, моя найвища пані!
Хіба я справді там, у хаті, жи в,
Коли щось мимрив про своє кохання,
Коли хвилини радощів ловив
За щиру плату вічного конання,
За бруд людський, за підшепти друзів
Та за ворожість сестер і братів?

V

Як Чайльд Гарольд, покинувши зухвало
Свою отчизну — вже давно чужу,—
Я там покинув дуже, дуже мало
І ні за чим, здається, не тужу.
Якась душа, пригадую, ридала,
Як я останню перейшов межу;
Та мушу Вам, кохана, нагадати:
Не Ви ридали, а ридала мати.

VI

— Я звуся Джон, я кухар з кухарів,
Вродився я на Тихім океані.
«Мене колишній людодд хрестив»

— Мої батьки, сказати, мені незнані,
І через те я море полюбив:
Воно мені і батько, й мати, й няня.
Хто ж ти, скажи, чужинче молодий?
«Я ще не жив,— а нині брат я твій».

VII

Надходить буря, завиває й свище,
Хтось гонить хмари сталевим бичем,—
Та ми відважні, і нове огнище
На березі новому ми знайдем,
А все минуле геть на кладовище
З піснями і пляшками понесем
І лист останній пошлемо додому
У пляшці з-під палаючого рому.

VIII

Прощайте, пані! Пляшка попливла!
Нам свіжий вітер розвіва волосся
Над зморшками побідного чола!
Усе марою, дальня, пронеслося,
Усе закрила понадводна мла,
В якій бушують хвилі сивокосі.
Прощайте, пані! Годі Вам чекать,
Щоб хто Вас т а к зумів поцілувать.

Зима 1920 року

* *
*

Коли засиплють веселі гаї
І в полі повітря гаряче замріє,—
Візьму я скарби невеликі свої
І полем піду, і минуле розвію.

У кошику хліб, пара удок і «Пан»,
Подрана сорочка і сні Метерлінка.
Іду і сміюся — і чим я не пан,
Коли я щасливий, як біла дитинка?

Калюжа рябіє — це море блищить,
По березі бродять леви й бегемоти,
І птиця — їй-богу, рожева — летить,
І учаться землю орать готентоти.

1920

* *
*

Веранда, виноград, гудіння бджіл у білім.
На скатерці склянки. Гербата бурштинова
Парує злегка. Десь пісні, подібні хвилям,
І хвили, як пісні. Весна щороку нова!

Щороку з білих пін виходить Афродіта,
І плещуть навкруги з еронтами тритони,
Та кожний раз у ній загадка нерозкрита,
І мають новий зміст незмінні закони.

Щороку журавлі в акорді яснокрилім,
Щороку сміх жінок і зморена троянда,—
Та це — нові рядки у фоліанті білім,
І ніби сон серцям, од щастя онімілим,
Зелений виноград і золота веранда.

1921

СТАРОДАВНІЙ РОМАН

I

Пані! В гаях поспівають каштани,
Бродить кабан у поживклих кущах.
Міст переїхали чорні цигани —
Діти у бруді, жінки в дукачах.

пси мої чують ревіння ведмедя,
Рвуться і плачуть. Залився мій ріг.
«Прощайте, міледі!»
У відповідь: сміх.

II

Слуги, вірні слуги, чи не буде туги?
Раз я уклонився, уклонився вдруге,

І махнув рукою, й мислі переміг,
Трубить ріг.

Не споткнися, коню! Серце не в полоні,
Розвіває вітер епанчі червоні,
Хтось по лісі втрете — втрете перебіг...
Трубить ріг.

III

Я вчора, пані, вепра заколов
Оцим ножем. Ах, золота головко,
Чи мариш ти про завтрашню любов? —
Сьогодні, люба, вполював я вовка.

Ця шпага пам'ята Єрусалим,
А цей мушкет не знає слова: хиба.
Ви край вікна. В червонім світлі шиби.
Ви плачете? Чи не секрет, за ким?

У кого кінь — гнідий білокопит?
Кого по русі першому пізнаю? —
О, не тремтіть. І свій гублю я слід,
А не його шукаю.

IV

Безумна! Не хапай стремен,—
Мій кінь потопче білі ніжки.
Іди спочинь. Чи для сирен
Ходити вдень — по лісі — пішки?

От там — погрійся край огню,
Де з трьох ялин палають віти...
...Чому я не велів коню
Тоді на неї наступити?

1921

* * *

На улицях вода синіє,
Роздроблюючи ліхтарі,
І навіть безнадія мріє
Про щастя іншої зорі.

Кораблика хлопчина склеїв
І цілий день його пускав,—
А друг мій Миша Алексєєв
Мені Марлінського читав.

Тепер по улицах ми бродим,
Не повертаючи назад,
Завидуючи синім водам
І зачіпаючи дівчат.

1921

* *
*

Катеринка на улиці грає,
І монета упала з вікна.
У людській переспіваній зграї
Ти одна, ти одна, ти одна!

Клапті хмарок зворушливо-білі,
Синє небо за серце бере...
О, блажен, хто в такому безсиллі,
Хто в такому безсиллі умре!

1921

* *
*

Ізнов дорога й бризки з-під коліс
У барвах шоколаду й цинамону,
І в даль готовий полетіти ліс,
І тиша зачарованого дзвону.

Лілова вільха рідна як сестра,
Сестри нема. Брати чужими стали.
Як тепла свічка, вечір догора...
Так мало жить до ночі нам... так мало.

1921

* *
*

Синіми ходить полями
Гість невідомий,
Сіє над нами рядами
Квіти утомл.

Полум'я дальнього сонця
Грає по нашому домі,—
І заглядає в віконця
Гість невідомий.

1918

* *
*

Трістан коня сідлає
І їде в дальню путь.
Ворон крикливі зграї
Недобру вість несуть.

Хтось поламає лука,
Хтось розіб'є шолом...
Ізольда Білорука
Ридає за вікном.

Але душа, мов птиця,
Закохана в блакить,
І сон їй новий сниться,
І небо золотиться —
І списа золотить.

1921

* *
*

Крапивка на ставу цвіте і пахне,
Мигдалі їй мед розточуючи звільна.
Забуте в ч о р а і брудне, і жажне,
За поплавцем слідкують очі пильно.

Стежки узенькі і жита високі,
І вихорці над ними пил здіймають.
Отак собі пролинуть, друже, роки...
Нехай минають!

Ходи собі шумливими шляхами,
Гукай, кричи, роби акторські жести,—
А я б хотів у тиші, над удками
Своє життя непроданим донести.

1921

* * *

*

Вертоград моєї сестри...

О. Пушкін

Меди та пахощі живиці.
Цвіте прозорий вертоград
Край непорочної світлиці,
Де божий сад Марії сниться
І кедрів патріарший ряд.

Минає дощ, і сніг, і град,
І темних бур зловісні птиці,—
І жертов дольних аромат,
І співів молитовний лад
У цвіті білому таїться.

Ні міді, ні мечів, ні криці!
Далека смерть, забутий яд!
Дзвенить відро в ясній криниці,
І в тихім куриві живиці
Цвіте прозорий вертоград.

1922

* * *

*

Коріння дуб розкинув узлувате,
Спокійним віттям захищає дім.
Спиниться б, вороного прив'язати
І помолитись образам святим!

Шлях пролягає, ніби річка жовта,
Що не одбила неба й берегів.
Дуби, дуби! Хоч ви душі промовте,
Одмовте на неказаний порив!

Гніздо звивають ластівки під дахом,
У пущі виє темноокий звір...
І серцю сниться, ніби цим же шляхом
Айвенго їхав на гучний турнір.

1922

* *
*

У хутрі лисячим мене одвідав гість
Із люлькою в зубах та пойнтером Нероном.
Тепер удвох сидять. Нерон поважно їсть,
Пан п'є — і тихий дім ввижається затоном.

Навколо — вир снігів. Ще не дзвонило й шість,
А темно на дворі, і заходом червоним
Нам знову послано про день бурхливий вість,
Про вітер сніговий із рогом міднодзвонним.

Нехай гуде і мчить на сивому копі,
Припавши, як Нечай, до сталеві гриви,—
У нас ясний огонь і спогади ясні.

Мій добрий гість — брехун, філософ і мисливий,
Рибалка, мандрівець — розповіда мені,
Як бив колись акул в Бенгальському заліві.

1922

* *
*

Вже закипає в чайнику вода.
Натомлені приємно ниють ноги.
За обрієм, за млою дожида
Ясна мета далекої дороги.

Як різко відмежовані хмарки
Од неба, од блакитного простору!
Як тепло приторк божої руки
Втішає душу, ще недавно хору!

Гуркоче поїзд і співає дріт,
Хтось посила тривожні телеграми,—
А мандрівник теряє власний слід,
Чвалаючи полями та лісами.

Запахло чаєм. Захрустів сухар.
Огонь пригас і в'ється синім димом.
Всі — мандрівці: і цар, і перукар.
Кінчаються усі дороги — Римом.

1922

Я знов на драбинчастім возі
В веселому їду гурті.
Над водами хиляться лози,
Лелека пливе в висоті.

Хай спогади линуть за вітром,
Немов голубі пелюстки!..
Сусіда мій з виглядом хитрим
Трима довжелезні удки.

Забути непрошені сльози,
Рибалкою, птицею стать! —
Я знов на драбинчастім возі,
Я щастя не хочу й шукать.

1919

РИБАЛЬСЬКЕ ПОСЛАНІЄ

Братові Іванові

Ще за часів Гомера й Феокріта
Була у цвіт поезії повита
Забава наша. У Назона теж
Ти про рибалку спогади знайдеш,
Хоч коротенькі. Яснозорі води,
Одбите в них святе лице природи,
Заквітчана берегова трава
І простих душ немудрії слова, —
Чи ж це не пристань після бур житейських,
Не милий спокій квітів елісейських?

Що більше серце б'ється і горить,
То більше хоче в тиші відпочить.

Так і мене не раз, коли я плакав,
То тішив лян, то дідуган Аксаков.
Нехай сміються! Не один мудрець,
Цар не один, забувши свій вінпець,
У сизий ранок, вечором рожевим
Сидів з удками, водам кришталевим
Оддаючи свій наболілий сум,
І славу гірку, і безсилля дум.

В тумані Темзи і над тихим Доном,
Над океаном, як життя, бездонним,
На озері, де Пушкін спочивав
І доброго Вергілія читав,
На дальньому холодному Амурі,
На берегах незнаної Міссурі,
В країні галушок і варенух
(На жаль, міфічній), — скрізь рибальський дух
Не угаса. В йому знаходять спокій
Швець Родіон і генерал Курокі.

*

Синіє ранок, і роса горить,
До хвилі хвиля ще не гомонить.
Ми сидимо, схилившись над удками,
І тільки тиша й небо понад нами.

От поплавець край темних трав густих
Ліг — затремтів — підвівся — знов приліг;
Рука тремтяча удлице хапає,
І лян зелений воду розсікає,
І мало удки не перерива,
І золотом тремтячим одлива...
«Помалу! Тихше!» — ти даєш поради,
Чужому щастю, як своєму, радий...
Борня скінчилась. Голубий димок
Пливе з цигарки. Крякання качок
І голос лиски чуть між комишами...
І тільки тиша й небо понад нами.

*

На палях, на воді стоїть курінь,
Де пахне зіллям, де приємна тїнь
І затишок. В йому ми простяглися,
Чекаючи Богдана та Деніса,

І, випивши по чарці по малій,
Пурнули стиха в свіжий сон ясний.
Не сон, а мрії, не життя, а хвили,
Не думи, а хмарки шовково-білі,
Що тануть у промінні золотім,
Як тихих жертв непорочний дим.
Зростає вітер, доганяє хвилю,—
Не дожене!

А ми в татарським зіллі,
У сховиську, в колисці запашний,
Ще й випили по чарці по малій!

*

Мороз холодні вікна помережив.
Зайців даремно цілий день я стежив,
Зате в душі — рожево-білий сніг
На давні бурі і на муки ліг.
Ми сидимо в кімнаті по вечері,
Не світимо — «як Робінзон в печері» —
Лиш підкидаєм у комінок дров,—
І плинемо по озері розмов.
А на стіні — полиці дерев'яні,
Де сплять поети, знані і незнані
Де поруч із Гомером — Боделер,
Але сьогодні ближчий нам Гомер.
Ще єсть полицка зовсім особлива:
Не Малларме краса там хвороблива,
Не милий Діккенс, що життя любив,
Гніздо собі там непорушне звив,—
Ні! Ту полицю книжкою прикрасив
Наївний і старий барон Черкасов.
Там і Аксаков, там і Плетеньов,
Там «сазанятник» гордий Сібільов
(Добродії не всім, напевне, знані,—
Але рибалкам близькі та кохані).
Там і гачки, і блешні, і удки,—
Рибальських душ німі товаришки.
Полице любя, скромна, як у житі
Волошки сині, росами обмиті,—
Ти втіхи і розради джерело
Для душ, котрі прибило людське зло.

*

Отак собі у старовиннім стилі
Пишу я, брате, вірші на дозвіллі;
А ти їх часом тихо прочитай
І пригадай — що знаєш, пригадай.

Листо 1920 року, Корнин-Костюківка

* *
*

Сухий шелестить ситняк. Небо синє й ліниве.
Синя й глибока вода. Інколи вітер ясний пробіжить,—
І заграють, заплещуть кругом переливи й одливи...
Знову затихне. Знову ледве ситняк шелестить.

Сашко лисуватий і добрий зігнувся, як чапля.
Справжня чапля пролине високо і крикне як стій.
Я поправляю н а ж и в, і спадають із удлища краплі
За поруділий рукав. Сонечко миле, погрій!

Хрипло крикає качур зеленоголовий. Дзвінками
Переливаються бистрі мандрівні чирки.
Скільки вже радісних весен те саме, те саме,
Але нові щораз і думки, і квітки, й хробаки.

Будуть увечері гості. Приїде Петро Тобілевич,
Ми про Кабицю згадаєм при чарці, при добрім огні,—
І серця затріпочуть назустріч огневі і дневі,
І весна одгукнеться весні, як у сні.

Потім сон нас огорне свіжо й прозоро...
...Враз тривога. Зігнувся удвоє мій друг,—
І блищить у воді переможений короп,
І ловецька жага перехоплює дух.

1921

САФО ДО АФРОДИТИ

М. Зерову

Не плети для мене
Золотого невода
Ти, що уродилась
Із морської піни!

Не буди, богине,
Ти ночами темними
У душній постелі
Серця молодого!

Голуби кружляють
Білими сніжинками,
Солов'ї сміються
У гаю святому.

Кожний з них — твій вісник,
Посланець окрилений...
Світ увесь для мене —
Невід золотий.

1918

П. САВЧЕНКОВІ

Од нещого минулого,
Од нудного нині,
Мак червоний серця чулого
Перецівся в синій.

П. Савченко

В тобі ловлю надії подих,—
В твоєму синьому маку,
В твоїх невикінчених вродах,
У недовитому вінку!

Поете! Живемо в пустині
Серед каміння та людей,
І тільки мак небесно-синій —
Єдина втіха для очей.

1919

ДО МУЗИ

Не зрадь мене, моя утіхо,
Моя остання і одна!
І так я випив кубок лиха
Із власних рук своїх до дна.

Дивлюсь на статую холодну,
І серце подив обгорта,
Немов у нічку великодну
У храмі скорбного Христа.

Дивлюсь на білу, на високу,
Що Аполлон благословив,
І всі земні діла й пороки
На тому березі лишив.

У строгих лініях одежі,
В суворім профілі лиця
Є натяк на страшні пожежі,
Що палять царства і серця.

Але я знаю усміх ніжний,
Твій теплий усміх, кам'яна!
Так часом промінь перебіжний
Крізь сиву осінь вирина.

І білий мрамур оживає,
І пестить божеська рука
Того, хто в куряві чвалає
В дрантивій свиті прошака.

З усіх сестер ти найрідніша,
І я молюсь тобі одній:
В осінній день, як вітер свище,
Зогрій мене — зогрій, зогрій!

1919

НІЦШЕ

Змію, людину, сонце та орла
Благословив він у високих горах:
Премудрість, світло, серце, міць крила —
Для бур, для щастя, для висот прозорих.

Безумієм чоло оповила
Йому гадюка; терни мислів хорих
Людина непомітно принесла;
Орел упав на землю, в тлін і порох.

І він до сонця руки підійняв,
Але й воно сміялося зрадливо,—
І на уста мовчання він поклав.

Чужий любові і далекий гніву,
По сходах таємничих він зійшов,
Де мертвий гнів і нежива любов.

1922

ГЕЙНЕ

Арлекін з трояндою в руці
Йде серед буйного карнавалу.
Щоки й чоло у смішній муці,
А в очах далекий відблиск жалю.

Правда, смішно вірити їй любить,
Правда, смішно з квітів милуватись?
Скільки років, скільки вже століть
Люди вміють їсти й цілуватись!

Він сміється, щоб не заридать,
Він плига під звуки сарабанди,—
Та нікому б не здолав оддать
Арлекін кривавої троянди!

1920

ШЕКСПІР

Блукав я сам у браконьєрським строї
В гаях зелених Англії старої,
А вколо, в затуманеній далі
Проходили і блазні, й королі.

Присівши на пеньку, серед поляни,
Я розглядав видовисьько туманне,
І рисами тонкими рисував —
І людям вічне у хвилинім дав.

Актор, п'яниця, мрійник і мисливий,
Любив я слів непереможні зливи,
Кохання, муки, ревності і гнів,
Характери із криці і з шовків.

1920

БОДЛЕР

В раю блаженних мук, де на тонких стеблинах
Ростуть, звиваються химерні квіти зла,
Подібні до очей жіночих і звіриних,—
В пекельному раю його душа жила.

Лякати буржуа, назватись людоїдом,
Що хтів би скуштувать малесеньких дітей;
Впиватися гірким, самотним, тонким медом
Нездійснених бажань і неживих ідей,—

І бачити в вині безстидної таверни
Вино Причастія, єдину кров Христа...
Хіба таке життя, потворне і химерне,
Не зветься: красота?

1920

* *
*

Несіть богам дари! Прозорий мед несіть.
Що пахне гречкою і теплими дощами,
І золотий ячмінь, і втіху верховіть —
Достиглі яблука, де рожевіють плями.

І виноград міцний кладіть на темну мідь,
На простий жертвенник між вічними дубами,
Де постать Зевсова, біліючи, стоїть
В блакиті творчої, блаженної нестями.

І короп золотий в глибинах чистих вод,
І пари голубів, покірних Афродіті,
І звір із темних нір, і соколи з висот,

І молоді уста, жагою піврозкриті,—
Усе нагадує: і ранньої пори,
І вдень, і ввечері богам несіть дари.

1920—1921

* * *

*

Нашу шлюбну постелю вквітчали троянди пахучі,
Образ Кіпріди її благословляє з кутка.
Ми принесемо богині смокви медово-солодкі,
Темний, міцний виноград і молодих голуб'ят.

Сонце сховається в морі, троянди запахнуть п'яніше,
Руки шукатимуть рук, уст пожадливі уста...
Дай же нам сили, богине, в коханні вродливими бути
І в заворожену ніч мудрого сина зачатъ.

1921

* * *

*

Ржет кобылица, храпит жеребец, сотрясают копыта
Брачную пажить. В грозу радуйся, роза земли!

В. И. Иванов

Грім одгримів, і солодкою млостю спокою
Віє од цвіту вишень і від сирої землі.
Дай цілувать твої груди, що ніжністю дишуть,
Вогко-гарячі уста в милім бажанні розкрий!

Грім одгримів, соловей заспівав, заіржали
Коні в далекій імлі. Щастю нема берегів,—
І по землі небожителі ходять блаженні:
Флейти торкається Пан, чашу підняв Діоніс.

Тільки в цю хвилю нам ти найдорожча, богине!
Хай через тебе колись гордий упав Іліон,
Хай ти зрадлива, як жінка земна. Та не згине
Благословенна любов, дивна корона корон.

1921

* * *

*

У теплі дні збирання винограду
Її він стрів. На мулах нешвидких
Вона верталась із ясного саду,
Ясна, як сад, і радісна, як сміх.

І він спитав: — Яку б найти принаду,
Щоб привернуть тебе до рук моїх?
Вона ж йсму: «Світи щодня лампаду
Кіпріді добрій». — Підняла батіг,

Гукнула свіжо й весело на мулів,
І чудно уші правий з них прищулив,
І знявся пил, немов рожевий дим.

І він потягся, як дитина, радо
І мовив: «Добре бути молодим»
У теплі дні збирання винограду.

1922

ДІАНА

Сонет

Заснув Ендіміон на місячній поляні,
Де смольний дух трави і сосен прастарих.
До милих уст його, рожевих і пухких,
Богиня хилиться в нестримному бажанні.

А сонце вигляне із-за снігів гірських,
Скупавшись в дзвінкім зеленім океані,—
І сором стане їй, незайманій Діані,
І чуть лиш здалека її мисливський ріг.

Так смертного душа у тиші чарівничій
Розкриє погляд свій і глибину свою
Назустріч рідному і заглядає в вічі.

Так я в час творчості нічого не таю,—
Але як день прийде і день мене покличе,
Я, стілос кинувши, до молота стаю.

1922

В освяченім гаю, де зеленіє лавр —
Стрункої Дафни тінь і знак ясної слави —
По росяній траві пробіг дзвінкий кентавр,
Що мудро вчить мене розпізнавати трави.

З них кожна має дух і чародійну міць:
Та зцілить, та уб'є, та зробить пожадливым,
Та серце укротить, немов пастух ягниць;
Та блисне й проgrimить золотокосим гнівом.

А я їх всі мину, байдужий і німий:
Не хочу гніватись, любитись чи кориться.
Я тільки виріжу оцей комиш сухий
Для нової цівниці.

1922

ТРИНАДЦЯТА ВЕСНА

Лірики кн. IV
(1926)

* *
*

У пущах, де лише стежки звірині,
Серед потворно сплетених гілок
Буває в небо просвіт ніжно-синій,
Як любе око. Скрізь таємний змрок,

Гудіння сосон, як виття ерінї,
Шкребіння кігтів рисі, молоток
Старого дятла. Стомленій людині
Так любо стрінуть затишний куток,

Прозорий погляд милого спокою,
Де часом перемінною юрбою
Проплине хмарок сріблотканий дим.

Так ти, мистецтво, серед бур і змроку
Сіяєш мислям і серцям людським,—
У темнім морі променисте око.

* *
*

Ключ у дверях задзвенів. Самота, працьовита й спокійна,
Світить лампаду мою і розкладає папір.
Вбога герань на вікні велетенським росте баобабом,
По присмерковій стіні дивний пливе корабель.

Ніби крізь воду вчуваються крики чужинців-матросів,
Вітер прозорий мене вогким торкає крилом,
Розвеселяє вітрила, гаптовані шовком гарячим,
І навіва з островів дух невідомих рослин,

* *
*

Буває день: в запоні попелястий
Гаї й сади. Заплакане вікно.
Але душа — як підліток у рясті,
Як молоде вино.

Впрягає коней в жовту колісницю,
Немов Ахілл дзвенить струнким бичем,
І діл буденних розбива в'язницю
Осяяним мечем.

І виїжджає в степ. Басують коні,
У небі блискавки горить зигзаг,—
І військо розцвіта на оболоні,
Неначе повний маг.

28 липня 1922 р.

* *
*

Я молодий і чистий,
Як вічність, молодий.
Дорога колосиста
Звивається, мов змії.

Верби зелена гілка,
Як пальмове гілля.
Співає перепілка.
Пручається земля.

В селі моєму топлять:
Ясні дими стоять,
І пахоці картоплі
Дітвору веселять.

І дівчина, як парус,
Махнула рукавом...
Нема мові пари
В селі і за селом!

Вона за морем синім,
За бором за старим,

Вона зрідні пустинням
Та буряя степовим.

28 липня 1922 р.

* *
*

Осінь ходить, яблука золотить.
Я приїхав у незнаний край.
— Чужоземко молодая, хто ти?
— Одгадай.

— Чужоземко, дай води напиться!
— У воді любовне є дання.—
Я рушницю почепив на віти,
Я до бука прив'язав коня.

Я дивлюся в вічі — і скорботи
Листя опада на дно душі.
Щастя ходить, і серця золотить,
І в знеможі клонить комиші.

28 липня 1922 р.

* *
*

Зелена піна лісу молодого
Дрімотно плеще, як на морі шум.
Блакитні тіні впали на дорогу,
Заворожили мудрі бджоли ум.

Стоять дуби замислено і строго.
Тут — перейшовши молодий самум —
Собі поставлю келію убогу,
Щільник пахучий для останніх дум.

Ліловий чебрик сохне на поляні,
Неначе привид, пробігає цап,
І чути дятла стуки дерев'яні.

Душі здається, що вона могла б
Вас відтворити в ясному свічаді,
Дитячі дні, заплакані і раді.

13 жовтня 1922 р.

* *
*

Покину нудні сигнатурки в аптеці,
Забуду дітей в пелюшках
І поїду ловить оселедці
У північних морях.

Мов хмари вони пропливають сріблісті,
Підвладні законам своїм,
І буря в своєму звияжному свисти
Літає в плащі сніговім,—
А тут, у набридлому місті,
Лише люди та дим.

Під парусом білокрилатим
Сам я стану, як птах.
І, може, зроблюся піратом
У далеких морях.

28 липня 1922 р.

* *
*

Мені здалось: ми йдемо із тобою
Серед ланів, де коле барбарис,
А здалека сміється шум прибою
І вітами киває давній ліс.

Горять сніги на гордих верховинах,
На сонці мліє злото виногрон.
О люба мово голосів чужинних,
Життя чужого неясний закон.

Ось біла корчма. Кроком Дон-Кіхота
Ми увиходим... Серденько моє!
Чи цей корчмар, годована істота,
І нас, як лицаря худого, не поб'є?

ПАПУГА

Старий папуга сидів на катеринці і
дзьобом витягав білетики — «щастя»...

1

Де клюють голуби рожеві
Розсипану єгипетську пшеницю
І гори кругліють мішків і пакунків,

Я сиджу з продавцем бананів,
І море торкається наших
Засмалених ніг.

Каїрський тютюн — найліпший,
У жіноцтва грішні очі й струнки ноги,
І взагалі — весело жити!

Весело бачити в кожному русі
Заховану силу життя,
Вслухатися в шум людського і божого моря,
Хвалити каїрський тютюн,
Брехать про свої неможливі пригоди
І слухати голос папуги,
Що сидить на моєму плечі
І зове мене дурнем!

2

Огнем рожевим і блакитним
Знялися голуби з землі,
Сади цвітуть — і ми розквітнем,
Немов у казці королі!

Чи крила з вишитого шовку
Ми приладнаєм до човна,
Чи пригорнемо чорнобровку,
П'янішу п'яного вина,

Чи, ніби оленя мисливий,
Обманним поглядом ясним
Цього купця, що розум сивий
Обвив тюрбаном золотим?

3

Хамсин приносить море пилу
 На береги мутного Нілу,
 І сниться тубольцям брудним,
 Як повива Сахару білу
 Сліпучий, нестерпучий дим.

Ори і жни, вмивайся потом,
 Молись, щоб розливався Ніл,
 Та знай: кінець прийде скорботам,
 Усіх поглине темним ротом
 Неумолимий крокодил.

4

Розгойдався вітер синій
 У закоханий пустині,
 Де по срібній павутині
 Голубі верблюди йдуть.
 Висхли води, серце стало,
 Плащ накинуто недбало,
 А життя так мало, мало,
 Що й не чуть.
 Темні руки простяглися —
 Там, на дальньому узліссі
 Зебри радісно зійшлися
 На зелені береги.
 Щастя? Муки? Жовті піски,
 Рух горбатої коліски,
 Голубого вітру стиски,
 Сон жаги.

ПРОЧИТАВШИ МІСТРАЛЕВІ СПОГАДИ

Привіт, молоді трубадури,
 Привіт од гарячого духу містралю,
 Од свіжого моря,
 Од грон винограду,
 Од білих і чорних овець
 І від чорнявих та білих дівчат,
 Що рвуть виноград.

Мова, обвіяна вітром і сонцем,
Мова, де чуються й води, і сіль, і сушена риба,
І трави високі,
І срібні маслини,
І черви, що шовк білопінний прядуть,
І смугляві обійми,
І з Арлю дівчата, що сині стрічки
Заплітають у коси,
Що цілують і жалять, як оси,—
Мова південна встає.

Низько гудуть тамбурини, як бджоли,
І плинуть у піну і в блиск фарандоли,
І прокурор, і книгар, і пастух, і жіноцтво.
О поцілунки по танцях
У затінку лоз виноградних
Чи добрих шовковиць,—
Подих любові, як вітер пахучий
Пахучих степів!

О казки чабанів
Під зоряним небом,
Де ходить Небесний Чабан,
Де Три Королі миготять
І Собачий Візок золотіє!

О далекі моря,
Де брати, чоловіки й батьки
Плинуть, керуються зоряним шляхом
І згадують сестер, жінок і дітей!

Мова південна встає,
Простягаючи руки дівочі,
Розкриваючи очі
І вітаючи вас, трубадурів,
Що з'єдналися в гроно —
Сім фелібрів закону.

28 липня 1922 р.

ОЛЕКСАНДРІЯ

Мотив старої повісті

Під синім полум'ям святого неба
Ріс Олександр. Він Гомера вчив
З учителем царів і мудреців,—
І тайни зір читав у Нектанеба.

Як наш Вольга, він знав серця звірів,
До срібнолукого подібний Феба,—
І розумів, як усміхнутись треба,
Щоб Букефал покірно занімів.

Над Индом, де чудні цвітуть рубіни,
Він проїздив на гордому слоні,—
І падали осліплені браміні.

Звитяжно пролетів краї земні
І перейшов, згорнувши темні крила,
Туди, де ждала братвля тінь Ахілла.

1922

* * *

Скільки літ не пройде — все на скелі сидітиме
З золотим гребінцем Лореляй
Із очима зеленими й дивно-розкритими,
Обіцяючи рай і одчай.

Скільки літ не пройде — під осішніми зорями
Умиратиме в щасті пливець,
І під пісню її допливемо до моря ми,
Що зветься — кінець.

Висхне Рейн, і ліси на горі не синітимуть,
Віще небо окутає дим,—
Та безумці, брати мої, вірно любитимуть
Лореляй з гребінцем золотим.

1922

* *
*

Рожевий пил крізь гущу лісову
Рука незрима милостиво сіє,
І падають червінці на траву.
Вечоріє.

Житло почувши, коні срібно ржуть.
Відро, криниця і веселе сіно.
Не знаючи тривоги та розпуть,
Проходить шлях людина.

* *
*

Він об'їжджає коней молодих.
Був дощ м'який, і гречка пахне душно.
Став унизу лисніє непорушно,
І теплий світ схилився і затих.

Стрункі й сталеві, з гострими ушами,
Ще неслухняні учні молоді:
На тіль свою поглянули в воді
І затремтіли юними тілами.

Заховано за спиною батіг,
А мужні руки твердо стисли віжки.
Минаючи завітчані обніжки,
Він об'їжджає коней молодих.

* *
*

Коралові рухливі городи,
Підводні скелі, й дикі чорторії,
І всі омани темної води
Він, як дитина матір, розуміє.

Де пропливають електричні скати,
Де гнізда в'ють крикливі баклани,
Унукам любить він оповідати
У сивому заливі тишини.

Його хатина — з решти корабля,
На неї білий шум прибою бризка,

І в ніч осінню піскова земля
Його гойдає ніжно, мов колиска.

Коли приходить старовинна шхуна,
А в небі серпень розкида зірки,
Охриплу мову сивого Нептуна
В його хатині чують моряки.

* * *

*

Війнулася фіранка на вікні,
Рожевим сяйвом спалахнувши раптом.
І вітер у вечірній тишині
Побіг по улиці за синім клаптем.

Там, за вікном, схилився над столом
Дівочий тихий, променистий профіль,
А серед площі дивляться на дом
Старі знайомі: Фавст і Мефістофель.

Собор послався тінню по землі,
Під ним коти снують, немов примари,
І круглоокий сичик на шпилі
Їм посилає безнадійні чари.

Плащі в пилу, ступіли лева шпаг,
Бажання розгубилися в завії,
Та дивляться з надією в очах,
Як молода фіранка рожевіє.

1922

* * *

*

Пісні не народ складає, а морськїі люди. В суботу грає море; на море випливають морськїі люди, що половина чоловіка, а половина риби, випливають і співають усяких пісень, а чумаки стоять на березі та й учаться.

Із фольклорних записів

В суботу грає море, і дельфіни
Гуляють, ніби діти, серед піни,
І білі птиці клекотять у млі,
І моляться далекі кораблі.

Воли стоять на березі морському
І не ревуть, і не хочуть додому,
Зчаровані прибоєм. Чумаки
Летять у даль серцями, як чайки.

І з моря дивні випливають люди:
Хвіст риб'ячий і чоловічі груди
Та голова. Їх співи голосні,
Як сурми в пурпуровій вишині.

В суботній час серед вітрів і піни
Так уродилась пісня України,—
І в дальнє море — у суботній час —
Вона зове і пориває нас.

* * *

*

Сині щогли ялин випливають у білім тумані —
Чарівничих флотилій передні плывуть кораблі.
Я один, я один, і зірки догорають останні,
І посріблених лілій мені не знайти на землі.

Серед зимних пустинь багатоокі ідуть селеніти,
Мудреці-марсіани нам шлють електричний сигнал.
В мене стомлений кінь, в мене серце даремно
розкритє,
І крізь білі тумани брєнить не для мене хорал.

1923

* * *

*

Постє! Будь собі суддею,
І в ночі тьми і самоти
Спинись над власною душею,
І певний суд вчини над нею,
І осуди, і не прости.

Устануть свідки темноокі
Зо дна поблідлої душі,—
І скажеш їй: у світ широкий
Іди, не знаючи про спокій,
І, согрішивши, не гріши.

1922

* * *

*

Умерли всі — а за одним найтяжче!

Дячок нічого в ніс не бурмотів,
За похорони піп не торгувався,
Не голосили діти та баби,
Коли його ховали.

В зимнім небі

Два шуляки недвижно пролітали,
І даль була порожня. От і все.

Був чи не був? Останні білі айстри —
Передчуття осяяних снігів —
Я б клав йому на чоло, на обличчя,
Я плакав би, коли б мені не знати,
Що я себе — себе ж — і хороню.

1922

* * *

*

Слід копитів занесло сивим димом,
Упала гілка — лапа снігова,
І вітром, невловимим і незримим,
Гойдає омертвілі дерева.

І тіні переходять під скрипіння
Старих осик у льодовій корі,
І все життя здається тільки тінню,
І раптом — іскор налітає рій.

То поїзд лине з гуркотом і свистом,
Червоним оком блискає на сніг...
Кому ж повірить? Іскрам золотистим
Чи сивині осик, осик глухих?

1924

* * *

*

Закружляти в вітрі золотому,
Розпливтісь у димі забуття,
Щоб прийти покійно на солому
Ремигаючи скінчить життя —

Буть як птиця, що крилом черкає,
Чоло бурі, очі блискавок,
Але знать, що в глибині чекає,
Відпочинку затишний куток,—

Ні! В безодні віщого розмаху
Кинутись наосліц, без доріг,
І себе, розчавлену комаху,
Не жаліти,— о, коли б я міг!

1923

* *
*

Ні, ні! Прийдешнє — не казарма,
Не цементовий коридор!
Сіяє в небі нам недарма
Золотоокий метеор.

І він черкне щасливу землю,
І світ наш буде голубим
Од стін золоченого Кремлю
До піль, де спить залізний Рим.

1923

* *
*

Вночі в нетопленій хатині
Дрімає бідний каганець,
І стукає у шиби сині
Холодна самотина — мрець.

Із-під дірявої ряднини
Обличчя жовте вигляда.
Це мати сина
Дожида.

1923

* *
*

Мамо, сива мамо,
Муко ти моя!
В'ється перед нами
Шлях, немов змія.

І тобі здається —
Навіть і шипить...
А поглянь: несеться,
Піниється, кипить.

Тільки син твій — сивий,
А такий малий —
Хвилі білогривій
Досі був чужий.

Темними ночами
Совісті пита...
Мамо, добра мамо,
Що за самота!

Скільки червоточин,
Скільки ролі й лжі...
Мамо! Може, й злочин
На моїй душі!

Тільки не в курчатах
І не в молоці
Снів моїх проклятих
Сходяться кінці.

Глянь: понад полями
Як дими встають...
Мамо — тепла мамо!
Люди, люди йдуть!

1923

* *
*

Мідь ударила в кімнату,
Братніх сурем світла мідь!
Це не п'яне пічикато,
Що лоскоче і тремтить.

Це не сльоза філантропа
В окулярах золотих...
Закривавилась Європа,
В муках родить спів і сміх.

Розкотились, розшумілись
Білі хвилі по землі...
Брате! В серці задзвеніли
Срібнокрилі журавлі!

Хто? Куди? І де той ирій?
Не питай, а розгадай!
Так іде на зміну вірі
Темний, радісний одчай.

1923

* *
*

Я не можу тебе забуть,
Хлопчику на фастівськiм вокзалі!
Хай поети встилають путь
Снігом азалій,
Хай із кубків золочених п'ють
Настойку на ідеалі,—
Я худу пам'ятаю грудь
І очі запалі.

Пам'ятаю: очі були
Дві голодні чорні жаринки,
Поїзди свистіли й гули,
Спекулянтки сміялися дзвінко.
Ти сказав мені: — Мати пішли...
Скоро будуть... За дві хвилинки...—
По обличчі твоєму повзли
Сірі тваринки.

1923

* * *

Подумай: на руках у матерей
Все это были розовые дети.

И. Анненский

Наїжившись од різкого морозу,
Дріма ліхтар край стомлених воріт,
І димарів закопчених погрози
Здіймаються у неба темний лід.

Край огника нахилені шинелі
І клоччя переплутаних борід,—
І віс смутком тиші та пустелі
Старий ліхтар біля старих воріт.

1923

* * *

*

Пливуть, живуть високо наді мною
Обвіяні вітрами кораблі,
І теплий вітер теплої землі
Перебирає кучері прибою.

Я жив у млі і впав у злі. Жалі
Запізно й марно теплою рукою
Спинилися на мертвому чолі:
Злочинцю кара, а вінок — герою.

Я сам те знав, куди і як прийду:
Не в танці, на солодкому меду
Під гомін бубона упав я, п'яний.

Ні — серце зимне брудом я полив,
Огні згасив і вікна зачинив,
І горло стиснув. Сонце — не дістане.

* * *

*

Як тінь, як пес, холодна самота
Мої сліди в тумані вогко лиже.
Нечутно подорожній вироста,
Шукаючи повій, вина та їжі.

Кришки розмов, що зметепо на діл,
В вікні трамвая очі темно-сині...
І всі слова такі незрозумілі,
Як тишина пустинь.

Столапий, безголовий і слизький,
Мене ти мучиш, ти, туманний спруте!
— О друже мій! О дальній мій! —
Заснуть. Заснути.

1923

* *
*

Тут цілий день, у казанах закутий,
Кипить асфальт задупшливо-тяжкий,
І білий пил, колючий і густий,
На легені спадає, як отрута.

Гарячим бруком дівчинка забута
Йде плачучи, — із-під стрільчастих вій,
Як озеро, сіє зір ясний,
Як озеро, морозами не скуте.

Дихання міста у липневу спеку —
Агонія пекельного коня.
Приносить вітер тишину далеку,
У прохолоді гаснуть муки дня.

І тротуаром, ніби пілігрими,
Йдуть мулярі з підбитими очима.

1922—1924

ВІКНА ГОВОРЯТЬ

Задзвеніла кригою тонкою
Далечинь осінніх вечорів.
Я, востаннє стрівшися з тобою,
Може, вперше, земле, зрозумів

Голоси тривожні зграй качиних,
Посвист крил у темряві п'яній...

Я, безумний, ставши на коліна,
Крикну: душу випий — тільки пий!

Ти зерно медами наливаєш,
Ти сплітаєш, ти єднаєш — ти!
А над зиму ти збираєш зграї
І дзвениш їм кригою: лети!

Просвистить, прокрякає і зникне.
Впала гілка на морозний мох.
Червоніють на узліссі вікна,
Очі темних і ясних тривог.

Перше вікно

Спи, коточку,
Ходять сни,
Тчуть сорочку
З тишини,
Із туманів,
Із листків,
Хтось поранив,
А не вбив.

Спи, прокляте, спи!

Я б пішла в степи,
Я б метелицею віяла,
Я б тебе й себе розвіяла —
В сповиточку
Спи, синочку...

Друге вікно

Одбира в поросяти дитина
Малай.
Жовта хата. Хазяйка Марина,
А хазяїн — одчай.

Хтось під вікнами ходить, проходить,
Кричить.
Діти родяться, жито не родить —
І колиска скрипить.

Одбирає людина в людини
Життя...
Так і треба, так і треба, країно,
Україно моя!

Т р е т ь е в і к н о

Я блуджу між огниками,
А на серці біль.
Потоптали кониками
Жито юних піль.

І серцями вирваними
Гралися в шинках,
І сиділи воронами
На живих мерцях.

Мріями скривавленими
Червоніє даль.
Дітками задавленими
Спить моя печаль.

Ч е т в е р т е в і к н о

Голубами спалахнули
Срібні кораблі,
Матері в хатах зітхнули,
Моляться землі.

Земле, земле, шелест шовку,
Дальня тишина!
Змиєш синові головку
Пурпуром вина.

Земле, земле, вік од віку
Мати і дитя.
Не завій грозу велику
Снігом забуття!

Море, море, рокіт горя,
Посвисти пустель!..
— Вплива в імлі суворій
Срібний корабель.

Грудень 1923 р.

ГАННУСЯ

1

Переходила крижинами,
Не махнула рукавом...
(Сон з очима соколиними
За примруженим вікном).

Ані зустрічі, ні проводу,
Без мети і навмання...
Тільки сум веде за поводи
Ніч, як сивого коня.

Через кригу переходила,
Не хилилась, як трава.
Слізеньками заскородила
Непроказані слова.

Полетіла комашиною
Од родимої землі.
Стала хустка в білім інеї
Розпливатися в імлі.

2

Під небом соковитим і дзвінким,
Де ходить вітер теплий і рум'яний,
Вони будують променистий дім —
Ці прості, ці засмалені титани.

Перелітас щиглик. Горобці
В хмизу густому підіймають галас.
Ганнусю з узликом малим в руці!
Давно ти ясно так не усміхалась.

Вони будують. Гомонять пилки.
І мулярі, зап'яті фартухами,
Мов граючись, веселі цеглинки
Перекидають вірними руками.

І в хаосі розкиданих стовпів,
Серед шалівок, каменю та глини,
Зринає віщій і міцній порив,
Мов весняне ячання лебедине.

Підгострюючи гембля, дід Мартин
Розказує щось плутано-безкрає,—
І раптом серед мулярів один
Ганнусі просто в вічі зазирає.

Високий, рівний. Селезень густий ¹,
Як оком кине — бідне серце в'яне.
В його гармошці італійський стрій,
А голос — вітер теплий і рум'яний.

3

Вечорами по тиші безкрай
Тіні ходять, шумлять голоси.
Шовк твоєї, Ганнусю, коси
Домовик уночі розплітає.

Хтось проходить, іде, шелестить,
І Рябко нашорошує уші.
— Цить, Рябчику, цить!
Весна заколисує душі.

4

У Ганнусі з маленької ніжки
Не спаде на траву черевик...
...Натягає рожеві віжки
В небі ранній візник.

Знов робота, кипіння, тесання,
Виростає, всіхається дім,—
І змішалися праця й кохання
Під наметом умито-дзвінким.

5

— Цей дім для нас росте і спіє.
І в вікнах золотом горить —
З каміння, дерева та мрії
Міцної, як співуча мідь.

---

¹ Селезень — тут — чуб, чуприна (обласне).— М. Р.

Ганнусю! Вийдемо по сходах
І гляймо вниз і навкруги!
Пливуть човни на вольних водах,
І зеленіють береги.

В полях плуги, іржання коней
І голоси плугатарів,—
І наче моря дух солоний,
Жагучий вітер надлетів.

Чорніє дим, і шум стокротний,
І димарів суворий ряд,—
І тчуться снігові полотна
Для наших радісних дівчат.

Ганнусю! Сестри! Браття миле!
Будинок — наш! Не твій, не мій!
Таке звичайне й зрозуміле,—
Гармошки золотої стрій.

1923—1924

КРИЗЬ БУРЮ Й СНІГ

(1925)

Життя коротке, та безмежна штука
І незглибиме творче ремесло.

Ів. Франко

* *
*

Як мисливець обережний,
Звіробійник довголітній,
Посивілий слідопит
Прилягає теплим ухом,
Щоб почути шум далекий,
До ласкавої землі,—

Так і ти, поете, слухай
Голоси життя людського,
Нові ритми уловляй,
І розбіжні, вільні хвилі,
Хаос ліній, дим шукання
В панцир мислі одягни.

Так як лікар мудру руку
Покладе на пульс дитині
І в бурханні хорих жил
Бачить нам усім незримий
Поєдинок невловимий
Поміж смертю та життям,—

Так і ти, поете, слухай
Голоси і лживі, й праві,
Темний гріх і світлий сміх,
І клади не як Феміда,
А з розкритими очима
На спокійні терези.

1925

ЧУМАКИ

Октави

Пам'яги батька мого Тадея Рильського

Пісня перша

АВТОР МІРКУЄ ПРО МИСТЕЦТВО

1

В повітрі дощ, і гречка пахне тепло,
Немов розлився бурштиновий мед;
Косар на луці косу дзвінко клепле,
Деркач біжить, шаліючи, вперед, —
І я відроджуюсь, мовляв, «из пепла»,
І знов стаю не «спец», але поет,
Котрий, як каже олімпієць Гете,
До птиці схожий, як і всі поети.

2

Пригріє сонце, заблищить вода,
День впливе із оксамиту ночі;
Верба сріблиться, наче борода
Чи шевелюра на главі пророчій, —
І він, немовби цього й дожида,
Співа, щ о хоче, і співа, як хоче,
Хоч би сто раз казали це і так
Десятки мудровивчених писак.

3

Звичайно, про Довейка і Домейка¹
Тепер писать — то був би кепський тон.
Тепер на місце квітки й соловейка
Звитяжно стали криця та бетон.
Я згоджуюсь: і Галя, і Зюлейка —
Давно набридлий і нудний шаблон...
Та чую небезпеку і з бетоном,
Що стане він, а може, й став шаблоном.

---

¹ «Пац Тадеуш» А. Міцкевича. — М. Р.

4

Нові троянди на землі цвітуть,
 Нові чайки буяють на Славуті;
 З фотель вигідних мрійників зіпхнуть
 Нові поети, в панцири закуті,
 І плуг людський нову проріже путь
 Там, де батьки зітхали на розпутті.
 Нехай огонь, що в бурі не потух,
 Благословляє бунтівничий плуг!

5

О велетні, що запряглися в ярма,
 Щоб цілий світ од ярем увільнити!
 Я вірую, що йдете ви не дарма:
 Сокира гостра, дерево тремтить;
 І Сахалін, і фіалкова Парма
 Готові інше сонце засвітить,—
 І це ж ми всі, дрібні та непомітні,
 Серця ведемо у краї блакитні.

6

Рядок чорнявих і рудих голів,
 Вікно зимове у затишній школі,
 І шум коліс, і пилки твердий спів,
 І чорний пар на змученому полі,—
 Людських зусиль алмазний колектив,
 Що зорі світить нам на видноколі,—
 Вам свій уклін і працю рук несучи...
 Але дозвольте слово про красу.

7

Краса і думка, дві сестри-близнята,
 Давно на морі людському пливли.
 Як наші предки вчилися ставати
 На дві ноги,— вони, немов орли,
 Вели змагання щире і завзяте,
 Щоб вирвать нас із вікової мли,—
 І Рим залізний потрясли плебеї
 Огнем завзяття й молотом ідеї.

8

По-простому: в минулім є терни,
 Але є також і вінки тернові,
 Царі у зброї зради і війни
 І бунтарі із зброєю любові!
 Хай же згадають дочки та сини,
 Що їм будуєм підмурівок новий
 Не тільки з юних поривів ясних,
 Але і з давніх мислей золотих.

9

Краса ж, сестра з мінливими очима,—
 Як давній Янус. Літ іржаву даль
 Вона вдягає у прозорі рими,
 У мрамур ліній і пісень кришталь,—
 Або веде наш дух, як пілігрима,
 В прийдешню браму, що міцна, як сталь,
 Та зв'язана вовіки ланцюгами
 З минулими, іржавими літами.

10

Є ланцюги, що їх не можна рвать,
 Немов у тілі вен або артерій.
 Чи ж сором Марксу Гракхові подати
 Братерську руку? Так от білі двері
 Краса в минуле вмів одчиняти
 І в будуче. Серед шалених прерій
 І в тундрі, де сивіє бідний мох,
 Нам світять Гейне, Тютчев, Архілох.

11

Гомункулом не замінить людини,
 Хоч вірю в міць і творчий дух реторт.
 Нехай, скупавшись у реторті, згине
 І давній бог, і старосвітський чорт,—
 Та людську мисль і почуття орлине
 Ніхто й ніщо не викине за борт,
 Аж поки нас, як циган марципани,
 Не поїдять далекі марсіяни.

У довгій мові є недовгий зміст:
 Люблю співать про те, про що співаю;
 Хай буду класик, а не футурист,
 Співець рибалок, меду й Навзікаї,
 Але в житті і я свій, може, хист
 (Коли він є) по вітру не розмаю...
 Так от, дозвольте на старий мотив
 Згадати допотопних чумаків.

Пісня друга

ПРО ЛЮЛЬКУ МОГО ПРИЯТЕЛЯ І ПРО КОРЧМУ ДЕРЕНУХУ

1

Коли, читачу, будете у Сквирі
 (Мабуть, нема брудніших городів),—
 То знайте: може, місяців чотири
 І я там жив, коли то зветься — ж и в:
 Я рвався вдаль, як журавель у вирій,—
 І в садовому¹ відділі сидів...
 Так-от, у Сквирі, в тихій книгозбірні,
 Живе мій друг, старий казкар вечірній.

2

Люблю, як люльку набиває він,
 Закурює в сократівськiм спокої,
 І, як владика цілей і причин,
 Розказує поважною ходою
 Про те, що стало порохом руїн.
 «Минувшее проходить предо мною,
 Волнуясь, как море-океан»,—
 І давні тіні сходять на скрап.

3

Квилить пугачик жалібно над дахом,
 У небі — золотий Чумацький Віз...

---

¹ Відділ у земстві — М. Р.

О, скільки вас за тим Молочним Шляхом
Ішло до Криму! Де ж хоч би заніз
Із ваших маж? Нам, мислячим комахам,
Не жить без революцій і без криз:
Де чумаки ішли, як черепахи,
Будують башту в небеса — комахи!

4

О мила люлька, внучко тих люльок,
Котрі з-під уса сивого шкварчали,
Коли кипів у полі казанок,
Воли в траві високій ремигали,
А пайстаріший між усіх дідок,
Без поспіху закришуючи сало,
Поважно й добродушно гомонів,—
Це ти мені згадала чумаків!

5

Ходив чумак до голубого Дону,
Де давній предок умочив шолом,
Сушу тараню, жовту і солону,
Возив, помахуючи батіжком,
І, певно, не змінив би й на корону
П'янке повітря, що пливло кругом,
Скрипіння маж, степів могутній запах
І кібця з перепілкою у лапах.

6

Ходив чумак у синьоокий Крим
По рідному сухому океані¹,
І голосом розложисто-смутиим
Складав пісні покинутій коханій,
Що ливули, стелилися, як дим,
І колихались у яснім тумані,
Щоб на далекім озері розтять,
Де лебеді нелякані ячать.

---

¹ Сухий океан — степ. Позичено у Міцкевича.— М. Р.

7

Було, весни животворящий дух
 Замети срібні склом тонким укрив,
 І перших крапель однотонний рух
 Налле серця вином ясної мрії —
 І він ожив. Огонь, що не потух,
 Але зимою на лежанці тліє,
 Засяє враз — і навіть у люльках
 Якийсь новий одсвічує розмах.

8

Хай щастя — як метелик-однотнівка,
 Нехай чума чигає й вигляда,—
 Але запахла, п'янючи, мандрівка,
 Дзвенить підсніжна весняна вода,
 А чорнока, чорнокоса Ривка
 Давно гостей з порога вигляда,—
 І знову в давній кóрчмі Деренусі
 Збираються поети сивоусі.

9

О, скільки непідслуханих розмов
 Ви знаєте, старих шинків руїни!
 ...Оцей чумац, що тільки-но ввійшов,
 Із поглядом веселої дитини,
 Колись гніздо розбійницьке знайшов
 І, зруйнувавши, як гніздо осине,
 В Чернігів їх отамана привів —
 І вельми товариство звеселив.

10

Оцей, що так за димом пильно стежить,
 Киває головою та мовчить,—
 Великий майстер ярма помережить,
 Таку сопілку дорогу зробить,
 Що навіть мертвий у труні не влечить,
 Коли вона заллється, забринить...
 Він був би, може, у чужій країні.
 Новий да Вінчі чи новий Челліні.

Оцей старий дотепник і штукар —
 Відомо всім — колишній вовкулака.
 Було, засяє місяця пожеар,
 І він крадеться з-за густого крака ¹...
 Та удалося злий розвіять чар,
 І знов він просто Сидір Верещака,
 Котрий, як у степу застукав сніг,
 Пропив як стій три пари полових.

Звичайно, вовкулаки — це химери,
 Відьми — брехня. Не вірю й я брехні,
 Колумби давніх і нудних Америк,
 Апостоли науки запальні.
 Але в її прозоро-тьмяні сфери
 Брехня — щабель, і віриться мені,
 Що з неї виросли усі системи:
 «Мифологема — мати философемы».

Брехня Гомер, а Лейкін — не брехня.
 Як так, то залишаюся з брехнею.
 В нічному світлі, а не в сяйві дня
 Творив рапсод орлину епопею!
 Сідлаючи крилатого коня,
 І я ту ж саму прикликаю фею,
 Хоча на неї критик, мов павук,
 Чатує з павутиною наук.

Наркотиками не шинкую, друзі,
 (Слова Франка), — я вірю в мікроскоп,
 Але люблю на затишному лузі
 Послухати, як престарий Езоп,
 Підвладний темній і брехливій музи,
 Насупивши свій жартівливий лоб,
 Розказує, як прадідам жилося
 (Я говорю про штукаря Тодося).

---

¹ К р а к — куц. — *М. Р.*

Гусиний крик і жайворонків спів,
 Чуть бугая здалека водяного,
 І теплий вітер ніжно затремтів,
 І йде весна, й святкує перемогу.
 Благослови ж, матусю, чумаків
 На їх непевну і тяжку дорогу,
 Бо вже й воли, почувши дальню путь,
 Води не п'ють і голосно ревуть.

Пісня третя й остання
АВТОР ЗОВСІМ НЕ ЗВАЖАЄ
НА ЗАКОНИ АРХІТЕКТОНІКИ

1

Чумацької не ждіте Одиссеї:
 Часи старого епосу пройшли,
 І не мені з кебетою моєю
 Впрягти ліричну думку, як воли,
 В скрипучий віз тяжкої епопеї.
 Нам так не жить розлого, як жили
 Діди, поважні, ніби чорногузи...
 Швидкі ми стали, наче ті французи.

2

Гей, гомін, гомін ходить по гаю:
 Прийшов чумац з-над синього лиману
 І, сіль розклавши на торгу свою,
 Уздрів зненацька усмішку кохану,—
 Так добре пам'ятає він, чию! —
 Що в серці давню роз'ятрила рану,—
 Ту дівчину, що, купувавши сіль,
 Сп'янила серце, як болючий хміль.

3

Тепер вона в очіпку... Гей, Настусю,
 Тепер я навіть батога проп'ю
 В твоїм шинку! Востаннє, може, вп'юся,
 А мислоньки глибоко затаю...

Піду в стеги, у лузі загублюся,—
І тільки гомін піде по гаю,
Луна моєї туги і наруги:
Не виросте зелена рута вдруге.

4

В піску зостався той зрадливий слід
Її ноги з ясними підківками,
Що серце коле, як червоний глід;
Керсетки блисне здалеку оксамит,—
І нова пісня виплива, як цвіт,
Колишеться і в'ється над степами,
І плаче, ніби жалібний мотив
У казці про калину та братів.

5

Ось другий: бинда, ніби мак, іскриться,
Накинутий наопашки чекмен...
Жартує з лихом! В головах важниця
Замість подушки. Ніби Діоген,
Уміє він із долею мириться:
Пропив кульбаку, то не жаль стремен!
Про нього пісня в мене збереглася,
Як пам'ятка про кухаря Уласа.

6

Було, малиновий зробивши мус,
Вкраде частину — і трактує нею
Своїх друзяк. (Перепрошаю муз,
Але ж мої пісні не про Енея,
І не боюся, ніби я загруз
В болоті прози з піснею своєю).
Так от, тієї випивши, Улас
Про чумака співав мені не раз.

7

Так батько мій із молодим Кузьмою,
Забувши і тривогу, і печаль,
То піснею втішався золотою,
То мислями перелітав у даль,

Розклавши милий огник під вербою.
Так чабана розпитував Містраль
У тім краю, де пахне теплий вітер,
Про значення чудних небесних літер.

8

Чужі воли на полі не своїм
Пасе чумака. Гей, хто біди не знає,
Хто не служив по наймах молодим,
Нехай його про горе розпитає!..
Але вечірній закурився дим,
І гайворонів посідали зграї,—
Хтось у гаю за дзеркалом-ставком
Махнув, як птиця, білим рукавом.

9

Зійшла, зросла, пишається шальвія,
Не в'яне рута, вишитий рушник,—
І білу квітку розпуска надія,
І в серці — срібний журавлиний крик.
Хто молодий — усе це розуміє,
Та й я, хоч од кохання вже одвик,
Здається, чую тепле шепотіння,
І по душі перебіга проміння.

10

В далеких джунглях сивіє факір,
Під сонцем рожевіє Гонолулу,
І дальніх арф незнаний перебір
Поетову торкає душу чулу...
А скільки там, серед блакитних зір,
Є дивних снів, яких ми не збагнули!..
І все-таки єдину має вісь
Єдиний космос: є кохання скрізь.

11

Тут, зрештою, нехай Фламмаріони
В мої слова «впровадять коректив».
Я зміркувати космосу закони,
Хоч би й хотів, мабуть би, не зумів,

І голос мій у невідомім тоне,
Як безліч могутніших голосів.
Та вірю, що в прийдешності поети,
Як Пушкін — Крим, одвідають планети.

12

Нанижуючи ці рядки октав,
Як на шнурок обточене намисто,
Я б так собі, жартуючи, сказав:
Усі світи, мабуть, з одного тіста,
Котрого складу ще ніхто не взнав,
Хоч до гіпотез дивні є артисти,
Котрим то Арістотель, то Платон
Свій давній позичають камертон.

13

Вернусь назад. На хуторі одному
У приятельстві дивному жили
Два чумаки. І з дому, і додому
Вони, бувало, завше в парі йшли;
Коли зимою на м'яку солону
Лягали їх натомлені воли,—
Вони на вечорницях женихались
І, кажуть, навіть разом повінчались.

14

Проїшли літа, на вуси впав мороз,
Та не побив їх приязні й любові.
Семен Підпалок і Марко Наджос
Під цвіркунові співи колискові
По вечорах, коли проходить хтось
Спокійно-тасмничий по діброві,
Під хатою на призьбі престарій
Гули тихенько, як бджолиний рій.

15

О, скільки тут оповідань чудних
Почули їх завітчані онуки:
Про сивий жах метелиць польових,
Про сонце Криму і про чумні муки!

Але одного вечора затих
Старий Семен; страшним мечем розлуки
Хтось нитку приятельства пересік:
З землі прийшов Семен — і в землю зник.

16

Був сизий вечір. Край сумної хати
Сумний Марко, похнюпившись, курив...
З ким розмовлять? Нема з ким і мовчати...
І враз виходить тихо з-за кущів
Прозора тінь і промовляє: «Брате,
Дай-но огню!» Багато вечорів
Він розмовляв з Семеновою тінню,
Аж поки згас у чорну ніч осінню.

17

Ця мила казка, може, й не для вас,
Творці бетону: надто вже наївна.
А я люблю, як у вечірній час
Сопілка заспіває переливна.
Звичайно, це не скрябінський екстаз,
По-простому — це дудка примітивна...
Але згадайте, як колись Юхим
Боровся з фортеп'яном дорогим! ¹

Липень 1923 р.

---

¹ «Сліпий музикант» В. Короленка.— *М. Р.*

ЧОВЕЦ

*Пам'яті найбільшого епічного поета
нових часів — Адама Міцкевича*

Рибалка довго ходить по дібровах,
Де чорний дрізд у муравах шовкових
Шукає спілих, медових ягід,
Де ведмедиця полишає слід,
Одточуючи пазури об кору,
Де ключ прозоро б'є з-під косогору,
І рине, і дробиться по піску.
Там лист осик у вічному танку
Тремтить, і поривається, і лине
У височінь. Там горді верховини
Довгорукавих і густих ялин
Гудуть і до соснових верховин
Схиляються для дружньої розмови.
Там розкидається шатро дубове,
Гостинне, ніби лицарський намет...

Чи диких бджіл густий, прозорий мед
Кривим ножем вирізує в дуплі він,
Чи, ніби грім, він кидається, гнівен,
На вовка, ворога його отар?
Чи трав шукає й корінців для чар,
Готуючи на ворога папої?
Ні ратища, ні лука, — тільки й зброї,
Що біля крайки вузької висить
Сокира гостра, що як дзвін дзвенить.
Байдужо топче він червоні смолки
І козельці, що золотої голки
Та заполочі золотої слід
Нагадують. Не сарниних копит
Шукає він одбитків серед моху,
Де віє вогкістю, немов із льоху;

Не виклика він піснею дівчат,
Що ягоди збирають, до дріад
Подібні станом, та лицем смуглявим,
Та сміхом переливчасто-лукавим.
Не ставить він і пасток на куніць
І срібнокрилих не чатує птиць,
Розкидавши серед кущів тернових
Зрадливу сітку із ниток шовкових.
Обходячи високі дерева,
То головою в роздумі кива,
То одійде і щось під ніс мугиче,
Немов клятьби шепоче таємничі,
То підійде, то по корі дзвенить
Тяжким обухом,— і з-під верховіть
Луна йому сто раз відповідає,
Тетерюків полохаючи зграї.
І довго ходить мовчазний рибак,
Аж врешті там, де крізь густий байрак
Здійма в блакить чоло своє левине
Високий дуб чи стовбур сокорини
Підноситься і рівний, і гінкий,—
Дзвенить сокира, ніби ревний бій
Зчинили серед пралісу сатири...
Багато є роботи для сокири:
Рубать, сучити, вигладжувать, рівнять,
Обтесувати й знову виправлять!
Він долотом, як гостроокий предок,
Роздовбує упертий осередок,
І, жаром розігрівши, одгина
Краї трудом добутого човна.
І от — з вершин, із гущі лісової
Пливе каюк повільною ходою
На глиб ковбань, де тонкоусий сом
Ліниво плеще віялом-хвостом.

Так і поет, досвідчений і зрілий,
Вдивляється, як паростають сили,
Як піниться, як міниться життя,
Як те в імлі згаса без вороття,
А те, мов брость пахуча, розгортає
Тонкі листки — і пишно розцвітає,
Готуючи на осінь повний плід.
Він гостро ловить зміни днів і літ
І, кидаючи плевели-дрібниці,

Збирає пишну золоту пшеницю
Великих дум і постатей ясних.
Зокола думають: поет затих,
Поет засох, як джерело у спеку.
А він тим часом, вільно і далеко
Ширяючи на крилах голубих,
У днях труда, блаженних і тяжких,
У затишку своїх самотніх келій
Творить постави грізні та веселі,
Живе серед химерних диваків,
Дівчат, вояк, царів і бунтарів,
І все, що снами й веснами розлило,
Спрямує у пишне творче літо.
Так дні ідуть. Так долото сталєне
Заглиблюється в дерево міцне,
Так те, що смілим не дається чарам,
Поет пече свого серця жаром,
Розрівнює, розширює, кріпить,
В постійний згук заковуєчи мить,—
І от нарешті з темних улоговин
На вільне плесо впливає човен.

1924

КОСОВИЦЯ

1

Гей, як вийде сонце з-за діброви,
Як на плесі крикнуть сірі гуси
І щаслива в лузі перепілка
З трав роси холодної нап'ється,—

Косарі вмиваються до сонця
Чистою, студеною водою
З голубої, доброї криниці,
Гострять коси, і чутно далеко
Їх мантачок голосну розмову.

Ходить вітер яром та горою,
Плачуть трави, тужать під косою,
Звіробой в'януть на покосі...
Ходить вітер, сушить білі роси.

Ніби ключ веселиків по лугу
Походжає рівно та статечно,
Косарі ідуть один за одним,
Білим військом звільна виступають.

Піт обличчя їм росою миє,
Заливає очі, ніби сльози,
Конюшина падає під ноги,
В тузі клонить голови червоні.

Гей ти, земле, хліборобська мати,
Обперезана річками голубими,
У зеленому високому очіпку,
У мережаній китайчатій запасці,
В плахті, критій квітами ясними,
Ти неси, перенеси на крилах
Косарів од краю і до краю!

Гей ти, вітре, парубче співочий,
Парубче співочий та веселий,
Ти суши червону конюшину,
Провівай навалісті покоси!

Гей ти, сонце, мудрий господарю,
Ти небесний золотий шахварю,—
Ти в'яли червону конюшину,
Напувай медами запашними,
Прикривай гарячими руками
Од дощів, од лютої негоди!

Гей ви, хмари, турки-яничари,
Ви не йдіть ордою на облогу,
Не лякайте косарів у лузі,—
Ви ідіть на море, поза гори,
Дожидайте слушного часу!

Як заходить сонце за діброву,
Як поснуть на плесі сірі гуси,
Косарі вертаються додому
На вечерю, на розмову втішну.

То не риба в морі розгулялась,
 То не пави в небеса знялися,
 Розійшлися дівчата з граблями
 По сухих, пахучих покосах.

Ясна водо, молодая вродо,
 Що спливла ярами та гаями,
 Розливайся синіми річками,
 Розтинайся срібними піснями
 Над покосами конюшини!

Що зірок па небі у петрівку,
 То копиць високих, мов дзвіниці,
 Розсипається по лузі запашному.

Та ясніша над зірки погожі,
 Та стрункіша над дзвіниці білі
 Походжає дівчина по лугу,
 До сестри словами промовляє:

«Сестро, сестро, ти зелена рудо,
 Ти зозуле в гаї, на калині!
 В'ється туга біля мого серця,
 Як гадюка, серце обвиває».

А сестра їй: «Сестро нерозважна!
 То не туга — молодість буває,
 То стискає серце не гадюка,
 Чорні очі обпалили серце,
 Аж на дно у серце зазирнули».

Сиза галка лине через балку,
 Йдуть шляхом корови із діброви,—
 Понад річкою, як річка, розлилася
 Парубоча розлога пісня.

Ти кого шукаєш, виглядаєш,
 Та чого ти, хлопче, світом нудиш?
 Вже стоїть червона конюшина
 У копицях рівних та високих,
 Вже ідуть додому дві сестриці,
 Дві сестриці, бистрокрилі птиці.

ЗВІРІ

I

Їх темні очі дивляться на нас,
Ховаючи безодню за собою:
Віки борні, утеч, боїв, образ,
Тяжкої мислі товстошкуру зброю.

Встає крізь сиву кригу давнини
Людина гола й мамут волохатий,
Щоб сітку первісної тишини
Ревінням, зойком, криком розірвати.

І скільки стріл впилося кам'яних
В круті боки потвори кам'яної!
І скільки ран гарячих і тяжких
Зазнали й ви — маленькі злі герої!

Століття йшли під шуми верховіть.
На берег синє море викидало
Тонкі кістки, щоб ти змогла пошити,
Людино, перше тепле укривало.

Та скрізь, де йшов крізь хаос лісовий
Двоногий звір, і добрий і недобрий,
Огнем на його дихали леви,
Отрутою шипіли чорні кобри.

І скрізь борня: у затишках долинь,
Де звіроокі спали орхідеї,
І над болотом, що отруту й тлін
Туманом розстилає над землею.

Над ріками, де білий пелікан
Стоїть як дивний ідол край дороги
І де солодкий, тістяний банан
Приманює злодіїв товстоногих,

Впивався спис, як блискавка з небес,
Ловили зуби і кришили ікли,
І мусив мук зазнати Геркулес,
Щоб уродились на землі Перікли.

Ловили кільця полозів тяжких
Дівчат, що йшли за свіжою водою,
І бегемот, як бог звірин річних,
Шумів похиленою осокою.

)

Коли ж богиня ловів і війни
В подяку за людські гарячі жертви
Кавалок м'яса кидала смачний,—
Як кидались на тіло, ще не мертве!

Як рвали серце — серце, що жило —
Зубами, язиками, пазурами!
Як тепле пійло з довгих жил текло
В людські роти, мов у безодні ями!

І час настав, і сірий пес прийшов,
Чи, може, перша т и прийшла до його,
Людино темних і глухих дібров,
Шукаючи товариша й підмоги!

Той звір утік, той стелеться до ніг
І жде удару тонкого бичиська,
І там його спочинок і нічліг,
Де п а н - г о с п о д а р бачить пасовиська.

Геракл останнє чудо утворив
І в полум'ї розвіявся пахучім,—
Але не раз ще жовтий лев ревів,
І темний гад звивався і шипів,
Виблискуючи оком нестерпучим.

II

Байдужо ставши біля ґрат міцних,
Ми дивимось і сунемо булки їм,
Або — безсилим карликам на сміх —
Їх дражним парасолею чи києм.

Вони по цирках б'ють у барабан,
Вклоняються слухняно і танцюють,
І може, й досі ще старих циган
Ведмеді п'яні поять і годують.

Смішні леви: їм голову вкладай
В зубатий рот — не бійся! Будеш цілий!

(От тільки для спокою не питай,
Як попередники життя скінчили).

Смішні леви: червоний патчок
Вважають за розпечене залізо!
По клітці ходять — крок, і крок, і крок...
Спокійно, діти! Він же не пролізе!

Ти в коліспидю, переможце, впріг
Страшних звірів зо сміхом злим і радим,—
Та глянь: у глибині очей німих
Таїться гнів тисячолітнім гадом.

ГОДИНА Й НЕГОДА

I

В серпневі дні, коли обжипки світлі
справляє сита, медвяна земля,
і кулики дзвенять на узбережжях,
мережкою гаптуючи пісок,
а ластівки малечу навчають
повітря сизе різати грудьми,—
в серпневі дні розширюється обрій
і розгортає крила далечінь.

Тоді над чолом полум'я займеться,
тоді душа як голуб стрепенеться,
блакитний дзвін полдне по полях,
і білий посох розцвіте в руках.

І мріється, і видиться, і сниться
не смутен сон, а радісна ява,
і при дорозі схилена кислиця,
як давній друг, гіллям своїм кива.

Благословен, брати, цей сивий порошок,
що покривас ноги мандрівницькі,
благословенне й море, що гойдає
в чужих краях щасливі кораблі!

Бо там же, он-он, за шолом'янем,
сміється щастя полум'ям багряним,
і діва-лебідь, чиста як весна,
із хвиль, із пін, із казки вирина.

II

У вересні в полях стоять димове,
кружляють хмари, ніби сірі птиці,
і обрій, що маїв і хвилював,
у дощовик понуро загорнувся.

Сидиш собі над «Нивою» старою
і пережовуєш обридлу жуйку —
брехливу «смесь», тупі оповідання
та шахматний кабалістичний відділ,
махоркою пропалюєш рукав
і дивишся примружено і кисло.

Цей нуд, що зветься «світлий відпочинок»,
ладен би й самогонкою залить
або смикнуть за бороду сусіда
і власні вікна кулаком побить.

Проклята муза дівкою брудною
кульгає, наружована та хрипла,
і пропонується за два рублі,
а спомини пекучі й безсоромні
пастирливими мухами бренять.

І враз — по тілу розіллється радість,
бадьорістю сповняться сині жили,
і розумієш, що холодний попіл,
розсипаний, розлитий по полях,
ховає іскру в сивій глибині,
що сизий дощ не тільки б'є по шибах,
але ж і землю спраглу напуває,
щоб буйно поросла озимина.

І стане втішно, мов червоний м'ячик
дитя вкотило у твою хатину,
і ловить ручками, і любим сміхом
замислене лякає кошеля.

Рости, синочку, йди у світ, між люди,
руйнууй, будуй, горнися до громади,
теши каміння і малюй квітки,
живи і диш, працєю і обнімайся,
люби годину і люби негоду!

МАНДРІВНИКИ

Як біль зубний, марудно й надокучно
спливає день. Дитяча метушня
не тишить ока і не пестить уха,
і кожний дотик — терпкий і болючий,
і кожне слово — сіре і тяжке.

І враз — натомлені притихли нерви:
так на човні, коли піднімуть весла
натруджені, засмалені гребці
і волі вітру човен довіряють,
чутно лиш булькання і хлюпотіння
води об помережані облавки
і вірно напружане стерно,
та спів чайок над вогкістю морською,
та віддихи, та крики баклапів;
так дощ, буває, втихне на хвилину,
і в сизій тиші дальші голоси
лунають глибоко і зрозуміло.

І от я бачу прибережні піски.
Ясна вода з пестливістю коліски
причалені гойдає кораблі,
і ноги, що одвикли од землі,
ступають чудно. Той збирає хмиз,
той тре сухе поліно об поліно,
аби огню здобути — і розкласти
веселу ватру. Той стрілу співучу
вкладає на пружисту тетиву,
скрадаючи оленів ряснорогих.
Хто тут живе?

На березі безлюдно,
та в далині встає із-за дерев
ясний димок. Хто ж мешканці? Гостинні,
зчаровані навіки лотофаги,
що мелють п'яних лотосів зерно
на простих жорнах і під просту пісню?
Чи одноокий і жорстокий пастир
своїх овечок ввечері рахує,
обпершись на дубову булаву?
Чи, може, одногруді амазонки
басують кінями, списи держачи

в руках, що не навикли до обіймів?
А може, тут песиголовці дивні
живуть? (Багато на землі племен,
що їх ніхто не знає і не бачив
і ні один рапсод не оспівав.)

Та все одно: вже полум'я поймає
сухе гілля. Гіркий хвилює дим.
Діліть же звіра, як велять нам боги,
принісши їм щиросердечну жертву
із взятої з молитвою частини,
а рештою живіться. Ще й вино
в міхах, на радість людям, збереглося,
і в пам'яті старіших є казки
для мудрої та тихої розваги.

Так ніч прийде і покладе печать
на всі уста, на пристрасті та мислі...
А там — устане ясноперста Еос,
і з якорів знімуться кораблі,
шукаючи чи смерті, чи звитяги
під плескіт піл, у гомоні вітрів,—
як писано у книгах старовинних.

ЛОВЦІ

Є й досі люди: вітер і ліси
Одбилися у їх очах жорстоких,
В них перегукуються голоси,
Загублені у давніх, сивих роках.

Схилившись на конях огняних,
Що на боках несуть палючі тавра,
Женуться по заметах снігових,
Нагадуючи п'яного кентавра.

І кінський піт, як божеський напій,
Голодні ніздрі палить і лоскоче,
І голе серце в темряві сліпій
Темніше од завіяної ночі.

Підвівши штуцер, грізний і слизький,
На мушку ловлять гнівну ведмедицю,
І м'язи загорілої руки
Спокійно тиснуть непохитну крицю.

Коли весною кулик лісовий
Пливе, як тінь, через безумні віти,
Вони очима круглими сови
Його чатують, щоб огнем зустріти.

Спадає осінь, як димчастий сніг,
І гостро пахне листя недогниле,—
Ловець, піднявши голосний батіг,
Спуска хортів на поле пожовтіле.

Все дише, б'ється, гомонить, іде.
Він любить рибу, звірину і птицю,—
І, люблячи, без жалю підведе
Свою холодну і тверду рушницю.

ДОЩ

Благодатний, довгожданий,
Дивним сяйвом осіяний,
Золотий вечірній гість
Впав бадьоро, свіжо, дзвінко
На закурені будинки
Зголоднілих передмість.

Відкривай гарячі груди,
Мати земле! Дощ остудить,
Оживить і запліднить,—
І пшеницею й ячменем
Буйним повівом зеленим
Білі села звеселить.

* *
*

Тріпоче сокір, сріблом потемнілим
Знімаючись у вогку височінь,—
І любо впасти на зелену тінь
Натрудженим і наболілим тілом.

Доми, давпо порівняні до скринь,
Людські слова з їх розмахом несмілим...
Дай, серце, волю нетерплячим крилам,
Затріпочи, розвійся і полинь!

А серце так: ти ж той листок єдиний
На гілці всеземної деревини,
Ти ж тільки частка, лінія одна!

Зумій же чуть, як переходять соки
Крізь дерево плодюче та високе,
Спізнай, яка у ці л і м глибина!

* *
*

В буденщині поцвілій і прокислій,
У поросі неправди і пліток
Ви сяєте, як очі блискавок,
Передчуття грози буйної — мислі.

Темніє небо. Чути дальній крок
Тяжкого грому в тишині навислій.
І враз на груди, у бажанні стислі,
На землю лине пінявий потік.

І радо п'є, здригаючись од щастя,
Земля краплини свіжі та сріблясті,
І хилиться в знеможі сельний крин.

Так ви, тривожні, кличете людину
Од буднів, од застою, од загину
На снігові простори верховин.

* *
*

Запахла осінь в'ялим тютюном,
Та яблуками, та тонким туманом,—
І свіжі айстри пад піском рум'яним
Зоріють за одчишеним вікном.

У травах коник, як зелений гном,
На скрипку грає. І пощо ж весна нам,
Коли ми тихі та дозрілі станем
І вкриє мудрість голову сріблом?

Бери сакви, і рідний дім покинь,
І пий холодну, мовчазну глибіню
На взліссях, де медово спіють дині!

Учися чистоти і простоти
І, стоптуючи килим золотий,
Забудь про вежі темної гордині.

* *
*

Збирають світлі, золоті меди
Веселокрилі та прозорі бджоли.
Поглянь, людино, і спокійно йди
На вулиці, на плонці, в гай, у поле.

Неси в щільник свій мозок, кров і плоть.
Таких, як ти, кипучі міліони
Ідуть, щоб світ востаннє розколеть
На т а к і п і, на біле і червоне.

. * *
*

Знов той же Сфінкс, і знову жде одгадок...
Повзуть залізні змії по степах.
Дедала бистроумного нащадок
Пливе, як хижий і стоокий птах.

Ти йдеш, людино. Сяють смолоскипи,
Але від їх іще чорніша мла...
Невже й тобі, нових часів Едіпе,
Сліпе блукання Мойра прирекла?

* *
*

...Стоїть в очу і досі: сірий тип,
Та клуня у зеленому очіпку,
Та золоті, рухливо-непорущі
В вечірньому повітрі комарі,

Та сіроока Ганя... Не забудь
Засмалених, обвітрених пісень,
Скрипіння свіжоводої криниці,
І молодості, що, як май, майнула,
Перелетіла тінню од крила...

* * *

*

На бур'яни, облиті жовцю,
Холодна мжичка миготить,
І скалить осінь зуби вовчі,
І дуб заковується в мідь.

Дитя, збираючи кислоти,
Наступить на колючий глід...
...О серце, серце, чи ж присниться
Щасливий біль дитячих літ?

* * *

*

Докурюйте сигари, допивайте
Лікери й каву. Вдарив сім разів
Годинник месницький. Залізні кроки
Гудуть по сходах, землю потрясають,
І вам од них нікуди не схватись,
Як не втекти єпископу Гаттону
Од темних і розлючених мишей.

Ключі од житниць кидайте на дно
Глухого, пінявого океану,
Востаннє гляньте, рицарі скупі,
На золото у вогких сутеревах,
Уста фарбованих своїх коханок
Цілуйте наостанку. Вже тріщать
Залізні двері, голоси гудуть,
І закривавились високі вікна.

* * *

*

Вона ішла по місту в час облоги,
Покинувши Парісові чертоги.
І стріла на високому валу
Старих троян юрбу понуро-злу.

- Так ось де та, що топить нас і губить!
- Що з того, що її Паріс безумний любить!
- Убить її!
- Та смерті мало їй!

Тоді вона поглянула з-під вій
І тихою ходою далі плине.
Троянці ж їй: хвала тобі, богине!

* *
*

Анхізів син, вклонившись богині,
Поглянув їй, окрилений, услід:
Рожева хмарка крізь гірлянди віт
Пішла від нього у простори сині.

Це ж нею дихав і сміявся світ,
Це ж їй молились зграї лебедині.
Їй, що вродилась у прибрежній піні
І що міцніша за міцний граніт.

Еней ще чув гарячої долоні
Безсмертний дотик на своїм чолі,
А в морі хвилі гналися, мов коні,

Гойдалися троянські кораблі,
І ряд очей, прихильних і ворожих,
На них дивився із чертогів божих.

* *
*

Ні, зорянице, злотом і рубіном
Ти не скрашай ясних своїх перстів;
Ще того персня майстер не зробив,
Щоб був тебе достойним і — єдиним.

Не одягайся в полум'я шовків,
Не огортайся пухом лебединим:
Не треба шат золотокосим Фринам,
Щоб сивий суд чоло своє схилив.

Хай обіцяють мудрощі й корону
Богині пастухові з Іліопу,
У тебе є для його краший дар:

Стрільчастих брів сліпучі блискавиці,
Жага, що під невинністю таїться,
І першого цілунку перший чар.

ЕСМЕРАЛЬДА

Шаліє вихор полум'я і змори:
Коза та бубон, та циганський стрій.
П'єр Гренгуар, високий і худий,
Уже забув містерії та хори.

Реве юрба, мов різнобарвний рій:
Пани, старці, войовники, актори.
Так всі річки у повновладне море
Вливаються, як многохвостий змії.

Дівочий стан приваблює і надить
Перед собором, де ряди химер
Зібралися холодну раду радить.

Він на коні, прекрасний Шатопер!
Але вгорі, в стрільчастій амбразурі
Палають очі горді та похмурі.

ТРОЄ В ОДНОМУ ЧОВНІ

(Не рахуючи собаки)

Джером К. Джером

Прив'язано човен до темного коріння.
Замокли сухарі, і цукор одмокрів,
І згорбилися тіла завзятих мандрівців:
Од бурі гнеться так смутна лоза осіння.

То, друзі, не біда! Розважність і терпіння,
Та віскі скляночка, та кілька гострих слів,—

І хай Монморансі од холоду завив,
Ми ж — вищим розумом озброєні створіння.

У човен не взяли ми зайвої ваги:
Оце — для голоду, ось трошки для жаги,
Папуша тютюну, дві-три любимі книги...

А наше — все круг нас: і води, й дерева,
І переплески хвиль, і вогкість лісова,
І хмари з синьої, прозорчатої криги.

* *
*

На мосту, над темною водою
Ти ішла. Летів і танув сніг.
Кволі верби віяли весною.
Вітер грав у свій пустинний ріг.

Очі сяли, як свічки гарячі,
Груди несли нелюдську жагу,
А сліди були такі дитячі
На брудному, сірому снігу.

Вибивалась бідна волосинка,
Біла хустка плакала в імлі,—
І здавалось: розтає сніжинка,
Умира сніжинка на землі.

* *
*

Ти зацілована, запльована,
Фарбована — і не ж и в а...
А ми от слухали Бетховена
І мудрі сипали слова.

Ідемо: у пепсне, з портфелями,
Фокстрот танцюємо вночі...
Хай не щасливі, а веселі ми,
І вмієм жити, живучи.

Афіші з «Фаустом» і «Госкою».
Іди, проклята, йди на шлях
Із золотою папіроскою
У намальованих губах.

* *
*

Коли полинуть бригантини
На гребні піл,
Зрадливу дівчину покине
Моряк один.

Замає парус, крикне птиця
Серед заграв...
Тоді сльозою осріблиться
Її рукав.

Є інший край, є інші трави,
Є інший цвіт.
Оддасть він їм свій кучерявий
Ясний привіт.

І інша дівчина докипе
Йому розмай,
Коли прилянуть бригантини
У новий край.

КИТАЇВ

Він хмари рукавом розмаєв,
Піднявшись хвилями вершин,
Окучерявлений Китаїв,
Благоуханний сельний крин.

Крізь плісняву холодних келій,
Крізь ладан, віск і клобуки,
Як очі грішниці веселі,
Сміються роки і віки.

Хай звук заплаканої міді
Скликає згорблених ченців,
Хай спис Євстафія Плакіді
Перед хрестом закаменів,

Хай прикладаються прочани
До переляканих ікоп,
Хай прорікає Первозваний
Царів, панів, корону й трон,—

Та з палицею пілігрима
У нові села й городи
Прямує тіль неуголима
Григорія Сквороди.

* * *

*

Лягла зима. Завіяло дороги.
Тремтять хати від холоду. Клуни
Ховають жито, миршаве і вбоге.
Мороз — погрози пише на вікні.

О, бідний той, хто крізь завої сині
Іде самотньо, мовчки, без мети:
Лише гуртом і пущі, і пустині
З піснями, з гуком можна перейти.

І в час, як білі пави ронять пір'я
На тишу сіл, на хорі городи,
Виходжу на засніжене подвір'я —
І раптом стану юний і радий.

Бо по дорозі, з бідними саквами
Та з міццю думки, волі і руки
Несхиблено, непереможно, прямо
У дальню даль простують юшаки.

Колись шукали істин Піфагори
І для жерців горів огонь наук,—
Тепер всесвітні перелоги оре
У вбогу свитку вдягнений селяк.

Він дасть землі, Микула новочасний,
Незнану міць — і процвіте земля,
І стане лан — як стан злотопоясний,
І нові вруна вишестить рілля.

Ідуть і йдуть... А на порозі мати
Залатаним махнула рукавом...
І пада сніг лапаний, волохатий
Спокійно й величаво над селом.

* *
*

Я натовився од екзотики,
Од хитро вигаданих слів,—
А на вербі срібляться котики,
І став холодний посинів.

Нехай я щастя пе знайшов того,—
Його весна несе струнка,
І держить свічку воску жовтого
Її мережана рука.

Ще оспіженою лапою
Зима на груди налягла,—
А свічка капає і капає
Над смутком білого села.

1925

КРІЗЬ БУРЮ Й СНІГ

ПРОЛОГ

Сухого снігу сиві змії
Шиплять у синій самоті,
І скорбне дерево чорніє,
Як тінь людини на хресті.

Кому і що твоя скорбота
І сніг твоєї самоти?
Хіба твій біль дрібний — Голгота?
Хіба слова твої — хрести?

Хіба в кипучому просторі
Ти справді хтось і справді щось?
Хіба в твоїм мишинім горі
У пурпур щастя одяглось?

Хіба твоя даремна постать
Тобі самому не чужа?
Хіба не міст облудний мостить
Твоя заблукана душа?

Сліпець, що бачив на Патмосі
Звіриний лик твоїх богів,
Невже тебе веде ще й досі
Під дикий, під охриплий спів?

Куди ти йдеш крізь юпу бурю,
Куди ти йдеш, куди ти йдеш?
Поглянь: у далині понурій
Розкрились пащеки пожеж.

І він ввійшов у город. В два ряди
 Старці сиділи і обрубки піг,
 Обрізки рук зчорнілі, сині й жовті,
 Мов крамарі безстидні, простягали.
 — Купіть цю яму чорну замість носа!
 — Ці милиці!

— Ці рани!

— Це шмаття,
 Де щось повзе й ворухнеться!

— Цей голос,

Що молиться за вас і за батьків
 І ваших діток проклинає стиха!
 — Купіть у мене: дешево віддам
 Свій сифіліс. Найшов його під тином,
 Коронаю Венери увінчав,
 Полив його кривлею — не своєю —
 І трон йому зробив з дитячих сліз!
 — Купіть, панцчу, голод. Він у мене
 Зовсім домашній: зуби підпиляв
 Йому я сам. Служить на задніх лапках
 Розпеченим залізом научив,—
 Але тепер і паличка звичайна
 Його смиряє, як магічний жезл.
 — Купіть у мене холод. Він веселий
 І спритний. Подивіться, як плига
 І щирить зуби,— зовсім наче клоун
 З горшком на лисій голові...

— Купіть

Мене саму. Я ще зовсім маленька,
 Ще свіженька. Отой поважний пан
 В пенсне, з портфелем чорним під рукою
 Посвідчить вам...

— Мене купіть, мене!

Ті підлітки — вони такі нахабні,
 А я — аби лимони...

— Ах, мосьє,

Мені хотілось би... Усім відомо,
 Що тістечка найкращі у «Маркіза»...
 Я так люблю поетів... Щось наївне,
 Щось горде й сильне... В опері «Русалка»,
 Але це так набридло. «Сінабар»,
 Йій-богу, цікавіший...

— Лимонаду

Підспівує не завше в тон: «Подайте» —
І яблуком гуляється гнилим.)

«Що ж вам подам, брати мої і сестри,
А вас якою кісткою вдавлю,
Що мрієте про поні та Спінозу
І з естетичних, певне, міркувань
Не дивитесь на голих піг обрубки?» —

Кричав я небу,— небо супокійно
Синіло, як і личить божій тверді,
І сонце, мов заведена машинка,
Ходило, глузувало з Галілеїв
І гріло паразитів і квітки.

Кричав землі я,— ах, вона прекрасна,
Від неї йде болючий фіміам,
І так приємно ніздрі вам лоскоче,
І так поетам навіває рими,
І так, немов змігголовий спрут,
Гарячу кров із жертви висисав!

Кричав би й людям, але сиві змії
Мене в той мент за серце укусили,
Убили кров і очі засліпили.

«А був у мене брат. Була сестра.
Я з ними в надвечірній сизий час
Вслухався в казку, як зблудив Мізинчик

У темнім лісі. Гнався Людоїд,
Дерева скалили криваві зуби,
Сова стогнала на верху ялини,
Твердої й нерухомої, як мрець.
Хлоп'я маленьке бігло... Тріпотало
Безладно серце...

— Ах, скажіть, бабусю,
Він утече?

— От там, у тій хатині,
Де огник світиться, там дроворуб
Живе. Він добрий. Він його сховає.
— Він, може, навіть чарівник, бабусю?»

Мізинчику! Шукай же дроворуба,
І виростеш — і, може, й сам зрубаш
Зловісні сосни, що до тебе скалять
Криваві зуби... Хлопчику малий!

2

Обличчя добрі вітер пошмагав
І сонце благодушно обпалило.
Стоять хатки. З-під пари блиснув став,
Корова до теляти заревіла.

— Погляпъ: зовсім аркадські пастушки,
Пейзаж Ватто з кокетними квітками...
От тільки, чи погодяться квітки
З татарського походження лайками?
— І потім... Зпасш... Цей селянський хліб,
Цей житній хліб обтяжус мій шлунок.
Ми кращими деталями могли б
Обставити свій перший поцілунок.
— Цей ж и т н і й хліб? Чи тут же жито є?
Чи це не смак половини з лободою?
— Ах, інтересно, скільки прокує
Зозуля-втіхи, милий, із тобою?
— Звершімо, любя!
— Що за крики тут?
— Ну, просто люди злодія зловили!
Звичайно, річ жорстока самосуд,
Але — passions... Життя є царство сили.

3

І сонце пече, і сонце пече,
Жінка стоїть на колінах.
В полотни, що вкрала вона,
Її обгориули
І б'ють по черзі,
А два вже лежать.
— Ще дригають, хлопці!
— Добий!
— Не втече!

— А той? От зараза!
Я, каже, не знав і не видав...
— Ну, й здельник!.. Юхиме,
Ти чом же не йдеш? Раз громада...
Дрючком!
— Годі, годі... Ще, може, розкаже...
— Хе, бачиш? Демид
Як швидко добив: певно, трошки і сам
Заплутаний в діло, так от і боїться...
— Брати мої рідні,
Сини мої рідні!
— Ач, як заспівала! А ми їй заграймо!

Б'ють у діжки, у відра, об тини,
Веселий марш губами грають...
— Сини мої, сини!
Сини твої бенкет справляють.

4

Блискучі гори антрациту
І голоси бібліотек.
І він нарешті скинув свиту
Мій рідний братик, мій ацтек.

Співають люди і колеса,
П'яніє сонце без випа,
І де дримали срібні плеса,
Там океану глибина.

Нехай над мертвими жалоба
У похоронний трубить ріг,
Нехай знеможена Ніоба
Дітей оплакує своїх.

Але на мідному майдані,
Де слід огню і тіні бур,
Сіє в віщому тумані
Симфонія мускулатур.

5

Закривавилась метелиця, забилась,
 Наче біла птиця восени.
 О, нащо вони мені приснились,
 І чому такі ясні вони?

Стали колом над побитим полем,
 І мороз по полю перейшов.
 Та чому ж, сестрице, завше з бодем,
 Смертним бодем з'єднано любов?

Білі пси лизали язиками
 Чорні квіти їх кривавих ран,
 Перейшла метелиця полями,
 Затремтів туман.

6

Закопано — а з-під землі чоло
 І пасмо кучерявого волосся
 Видпіється (...Співуче сонце йшло
 І копки бреніли стоголосі...)

Він спить, матусю. Розсідлай коня,
 Напій його студеною водою...
 Ти бачиш: чорну браму відчиня
 Твій син, твій син кривавою рукою.

Ти пам'ятаєш: він такий простий,
 І на ногах його брудні обмотки...
 Ти плачеш? Ти хитаєшся? Постій,
 Уже твій день — уже твій день короткий!..

А їх багато є, твоїх синів,
 Обвіяних спігами та вітрами.
 Не плач, старенька! Він же не умів
 Продатися... Не плач, моя ти мамо!

У мене «Колоски»...

— А я «Вінок»

Так дешево на ярмарку купила!

— Коли б мені діждатись чобіток,
То, певне, й я б до школи вже ходила.

— А я,— Павлусь поважно докида,—

Я знаю «о». У мене вже й штани є.

У мене будуть вуси й борода,

І я тоді посватаю Марію.

— Нащо тобі?

— А щоб мене вночі

Надвір водила. Та й нудьга самому!

...І їм цвіркун співає на печі,

І сняться їм книжки та калачі,

І шелестить по-дружньому солома.

Шевченко оживає на стіні

І сходить до послулої малечі,

І шепче їй у добрій тишині

Свої гіркі, свої солодкі речі.

І хтось безмежно простий та ясний

Розповіда про коваля Басима,

І бджіл весвітніх золотавий рій

Їм блискає цікавими очима.

І дроти невидимі простяглись

Поміж світами, як еольські струни,

І з невідомих, голубих узлісь

Отари йдуть поважні й білорунні.

Благословен Молочний дальній плях,

Що рве серця і відкрива походи!

Тут, на землі, на радісних полях

Ростуть жита і юний вітер ходить.

Дощової ночі в Києві.

Жовтень 1923 р.

ДЕ СХОДЯТЬСЯ ДОРОГИ

(1929)

* *
*

Хто храми для богів, багатіям чертоги
Будує з мармуру, в горорізьбу фронтон
Ясний оздоблює чи в лініях колон
Задовольняє смак, вибагливий і строгий,—

А я під буками, де сходяться дороги,
Простоту радісну узявши за закон,
Хатишку вилінив,— і, наче довгий сон,
Життя моє тече розмірено-убоге.

Та не скупую я ніколи для гостей:
Усе, що на землі доглянутій росте,
З весни посаджене у мене і полите.

В оборі й кози є,— і вже мені повір:
Не відкладається ніде смачніший сир,
А слова дружнього за гроші не кушати!

26 лютого 1928 р.

ФАЛЬСТАФ

Коли Уельський принц зійшов на батьків трон,
Він, як наказує традиції закон,
Перед підданцями промову мав поважну.
Нараз, густу юрбу розсунувши одважно,
Товстий з'явився дід. Його червоний ніс
На масному виду, неначе квітка, ріс,
А з-під навислих брів блищали очі хитрі.
Високо шапочку піднявши у повітрі,
Він крикнув: «Припце мій! Діждались **пишних**
свят!

Це ж я, твій вірний друг, супутник твій і брат,
Фальстаф! Привіт тобі од хересу й дівчаток!»
Та мови п'яної, охриплої початок
Об голос Генріхів розбився, як об щит.
Принц, не бажаючи давати відповіді
На крики й вигуки, безстыдні та шалені,
Промовив: «Геть, старий, іди собі від мене!
Тебе не знаю я! Такий колись мені
За віку юного в туманнім снівськ сні».

Так молодість моя, як невиразна пляма,
Встає й безстыдними кричить мені устами:
«Це я, твій вірний друг!» — Але її привіт
У мій щоденний труд вдаряє, як у щит,
І я на вигуки охриплі та шалені
Кажу суворо їй: «Іди собі від мене!
Тебе не знаю я! Така колись мені
Приснилася в тяжкім, давно забутім сні!»

1925

СІНО

Лірико-дидактична фантазія —
друзям на усміх, читачам на по-
кивання голови, серцю власному
на науку.

1

На Львівській улиці, чимало років тому,
Os temporale¹ я в трамваї сумно віз.
(Я ж був пак медиком, на диво світу всьому,
І хоч «граніт» отой не конче пильно гриз,
Та іноді кістки носив-таки додому,
Свою хазяйку тим лякаючи до сліз,—
І вдруге хоронив ті кості у шухлядці.)
Було морозяно. Я їхав на площаці.

2

В повітрі свіжому, як яблуко міцне,
Будинки тінями химерними втікали,

---

¹ Os temporale (лат.) — скронева (вискова) кістка.— М. Р.

А в шумі й грюкоті було щось мовчазне,
Така ясна струна високої печалі
Чи, може, радості, що люди аж пенсне
В якомусь подиві чудному протирали,
Немов не вірячи, що це ж той самий світ,
Де дужий кволодо клює собі та й квіт.

3

Зійшов я. Хтось мене штовхнув, як і годиться,
Хтось милим поглядом обдарував з-під вій —
І я лишився сам. Трамвайні блискавиці
Креснули віддалік — і в темряві живій
Погасли. От уже й висока кам'яниця,
Де раз у раз дає швейцар мені старий
Суворі вказівки й тверді перестороги:
Не грюкати дверми і витирати ноги.

4

Такі швейцари ще потрібні нам усім,
Бо ж ми не вміємо ходити ні сидіти, —
І може б, не одним процесом судовим
У нас поменшало, якби швейцар сердитий
Завчасно остеріг, що навіть молодим
Не варто (хоч то й як дотепно) вікна бити
Чи диким голосом у глупу ніч кричать,
Коли спокійним сном всі люди чесні сплять.

5

Ввійти б — та ще чогось лишився на хвилину,
Неначе хто мене крізь тонкі шиби мли
Гукнув тихесенько.

Сухе, пахуче сіно

Селяни звідкілясь не кваплячись везли, —
І, грузнучи в снігу сипучім по коліно,
Ступали повагом задумливі воли,
Уже натомлені з далекої дороги.
Немов під музику, хитались їхні роги.

6

О владо пахощів! Тебе ще Мопассан
Збагнув і зрозумів, незрозуміла сило!
Коли крізь голубий морозяний туман
Трави посохлої ударив запах мильї,—
В очах і сонячність уквітчаних полян
Майнула, і поля, як шовк, зазеленіли,
І виріс, і гіллям хитнув дубовий гай,
Де молодість моя зривала цвіт-розмай.

7

Устали їй ви, хати — покривлені, горбаті,
Глухі й напівсліпі. Якраз тоді війна
Печаль посіяла у кожній бідній хаті,
І молодиця вже на поле не одна
Орать виходила,— а вброни крилаті
Летіли здалеку, червоного вина
Жадні напитися, вістовники недобрі,
І хижо дзюбами розкльовували обрій.

8

Гей, та невесело було тоді в селі!
Трава нескошена на луках марно в'яла,
І сизий ріс бур'ян по зораній ріллі,
І Руф, що колоски на зжато му збирала,
Сама, як колосок, хилилась до землі.
Бодай і спомини про ті літа пропали —
Чи ні! Нехай живуть і нам серця печуть,
Багряним сяєвом освітлюючи путь!

9

Знавець віддалеки пізна гатунок сіна
І скаже, щб воно, яке і відкїля:
Чи буде проста це, дешева б е р е ж и н а
(Болотні декуди примішано зілля),
Чи трави з тих лісів, де кожна стебелина
Од сили ніжної головку нахїля,
Чи степу вільного покошена отава,
Що грала й слалася на вітрі кучеряво.

Країни рідної заквітчані степи
 (Словацький пише так, а ми на те пристанем)
 З одного запаху пізнав би і сліпий...
 Привіт же мандрівцям, обманеним і гнаним,
 Що знов до рідної вертаються тропи
 І нбвий, гострий плуг пускають рідним ланом,
 Привіт заблуканим, що пахощі степів
 По часі темному вернули їх домів! ¹

Тоді, хоч був я ще роздумувать невмілний
 (За це чимало нам доводиться платить),
 Чуття в мені зате палкіше говорили
 І кожна іншою мені здавалась мить...
 Тому спинився я, на хвильку остовпілий,
 Наслухав, як ярмо засніжене скрипить,
 Як голос голоса без вітру доганяє,—
 І раптом гадкою полинув у безкрає.

Косарю, брате мій! Дзвінка твоя коса,
 А голос молодий, окроплений росою,
 Пливе, розходячись, під теплі небеса,
 І знову до землі вертається луною,
 Із другим стрівшися, що мов гучна яса
 Десь вишик — і пішов межею польовою,
 І креслить хвилями в повітрі чистий слід...
 То жінка молода несе тобі обід.

За пею дівчинка біжить ясноволоса,
 Біжить, аж падає,— проте не проміне
 Волошки синьої... Вона, звичайно, боса
 І в просте вдягнена сьогодні, не в святне.
 Вона за матір'ю, хоча й дзвінкоголоса,
 Тягги не зважиться, бо це було б чудне,
 Бо не годиться так, і має кожне знати,
 Що не співають тоді, коли співає мати.

¹ Домів — додому.— М. Р.

14

Проте їй весело,— а нам, читачу, зась
 До тих веселощів. На жаль, ми вже доспіли,
 І навіть цвіллю вже подекуди взялась
 Моя й твоя душа. Тож і згадать немило,
 Що тішить нас могла билипка там якась,
 Червона кузочка чи мушка тонкокрила...
 Симфоній треба нам, трагедій і картин,
 Аби хоч глянути з досмертних домовин!

15

Ну, от хоч би і це: косар та молодиця...
 Що ж! Звичайнісінький барвистий трафарет!..
 А скільки, може, там незвиклого таїться,
 Що чує лиш один березовий намет
 Чи жовта вивільга — не конче мудра птиця,
 Зате вигадлива й співуча, як поет:
 Вона ж бо флейтою все будить ледацюгу,
 Солодку у грудях засвічуючи тугу!

16

Умій дивитися, людино, на людей!
 Це ж не ляльки тобі і навіть не рослини!
 Учнися вірити, креши з німих грудей
 Найкращі блискавки! Нехай крило орлине
 На всесвіт шириться, кружляє і гуде!
 Хай ноги стомлені ідуть на верховини!
 Хай світ освітлиться похилим і сліпим!
 Хай тиша степова лунає, паче грім!

17

Стелилась улица, немов оксамит синій,
 Де-де мережаний огнями ліхтарів.
 Пройшли і зникли геть, як мандрівці в пустині,
 Селяни із саньми. Та довго я тужив
 По людських голосах, по запашному сіні,
 По звільнім рухові натомлених волів,
 По полю, що десь там, у далечі ласкавій,
 Ховало від зими уруна кучеряві.

І знов я думкою вернув на сінокіс,
Хоча уже ввійшов до теплої кімнати,
І кістку, що в старім часописі приніс,
Даремне спитувавсь учено розглядати...

Десь, на краю села, лісок маленький ріс,
А володіли ним два небагаті брати
(Щось наче казкою ввійнуло в тишині,
А може, казка та присплася мені).

Молодший дужий був, ставний, широкоплечий,
До штук вигадливий і гострий на язик,
А старший,— щó було промовить — не до речі,
Похилий, мовчазний, та ще чомусь навик
Ходити й говорить понуро, по-чернечи...
Ну, словом, був собі невдаха-чоловік...
Проте (річ світова, нема що дивувати)
Він був з красунею русявою жонатий.

Красу описувать, жіночу поготів,—
Шкода і думати! На що вже романісти,
Старі Тургенєви, не жалуючи слів,
Малюють і ходу, і коси променисті,
І піжки точені, і соболпних брів
Хвилясті лінії, очей свічки паристі,—
А марно трудяться, як марно власну тінь
Хотів би перегнать нетерпеливий кінь.

Краса не в лініях, не в тонах, не в поставі:
Це повів, риска це, це промінь здалеки,
Що раптом промайне і спалахне в уяві,
Нараз освітливши події та віки,—
О! Це не стан гнучкий, не коси кучеряві,—
Це жест покірної чи гордої руки,
Це те, що сниться нам, розбуджуючи зо сну,
Що радість нам дає і разом тугу млосну!

Краса! Збагнуть її — це сонце погасить!
 Схилимо ж голови, стулим уста суворо,
 І наймудріший там хай никне і мовчить,
 Де подив, як огонь, розкрилюється вгору,
 Де крізь метелицю одна-єдина мить
 Горить розкритому, засліпленому зору,
 Де ранить блискавка серця своїм мечем,
 Де сльози радості мішаються з плачем!

Брати у батьківській жили старій оселі
 Не розділявшись. Але з-між них один
 Усе, було, пісні вигадує веселі
 Чи сипле жартами, зіпершись на тин,
 Як гожа братова, мов вийшовши з купелі,
 Майне між зеленню, сама пеначе крин...
 Йй любою тоді здавалася робота!..
 А старший брат на те іще хмурнішав потай.

Стара історія, нема що й говорити!
 Та чи багато є в житті нових історій?
 ...Брати зібралися у свій лісок косить —
 І рушили. Бліді на небі гасли зорі,
 І вітер плутався в мережах верховіть,
 І не гойдалися берези білокорі,—
 А сонце жевріло на сході і цвіло...
 Так вийшли косарі поволі за село.

І думав старший з них: він дужий, уродливий,
 Я знаю — бачив я, до чого в них дійшло!
 Щасливий! Так! У всім удалий і щасливий!
 А я... — І спотайня слизьке шипіло зло:
 Коли б я був один, — лише б для мене ниви
 Гойдали колосом! Лише б мені цвіло,
 І наливалося, і спіло, і важніло!
 Коли б оця коса йому життя скосила!

І думав менший з них: навіщо жить таким
 Калікам немощним, убогим нетіпахам?
 Навіщо укрива немудрий батьків дім
 Його й мене одним високоверхим дахом?
 Нащо пішла вона, одурена, за ним
 Його закуреним і невеселим шляхом?
 Навіщо мучусь я і скнію без пуття?
 Коли б оця коса втяла йому життя!

27

Косили цілий день і ледве докосили.
 По балках молоком заструмував туман,
 Ворбни на нічліг шумливо пролетіли...
 Брати під голови покошений бур'ян
 На тихій гáляві недбало постелили
 І відпочить лягли. Навколо гай і лан
 До сну ладналися. Ніде ані людипи,
 Лиш чути — здалека вівчарська пісня лине.

28

От старший, скоро впав на землю, наче сніп.
 Сказав слів зó двоє, аби лише сказати,
 Та й не вечерявши, бо, зморений, захріп.
 Дедалі темна ніч густіше налягаги
 На землю почала. Прозорий вечір сліп,
 І ліс наїжився, мов хижий звір кудлатий.
 Давно б додому їм пора було вертатъ,—
 Вони й не рушаться, немов обидва сплять.

29

Та менший брат не спав.

«Сказати, що наткнувся

На косу... ввечері... хотіли докосить
 І припізналися... Тоді б одразу збувся
 Тяжкої муки я... Одна-єдина мить...
 Нікого навкруги...»

І раптом сам незчувся,
Як у руках коса нагострена горить,
Блищить гадюкою, і тягне, й спокушає...
А ніч густішає, і морок налягає¹;
. . . . .

30

Колись у Таврії мій батько мандрував.
Удвох з підводчиком в безлюдді степовому
Заночувать прийшлося: борозний кінь пристав,
Ніде ж ні хутора, ні хатки, ані дому.
Вкосив старий трави, оброку коням дав,
Зварили кулешу на огнику малому
Та й полягали спать. Горів небесний Віз,
І зорі капали промінням чистих сліз.

31

Уранці батько мій схопився, як умитий,
А дід у головах похнюплений сидів.
«Гей, хлопче! — мовив він. — Ще молодий,
небитий!
Чи знаєш? Вчора ти у корчмі налічив
Чимало грошенят. М е н і б на них пожити!
Іх би в хазяйствечко!..
От я тебе й хотів
Убити: бачиш, он сокира при драбині...
Я цілу ніч не спав... А тут же як пустиня...»

32

Шуліки тріпались уже в височині,
В траві гарячої шукаючи поживи,
Роса світилася на свіжім бур'яні,
Пшеничні віддаля полискували ниви,
І світ, як дівчина умита в вікні,
Стояв — і сам собі, веселий та щасливий,
З ясної юності своєї дивував...
А дід, помовчавши, поволі проказав:

---

¹ Від цього місця і до останньої строфи іде вставне оповідання. — М. Р.

«Таке-то, сину... Ну, пора вже нам рушати...
 Я цілу ніч не спав... Що передумав я,
 Того й на сповіді мені не розказати...
 Так... так.. трапляється... Рука, мов не своя,
 Отерпла...

Пробіжи водиці там набрати,
 А я тут запряжу... Еге! Либонь, шлея
 Уже постарілась! Доконче треба нових!..»
 І знов поїхав віз серед пшениць шовкових.

До того ж то дідка й заїхали вони
 Надвечір. Там уже й вареники варили,
 А певне, й випили. Старому все сини
 Про різні потрібки, нестатки говорили,—
 А в нього на виду грав усміх осяйний,
 Усе ховаючись під вуса посивілі,
 І в тихім гомоні неголосних розмов
 Горіло променем неказане: любов.

. . . . .

Лежали косарі. Не прокидався кволий,
 Похмурий старший брат. Вже місяць, як пожар,
 Червоні відблиски на сонне кинув поле,
 Вже тіні, як вовки, снували через яр...
 І раптом молодий підвів високе чоло,
 Немов скидаючи якийсь німий тягар,
 І мовив голосно, що так лише співати:
 «Іще не виспався? Ходім вечерять, брате!»

6 жовтня 1927 р.

БУРЯ

Ну, та й негода!.. Спершу цілий день
 Кругляло гайвороння божевільне,
 Неначе чорне листя пересохле,
 І різко падало з височини,

Аж, піби гонене скаженим вітром,
Само здіймаючи скажений вітер,
Розтануло в молочній далині.

1

Тоді спочатку легко закурили
Сніги в полях, струмисті та легкі,
Ще більше повні грації, ніж сили.

2

Та був якийсь глибокий певпокій
У шарудінні сніговому. Сапі
В полях скрипіли жалібно. Тяжкі

3

Насовувались хмари олов'яні,—
І раптом зашуміло, замело,
Запінилося в білім океані.

4

Щасливий був, хто у своє село
Вернув за дня, бо горе подорожнім,
Як серед степу лихо засягло!

5

Таївся страх у повороті кожнім,
Дороги стали привидам доріг,
І згасли верби в хаосі тривожнім.

6

Щасливий був, хто засвітити міг
Ясної праці лампу надвечірню
Під теплий гомін голосів людських!

7

Щасливий був, у кого друзі вірні,
Бадьорий голос, молот у руках,
Наповні віками книгозбірні!

8

А хто котився в снігових полях,
Немов безсиле перекотиполе, —
Судився тому холод, голод, жах.

9

Здавалося — вмирає серце голе,
Застиг у жилах пурпуровий плив,
Німії язик не оживе ніколи.

10

Ще гірше тим, кому вчувався дзвін,
Хто простягав туди тремтячі руки
Серед розгніваних бурливих пін!

11

Були невірні ті далекі звуки,
Водили, плутали серед доріг,
Серця студили кригою розлуки.

12

І люди мчали, як безсилий сніг,
І тільки дехто, стискуючи зуби
У хаосі метелиць льодових,

13

В страшнім кружінні згуби й самозгуби
Ходою впертою затято йшов, —
І в завиванні чув побідні труби.

14

За вітром солодощі молитов,
За вітром — геть — оманливі малюнки,
Цілунки, книги, пахощі, любов!

15

І смерть несла отруйні подарунки,
 І хтось війська у лави шикував,
 І чулося крізь бурю: твердо! струнко!

16

І хто з їх найніжніше серце мав —
 Зрікався ніжності, неначе зради,
 І власну муку з усміхом топтав.
 . . . . .

17

Коли ж сніжинок срібні міріади
 Лягли в замети і з-над гір стрімких
 Піднесло кубок сонце, вічно-раде,

18

Вітаючи однаково усіх,—
 Воно над трупами закостенілих
 Освітлило натомлених живих.

19

І тепла кров озвалася у жилах,
 Одягся труд в буденний свій фартух,
 Стискаючи тверді долоні смілих.

20

І підняла живий, веселий рух
 На звалиських камінних сива галич,
 І там, де учорашній день потух,
 Вісон і злато простелила далеч.

АДОНІС І АФРОДІТА

1

Сажотрус за всіх найбрудніший,—
Недарма ж він слуга чистоти,
Недарма ж це до тебе пише
Той, кого і не бачила ти.

Недарма за вікном трамваю
Сині очі у синь пливли,
Недарма я знову вживаю
Ті слова, що давно оджили.

Що для когось — п'ятак потертий,
Сон, що змила денна суєта,
Те для мене сильніше від смерті,
За солодкі солодше уста.

2

Хвала жонглерам і артистам,
Усім, хто мінить наші дні!..
Рекламні світяться над містом
Найпоетичніші огні.

Спахнуть — і гаснуть, як міражі,
А вулиць лінії криві —
На запорошенім вітражі
Умерлих постаті живі.

Кіно в сліпучім миготінні
Фарбує синявою плям
Маріонеток, що в пустині
Самотним сняться мандрівцям.

Всі друзі стали незнайомі,
Всі незнайомі — як брати...
Ми помремо на переломі,
На повороті до мети.

Усі, хто, зціплюючи зуби,
Не дослухаючись до ран,
Іде під невблаганні труби
І під жорстокій барабан.

Усі, для кого цифра вісім
Обводить рівно день за днем,
Впадуть перед ясним узліссям
Із непроясненим лицем.

Як гірко, тяжко, як без міри
Прекрасно впасти на межі,
Де скіпіння пронизали сіре
Дзвінки майбутнього пожі!

І хто збагне, що завжди в світі,
Міняючися, як Протей,
Цвіт, вісвячений Афродіті,
Щораз по-новому цвіте?

3

Штанами кльош підкреслюючи стиль,
Солом'янські романтики щасливі,—
Хіба вони не той же самий біль,
Не та любов, не той огонь у гніві?
Протрімо скло з неважливих пенсне
Або, ще краще, на скалки побиймо!
Життя, як смерть, жорстоке і страшне,
Тому, як смерть, міцні його обійми.

4

Число обчисливши звірине
І зваживши на терезах
Усе, що як пилина лине
І в темних губиться віках,

Накресливши суворо й строго
Сплетіння голубих шляхів,
В які нас поведеш чертоги
Ти, що красу огню живого
Украв у сп'янених богів?

І на якому роздорожжі,
На камені яких церков
Три сили стрінуться ворожі —
Ненавість, голод і любов?

Якими вітами обвита,
Якою святістю свята,
Водою вічною обмита
Для Адоніса Афродіта
Розкриє пристрасні уста?

12 грудня 1926 р.

* *
*

Хвости в дорогу коням підв'язати,
Взять батога, востаннє закурить,—
І: по, малі!

Хоча воно й не свято,
А чуєш — далеч дзвонами дзвенить!

Дорога кепська: чи саньми, чи возом —
Не розбереш. Подекуди й човном
Не вадило б... Розумні, майте розум,
Сидіть удома! — А зате кругом

Цвітуть, як льон, калюжки переливні,
І мариться, що це ж сьогодні нас
Послав привіт одвезти Бондарівні
Не пан Каньовський, ні! — козак Тарас.

9 березня 1927 р.

* *
*

Осінній холодок над спраглою землею
Шатро гаптоване широко розіп'яв.
І з рук його падають, як з рога Амальтеї,
Плоди, налиті вщерт, і довгі пасма трав.

О груди, радістю осінньою налиті,
Прозоросте думок і сило синіх жил!
Як сонце, перейти хотів би я по світі,
Щоб з усміхом зайти за мідний небосхил.

Хто зна, чи вславлюсь я ділами голосними,
Чи блискавицею проріжу далеч літ,—
Та любо вірити, що знов земля цвістиме,
І новий плід зачне, і вродить новий плід!

* *
*

Студений вітер б'є в холодні вікна,
І олов'яний важко дише став.
Так, знов душа замерзне, знов одвикне
Од радісного колихання трав.

І на снігах паперу дивна повість
Свою мережку вирізьбить ясну
Про молодості легку випадковість
І старості сувору сивину.

О мужній вітре, вчителю єдиний!
Достиглий овоч струшуючи з віт,
Ти вчиш любити все, що перемінне
І що незмінне, як незмінний світ.

Над осінь, 1926 р. Романівка

* *
*

Пройшла і темні руки склала,
І темних вій не підвела.
І серцю слова не сказала,
І голосом не прокляла.

А я, за вкраденим убрусом
Хитаючися на стільці,
Побачив під волоссям русим
Чоло у смертнім багреці.

* *
*

Ластівки літають, бо літається,
І Ганнуса любить, бо пора...
Хвилею зеленою здіймається
Навесні Батийова гора.

Гнуться клени ніжними колінами,
Чорну хмару сріблять голуби...

Ще от день — і все ми, все покинемо
Для блакитнокрилої плавби.

Хай собі кружляє, обертається,
Хоч круг лампочки, земля стара!..
Ластівки літають, бо літається,
І Ганнуся плаче, бо пора...

* *
*

По теплому дощі вгрузають босі ноги
В м'яку, живу теплінь піщаної дороги,
І ловлять гострий дух недавньої грози
Людина, звірина — і парості лози,
Геп там розкидані на вогкім узбережжі...
Тополі навкруги здіймаються, як вежі,
І гайвороння з них обтріпує росу...
Чи ж не стомлюся я? Чи вірно донесу
Це щастя юних днів — востаннє, може, юних,—
Цю пісню радості в занадто тонких струнах?

Квітень 1926 р.

ПАМ'ЯТІ ДЯДЬКА МОГО КУЗЬМИ ЧУПРИНИ

Не раз пригадую: у валянках обшитих
Виходив ти на тік півкопи змолотити,
Обмівши білий сніг, що по землі налип.
Як рівне золото, тяжкий стелився сніг,
І жовтий ціп злітав, як блискавка несхибна,
І тиша зимова стояла, наче срібна.
Спочинок, синій дим цигарки, снігурів
Бадьорий свист... Пройшло, неначе і не жив!
Оповідань твоїх не знатимуть унуки!
Їм не дубовий ціп — залізний ціп сторукий
Змолотить золоті, обтяжені спопи...
Під снігом забуття, як сніг забутий, спи!

1925

* * *

*

Свіжа зелень розгойдалась,
Розгулялась, поплила.
Перші краплі засміялись
До голодного зела.

Голуби летять у сховок,
І в тіснім голубнику
Ряд округлих їх головок —
Як намисто на разку.

28 квітня 1926 р.

* * *

*

Коли давенять черешні
В медовому цвіту,
Узори нетутешні
Із цвіту я плету.

І щось бадьоре сниться —
А може, то ява,—
Немов лице в криниці
Чудовно ожива.

Земля тремтить у млості
І ронить пелюстки,
І невідомі гості
Злітаються в садки.

І думка стала словом,
І в поглядах — пісні,
Коли в цвіту медовім
Черешні запашні.

Квітень 1926 р.

* * *

*

Ізнов «Гадеуша» я розгорнув,
Розклав папір, вікно завісив синє,
Знов шляхта гомонить передо мною,
Драпується у романтичність Граф,
Знов ріг мисливський грає над борами
І киди в небо тріумфальний клич.

Знов я дивую майстрові, що вмів
Такою певною вести рукою
Свавольне панство. Знов слова, міцні,
Як темна мідь, у тиші залунали.

Але рука безвладно випускає
Перо, — бо повстає в моїх очах
Жіноча постать, як ламка крижинка...
Тоненькі руки, піби двоє крил,
Здіймаються у пориві несмілім,
І в косах перша срібна волосинка
Нагадує про осінь і печаль.

ПОДВІЙНА ЛІРИКА

Упали білорунні хвилі,
Замовкло море. На піску
Ліг жовтий шум. Вітрила білі
Не мчали в далечінь хистку.

І ти промовила: чудесно
На світі жити! (Зовсім Олесь!) —
А я згадав про синю Десну,
Що там — на Україні — дець —

Коріння миє верболозам,
Дітей підгойдує брудних,
І мудрим присипляє розум,
На ум навчаючи дурних,

І ластівок, що день серпневий
Мацдрівно краяли крильми,
І вечір радісно-рожевий
З напівзнайомими людьми.

А море склилося. Дельфіни
Не грали. Тільки погляд твій
Та жовто-білі брижі піни
Нагадували буревій.

23 лютого 1928 р.

Як ліс, як щогли сміливих флотилій,
Знялися руки в темряві глухій.
Чи ж сила є, щоб цій безмежній силі
Сказати: стій?

В безкровні жили наші дайте крові
І тіло вбоге сонцем обпаліть!
Хай буде синь, хай буде спів сосновий
І золота мережка верховіть!

Це перший день творіння! Перший розум
І перше слово! Перший квіт і звір!
Радійте, груди, грозам і морозам!
Людино, людям вір!

ПОЕТ

Не ваблять торжища і оргія не надить,
І марно точиться, немов солодкий плин,
Музика в далечі. Серед суворих стін
Німу розмову з ним суворий хтось провадить.

Ще хвиля — підступом царицю пишну вкрадуть,
І встануть вояки на поклик, як один,
З орлиним клекотом, — і в згарищах руїн
Тіла подоланих і коні будуть падать.

В Агамемноновім золоченім шатрі
Вожді посходяться. Їх голови старі
На голови богів у правім гніві схожі.

Кому ж судилося підняти вбивчий лук
На того, хто питво на вквітчаному ложі
П'є із Гелениних рожевоперстих лож?

26 лютого 1928 р.

ФІЛОСОФ

В маслиновім гаю, поважною ходою,
Хвилясті одяги на'явши абияк,
Снують філософи. Лише один заклика
На місці, думкою охоплений новою.

Стоїть, мов статуя. Комашка бородою
Повзе гостинною, і передражник-шпак
Дарма кричить йому: «Ото смішний дивак!»,
В гіллі вмостившись якраз над головою.

Там сперечаються, і плетивом дрібним
Лукаві запити оплутують бідаху,
Що всесвіт розгадать хотів з одного маху.

Та щó то! Виграшки! Та ж істина — як грім,
Що душу сповнює огнем святого жаху,
І з н а т и істину йому дано — не їм!

26 лютого 1928 р.

КОНИ

Води напившись з ясного джерела,
Вертаються вони під поклики пастуші,
І хитро щуляться у перволітків уші...
Хвилина — і табун мов буря понесла.

А вечір глибшає. Рожево-сиза мла
Оповиває степ, людські голубить душі,
І хмарки плямами розбризканої туші
Стають на обрії, подібному до скла.

І от, натомлені, притихлою ходою
Вони вертаються. Лиш кілька стригунців
Не хочуть ні вівса, ні сну, ні супокою.

Старого пастуха бере і сміх, і гнів:
Ну, сказано — малі! Усе б то їм брикати!..
А легіт пестить їх, немов ласкава мати.

26 лютого 1928 р.

ОТРУТА

Богиня, смертного зустрівши юнака,
Жагу запліднення не в силі потаїти,
На його кинула полуменисті квіти
І щезла в запусті, приадна і легка.

Не вабся, хлопчику! Той мудрий, хто втіка,
Хто знає, що несе трутизна Афродіти,
Хто любить чесний дім, акантом оповитий,
Де смертна смертного і друга друг чека.

Коли, зчарований, ти принесеш богині,
На терки пестоці уловлений зміїні,
Дихання юності і життєдайний цвіт,—

Вона, життя нове — повік жива — зачавши,
Не попрощавшись, тебе лишить назавше,
Але й людський уже тебе не прийме світ!

1926

НОВИЙ ХЛІВ

Пахучий пил невпинно осіда,
Фарбує все у матові півтони,
І голоси людські — як відгомони
Того, про що розкажує вода.

Черги спокійно кожен дожида,
А сам у маренні якомусь тоне,—
І тільки жарт приперчено-солоний
Місток до дійсності перекида.

Діждались нового! Жита, сказати,
Як у людей... Подумати: коли б
Ще на горе довелось чекати!

Ну, та минуло. А тепер од хати
До хати розлива всесильний хліб
Міцні та живодайні аромати.

ВЗАБРІД

Я з батьком — ще малий — у вітряному лісі
Ішов стежиною (казали ми: взабрід).
Прозора височінь здавалася як лід,
Та, мов живі, листки в височині вилися.

Як ніжно, дружньо ми за руки узялися,
Як обрй, що уже од приморозку зблід,
Далекий провіщав і радісний похід!
В які мережива тонкі гілки плелися!

Я ще не знав тоді, що над його чолом,
Неначе шуляк, смерть поблискує крилом
І кігті випуска, рокуючи на муку...

Чому ж, чому не став я на безумний бій?
Чом не міцніше я в своїй руці малій
Держав його стару, гарячу й мудру руку?

ЛЮДСЬКІСТЬ

П. Тичині

Червонобоким яблуком округлим
Скотився день, доспілий і тяжкий,
І ніч повільним помахом руки
Широкі тіні чорним пише вуглем.

Солодкою стрілою пізній цвіт,
Скрадаючися, приморозок ранить.
Дзвенить земля, як кований копит.
Зима прийде — і серця не обманить.

Все буде так, як писано в книжках:
Зірчастий сніг, легкий на вітах іній
І голоси самотні у полях.

Та й по снігах, метелицях поплине,
Як у дзвінких, незміряних морях,
Невірний човен вірної людини.

ТРУДИ І ДНІ

Зелені вруна стеляться, як вовна.
Картинками старих дитячих книг
Здається далеч. До землі приліг
І слухаю тремтіння невгамовне.

Як віриться, як сниться невимовно,
Який шуміть не знати звідки сміх,
Яке це щастя — в radoщах земних
Трудів і днів спивати кубок повний!

Полуменіють сосни. Срібний пил
Бадилля сріблить. Міста профіль строгий
Поволі вплива на небосхил.

І от — в одну збігаються дороги,
В єдиний помах рвуться сотні крил,
В один чертог — усі хатки убогі!

ТОПОЛЯ

М. Зерову

З-під неба теплого і вірного, як друг,
Перенесли її під наше небо зміше,
Як слово зрадника. І чорної вершини
Безсила падає тінь на потьмарілий луг.

Струмує, сріблиться осичина навкруг,
Ставні дуби біжать, немов табун левиний,—
Найвища ж падає. Зірветься в синь — і гине,
Як світоч, що вночі піднісся і потух.

Нещасне дерево, Шевченкова любове!
Що слава хворому, що вбогому пісні
І що для мертвого покров кармазиновий!

Самотна, ти стоїш в чужій височині
І, до чужинної весь вік байдужа мови,
Мовчиш, рахуючи свої останні дні.

Чернігів. Літо 1926 р.

ОПІВДНІ

Мохнатий джміль із будяків червоних
Спиває мед. Як соковито й повпо
Гуде і стелеться понад землею
Ясного полудня віолончель!

Спочинь! На заступ вірний обіпрись
І слухай, і дивись, і не дивуйся.
Це ж сам ти вколо зеленню розлився,
Огудинням прослався по землі,
Це ти гудеш роями бджіл брунатних,
На ясенових гілках сидячи,
Ти по житах літаєш тонким пилом,
Запліднюючи теплі колоски,—
І твориш ти з людьми і для людей
Нові міста, ти арки ажурові
Над синіми проваллями будуєш!

Заснули води і човни на водах,
Висять рої, як кетяги пахучі,
І навіть сопце, мов достиглий плід,
Здається непорушним...

Тільки ти

Не дався чарам півдня й супокою,
Бо, як сестра, схилилась над тобою
Невтомна подруга, сувора творчість.

НІЧ

Скінчився день. Усе, що ми зовемо — праця,
А справді — бігання, мишина метушня,
Пішло, згинаючись, як раб скупого дня,
І ночі щедрій знов ми можемо віддатися.

Як у Венеції, хлюпочеться вода
У фіолетових каналах між домами.
І Лондон устає туманний перед нами,
Що сміху Діккенса ясного дожида.

В плащах, під масками, у мантіях, в лахмітті —
Дівчата, вершники, герої, втікачі —
Кохають, зраджують, вихоплюють мечі,
Сміються, стрівшиися, і падають, убиті.

Це — мертві? Літери старих, німих книжок!
Облудні огники на соннім кладовищі?
Чому ж слова мені виписуються віці,
Що перемінності нестриманий поток,

Кінця не знаючи, не маючи почину,
З доби камінної проріже далечінь,
Що сміх і стогони минулих поколінь
Світами витяглись у лінію єдину?

Немає мертвого, допоки світ не вмер!
І як, хвилинного короткочасні слуги,
Могли ми вірити, що не повстане вдруге
Усе, чим живимось і живемо тепер?

Дешному галасу ми плещемо в долоні,
А як майданами спливає ніч легка,
Людської творчості незлічені війська
Встають і маками цвітуть на оболоні!

1926

ПЕРЕД ВЕСНОЮ

Ви чули? Жайворонки прилетіли!
Ще сніг крихкий лежить в заметах бурих,
Ще по дорогах голодують галки.
Ще тільки декуди блищить рілля
У чорно-синій соковитій барві,
Ще календар не одзначив весни,—
А в коваля сьогодні вже завізно:
Той борону, той кремера притяг,
Той коло плуга метикує хитро,
І дотепів не менше, як у клубі
Англійському.

Йй-богу, вже й трава
На вигоні от-от зазеленіє!
Ви чули? —

Може, їхали саньми
Із ярмарку, де пахне кінським потом,
Перкалем пофарбованим, та дьогтем,
Та тютюном, та радістю людською,
Де приторговують, сміються, брешуть,
Де під возами п'ють могоричі,—

І враз помітили, що в талім небі
Розсипалися круглі намистинки
І задзвонили дзвоники дзвінкі?
Чи, може, йшовши навпростець полями
На збори членів кооперативу,
Задерли раптом голову, аж шапка
Одсунулась,— і з усміхом дитячим
Крилатого вітали співуна?
Чи, може, ви робфаківець упертий,
Що з гóрода прибув на кілька день —
Одвідать матір, із кривим Матвієм
Посперечатись на сучасні теми
Та в комсомолі навести порядки,—
І от, коли зо станції ви йшли,
Знялася грудка із-поміж снігів
На таловині — ожила чудовно —
І заспівала, що скортіло й вас
Такої втяти, як іще ніколи!

Або ви дівчина. Пахаба-вітер
Із-під хустини вибив пасма кіс,—
А ви й не сердитесь, йому ви вдячні,
Бо він вам пісню голубу приносить.
Підносить вас у високості ніжні
І все життя у пісню оберта!..

Направду, жайворонків ще нема,
А так лише, згадалося, між іншим,
Що й я не раз, промочуючи ноги,
Провалюючись у снігу тяжкому,
На смерть рокованому,— поспішав
Почути вісників життя нового,
Немудрих жайворонків!..— Скільки снилось,
Як вірилось, як дихалося — вкупі
З землею, звіром, з першими бруньками!
І не було неправди в юних снах,
Бо от тепер — зима лежить довкола,
І всі, що знають тільки Реомюра
Та календар,— принципіально мерзнуть,
На холод скаржаться, купують дрова,—
А я, хоч, правда, теж посинів трошки,
Кричу, всьому і всім наперекір:
Ви чули — жайворонки прилетіли!

21 лютого 1927 р.

НА ФАЯНСІ

Хтось на яснім фаянсі змалював
рожевий город, парки кучеряві,
і синіми обводами обвів
крайнебо. Все нагадує малюнок
в дитячій книзі, читаній давно.
О, як колись уважно ми читали,
арифметичні кинувши задачі,
розтріпані, замурані книжки!
Який пам світ одсвічував легкий
од жовтих сторінок! Які пригоди
шуміли на мандрівнім кораблі,
які кресали блискавки-шаблі,
які блакитні хвилювались води!

Пригадую малюнок (він чомусь
у пам'яті моїй лишився разом
із запахом сухої конюшини
та кінським пирханням): високий дім
із вікнами стрільчастими. Осел,
що з мудрою байдужістю скубе
траву на негороженім подвір'ї —
і поруч бойовий, могучий кінь,
які лише бувають на картинах.

Пройшли літа. Життя не в поєдинках —
У метушінні сірім прокотилось
і пліснявою сірою взялось.
Уже не стиснеться ніколи серце
в передчутті солодкому. Навік
закрилися дитячі книги. Радість,
що лебединим віяла крилом
на обрії далеко-пурпуровім,
привичним стала, беззмістовним словом,
а горда мужність лицарських страждань, —
вона лише буває на картинках.

1926, 29 вересня

ЛІТО І ВЕСНА

Улітку наша річка обміліла
Пливе собі ліниво, як і всі.
Ще ледачіша, як усі.

Там окунь
Заплямкає по-хижому — і рибки
Розсиплються сріблястим водограєм,
Тікаючи від нього; там порець
(Пірникоза, як кажуть наші діти)
То білими виблискує грудьми,
То щезне у воді, лиш розійдуться
Круги широкі; там лиски чорніють,
Там крижні крякають у ситняках,—
І так щодня. Кропивка розцвіте,—
Тремтять над нею в теплій, сонній тиші
Бабки прозоро-сині... Підростуть
У лузі коники, і чуть далеко
Сухе тріщання їхнє... Все поволі,
Розлого йде, нікого не дивує,
Нікому серця не стискає. Світ
Здається викінченим, як поема
Митця старого,— а буває часом,
Коли хотілось би його зламати,
Розвіяти, по вітру розпустить!
Так іноді поеми всі віддав би
За кілька слів нерівних, гарячкових,
Повитих гнівом, радістю, любов'ю,
Немудрих слів, сильніших за премудрі!

Зате яка тривога навесні!
Шумлять, бушують каламутні води,
Що аж обличчя гребля затуляє
Від остраху. І що не день — нові
Перекликаються з гостями гості.
Ну, хто усім їм знає імена?
Сам Родіон заплутується часом
У їхніх назвиськах.

Он ті качки,
Що крилами так дивно дзеленчать,
Рябіючи на сонці,— може, Мурман
Чекає їх, як дачників звичайних,
Що вже й дали завдаток,— а коли б
У пас вони хоч зó два гостювали

Чи зó три дні,— то й то було б за радість,
Мов піднялася б голуба запопа
Над пезнайомим красм і життям!..

А он і гуси: їм колись у нас
Жилося нічогенько. Хоч бувало,
Що князь який, покинувши билину,
Чи запорожець, вискочивши з думи,
Пускав між них гартовану стрілу,—
Зате в таких пищали комишах
Їх виводки, що й оком не проглянуть,
А їжі і статистик найпильніший
Не міг би в з я т ь н а о б л і к... А тепер
Вони у нас лише переночують
Та трошки погегочуть про колишнє,—
І далі, як флотилія одважна,
Пливають на північ. Он і паші крижні,
Дзвінки чирки та кулики співучі.
Та все це в весняному, все святочнє,
Усе це одмінило голоси,
Усе це повне дивної нестями...
Ходи, любуй, дивися, прислухайся,
Бо незабаром — буде день такий —
Ввійде ріка у береги звичайні
І перельотні гості одлетять,
А решта попарується і жити
Почне життям розміреним.

Іди ж,
Насичуйся весною, упивайся,
Вбирай у себе голоси та барви,
Перекликайся з Мурманом, пошли
Ясний привіт чужим лісам і рікам —
І знай, що знов прилинуть восени
Мандрівні зграї, знову розколишуть
Повітря дзвоном, свистом, щєбетанням —
І звеселять прозору далечіп!

1927

ДРУГЕ РИБАЛЬСЬКЕ ПОСЛАНІЄ,
ЗОВСІМ НЕ ДО РИБАЛКИ
АДРЕСОВАНЕ

В. Петрову

Дивуєшся, мій приятелю добрий,
Чому в ці дні, коли шаліє обрій
І крилами співучими тремтить
Вітрами розколикана блакить,
Не марю я про ті моря багряні,
Про кедри на високому Лівані,
І не п'янять моєї голови
Собори злотоверхої Москви.
Так, я не рвусь у таємничі мандри!
Я знаю, — десь пахучі олеандри
На землю кидають солодку тіль...
(Я ж сам писав про синю далечинь!)
Я знаю, — десь кипучі Тіціапи
З проміння творять марево жадане,
І в Кенігсбергу золотий пісок
Ще пам'ятає Кантів твердий крок...
Але мені жагуче захотілось
Верби, що сумовито похилилась
І ропить срібні котики на став,
Де квітень пінну чашу розплескав.
Там Родіон, як видра гостроока,
У комишах весло своє широке
Поклав на дно, в несмоленій човен,
Щасливий, як новітній Діоген.
Там мій небіж — десятилітній класик —
Тяга лящів. Там золотий карасик
Обмаює плескоголових щук,
Там по воді перебіга паук.
Тож пе дивуй, що — стомлений без праці¹ —
Смиренно утікаю, мов Горацій,
На вогкий шовк родимих берегів,
Де я зростав, де слухали мій спів
Лелеки й чаплі — пе панфутуристи,
Де тепле небо, де повітря чисте,
Де комарі тапцюють угорі,
Де мислі теж легкі, як комарі.
Ах, може, я так і оджив, не живши!..

¹ Подобиця не автобіографічна! — М. Р.

Тож хай летять у далину щасливі,
А я собі, кінчаючи свій круг,
Втечу од бур, огнів і завірюх
У край, де друзі за удками стѣжать
І до гуртків письменських не належать.

18 квітня 1924 р.

ДЕНЬ

1

Дощатий тин, болото рудувате,
Нудні калоші та туман густий...
А я ж тебе хотів сьогодні, брате,
До провесни вести і довести!

Ну, що ж. Ходімо. Не зважай на воду:
Одважні ми, ми й Либідь перейдем...
Таж Моїсей ніколи до народу
Не сходив із зажуреним лицем!

2

Базар і голуби. Картина давня,
Але хороша. Вітер у півсні
Колишеться. Це ж він у далині
Співав колись на радість Ярославні!

І хочеться до сонця говорити,
Що всі щасливі — голуби і люди,—
Що день іде, що провесна шумить,
Що оживає світ, що радість буде!

3

Набігла хмарка, хмарка перебігла —
То сірий креп, то синій оксамит.
Дивуєшся: коли ж це ти устигла
Забарвити у нові барви світ?

Зрадлива, всім відома і незнана,
Ти притаїлася, та чути сміх,—

І весело крило аероплана
Переганяє голубів ясних.

9 березня 1927 р.

МУЗИКА

На обгорілім пні вмовстився фавн лінивий,
Сопілку в руки взяв — і довгі переливи
В лісах живицею живою розлились...
І лані в тишині зчарованих узлісь
Спинили погляди і не прядуть ушами,
І навіть гордий лавр священними листками
В повітрі срібному не важиться тремтіть...
Хто ж, хто гармонію насміє розбудить,
Хто розіб'є її щоденною явою?
— Сатир, цапиною кивнувши головою
І іскри кресучи із копитів дзвінких,
Знепацька вибіжить, покотить дикий сміх,—
І зникнуть, як мана, в гущавині дрімливій
Сопілка злякана і лані полохливі.

ТРУД

Люби свій виноград і заступ свій дзвінкий!
Народи й царства мруть, міняються віки,
І там, де чабани дрімали супокійно,
Зростають городи, киплять криваві війни,
В змаганні вічному шаліє смертний люд!
Та знай, що тільки тут, де невгамовний труд
Землі насиченій родюче лоно ранить,
Доспіють ягоди і радощі повстануть.

ВІДПОЧИНОК

Щовечора димок здіймається з долини,
Оповиваючи притишені маслини,
Щовечора дзвенить прозорий дэбанок твій
Над тихим джерелом, що в теплій мураві
Дзюркоче й пеститься. Щовечора приходжу

В твою хатицу я і господиню гожу
Вітаю радісно при огнищі яснім.
Та хвиля — і новий мене чекає дім:
Там, у стрімких горах, де поросла кедрина,
Стрічає клекотом мене сім'я орлина.

ДІТИ

По довгім плаванні вернувши в отчий дім,
Ти сів між дітками, щоб розказати їм
Про дальні береги та про чудні народи.
Ще й слова не сказав, — а вже багрянні води
В очах їм мерехтять. Хвилює корабель,
І пальми золоті на тлі чужих земель
Кивають вітами і в гості закликають...
Що ж ти розкажеш їм? Хіба вони не знають,
Як у солодкім сні дримає лотофаг,
Як вабить спів сирен в запінених валах,
Як чорний Поліфем в страшній своїй печері
Хапає мандрівців для дикої вечері?

СМУТОК

Пройшла доріжкою і знову не поверне...
Спадають присмерки, і довга тінь химерна
Лягає на її маленький, теплий слід.
Ти тільки мандрівник. Ти стратив дім і рід.
Сандалії твої побились об каміння.
Навіщо ж смуток цей? Чому слова чужинні,
Як мова неньчина, хвилюють мозок твій?
Чому, прославши плащ на росяній траві,
Так довго ти не спиш? Якій шепоче голос
У серці, що давно, навіки одборолось?
Чому здіймається, як ніч, глухий одчай?
Чому не можеш ти забути дальній край?

ЖОРСТОКІСТЬ

Я сарну вислідив у тихій полонині.
Уже — співучий дар жорстокої богині —
Лежить тонка стріла на тетиві міцній.

Хвилина — і порве ранковий супокій
Зміїний свист її. І прямо в тепле м'ясо
Вона затопиться розлучено і ласо.

1925

СЕРЦЕ

Страховисько лісів, селян убогих ворог,
Лежить убитий лев. Не загромить у горах
Його могутній рпк, як стоголосий грім...
Я шкуру жовтую здійму ножем кривим
І м'ясо кину псам, що вчора ще ляжливо
Втікали від його розбурханого гніву.
Радійте, бідні пси, і теплу кров лжіть!
Та серце я собі волю залишить,
Бо хто левине з'їсть хоробре й горде серце,—
Страху не знатиме у смертоноснім герці.

ПОЦІЛУНОК

У темній гущині її я наздогнав.
Вона, вже лежачи серед пахучих трав,
Руками пружними од мене одбивалась.
Нарешті стишилась — і дівче диво сталося:
Уста, що і мене, і весь мій рід кляли,
Мов квітка багряна, до мене простягли
Свій келих, снівнений солодкої знемоги.
Натомлені з біги струнки та дужі ноги
Білили мармуром під місяцем німим,—
І тихим голосом, охриплим та чудним,
Вона промовила: «Жорстокий переможче!
Упасти в цім бою для мене найдорожче».

1925

ТИША

Вже людські голоси застигли склом прозорим.
Замовкли молоти, не галасує форум,
На обриси домів упала голубиць.
І тільки іноді зарже далекий кінь,
Нагадуючи нам, що бережуть наш спокій
Одважні вартові, струнки та бистроокі.

САШКО

I

Він ріс у бруді передмістя,
Де кози, попіл та бур'яп,
Де люди, наче мухи в тісті,
Далась буденності у бран,
Де все липке, холоднувате,
Тягуче і нудотне. Він
На світ дивився, мов крізь ґрати,
І на життя — мов через тин.

Він у сім'ї був п'ятий син,
Бо бідакам щастить на діти,
Проте без радісних годин
Ніхто ще не зумів прожити,—
Тому й Сашко, було, в рівчак
Спускає паперову флоту
Або гуляє в розбишак,
Зібравши, як і сам, голоту.

А то візьметься за роботу —
Із глини будувать хатки —
Аж очі світяться: достоту
Паристі на вікні свічки.
Але, як принц у Марка Твена,
Даремне заздрих би читач,
Бо те життя було злиденне,
Що іноді хоч сядь та й плач.

Не раз од матері рогач
Бував для нього за гостинця,
А черствий і сухий калач,
Розламаний по половинці
На двох найменшеньких, давав
Утіхи більш, як растегаї

Для Петуха. Так він зростає,
Як мільйони їх зростає.

Було, як осінь облягає
Холодну землю, і в ринвах
Вода хлюпочеться та грає,
І ходить шелест по садах,
Сашко замислиться глибоко —
Мале, а зовсім як старе, —
І жаль тоді його жорстоко
За серце лапами бере.

«Мабуть, чи не малим умре», —
Сусідки мудрі говорили,
Як він виходив із дверей,
Задуманий і похуділий,
І самотою простував
Не знати куди. Знов іншим часом
Шукає витівок, забав,
Ще й ходить якимось вихилясом.

Читачу! Зрадивши прикрасам,
Я вдався в прозаїчний смак,
Але боюсь, що знову «масам»
Не догоджу ні с'як ні так.
Та й те сказати: є різні маси,
З великих літер і з малих,
І що одним — шматочок ласий,
Те як трутизна для других.

Я знаю й критиків таких,
Що з-під землі, мовляв, достають:
Від їх аналізів тонких
Не то що серце — уші в'януть.
Чом не «вона» ото, а «він»
З поетом виїздить у поле?
А другий: вже ж не без причин
Співа поет про мед і бджоли!

Той класицизмом очі коле,
А той рибальством допіка,
Той тільк Плеханова — о доле! —
З могили марно виклика,

І всі знайшли, а я шукаю,—
І як їм знати, скільки мук
Таїть у радості й одчаї
Із серця вихоплений звук!

II

Дарма, що повість без сюжета,—
Зате принаймні не без рим.
З Сашка не виросло поета,
Хоч він і міг би бути ним.
Та знов-таки: поетів досить,
А книжки, щоб читать,— катма,
І надаремне серце просить
Хоч би... маленького Дюма.

Прийшла розсудлива зима
І світ пістрявий побілила,
І школярів дзвінка юрма,
Немов у читанці, зліпила
Товстезну бабу. Тут якраз
Я пригадати буду радий,
Як ми (то був веселий час!)
Ліпили з снігу барикади.

Розбившись на дві громади,—
Я був, здається, Курфейрак¹,—
Ми бій вели, і ретиради
Не допускались аніяк.
(Я мало в вірші тут не збився,
Та що по тому? Үрунда,
Мовляв Сосюра.)

День кінчився,
І ніч насунулась бліда.

Гостей дорога вигляда,
Саней привітного скрипіння,
І плинуть тихо, як вода,
Невірні і хвилясті тіні.
Сашко не спить. З товаришами
Гасав він цілий день. Тепер
Перед замерзлими шибкам:
Віддався течії химер.

---

¹ «Знедолені» (Les misérables) — роман Віктора Гюґо.— М. Р.

Я мало з жаху не умер:
Про що він думає, на бога?
Чи плине в «голубий етер»
Мала душа його убога,
Чи трохи тонший має смак,
Ніж... цур йому, щоб не збрехати!..
Про різне думає бідак
У тьмі нетопленої хати.

Бухикає сухотна мати,
І скигнуть меншеньке. Цвіркун
Його узявся розважати,
Діткнувшись монотонних струн.
І сняться, й видяться Сашкові
(Ану-бо, музо, вищий тон!)
Нові будинки ажурові,
Нове життя без перепон...

Ну, от і збився на шаблон...
А, хай тобі! Біда та й годі!
Такий уже для нас закон,
Що кожен, як дрібненький злодій,
Знай, оглядається навкруг,
Не вірить другові, ні брату,
Бо ж ані брат, ні вірний друг
Не подарує плагіату.

Та й нащо заглядати в хату
Сашка маленького? Пора
Труда щоденного лопату
На місце гострого пера
У руки взять. Хоч трохи сором,
Я тут главу і докінчу,
А перед праведним докором
Мовчати вмію — і мовчу.

III

Вони зустрілись за дровами.
Був ніжний березень. Вода
Вже ряботіла калюжками...
О давня провесно бліда,
О тепле серце, горобині
Голодні гімни на тину!

І в шумнім місті, і в пустині
Я вас не раз припом'яну.

Було, на тонкому клену
Перед вікном горять і грають
Великі краплі. Тишину
Колеса дальні розривають,
І голуби, як пелюстки,
Мигтять у радіснім тремтінні,
І ловить погляд сторожкий
Сплетіння неувловних ліній.

Як спорожнів, спустів я нині
(Хоч і потовщав)! Як живу
Одноманітно! Навіть синій
Хоч часом колір і назву,
Але то просто вже для стилю,
Та й то — «пора б і перестать»...
Ну, й кепсько, коли серце цвіллю
Почне гнилою обростать!

А я ж бо марив написати
Глибокодумний гімн любові...
Тим часом почина тесати
Життя для мене дім сосновий
І навіть мірку вже зняло.
Холоне кров. Минають весни...
Та не про те у нас зайшло.
Була весна. Був день чудесний.

Вона сказала: «Ти облесний...
(Йому було сімнадцять літ...
Згадаю — і в душі воскресне
Мій юний неповторний цвіт.)
Ти вмієш хитрувати. Чекай-но,
Ще батько зловить, мов ката...»
І тут, сказав би я, не га й но
Поцілувалися в уста.

О, хто збагне і прочита
Цілунок першого сп'яніння?
А зрештою, це річ проста
І не тяжка до зрозуміння.

Коли поспіє виноград —
Додолю гнуться віжні віти...
На тему цю сто літ назад
Було пристойно говорити.

Він полюбив, бо ^іполюбити
Прийшла пора. Навіщо ж нам
У те втручатся, що зробити
Зуміє він, напевне, й сам?
Люби, цілуй, безумствуй, хлопче,
Люби й тоді, коли любов
Тугими ніжками розтопче
Твій мозок, нерви, плоть і кров!

IV

Ще змалечку з товаришами
В манливе місто він ходив,
І вулиць викрути та злами,
І світлі лінії домів,
І люду вічне клетотіння,
І вічне марево вітрин,
І навіть брукове каміння
Любив і ненавидів він.

Але (ніяк нема причин
З цим критися) він був не схожий
На автора, що до машин
Без жаху підійти не може,
Ні: різні паси та гвинти
(Вітайте, юні урбаністи!)
Мав за об'яви краси,
Святого виповнені змісту.

Було, забуде пить і їсти,
Вдивляючись, як маховик...
Стривай! Біда! Полуменистий
На чолі в мене згас язик.
Ніяк не можу про турбіни,
Триби та паси — хоч убий!
А знаю: світ колишній гине,
І розсвітає світ новий.
Узявши мускули стихій

В обценьки строгої науки,
Простує вперто рід людський,
Як звір розумний і сторукий¹,—
І крізь їдкий, сліпучий дим,
Крізь море творчого страждання
Очам ясніє молодим
Світанок пишного єднання.

Сашкові нашому зарання
Труда зазнати довелось,
І звикли руки до змагання,
І серце крицею взялось.
І ріс він, чорний та спітнілий,
Шорсткий і твердий, мов терпуг,—
А в серці мрії зеленіли,
Як свіжий, кучерявий луг.

Був не один у нього друг —
На те ж і молоді літа нам.
Тому і світ йому навкруг
Здавався інколи рум'яним
І теплим, як травневий сад...
До речі: травень робітничий
Не раз, було, до барикад
Його вразливу душу кличе.

V

Був час тяжкий. Уже ступала
Здаля війна, як Командор —
Тяжка і грізна. Мов шакали,
Єдналися у дикий хор
Цареві слуги-«патріоти»,
Вже у повітрі віяв тлін.
Уже точив кинджала потай
Юнак одважний не один.

А сильні, чуючи загин,
Удвоє батоги сплітали —
І в плісняву холодних стін
Голодних в'язнів укидали.

---

¹ Для витриманості образу треба б — столасий, але цього не дозволяє ні рима, ні пристойність.— М. Р.

В диму родились і в огні
Шпиги, тирани і набої,—
Але німі та кам'яні
В імлі таїлися герої.

Хрипіння, скрегіт, брязкіт зброї,
Примари голоду, брехня,
І море ночі світової,
І берег світового дня...
О, скільки їх, Сашків чорнявих,
В окопах мерзлих полягло,
І скільки в темних їх уявах
Ясного й ніжного цвіло!

Несите м у с и ш повело
Сашка служити крукам клятим.
А він же уявля, було,
Себе Бабефом чи Маратом,
А він же не одну читав
Пекучу книгу — поклик волі!
(Науку вищу він придбав
У вищій політичній школі...

Бо й справді: де голодні й голі
Училися? Лише в тюрмі!)
Що ж: на чужім, на мокрім полі
Затис його стоглавий змій
У темні і слизькі завої,
До кулемета прикував
І трудівницькою рукою
За ситих битись наказав.

Не раз, не два Сашко згадав ¹
І поцілунок за дровами,
І як сусідські груші крав,
І як гуляв з товаришами,
І паперові кораблі,
І з мужніх уст одважне слово,
Що у вечірній півімлі
Росло, як факел пурпуровий.

---

¹ У таких випадках завжди згадують.— М. Р.

Згадав, як одслонився нбвий
Для нього світ, як буревій
Непереможний і раптовий
В душі пролинув молодій,
Як присягали юні й чисті
Не на іконі й не в словах,
Як стріли гнівні й променисті
Загартувалися в серцях.

VI

— Ви ще чекаєте поеми,
Сюжета, фабули, інтриг?
— Ні, що даєте, те й беремо.
— Ото ж то. Я б ніяк не міг
Ходити довго на котурнах,
Водить героя с'як і так
І в тонах світлих і похмурних
На строгий потрапляти смак.

Мене аж обгортає ляк,
Коли згадаю про поетів,
Що без дороги, без признаков
Ідуть у хаосі сюжетів,
Главу копичать на главу,
Людей то мирять, а то сварять
І душу, свіжу та живу,
В аналізі жорстоко варять.

Ні! Можу тільки снить і марить
Я про епічне полотно.
А гляньте: інші так і шкварять,
І племено на племено
Ведуть несхибними руками,
І всесвіт бачать із вікна,
І навіть — диво над дивами —
Всі пам'ятають імена.

Лавина хижа і грізна
Котилася — і докотилась,
І сколихнулося до дна
Життя, що здавна замулилось
І осокою поросло.

Знялися птиці з віщим криком,
Зміясте блиснуло крило,
Воскрес німотний — стоязиким.

Хвала морям, шляхам і рікам,
Що на раменах і хребтах
Вперед, назустріч дням великим,
Понесли сміливих комах.
І честь вітрам, що їх живили,
І водам, що поїли їх,
І снам, що додавали сили,
І іскрам, що кресали сміх,

І дзвопам, що усіх живих
До віча судного скликали,
І сонцю, що одвічний сніг
Промінням гострим пронизало.
Нехай у крові і в сльозах
Росте й цвіте одважне жито,
Хай дні у тьму, і ночі в жах,
І землю в полум'я повито,—

Ми будем вірити й любити,
Ми знаємо, що тільки гнів
Міг ніві обшири відкрити
Для всіх занедбаних Сашків,
І хай минуле виє вовком
І по-гадючому шипить,—
Ми радісним гаптуєм шовком
Тканину років і століть.

VII

Одноманітний і скрипучий
Холодний поїзд у полях.
Дрімота. Холод нестерпучий.
Кров сонно стукає в ушах.
Немає дров...

— Ану-бо, хлопці,

Котіться з криш.

— Та в шию!

— Ну! —

І знов огонь палає в т о п ц і,
І б'ють колеса в тишину.

— Бувало, братця, у плєну
Доводилося хитрувати...
— Не лізь, а то як стусону!..
— Ото! Нільзя й пожартувати!
— Хоч що кажи, а як не їв,
То якось наче... щось не тєс...
— От він мене й підговорив
Підлізти крадькома до неї...

— Нічого, підходящі шлеї...
— Еге! Поткнись! І не такі
Крутились...

— Ну-ка, всєслєє,
Не то ми тут памрьом с таскі!
— Свєчі? Вот барін!

— Так кожуха
Потяг же хтось! Хоч би сірник!.. —
...І знову криє завірюха
Залізний скрип і ржавий крик.

Хвилинам загубився лік,
А сонце наче й не світило,
І наче світ навіки зник
Холодним бути, як могила,
І не вгадати, де й чия
Нога лежить, чия рука там,
І не повірять: є сім'я,
Де хтось вас називає братом,

І не збагнуть, що за проклятим
Благословенне устає,
Що день прокинеться крилатим,
Що в наше виросте моє.
Холодні рейки... Так би впасти,
Щоб серце жаль востаннє стис,—
І тихо голову покласти,
І терпеливо ждять коліс!..

Замерзлий полустанок... Ліс...
І знов поля... Куди й навіщо?..
...Ну, хто ж би сам себе поніс
Отак, як стій, на кладовище?
Ні, серце! Бийся і гори!
До сонця рвися із могили! —

У темряві, як дві сестри,
Цигарки дві заговорили.

Як ви ніколи не курили,
Уявлений читачу мій,
То дарма витрачаю сили
І час марную дорогий.
Проте скажу-таки: цигарка,
Чи «люлька згоди», — то не сміх,
Бо не одна розтала сварка
В завоях диму голубих,

Бо не одному допоміг
Тютюн у горі і в турботі,
Од нерозважності встеріг,
В марудній звеселив роботі.
Нехай Толстой на куріїв
Кивас з домовини грізно —
Я приберу найкращих слів
Для животворної трутизни.

В ті дні, що ляскали залізно
І тисли холодом серця,
Ми всі однаково, хоч різно,
Шукали світлого кінця,
Межі отої, де б спинитись,
І випростатись, і ожить,
Зцілющою водою вмитись,
Огонь живущий розпалить.

Чи знав же він, куди летить
Той поїзд, голлий і голодний?
Чи знав, коли нам продзвенить
Весна у дзвони великодні?
Поля мої, святі поля,
Покриті чорними снігами!
Хай буде радісна земля,
Мов поцілунок за дровами!

VIII

Як велетенська тінь плаката,
Піднявши вгору молотка,
Встає засмалено-крилата
Тінь усесвітнього Сашка.
Він народився в передмісті,
Де кози, попіл, та бур'ян,
Але таких не сто й не двісті —
Неподоланий океан.

Коли в лісах дримає Пан,
Напившись сонного напою,—
Не спів веселих поїжджан
Дзвенить за синьою горою,
Ні — то всевидящі сліпі
Раменом стали до рамена,
І страх тікає по тропі,
Неначе ящірка зелена.

Де ослик п'яного Сілена
Наївними ушима прями,
Там труд у золоті стремена
На румаку залізнім став.
Гей, одмикайтеся, простори.
Сім зачарованих замків!
Ніхто борні не переборе,
Нікому не зламать Сашків!

А для скептичних читачів
Тон відміню і струни стишу.
Хто від людських шумливих днів
У темну не сховався нішу,
Хто має уші, щоб почуть,
Хто очі має, щоб побачить,
Той мусить зважити й збагнуть,
Що наші сни розгадні значать.

Дощі ідуть і люди плачуть,
І скиглять діти в колисках,
І круки, як у пісні, крячуть
На змитих кровію полях,
І береги хистких утопій
Ми ледве бачимо з-за ґрат,

І ще не вирнув на потоці
Зеленоверхий Арарат.

Нехай мій блідолиций брат
Проте іронію покине:
Не у промінні пишних свят
Голубка з гілкою прилине,
І точки тої не знайти,
Куди ступивши, ми б сказали:
Кінчили. Досягли мети.
Перед останнім муром стали.

Девіз у людства: мало, мало!
Девіз у світу: вмій узять!
— ...Та це ж, поете, ми читали,
Коли ще вчилися читать.

— Читав і я.

— Та ми не вірим

У заповідані краї!

— А перемога йде над звіром,
Шановні читачі мої!

— Ну що ж! Нехай, мов солов'ї,
Твої слова віщують весну
І радість нової сім'ї,
Невисловлену і чудесну,—
Кого морочиш ти Сашком?
Себе, чи що?

— Я не морочу.

— Ну, просто плещеш язиком,
У тогу вдягшися пророчу.

— Стривайте-но. Я тільки хочу
(«Малюй, художнику», мовляв
Цитатний Гете) клаптик ночі
Вам одслонити.

День розтав,
Немов цукерка, що синкові
Сашко приносить. На майдан
Тремтячі тіні ажурові
Розквітлий кидає каштан.

Жіночий розігнувся стан:
Пора спочить.

— А де ж це тато? —
Малий питається Івац,
Із біса здатний майструвати.
— А ти вже скучив?
— Ще б таки!
(Ну, та й дивачка в мене мама!)
— То позмітай же ті стружки.
— Ні, ти вгадай, на кого рама!

Іде Сашко з товаришами,
Мов чумакуючи Марко.
Їх сила сп'янує медами,
А не вино вдови Кліко.
Як піна, точаться змагання,
Каштани піною цвітуть,
І ніч не перша й не остання
Єдвабом стеле їхню путь.
Читає бажає позіхнути,
А я бажаю докінчити.
Нехай мене чорти візьмуть,
Як ми не навчимося жити!
Зітхнімо повними грудьми,
Доволі скиглиць і згинаться!..
— Хто ж ваш Сашко?
— Це я, це ми!
— А хто ж то ми?
— Любов і праця.

1927—1928

ГОМІН І ВІДГОМІН

(1929)

САД СЕРЕД ПУСТЕЛІ

ПАМ'ЯТНИК

Я пам'ятник собі поставив нетривалий —
Не з міді гордої, не з мармурових брил,
Скупі слова мої, що на папері стали,
Укріє завтра шил.

Ні сили віщої не дарувала доля,
Ні слави славної мені не прирекла,
І час мене змете, як сохле листя з поля,
Мов крихти зо стола.

І я забудуся, і, може, лиш випадком
Хтось, розглядаючи старих книжок сміття,
Незацікавленим напам'яне нащадкам
Мале моє життя.

І скаже: жив, писав; приймав хвали й образи;
А втім, ніколи нам не бракне диваків...
...Та що, коли додасть: зате в житті ні разу
Неправді не служив!

* *
*

Не надивився, ні! я на сади рожеві,
Крипиці юності убогим корячком
До дна не вичерпав... Горять хмарки квітневі,
Дугастим угорі сіяючи мостом.

О, перекинь моста, моя немудра пісне,
До радощів людських і до людських зусиль,
Хай сонцем ранішнім мій тихий вечір блисне,
Хай людям принесе це слово благовісне
Журбу зцілющую і животворний біль!

Цілий день не втихала робота,
Віяв вітер і сонце пекло,—
І пімотне смеркання в ворота,
Наче гість дорогий, увійшло.

Вогкий гній розкидали по полю,
Гноєм пахнуть і руки, й вилка,
Ноги терпнуть і мліють од болю,
Голова, мов залізо, тяжка.

Як байдужий старий літописець,
Сам холодний, безсплий давно,
Людські сни переписує місяць
На широких небес полотно.

...Пролог, не епілог...

І. Франко

Так, ми пролог. У вас і королі,
І шибениці, і церкви, й картини,
А ми — лиш проба першої людини,
Нас тільки вчора зліплено з землі.

Ми ще ніколи не були собою,
Не підіймали стяга на морях
Ні по чужих, невиданих краях,
Де квіти квітнуть барвою новою.

Ми без'язикі, безіменні, ми —
Німа вода холодного свічада,
Слизький туман. Ми привидів громада,
Що непомітно ходить між людьми.

І раптом — кров у жилах закипіла,
Пройшло по тілу радісне тепло,
І творча мисль осяяла чоло
І морок блідний дивно оживила.

Народи й царства! Днів і поколінь
Моря дзвінк! Дивуйтеся немогутнім:

У давнім ваше, наше — у майбутнім!
Для вас земля, а наша — далечінь!

19 лютого 1927 р.

* * *

*

Пробіг автомобіль, і синя хмарка диму
За ним розвіялась. А там, удалині,
Де стигнуть дерева однаково ставні,
Трамвай трамваєві одгукується в риму.

Покинувши красу, невловну і незриму,
Звертаю знову я на вулиці земні,
З людьми вітаюся — і весело мені,
Що з пими я свій хрест і свій вінок нестиму.

Ми разом будемо змагатися і йти,
Копати золото, розводити мости,
Серед пустелі сад насаджувать зелений,—

І легко буде нам розвіяться внівець,
Як гасло принесуть останнє про кінець
Руками нашими збудовані антени.

* * *

*

Епоху, де б душею відпочить,
З нас кожен має право вибирати,
Найдемо тут до вибору багато
Народів, царств, богів, людей, століть.

Готичний присмерк, еллінську блакить,
Легенд біблійних мідь, вісон і злато —
Все можемо на полотні віддати
Чи на папір слухняний перелить.

Але любить чи не любити те,
Що вколо нас і в нас самих росте,
Що творить нас, що творимо самі ми,—

Лише сліпець, що замість крові в нім
Тече чорнило струмнем неживим,
Тривожиться питаннями такими,

СТАРОВИННИЙ ГОРОД

Хто там за вікнами, у цих чудних будинках,
Що тісно стислися на вулиці вузькій?
Чи пишні лицарі, що в гордих поєдинках
Красу заховують і гордий супокій,

Чи дами, що панам серця жорстоко ранять,
Абати у шовках і в золоті розп'ять,—
Чи, може, там зійшлись мечі свої кувать
Ті, що на лицарів, як лицарі, повстануть?

* *
*

Біжать отари, коні ржуть, реве
Тяжкий бугай на буйнім пасовищі,—
І чорні птиці промайнули віщі,
І чорна тінь поймає все живе.

Як весело співуча буря рве
І розкидає злякане огнище,
Як дощ січе, як п'яний вітер свище,
Яким потоком далечінь пливе!

Радій же, земле! Пий напої грізні,
Приймай цілунок, як удар меча,
Впади в обійми радості залізні!

Вже ж виглядає з-за твого плеча
Нове життя,— і голос солов'їний
Крізь грім і грюкіт котиться і лине.

ІЗ АБЕТКИ

Погляньте: ось житло трудящої людини.
Оздоб немає тут. Прозорий дух ялини,
Та з тирси пил тонкий, та гемблі при стіні.
Співають тут весь день фуганки голосні,
І стружки золоті звиваються й зміяються...
Девіз немудрий свій тут написала праця —
Нехай вибагливий не подивує гість:
Хто робить, той і їсть.

* * *

*

Пам'яті мудрого коваля Якова Франка

Не пробуй з ковалем у кузні розмовлять,
Як молоток його з ковадлом у розмові:
Одна за одною іскринки пурпурові
Замість дотепів у темряві летять.

Любуй з управної, умілої руки:
Немовби грається, лиш надулися жили —
І раптом бачиш ти: з розпеченої брили
Підкова родиться або топір дзвінкий.

Та як суворий міх дихання притаїть,
Як прийде жданий час веселого спочинку,—
Неначе в темряві за іскрою іскринка,
За жартом чуваним нечуваний летить.

ПРИНЦ ДАНСЬКИЙ

(Під хвилю зневіри)

І раптом тихо так. І лиш півсонний песик —
Та гамір вулиці приглушений — та тіль
Пера на білому листі.

«Неси свій внесок
До многобарвної скарбниці поколінь».

А серце тиспється, а ніч чужа і темна,
А день...

Ні! Що вже там! Однакові всі дні!
І марні всі слова,— і всі пісні даремно
Грудьми кривавими у мури б'ють нічні.

Радій, зневажнику, бери мене на посміх.
На сірім стовпницьку людському виставляй!

Та ж ти не брат мені ні в перших, ані в восьмих!
«Кваліфікуй» собі «упадництво й одчай»!

Нехай і справді так. Це нерви, може, сплін це...
До Криму виїхать! Не думать, їсти й спать!..

А пам'ятаєте:

— Де ж це Полоній, принце?
— Він за вечерею.

— Він їсть?

— Його їдять.

* * *

*

Піднялися крила
Сонних вітряків,
І черешню білу
Вітер розбудив,

І війнув на книги,
Розметав листи...
Серце! Ти не з криги?
Не з заліза ти?

29 квітня 1926 р.

* * *

*

Волохатий, фіолетовий,
Сон і справді ніби снить...
Ні, сьогодні не знайдете ви,
Чим би серце засмутить.

Не чіпляйтеся з розмовою,
От співати — інша річ...
Вже запоною шовковою
Колихнула тепла ніч.

Вже й черемха розпускається —
Хоч банальна, а така,
Що безсило опускається
І в деструктора руку.

Довгі тіні між деревами,
Наче повів синіх крил,—
І вітрилами рожевими
Зацвітає небосхил.

ГРОЗА НАДХОДИТЬ

(Заспокоюючи цуцика, що злякався грому)

Тяжке, натомлене повітря
Лягло й не дише, піби звір,
У серце влучений. Не вір
Його затаєності хитрій!

Ти чув (розказують старі
Мисливі): іноді лисиця,
Непаче мертва, притаїться,—
Лише нагнися і бери!

Але момент — і між кущами
Широкий хвіст, немов вахляр,
Розсипле червонавий жар —
І зникне геть. Отак-то само

Сьогодні тиша залягла,
Щоб раптом блиснуть — і прорвати
Німого неба темні грати
Огнем зміястого крила.

Поет-мисливий все це знає,
Його не обманити, ні!..—
Він просто в серце тишині
Стрілою-піснею влучає!

18 травня 1927 р.

* *
*

Струмистий чорний шовк, лукаво-ніжний стап
І погляд з-за плеча зумисно-випадковий,
І переламані, як блискавиця, брови
Чарують пещених і ситих городян.

Один обчислює: а скільки б то червінців
Могло це обійтись? Знов інший погляда
Нахабно. А вона, припудрено-бліда,
Прийма однаково чужинців і злочинців.

Хай про кохання там міркують мудреці,
Нехай на неї хтось і сіє, і збирає,—
Про це їй байдуже. Як полум'я, палає
Вахляр цяцькований в цяцькованій руці.

ВЕЧІР НАПРОВЕСНІ

Весна за прядкою, мов скромна Маргарита,
Схилила стан гнучкий і пісеньки співа.
Проста мелодія, знайомі всім слова,
По-старосвітському оджа вбога зшита.

Він — лицар. На мечі ясного самодвіта
Сієє крапелька і грає, як жива,—
І журно клониться білява голова,
Вузькою стрічкою намарне оповита.

Смеркає. Ще свого не одзвонив дзвонар,
А вже несміливий на майдані ліхтар
Гойднувся — і застиг дитячою сльозою.

Ченці, понурившись, як тіні перейдуть,
Проїдуть вершники... Нікому не почуть
Ні прядки бідної, ні пісеньки сумної!

14 березня 1927 р.

* *
*

Мені здається: завтра буде сонце,
І візники, збираючися в місто,
Стрічки у гриви коням заплетуть.

Мені здається: завтра усміхнеться,
Поквапно ідучи до Соробкопу,
Моя сусідка...

— Ну, і що ж по тім?
— Нічого. Я зовсім не мав на оці
Вас дивувать.

Узавтра буде сонце.

5 березня 1927 р.

* * *

*

Всім пахощам Аравії не змити
Того, що пробриніло раннім-рапо,
Що процвіло музикою в душі...
Холодний вітре, бий у мерзлі вікна,
Скигліть, тополі, плачте, мокрі верби,—
А я пливу блакитною рікою,
І лебединий ключ понадо мпою,
Як парусами, крилами дзвенить.

ДАЛЕКІ БЕРЕГИ

КІНЬ

Носив я рицаря на бойовім сідлі.
Було, як у похід барони й королі
Герольдам повелять васалів іскликати,
Я з радості гризу у стайні ржаві грати
І жовтий кидаю у жолобі ячмінь.
І от ведуть мене. Співає далечінь,
І сонце виграє, як золото короня...
Під пишним пурпуром хвилястої попони
Стою, і землю б'ю гарячим копитом,
І жду хазяїна. Уже його шолом
Горить на ганку. Пси йому об ноги тругься,
І в жіпки вірної покірні сльози ллються.
Пора! В стремено став і скочив на сідло —
І силою мене чудною понесло
Туди, де ржання труб і співи стріл жагучих,
Де б'ються рицарі у панцирах блискучих,
Де зброя брязкає, де море корогов,
Де так принадливо лоскоче ніздрі кров!
Лечу я, злившись з бійцем в єдине тіло,
І навіть не здригнуься, як ноги придушили
І затоптали в пил, неначе гробака,
Необережного, смішного бідака,
Що йшов хитаючись, пемов вина напився
Чи з праці рабської гапєбно натомився.

А в дні, коли війна, як вітер весняний,
Стихала в далечі до но́вої війни
І в пущах шелестів осінній шум шовковий,
Збирались рицарі на герці і на влови.
Як весело було широкими грудьми
Повітря краяти! І як слухняно ми,
Залізом гнuzдані, убрані в злото коні,
Корилися вузькій, безжалісній долоні,
Що вмiла іноді, у перемоги час,

Недбалим приторком нагородити нас
За службу вірною, за піт і за хрипіння!
Як гордо мчали ми через рови й каміння
Услід за соколом, що, впавши на траву,
Живими кігтями впивався в плоть живу,
Як пробивалися між плетивом гіллястим
За ланню бистрою, за кабаном ікластим!
Звірячі і людські ревіли голоси,
На шкуру вепрову чіплялись люті пси,
І кучерявий мох кривлею червонили,
І мертві падали...

А дерева стелили
Багрянні килими й убруси золоті,
Бенкет готуючи для тих, кому в житті
Усі здаються дні бенкетом пурпуровим,—
І рік здається тріумф розбудженим дібровам.
Які далекі дні! Примарний сон який!
Проте і досі я поранок той ясний
Не раз пригадую, коли свого папа
Востаннє я носив...

Ми вирушили зрана
Ловити звірину. Блискуче коло дам,
Одваги й пильності додаючи ловцям,
Всіма веселими процвітане цвітами,
Стояло на горбі, лямованім кущами,
Що ніжпо їх повив густий і темний хміль.
Як на долопі, все виднілося відтіль.

Рожевий день палав, гули на квітах бджоли,
Пташки сміялися — і паче ще ніколи
Так легко по ярах зелених я не мчав.
Я волю панову іще раніше знав,
Ніж він торкав мене дзвінкою острогою,
Чи стишував ходу павиклою рукою,
Чи владно шепотів: «Як вітер той, неси!»
Нараз, коли здаля озвались перші пси,
Він зупинив мене — і нагло затремтів я,
І все потьмарилось: струнких ялин верхів'я,
І квіти зрошені, і далечінь лугів,
І сині небеса. Тяжкий і лютий гнів
Мого володаря вкусив, як та гадюка.

Хто завинив йому, кому судилась мука,
За що судилася,— не відав я й не знав,

Але той гнів мене отрутою сповняв,
Хоч ані слова пан, ні слова не промовив...
І раптом він гукнув:

«У пущу, що для вловів
Усім заказана, опріч мене й гостей,
Хто смів закрастися? Псарі! Пахолки! Гей,
Беріть навперейми!»

І остроги сталеві
Вп'ялися у боки мені, його копеві,
Слузі незрадному...

. . . . .

Я мчав через яри,
Летів узгір'ями...

. . . . .

Похилий і старий,
У дрантя вдягнений, рукою він одною
Обличчя захищав — і другою рукою
Дівчатко пригортав зацькований бідар.
Уже тяжкий йому чоло розсік удар,
Та грізний пан хотів скарать іще свавільця.
«Як, у моїм гаю на птицю ставить сільця!
А диб ніколи ти, старий, не куштував?»
І враз він дівчинку шалено одірвав
Од діда кволого, аж хриплячи з нестями,
І крикнув: «Коню мій! Ану-бо копитами
Стопчи маленьке це шкідливе гаденя!»
Ех, пане! Дарма ти ввіряєш на копя,
Що землю б'є сиру в коліно під собою,
Удила піною кривавлячи густою!
Даремно дався ти нестриманій злобі!
Ех, пане! Плакати хтось буде по тобі!..

Не знаю, що було. Не вмію розказати,
Чому, зірвавшись, мов вихор той крилатий,
Поміж бескети я, збезумівши, помчав...
Адже не раз колись я плоть живу топтав,
Не раз у натовпі прорізував людському
Жорстоку путь собі і панові своїому!
А тут... Бліде дівча... Очей німа блакить
І крик заглушений... О, й досі ще стоїть
Той крик мені в ушах!..

. . . . .

Байраками, терпами
Я піс господаря. Іздалека за пами
Щось бігло — кликав хтось — хтось марно
доганяв —

Дзвеніли копити...

А! Ти упав! Упав! —

І кістка хруснула під гнівною ногою...
Ех, пане! Буде хтось ридати за тобою!..

. . . . .
Я втік. Ніколи вже не бачити мені,
Як тішать рицарів турніри голосні,
Ніколи у бою неситих не носити!
Навчився з ралом я покірливо ходити
І з трудівницьких рук достиглий їм ячмінь.
Коли ж господаря питають, що за кінь
До нього прибудивсь, і як, і звідкіля він,—
Я мислю: лиш тепер і хвален я, і славен —
І ржу тихесенько. А дівчинка струнка
Щебече: «Він мене до себе підпуска!
Він добрий!» І води з крипиці набирає,
І напува мене, і ніжними взиває
Мене іменнями, і насипа вівса,—
І грає золотом густа її коса.

1927

ПОСУХА

1

Бліда й кощава, йде вона в полях.
Одежу сірий покриває порох,
І серп тупий в худих її руках.

2

Жовтіє, никне хліб на косогорах,
Потрісканих, як руки бідака,
І сплять долини в снах турботно-хорих.

3

Не залунає голосна й дзвіпка
Крізь роси пісня радісних зажинок:
Лиш бур'яни, колючки будяка,

4

Смертельну блідість неживих стеблинок
Зустріне в полі вбогий хлібороб.
Знов з голодом нерівний поєдинок,

5

Знов криє чорне галиччя жалоб
Країну, де пшениця б золотилась,
Де все життя, як пишний крин, цвіло б.

6

Ти чуда ждеш? Ідеш співать на крилос,
Мій рідний брате? Йдеш у монастир,
Де вкриті мохом прадіди молились?

7

Але даремно в небо зводиш зір:
Воно мовчить, розпечене й порожнє,
А з надр землі встає стоглавий звір.

8

Не порятують молитви побожні,
Ані свічки, що топлять ярий віск,
Ні марні сльози й вигуки тривожні!

9

Дивлюсь на вас, на комашиний тиск
Петрів, Грицьків, Палажок і Марійок,—
І серце палить думка, ніби приск:

10

А хто ж то поле дряпає абняк,
Як дряпали у віці кам'янім,
Хто кличе знахарів і чародійок?

Та чи ж докором зайвим і дрібним
 Розвіять сон, що ним століття спали?
 О, слів би тут, які б мов жданий грім
 Завісу неба навіпіл розірвали!

ДОП-ЖУАН

Гарячим вітром тьмяна дише ніч.
 О, як вона уміє пригортати,
 Пекти уста бажаннями чудними
 І в черстві груди сивого ченця
 Наточувать солодкої трутизни!

На цвинтарі безлюддя й супокій,
 Німує мертвий камінь над мерцями,
 І тільки часом тіні пробіжать,
 І тільки часом голос перелине
 І в темряві розтане, наче тінь.

О, бережись, побожна донна Анно!
 Підстереже, впаде тобі до ніг,
 Укриє їх гарячими сльозами
 І поцілунками... Він, ворог твій,
 Украв твій спокій — украде і душу
 І понесе з лукавим ліхтарем
 На темний бенкет радощів безумних.
 Він украде...

А ти ж хіба не хочеш
 Украденою бути? Ти вві сні,
 В тонкому сні ночей своїх безсилих
 Не зустрічала уст його легких
 І дужих рук, одважних і гріховних?
 Хіба не знаєш ти, що проминуть
 Тяжкі століття, цвинтар заросте,
 Розсиплеться статуя Командора, —
 А той, хто небу кинув рукавичку,
 Проклятий грішник, вічний бунтівник,
 Чиї слова, як оси злі, що в'ються
 Над помаранчевим зрадливим цвітом,
 Вились над лицемірною землею, —

Повік-віків не щезне і не згине,
Що завжди буде надити серця
І книжний порох вихрем підіймати
Галантний і одважний Дон-Жуан?

ПОЧАТОК ЛЕГЕНДИ

Був вечір. Зорі тихо оживали,
Немов троянди в голубому склі,—
І непримітно для очей зникали
Ласкаві, теплі обриси землі.

Замаяли великі і малі
Вітрила в морі. Пролетіли птиці
В напівпрозорій та м'якій імлі,
Коли життя не бачиться, а спитьсья,—

І щезло все. Всі межі, всі границі
Розстали. І тоді сказав юнак
До дівчини: вже море не таїться —
Ми з ним свої. Тепер нас ані ляк,

Ні голод не зупинить. Будем так
Пливти вперед, допоки будуть весла
Нам слугувати. Цілі і признак
Не треба нам. Аби лиш хвиля несла...

ПРОЛОГ ДО СТАРОВИННОЇ ДРАМИ

Зала. Публіка. Пролог перед завісою

Пролог

Прошу в той час, коли запона тьмяна
Підійметься угору і відкриє
Вам незнайомий, хоч відомий край,
Шановних кавалерів припинити
Дотепні жарти. Панночок прошу
Тихіше гризти лакотки солодкі
І навіть — хоч не знаю, чи можливо,—
Про туалети подруг міркувати
Не надто голосно.

Г о л о с и з п у б л і к и

— Що він верзе?

— Диви! Достоту журавель танцює
Перед журавкою! Ото Пролог!

— Жени його мітлюю!

— Хай повернуть

Нам гроші за квитки! Ми не на те
Сюди прийшли, щоб слухать цю почвару!

П р о л о г

(не міняючи тону)

Пливають вітри з верхів'я на верхів'я
І по долинах веслами плюскочуть,
Розкинувся, як невід золотий,
Широкий світ любові і страждання...

Г о л о с и

— Чували вже.

— І щоразу те саме!

— Влучай у пику! Що, смачне?

П р о л о г

Цвіте

Щороку терен, пахне медуниця,
І щовесни паруються пташки...

Г о л о с и

(Чоловічий). Ви чули, Катерино? Треба взять
Це до уваги: та ж тепер весна...

(Жіночий). Облиште. Навщо сіли ви так
близько?

Де віяло моє?

(Чоловічий). Де ваше серце?

П р о л о г

Та тільки (вибачайте на цім слові)
Лиш дурневі здається, що ті самі
Цвітуть квітки і що те саме небо
На землю плеще голубе вино!..

П'яний г о л о с

Ти міг би про вино й не говорити,
Ти, йолопе! Вже я на тому знаюсь...

Директор
(із-за завіси)

Кінчай, Мартине! Публіка бажає
Початку дії...

Голоси
Ага-га! Го-го!

Пролог

І перед вашим оком перейде,
Коли, звичайно, вмієте дивитись...

Його стягає кілька рішучих глядачів за фалди. П'єр Гренгуар чи хтось до його подібний — бо ж написав, очевидно, хтось трагедію, що її мають ставити — словом, Автор смутно каже до сусіда: «Він не так читав». Сусід, співчуваючи його сумному голосові, хоч і не догадуючись, що це Автор п'єси, простягає йому свою тавлицьку. Автор — мусимо признатись — бере й нюхає. В той саме мент, як Автор чхнув, завіса підіймається.

ГЛАВА З ПОЕМИ «САШКО»¹

1

О Цезарі й Наполеони,
Убивці в лаврових вінках!
В минулім ваша пам'ять тоне
І розвивається в віках,—
І тільки Фавстова реторта
Не розіб'ється, не впаде,
І людській рід од бога й чорта
У лазуровий степ веде,

І тільки той, що украде
Не раз іще огонь небесний,
Огнем ідей єдна людей
І вмере — і встане — і воскресне.
І тільки сила дружніх рук —
Сашки, і Ганси, і Цень-Цані —
Веде нас од хвилинних мук
За пишні, віковічні грані.

---

¹ До поеми не увійшла з мотивів композиційних.— М. Р.

На зміну славленим — незнамі:
На зміну шпадам молотки.
З нас кожен — крапля в океані,
Ми всі — як океан дзвінкий.

2

Я знаю: кожен — світ окремий,
І ці світи — вони святі,
Але ми їх не раз песемо,
Як жертви сшованій меті.

Дзвеніть же, струни золоті
(Це мій спітет найчастіший),
Тому, хто в бідному житті
Рядків співучих не напише,
Хто знає вбогий свій верстат,
Живе, ненавидить, скрегоче,
Хто слово радісне: м і й б р а т
Пускати по вітрові не хоче.

Прости, вселюдськості пророче
(На жаль, ти й досі не прийшов),
Що я співаю так охоче
Про звичайнісіньку любов,

Про гнів, про гній, про передмістя,
Про нехимерну гру хлоп'ят,
Про те, як мрії променисті
Ламали перепони грат.

ШОРСТКІ СЛОВА

* *
*

Суворих слів, холодних і шорстких,
Перебираю низку, ніби чотки,
І одкидаю твердо з-поміж них
Усе легке, все ніжне і солодке.

Не треба сліз і не потрібен сміх,—
Лише удар, разючий та короткий,
Що опече безжально, як батіг,
І, мов стріла, пониже серце кротке.

Зірву зо стін малюнки і квітки,
Дешеву розметаю позолоту,
Щоб вийшов день, високий і стрункий,

Як каменяр виходить на роботу,
Щоб жест руки, розмірено скупий,
Валив каміння і ламав стовпи.

1927

* *
*

Десь мідний марш розтяв далечину
Надвос. Мертві ліхтарі воскресли.
Чиюсь піму завітчану труну
Замерзлими дорогами поцесли.

— По чому фунт?

— Дозвольте прикурить!

— Мужчипо, вам не скучно тут самому?

...А твердих звуків почорніла мідь
Іде, як сходи в безвість невідому.

* *
*

— Більше перцю в слово, більше перцю!
Піднебіння за grubило в нас.
Що вже нам Горацій чи Проперцій?
Та ж тепера електричний час!

Більше перцю в слово, більше перцю!
Більше прянощів і солі всмак!
...А поет їм скромно: більше серця?
...А вони: ото смішний дивак!

ПОЕТОВІ

В розкішнім одязі, прийнявши ніжну вапну,
Трудові людському співаєш ти осанну,
Картаси ледарів і славиш бідарів...
Тим часом подивись,— вже й сніданок наспів:
І риба, й дичина, і запашна веприна,
Прозорий виноград і вистояні вина;
Лаїса й Цінтія слугують при столі...
Життя, воістину, премудре на землі!

Вересень 1927 р.

САТИРИКОВІ

Бичуючи брехню, розпусту і пороки,
Серця ладнаючи на новий стрій високий,
Пощо, сатирику, ти з ліхтарем своїм
Так прикрадаєшся під цей веселий дім?
Навшпиньки стаючи, витягуючи шию,
Навіщо дивишся так пильно, Єреміє,
Як юна Лідія у юному танку
І гроші, і серця у пригорці дзвінку
Збирає, сміючись та блискаючи оком?
Закрий суворий вид плащем своїм широким
І далі — від гріха та куплених утіх!
А то — хвилипа ще... і ступиш за поріг.

Вересень 1927 р.

* *
*

Коли, втікаючи од пильної роботи,
Сонетні лінії вирізуєш ти потай
І сам милуєшся, немов дитя, на них,—
Пехай тебе тоді ані докір, ні сміх
Не похитне в своїй солодкій рівновазі.
Не для розбещених римуєш ти Аспазій,
Та й не для хлопчиків, що тільки двічі два
В них може здержати безсила голова.
Є ж люди на землі — а то б не варто й жити,—
Що крізь щоденний труд уміють і любити,
І усміхатися, і мислити, й шукать...
Хай павіть двічі два у них виходить п'ять,
Та з ними весело, і сором перед ними,
Коли у віршеві кульгають бідні рими.

Жовтень 1927 р.

* *
*

Щодня в подвір'я наше заліта
Упертий дятел. Сяде на колоді —
І стук та й стук, що й переслухать годі.
Мурко вже закрадався до хвоста
І сьак, і так, неначе справжній злодій,—
Та де там! Раз — і знявся, й полетів,
Нуряючи над снігом синюватим...
Ех, Мурку, Мурку! Ще б чого схотів!
Адже не кожне родиться крилатим!

Вересень 1927 р.

ПОЗА ЗБІРКАМИ

(1907—1929)

ВЕСНА

Весна іде, зима вмирає,
І сніг вже зникає,
У садочку хор пташиний
Веселіш співає!
Я один лишень журюся
Й весні не радію,
Бо немає вже на долю,
Немає надії!..
А може, справді сонце зійде?
Може? Хто це знає!
Може, й в наше віконечко
Сонечко засяє?!..

1907

СОН

Приснилось убогому щастя,
Котрого у світі нема,
Приснилось літо веселе,
А там, за вікном, ще зима.

І снилось, що в світі є правда,
Що люди живуть, як в раю...
«Вставай, годі спать, чоловіче!
На працю, на муку свою!..»

14 липня 1907 р.,
Романівка

ДО КАЙДАНИВ

Прокляття вам я посилаю,
Залізні кайдани,
Але ще гірш я проклинаю
Отпх, що руки простягають:
— Закуйте нас,— ми вашії раби.

1908

МОЄ БАЖАННЯ

Що я бажаю,
Мене питають.
На те питання
Одповідаю:

Народ без крові
Щастя добуде,
Й царство любові
На землі буде!

Скинуть кайдани,
Скинуть неволю,
Й народи глянуть
У вічі долі.

1908

ЛІС

Чого це ліс такий смутний,
Оцей зелений, самітний
Могутній ліс; і похилився
Додолу він, і зажурився,—
Питаю я,— чого смутний
Сей ліс зелений, самітний?
Чого в йому пташки лісні
Співають все смутні пісні?
Чого, скажи, ліс зажурився,
Додолу з смутку похилився?

Було давно се... о, давно,
Як в цьому лісові росло

Мот Базанна

Що я базанна
мене питають
На те питають
Одновідан,
Пород дес Криви
Ща і Щастія дабуде
і царство иробуви
На землі буде!
Скинуць кайдаки
Скинуць неволи
і народи аднуць
увізи годі!

Максим Рєлєвський.

Все дерево таке маленьке,
Було веселе, молоденьке...
Та близько біля лісу того
Курна проходила дорога,
Як ліс на горі на людськеє
На тій дорозі надивився,
То з того часу зажурився.

І от тепер такий смутний,
Колись веселий, молодий,
Могутній ліс отсей стоїть
І смутно листом шелестить.

10 вересня 1908 р. Романівка

* *
*

Де ж та доля, де та правда,
Що ми дожидали?
Де ж той схід ясного сонця,
Що пророкували?

Темна ніч... Чи зійде ж сонце
Й коли воно зійде?
Коли день святій, великий
Той на землю прийде?

Що обнімуться всі люди
Й назвуться братами.
Й правда — слово великеє —
Засяє над нами...

1908

ЗАПОРОЗЬКА МОГИЛА

...Чисте поле широкєє,
Могила у полі
Сумна стоїть високая
В зеленім роздоллі.
Ворон сумно так над нею
Каркає й літає...
Така ж доля, як в могилі,—
Доля мого краю!..

Поховали Україну,
Нещасною неньку —
Як я гляну на могилу —
Защемить серденько!
Отут колись запорожці
Слізьми заливались,
Як на батька на гетьмана
Могилу копали,
Як шапками святу землю
Кидали... й ридали!
Було колись... а тепер що?
Тяжко спом'янути...
Чи удасться ж моїй неньці
Доленьку добути?!

1908

РАДІСТЬ РИБАЛКИ

Свіжий ранок. Сонце ясне
Туман розганяє,
Хвилі срібні в ставу гріє,
Промінь розсипає.
А на човнику рибалка
З удками сидить,
На поплавці перухомі
Дивиться й мовчить.
Вже старенький цей рибалка,
Посивів зовсім,
А не може він розстатись
Зі ставом своїм.
Біля оцього ставочка —
Він же тут зростав,
То за те він любить буде
Цей сріблястий став.
Та сьогодні дід сердитий
Шепче: «Не клює! —
А я знаю, в цьому місці
Лящі славні є!..
Але ні... от щось торкає»,—
Посміхнувсь дідок.
Справді — якась риба сильно
Сіпа за гачок.

Дідусь тягне. Щось велике!
«Чи не окунець?»
Таки окунь... «Ага,— каже,—
Попавсь, молодець?
От і буде що засмажить...
А який важкий!
Майбуть, хунтів зó три буде»,—
Радіє старий.
«Як побачить мій Василько
(Дідів впук малий)
Та й радісно кричатиме:
„От окунь який!
Я, дідусю, як виросту,—
Буде він казати,—
То я буду таких самих
Окушів тягати...“»
І дід удочку ізнову
В воду закида,
А йому щось шепче тихо,
Ласкаво вода...

1908

З ЦИКЛУ «КОНТРАСТИ»

I

Город сієє огнями,
Люди, каміння і шум...
Я ж пропливаю морями
Тихих, розпачливих дум.

Город сієє огнями,
Гамір, людська суєта...
Хто ж то страшний пошад нами
Косу клепає й літа?

II

В вінку з огнів, в огні квіток
Любов — вакханка п'яна —
Прийшла у тихий мій куток
Не прошена й не звана.

Горить душа моя в чаду,
Немов земля весною,
І я кудись іду, іду
І плачу за тобою.

В вінку з огнів, в огні квіток,
В веселках світосайних
Дзвенить, пливе пісень потік
В мелодіях безкрайних.

1911

III

Нехай це щастя — тільки мрії,
Нехай це щастя — тільки сни,
Але душа горить, шаліє
І липе, рветься до весни.

Вже знову іскри розгорілись
В огонь краси, в огонь пісень.
Де ж тіні всі пічні поділись?
Навколо світ, навколо день!

Л ю б л ю! Ти чуєш, бачиш, мила,
Як в слові цім квітки цвітуть?
Про це сказати собі — несила,
Але ти можеш це почути.

1912

* *
*

Слава тим, хто прагне волі,
Хто весь вік живе в борні,
В кого в серці вічні болі
І душа горить в огні,

Хто з калюжі випливає
В море світлєс ідей,
Хто і серцем всім кохає,
І ненавидить людей.

Слава тому, хто шляхами,
Вже протертими, не йде,
А між скелями й тернами
Новий, кращий шлях кладе.

1911

МРІЇ

Річка блакитна плеще і в'ється,
Чайка літає над нею,
Річка блакитна грає-сміється
Сріблом-водою своєю.

Тихо злетіли лебеді білі,
Тихо на воду сідають,
Плещуться ніжно в трепетній хвилі,
Бризками райдуги грають.

Квіти пахучі гнуться в коханні,
Шепчуть про щастя, про вроду,
Ліс очерету хилиться п'яний,
Дивиться мрійно у воду.

. . . . .

Знов я співаю, знов виливаю
Душу у ніжні звуки...
Ах, нащо ж мрії, спи золотії
Будять проклятії муки?!

1911

* *
*

Життя кудись іде. Життя шумить і грає,
Немов напровесні пливе потік бурливий,
Що землю рیه скрізь, каміння розбиває
І далі мчиться все — і гордий, і щасливий.

Життя кудись іде. Горять огні великі,
Огнем вселчастим ясний бенкет сіяє,
І чути срібний сміх, і десь дзвенить музика,
Що вроду, і життя, й кохання прославляє.

Життя кудись іде, хвилюється, як море,
І малять до утіх нас устоньки дівочі...
А серце обвило холодне, чорне горе,
А серце томиться в обіймах чорних почі.

Не клич мене, життя! Покинь мене на скелі,
Я лиш дивитимусь на ці бурхливі хвилі,
Я лиш співатиму один у цій пустелі
Про рай розбитий мій, про дні далекі... милі...

1911

* *
*

Знову царство весни, і рожевії сни,
І кохання;
Знову зустрічі тихі — й без краю сумні
Розставання.
Погляд тихих очей, ніжний плескіт речей
Твоїх, мила,—
І я хочу співать, як в саду соловей...
Ах, несила!

1911

* *
*

Сумно дощ похмурий за вікном шумить,
І журба таємна душу знов гнітить,
Наче чорний ворон крилами тріпоче,
Хочу я ридати — та не маю сліз,
Хочу в даль полинуть — терном шлях заріс,
Хочу лиш любити... Та чому лиш... хочу?

Сумно дощ похмурий в білі стіни б'є,
В тьмі німої ночі образ чийсь встає,
Десь звучать ридання, десь звучать прокльони...
Пісня завмирає, пісня погаса,
І бринить десь смерті сталева коса,
І дзвенять далеко похоронні дзвони...

1911

* * *

*

Зачем я не птица, не ворон степной?

М. Ю. Лермонтов

Серпанок прозоро-блакитної ночі
Скутує землю так піжно,
І сріблом сіяють небесні очі,—
А серце ридає невтішно.

Душею я рвуся у даль незміриму,
Де мрії і дійсність сплелися,
Але — я в темниці з стінами страшними,
Кайдани у руки впилися.

Розбить би кайдани, у степ полетіти,
У степ той безмежний, зелений,
Де пісню бринять разом з птицями квіти —
Так...— сили немає у мене!

1911

ЗИМОВИЙ ТАНОК

Дрімає білий ліс, мов чарами повитий,
А місяць із небес алмази сипле скрізь
І сяйвом облива зимові сніжні квіти...
Дрімає білий ліс.

А між кущами зайчики маленькі
Вже гулянки веселі почали
І в'ються у танку, пеначе пух, легенькі,
У тихім морі мли.

І сиві хмароньки у небесах дивують,
Як гарно зайчики ведуть свої танки,
І бачить ліс крізь сон, як зайчики танцюють,
І шепче їм казки...

1911

В МІСЯЧНІМ МОРІ

В. В. Шнілевич

I

Розкинув місяць срібні крила,
Усе промінням оповив
І світ весь казкою зробив,
І Фея мрій з зірок злетіла.

Ступає Фея по прозорих
Нитках блакитного проміння,
І слуха квітів шелестіння,
І утопає в срібнім морі.

Розкинув місяць крила пишні
І світ — легенда чарівна,
І з неба зірка огняна
Несе на землю сні розкішні.

II

Музика плеще, наче хвиля, —
То в небі розмовляють зорі
І ллють свої усмішки милі
На землю, що втопає в горі.

..І в серці мрії і кохання,
І пісня знов, як пташка, в'ється —
Забудьмо ж муки і страждання —
Музика тиха з неба ллється.

1911

* *
*

Чому для мене щастя ріки
Зробились прірвою страждань,
І в серці грають хвилі дикі,
Що тушать іскри поривань?

Життя земне смішним здається,
Але і мрії вже смішні,
І в серці промінь не снується,
І позгасали всі огні...

1911

З ВІКНА

По одному згасли останні огні.
Пітьма зазирає у душу мені...
Я знаю, що то вже навіки згубив
Привітні усмішки огнів...

Як чудно, що все пропадає, іде!..
Шукаєш, та більше не знайдеш віде...
Як вогник отой, що не буде зоріть,
Як мить...

1912

ПАД ТРУПОЮ ВЕЛИКОГО

Не кличте — Він не одкликеться,
Не плачте — не почує Він...
Навколо, ніби хвиля, летється
Широкий і поважний дзвін...

Спустімся тихо на коліна
І сумно голови схилім...
...Китайка, свічі, домовина
І од кадила журний дим...

Не кличте — більш не заспіває,
Не плачте — Він не втішить вас...
Минає день, і світ згасає,
І найсвітліший промінь... згас...

1912

СІЛЬСЬКИЙ СОНЕТ

(З зимових спогадів про літо)

Хвилюється широкий лан зелений,
Волошки, ніби сині зіроньки, блищать,
На тонких стеблях крапельки студені
Минулого дощу веселчасто горять.

І дівчина, обсіпана квітками,
Іде, немов пливе лебедонька в воді,

І грають променистими огнями,
Неначе квіти, світлі очі молоді.

Вони до мене так привітно сяють,
Що в серці стиха струни золоті дрижать,
І знов пісні мої пливають, лунають.

А там, в гаю,— пташки дзвенять, дзвепять.
І щастя на душі, і тихий спокій...
Хвилюється і грає лан широкий.

1912

* *
*

О, я знаю багато журливих пісень!
Тих пісень нашумів мені ліс,
Їх луною далекою вітер приніс,
Наспівав погасаючий день.

Тих пісень я напився в зелених лугів
Із синеньких квіток весняних —
Тільки більше жалю в переспівах моїх,
Бо той напій мене отруїв!..

1912

СПОГАДИ

(З циклу «Відпочинок»)

I

НА СТАВУ

Блищить веселка крізь тумани,
І піжпо хвилі в берег б'ють,
І темна хмарка тихо тоне,
І грому грізного не чуть.

Плюскоче риба і гуляє,
Алмазні бризки сипле скрізь,
І мрійний вітер засинає
В листках задумливих беріз.

II

ЗЕЛЕНИЙ ЛУГ

Зелений луг. Над лугом чайка в'ється,
По лузі розлилась прозора вода...
Зелений луг і вабить, і сміється,
Мов дівчина невинно-молода.

Качки летять на синім небосхилі,
Неначе ниткою в повітрі простяглись,
І падають на став, на сонні хвилі,
Де рибоньки танок водить зійшлись.

Зелений луг, і час передвечірній,
Блакитний став, що мріє і дріма...
У млі встає цей спомин тихо-мирний,
Коли кругом — похмура зима...

1912

НЕБЕСНИЙ МЕЧ

...Наша заповідь — фальш, наша віра — брехня,
Наша чесність — над серцем насилля,
І смішна в нас любов, і наївна борня,
І всі мрії тяжкі... як похмілля.

Ми не вмієм творить, ми покійно ідем,
Під тягою життя лиш ридаєм...
Так нехай хоч прокляття небесним мечем
Пролетить над невільницьким краєм!

1912

* *
*

Я їм казав колись про ці потоки світлі,
Про сонце, що мигтить в блакитній вишині,
Про весняні квітки, у тиху піч розквітлі... —
Але... сміялися з тих слів моїх вони...

Я їм казав колись про велич світа й волі,
Я звав на новий шлях, я кликав їх на бій,
В піснях їм виливав свої огненні болі...
Вони ж... сміялися у пошлості своїй.

І я тепер мовчу... Вони — глухе каміння,
І не для їх мені складать гучні пісні...
Колись прийде Г е р о й і в мертве баговиння
Прокляття-блискавки розсипле огняні.

1912

* *
*

Широке поле... темна даль...
Огонь на обрії тремтить...
І тихих зір ясна печаль...
І тихих мрій солодка мить.

Солодка мить... А в небесах —
Холодна вічність там іде,
І лине все кудись, як птах,
А де опиниться... ах, де?

Не знаю я... часи летять
В безодню, темну і страшну,
І даром очі все глядять
У таємничу далину.

1912

ВІРШ ДЛЯ КОГОСЬ

...Злегенька роздряпане тіло —
І дух уже рабський зробився,
І серця, що сяло й тремтіло,
Любові огонь десь подівся.

Нікчемне, смішнеє створіння,
Безсилля, гримаса актора,
Усмішки важкі, як каміння,—
І фраза про «вічність», про «зорі».

. . . . .

Все плаче, сміється, живе і конає,
Життя все — тяжкеє похмілля.
...І я лиш дорогу до зір ясних знаю:
Безмежне, палке божевілля!

1912

ЖАЙВОРОНОК¹

Вився жайворонок, вився
Над полями.
Розважав людську тугу
Він піснями.

Вився жайворонок в небі,
У блакиті.
Сонця золотом гарячим
Оповитий.

Вився з вільними піснями
Над полями —
Вився жайворонок, вився
Над жінцями.

Було важко працювати,
Піт котився...
Та щб з того? Понад нами
Той спів лився!

Той спів, вільний і небесний,
Спів блакиті...
Вився жайворонок, сонцем
Оповитий!

Звідкіля ж взялась та куля,
Що убила
Любу пташку, що всі люди
Так любили?

Звідкіля взялась та куля
Грмвая,
І де ділась срібна пісня —
Хто це знає?

На землі лежить недвижно
Пташка вбита,
Сонцем слави і любові
Оповита!..

1913

---

¹ Пісню «Вийся, жайворонку» присвятив я Миколі Лисепкові, живсму й бадьорому. Тепер п а м'я т і його присвятив цю пісню.—
М. Р.

Згряя чорних ворон надо мною
Гру химерну якусь почала —
То мережкою тчеться чудною,
То як хмара на ліс налягла.

Крики, гомін. А сонце смісться,
Та у кузні десь молот співа...
Щось у груді блакитнее ллеться,
І леліє вже перша трава...

Ах, ще більше, ще більше проміння! —
Розтоплю я в йому чорне зло,
Розтоплю я в йому те каміння,
Що на душу мою налягло...

1913

Нащо ти знову усміхнулась
І в серце кинула огнем?
Вже ж наші дні ясні минулись
І до зими ми вже ідем.

Так не обманой знов надії
І білих рук не простягай! —
Тому, хто гине у завії,
Дарма нагадувать про май!

1913

Крізь арку сонце червоніє,
Каміння сіре золотить,
І з ледве чутним щебетанням
Низенько ластівка летить.

І знову город. Знову люди...
А там десь — сонячні краї,
І дівчина в одежі білій,
І сни дитиннії мої...

1914

ВЕЧІРНЯ ФЛЕЙТА

(З циклу «Лірика одблисків»)

Я згадую тебе: в смерканні лісовому
Мовчали чорнії гіллястії граби,
Ти в білому була, і в світі голубому
Усе молилося, радіючи тобі.

Ні слова не сказав тобі я про кохання,
І навіть сам собі ні слова не сказав,
І ще й тепер в грудях дзвенить питання:
Чи я тебе кохав, чи не кохав?

Лиш знаю я: ти символ літ щасливих,
Таких солодких пролісків краси,
Що сяли і цвіли в невинних переливах
Невишпої роси.

1914

ЛЕТЮЧИЙ ЧОВЕН

*Друга частина ліричної поеми
«На білих островах»*

I

Зроблю собі човна́ із мрій
І весла із пісень,
Полину вгору, де ясний
Тремтить і сяє день,

Вгору полину,
Землю покину,
Кину багно!
В небі я в'юся,
Небом ун'юся,
Небо — вино...

Чи ж не вино — блакить ота,
Що пахне, як весна?
І хмари — піна золота
Прозорого вина.

Вгору полипу,
Землю покину,
Кину весь люд...
Пісню співаю
І забуваю
Горе і бруд.

II

Напрямую човен, що зробив із мрій,
До хмар — до білих островів,
Під весельцем моїм вітер в'ється гнучкий,
Мій брат над усіх братів.

Напрямую човна — гей! Лети, як стріла,
Грудьмі, як лебідь, ріж блакить.
Глянь — ха-ха!.. Он внизу — царство зла
У сірій млі лежить...

III

Я знов на білих островах,
На хмарах супокійних,
Сновійних.

Забув я горе, плач і страх,
Впиваюся ясною
Красою...

IV

Журавлі!..
З краю далекого довгою низкою
З ніжним курликанням линуть вони
Аж попід хмару, що стала колискою
Мріям моїм і мені.

В тихій млі
Ключ журавлиний тане, ховається,
Пісня його завмира вдалині...
Острів-колиска тихенько гойдається,
Лебеді-феї несуть мені сни...

V

Смішна мені ти, біла хмаро!
Я вище хочу! Я пливу!
О човне мій! Дивись: он зорі —
Пливи туди! Лети туди!

Ну, що ж мені колишні чари —
Жаданням нових я живу...
Летім, пливім в краї просторі!
— Ти ж, хмаро, більш мене не жди.

VI

Сокіл зо мною в'ється врівні,
Сокіл щось каже мені...

Соколе, друже! Вгору летім,
Сяймо огнем молодим!

Сокіл зо мною йде до мети,
Сокіл, я й вітер — брати...
Сокіл... — от диво!.. — вниз полетів.
Ах, він там діток лишив!

VII

Ми знову вдвох лиш з вітром...
Та й вітер вже втомився,
Спуска широкі крила
І падає на землю.

Він буде там дрімати
На обрію блакитнім,
Чи на зеленім лузі
Простягне тихо крила.

А я — все ливу далі,
Мій човен не зламався,
Міцне моє весельце,
І не стомились руки.

VIII

Закрила сонце вже земля,
Я в чорній тьмі лечу до зір,
Про волю, гордість і простір
Співаю я.

Комета з золотим хвостом
Прозорі бризки розсипа...
Внизу ж земля — глуха, сліпа
Спить мертвим сном.

Яка краса! О земле — глянь!
Та що... не можеш бачить тп.
Ти й спиш в обіймах суєти
Й брудних бажань...

IX

Ще далеко міради світлих зір, бажаних зір...
Я оддишу й лину в даль...
Поки човен не зламався й бачать очі сей простір,—
Геть, утома і печаль!
Геть, думки про все колишнє, геть, нікчемнії думки,
Слава, даль ясна, свята!
Вільний я тепер, як пісня, і вільніший, ніж пташки...
Зорі... воля... самота!..

1914

ДО ПОРТРЕТА САКСАГАНСЬКОГО

(Сонет)

Дивлюсь, Кабице незрівнянний,
На молодечий твій портрет,—
І зачарований, і п'яний
Тобі присвячую сонет.

Кому артиста серце знапе?
Йому зрідні лише поет:
Вони в житейським океані
Під шум чарок і кастаньєт

Пливуть в країну снів і вроди,
У тихий світ, на ясні води,
Під срібло невідомих зір;

Обом земне все зрозуміле,
Обох несуть прозорі крила
В незнаний голубий простір!

1918

* *
*

Я так люблю, коли проміння сяє,
Але не гріє крізь зимове скло:
Я так люблю, коли пташині зграї
В осіннім небі марять про тепло.

Летять, летять! Нема кому заплакати
У відповідь на їх тужливий крик!..
...Я так люблю з коханою балакати,
Прощаючись — прощаючись навік...

1918

МИСЛІ

I

Учитель, учнями розп'ятий,
Цар у терновому вінку,
Безсмертний, що прийшов попрапи
Своєю смертю — смерть людську, —

Невже на те огнем любові
Він мертву віру окропив,
Невже на те вінок терповий
Чоло божественне повив,

Щоб шипі ситий піп з амвона
Кадив злочинний ф'іміам
Во ім'я божого закона
Богопомазаним катам?

Христе! Твої не згасли муки!
Там, де вклоняючись Тобі,
Раби сплели криваві руки
В скаженій, п'яній боротьбі,

Там, де людський потік шаліє, —
Там у незримій самоті
Син непорочної Марії
Конає вічно на хресті.

1918

II

У тьмі віків господь творив,
Творив усе з нічого.
В просторі зорі засвітив
І проложив у тьмі віків
Зірчастії дороги.

Сидам землі він душу дав
І дав благословення,
Щоб кожен, хто живе, страждав,
Без цілі падав і вставав,
До смерті од рождення.

І на скрижалях кам'яних
Він висік заповіти,—
Але не дав нам, як на сміх,
Снаги виконувати їх,
І дав снагу — грішити.

І стало нас, немов зірок
У вічному просторі;
Але дрібні ми, як пісок,
А наші молитви — чайок
Безсилий крик на морі.

У кожного в душі порив,
Хоч кожний добре знає:
Шість перших днів господь творив,
А в сьомий гордо відпочив,—
І досі спочиває.

1918

ЦАРІВНА`

(Фрагменти із ненаписаної повісті)

Он имел одно виденье,
Непостижимое уму.

А. Пушкин

А я так кохаю, кого —
і не знаю, —
Далеку царівну.

А. Кримський

I

Це все було — і все це стало нове:
Одей завулок, присмерк голубий,
Огні далекі, місто загадкове.

Сиджу в кімнаті, у півтьмі смутній;
Душа забуте щось перегортає,
І чуть — мов шелест — голос неземний.

Горить ліхтар, і дзеленчать трамваї;
Вікно в аптеці світиться ясне, —
Старий аптекар щось нудне читає;

Візник чи піший часом промайне
І зникне там, за темним рогом дома, —
Та вже ніхто не позове мене!

Сиджу, мовчу, дивлюся нерухомо
І жду тогб, чого не знає світ,
Та що для мене рідше і знайоме.

Як дальній подих призабутих літ,
Як синій сніг і дому темні тіні,
Як ця мережка чорних, голих віт.

Скажи: давно живу я в самотині?
Давно — чи вчора — серце отруїв?
Давно молюся неземній святині?

Скажи: за сяйвом городських огнів
І за нічною тьмяною стіною
Чи є ще ті, що я колись любив,

З ким ріс і цвів я ранньою весною? —
Обличчя рідні, очі дорогі!
Скажи мені, чи зрадив їх давно я?

Я — мандрівник, що стратив береги,
Зчарований незаними морями,
І плаває без волі і снаги...

Слідкуючи за власними думками,
Як за пташками в синіх небесах
Стрілець слідкує бистрими очами,

Я згадую, який пройшов я плях,
Як я прибув у дивну цю країну —
І сам собі в неказаних словах
Складаю повість, рівну та неспинну.

II

Мій рідний дім був на краю села —
Затишний, білий, між дерев високих.
Там провесна життя мого пройшла,

Там марив я у млі ночей стооких,
Що все життя я в пісню оберну
І зло втоплю в ясних її потоках!

Там грався я: у копей, у війну
(І навіть був славетним генералом), —
Там я вдихав цілющу тишину!

Там чарівницьким тонким покривалом
Мене вкривав зелений шум дібров...
А час ішов своїм певпинним чвалом,

І вже я знав — передчував — любов.
Коли ж з очей дурна сльоза котилась, —
Тихесенько до зали я ішов,

Де зо стіни портрети лиш дивились
І де таємно, в темному кутку
Із ними серце тугою ділилось...

Були чуття мої ще в сповитку,
Та вже злітали ясноокі мрії
В глибоку даль, у височінь стрімку.

Хіба дитину просто сонце гріє?
Ні! Боже око душу зогріва,
І тим вона глибоко так радіє.

Хіба звичайно шелестить трава,
Коли дитина у садку гуляє?
Ні! Кожная биллинка там жива,

Комаха кожна щось розповідає,
І кожна грудка сірої землі
Для неї — казка і краса безкрая!

Так дні — мов листя по воді — пливли,
Аж поки з тої тиші золотої
Мене у город не перенесли,
В храм суєти і мудрості людської.

III

Невесело прощався я з Яськом,
Що з ним ловив верховодок сріблених;
Невесело я кидав рідний дом,

І тишу нив, і спів гаїв барвистих,
І Месіка старого, і kota,
І глибину ясних небес пречистих,

І те, що сумом серце обгорта
І разом сміхом: молоду Горпицу...
Що доля візьме — вже не поверта.

І знав я добре, що навік покину
Тут цілий світ, а як вернусь назад, —
Застану ту ж — але не ту країну!

Тих самих зір цвістиме міріад
У небесах — але не тих для мене!
Той самий буде ясношумний сад,

Так само весни гратимуть огненні,—
Та інші в них почую я слова
І інший зміст у їх красі шаленій.

І зараз вечір землю повива
Своїм серпанком фіалково-синім,—
Та нові тайни серцю odkрива!..

...Так от кажу: у городі каміннім
Я опинився. Він мене прийняв,
Але ще довго був мені чужинним.

Над книгами я думкою блукав
По білохатній вулиці родимій
Чи між осінніх, між хвилястих трав.

Не раз в дрібниці: у знайомім димі
Махорочнім, що селянин курив,
Проходячи між франтами міськими,

Я рідний спогад радісно ловив
Про ланового, сивого Данила,
Про ясний час копання буряків,

Про матір, що за мною там тужила...
І хоч своїм розміреним життям
Мене бабуся-школа охопила,—

Не міг одкрити я ні товаришам,
Ні вчителям (хоч я й не всіх боявся)
Своїх думок: я жив із ними сам,

Як нині сам з молитвою зостався.

IV

Та відтоді настала боротьба
В моїй душі: потиху і прокволом —
Як уст блідих нечутная мольба —

Чуття незнаї переможним колом
Оточували серце саїтнє.
Ще часто я тужив за рідним полем,

Та став любить і місто огняне,
І п'яні згуки п'яної музики
Тривожить рано почали мене.

Почав любить я й вулиці великі,
І метушню, і крики візників,
І люд, що плине, як мінливі ріки,

По вулицях, між кам'яних домів,
І блиск вітрин, і галок на карнизах,
І дамських строїв ніжний перелив.

В час прпсмерку, коли просторів сизих
Узор мішався щоразу новий,—
У неземних, у фантастичних ризах

Мені ввижався образ неясний
І колихав мої старі надії,
І я губив їх для других надій...

В вечірній час, коли блакить синіє,
І бризнуть, і розсиплються огні,
Земні й небесні, золоті й бліді,

Бурхливо серце билося в мені,—
А вдень я був собі школяр звичайний,
І забувались почуття чудні,

І вколо себе я не бачив тайни.

V—VI

: : : : : : : : : : : : : : : :
: : : : : : : : : : : : : : : :

VII

1

Минула юність — молодість ішла...
То рвався я в надзоряні країни,
То душу крила снів порочних мла,

І пінилися гріховні, темні вина,
І на шаленість молодих блудниць
Любов змінчалась радісно-невинна.

У тьмі нічній, у сяєві зірниць,
При світлі сонця — боротьба глибока
Ішла в душі.

Багато таємниць
Душа ховає од людського ока,
І де б — здавалось — світло й тишина,—
Там вічних бур пезміряні потоки.

Я утомився. Туга неясна
Мене, мов камінь гробовий, давила,—
Хоч так же грала музика гучна,

Склянки дзвеніли і вином горіли,
Премудрі книги золотили тьму,
І чорні очі плакали й любили.

Хто знає тугу — що життя тому?
Нехай воно ясне й широкольогне,
Та крил своїх воно не дасть йому.

. . . . .

У ресторані, ввечері, самотно
Над берегом хвилястого Дніпра
Я раз сидів. Співав оркестр скорботно

Про те, що все на світі умира.
І раптом тихо-тихо коло мене
З'явилась постать. То була мара.

Чи, може, ні. Думки якісь огненні
В умі пронеслися: «Це вона прийшла,
Чис ім'я незнане і священне!»

Вона тихенько сіла край стола
У модному звичайному убранні,
Та не тутешня.

Над Дніпром імла
Здіймалася. Пісні безумно п'яні
Заграв оркестр...

«Здається щось мені,
Що ми були знайомі з вами, пані». —

«Ти знав мене не тут, на чужині,
А там — в моєму, у твоєму краї», —
Промовила таємно, як у сні.

«Хто ж ти, скажи! І що в грудях палає
Од слів твоїх? Скажи твоє ім'я!»
Вона мовчить. Нараз відповідає:

«Його нема. Твоя царівна я.

Заворожена царівна,
Срібний сон твоїх очей,
Пресвятій Мадонні рівна
Тихим сяєвом очей.

В крижаному супокої,
В незглибимій тишині
Ти зазнаєш із мною
Чари дивні та ясні.

Заворожена лілея
З царства місячних глибин,
Колихать прийшла тебе я
Сном невиданих країн.

А коли вернешся знову
Ти на вулиці земні, —
То пайдеш в земній любові
Чари дивні та ясні».

. . . . .

2

Темнішав вечір. Сон чи чар пройшов.
Якась кокотка край стола сиділа,
Де тільки що...

Грав шум людських розмов,
Огні маандрівні на воді тремтіли,
Чарки блищали... А в душі росла
Пориву сніжно-білії вітрила.

Росла любов і до цієї мли,
І до огнів, і до облич дівочих,

І до людей, що як джмелі гули,—
Збувалась правда дивних слів пророчих:

«А коли вернешся знову
Ти на вулиці земні,
То знайдеш в земній любові
Чари дивні та ясні».

Огні господь у небі засвітив,
І ніч яспіла рідною красою,
І темні тіні мовчазних домів,

Як друзі, обнімалися зо мною.
Я йшов додому. Місяць в вишині
Був повен того ж щастя і спокою,
Що розливались морем у мені.

. . . . .

VIII

В піопіях червоно-запашних
Минало літо — друге після того,
Як я, згубивши рай земних утіх,

Зазнав усладу щастя неземного,
Зазнав царівни дальньої любов
У тишині прозорого чертога.

Так — другий рік своїм шляхом ішов,
Вже й айстри між травою загорілись...
Та біль і туга охопили знов

У мене душу. Знову загубилась
Ясна мета. Я бачив і не знав,
І очі вже дивились — не дивились.

І я в отрутах забуття шукав,
Щоб серце чи убити, чи збудити,—
І часом дух мій раптом оживав

Чудним життям, що всім не зрозуміти...
А там приходили — реакція і біль,
Прибиті нерви і думки прибиті.

Минали ночі диких божевіль.
Минали дні безсонного страждання,
Блідих поривів і тяжких зусиль,—

А спогад той, те дивне колихання
Дерев прозорих, місяць мовчазний,
Царівни нетутешньої кохання,—

В душі не гасли...

«Ти — мов сам не свій,—

Казали друзі.— Суєта тутешня
Тебе стомила. Ідь в село, дурний,
Гуляй в гаях, їж кашу та яєшню,
С..и, та товстішай, та полюй на гав
Чи окунів лови собі на блешню!..» —
«Ат, чортзна-що!» —

І раптом я згадав
І білохатню вулицю родиму,
І шум осінніх, шум хвилястих трав...

Та рідні трави стали вже чужими:
Був проданий затишний білий дом,
Оточений деревами ясними,

Немов зелено-золотим вінком.

ІХ

1

Над осінь якимось запросив мене
Мій приятель погостювать у себе
На хуторі. Високе і ясне

Було в ті дні золотооке небо,
І тихий був зелений сон землі.
«Тобі оддыхать, сил набратись треба,—

Казав мій друг.— Тепер же на селі
Жовтіє листя в сонному спокої,
І паутина сяє по ріллі,

І трави плачуть срібною рососою...»

2

...Приїхали. Між балок та гаїв
Веселний хутор, усміх айстр огнистих...
І знов я, знов у серці воскресив

І тишу шив, і спів гаїв барвистих,
І Месіка старого, і ката,
І глибину ясних небес пречистих...

Що доля візьме — часом поверта!

. . . . .
. . . . .

3

Ми з Галею спинилися на ганку,
Де виноград в утомі похилив
Криваве листя. Тиху колисанку

Співали віти. Вечір червонів.
І ми пішли тихенько по алеї —
Рука з рукою, без думок і слів.

Собаки бігли й лацились до неї,
Проміння золотилось на гілках
І на волоссі милої моєї.

І раптом знявся таємничий птах
З куца густої, темної ліщини,—
Сова, чи що. Напівсвідомий жах

У душу глянув — дальньої країни
Холодний подих. «Що, коли тепер
Царівна нетутешняя прилище?

Чи, може, я для неї вже умер?»

4

Ніч, місяць, тиша... Срібно-білі плями
Лежали долі. Раптом задзвенів
Німих рояль тихенькими піснями...

«Хто, хто це? Хто?» — Я голову підвів —
Нема нікого. То лишень уява
Чи, може, відгук — може, відгук спів.

Я знову ліг. В саду шептали трави —
Чи ні... Чекай... Немов слова якісь,
Мов голос тихий...
«То лишень уява!»

І раптом знову — як тоді, колись,—
З'явилася в осяяній кімнаті
Вона, єдина. Всі чуття злились

В огнистому, у неземному святі.

«Заворожена царівна,
Срібний сон, безмежна даль,
Нетутешня казка дивна,
Неможливого печаль».

Кришталевою красою
Небо світиться ясне...
«Чом розстався ти зо мною?
Нащо зрадив ти мене?»

«Я шукав тебе невпинно
В сні, в вині, у тишині,—
І здавалася, єдина,
Т и зрадливою мені!»

«Ні, я була з тобою,
Дорогою одною
Ми непомітно йшли...
Криваву землю кип'ямо,
Здіймімося, полиньмо
Далеко од землі.

Заворожена лілея
В сяйві зимної роси,
Колихать прийшла тебе я
Сном незнаної краси...»

. . . . .

Х

Огні, завулок, присмерк голубий.
Усе пройшло. Щасливо-одинокий
Сиджу в кімнаті, у півтьмі смутній.

Життя пройшло, промчалися потоки
То брудні, то прозористо-ясні...
Тепер молюсь царівні ясноокій

На самоті. Кругом квітки земні —
Червоні маки, грішні орхідеї,—
Але вони тепер чужі мені

Красою зрозумілою своєю...
Забутий я, загублений в снігах,
Ніхто не йде дорогою моєю,—

А дивна радість б'ється у грудях,
Рука тремтить, душа чогось чекає...
...Вечірні тіні грають на шибках,

Горить ліхтар, і дзеленчать трамваї.

1918

БЕНКЕТ

Драматичний малюнок

У льоху. Стіл. На ньому різні страви й пляшки. Долі — барила, порожні пляшки тощо. Звідкілясь — знадвору — раз по раз чуються вистріли рушниць та гарматні вибухи. Круг столу сидять: Поет, Дві молоді дівчини, Юнак, Кокотка, П'яниця, Дідусь (*куняє в кутку*).

Поет

Вже, певно, вечір. Гей, пора за діло!
Беріть чарки — в них золоте вино,
Освітлене веселими свічками,
Іскриться, ніби райдуга на сонці.

Вистріл.

І нам оркестр величний приграє
Бадьорий марш, сталевий марш воєнний!

Юнак

А все-таки...

Перша дівчина

Ти знов своє почнеш?
Що? «Соромно нам у льоху ховатись,
Коли навколо братня ллється кров?»
Що? «Соромно бенкети нам справляти
Під грім гармат і ранених мольби?»
Я вивчила усю твою промову,
І вже вона докучила мені,
Як азбука дитині докучає!
Послухай краще, що нам скаже Юлій, —
Недарма ж він вважався між людьми
Поетом...

Поет

А тепер — нікчемний зрадник?
Ну, що ж... хай так. Кому мене судити?

Невже мавпам потворним і смішним,
Що вже не раз мої слова судили,
Хоч не для їх мої слова писались...
Таж знаю я, що прогримить і згасне
Війна сліпая, й знову між людьми
Настане спокій, — тільки не для мене,
Бо в мене в серці вічно йде війна...
І — знаю я, що цей бенкет — останній,
Останній келих радісних утіх...
Маріє мила! Ти прийдеш додому,
Тебе зустрінуть радісно усюди, —
Але не тих, що з битви утекли!

П'яниця

Ех, Юлію! Голубчику мій сизий!
До чого тут так довго мудрувать?
Ти тут для того, що кохавш радість,
Ти тут для того, що кохавш сонце...

Юнак

Хто любить сонце — чи тікає в льох?

Друга дівчина

А я хіба не сонце, мій коханий?
Мене не сонечком хіба ти звав
Тоді — в саду, — коли вечірні хвилі
Гойдали втіти і серця п'янили,
А я варила вишні на трипіжках
І діти ждали пінки.

Юнак

(понура)

Я забув.

Перша дівчина

А чи забув ти?.. Певне, не забув...
В блакитній залі в колі золотому
Облич вродливих і прозорих шат
Ми вдвох згорали на огні танечнім,
На полум'ї печуваного вальса,
На полум'ї неказаних бажань!
Твої слова — чи то була музика?
Дзвеніли струни — чи то ти співав?
Ти обнімав, зливався ти зо мною —
Як іскри дві...

Друга дівчина

(що весь час тривожно слухала, говорить до Юнака)

...Не сміш ти брехать!
Признайся ж зараз, чи було це справді.
Чи ти кохав...

К о к о т к а

А я б могла згадагь
Ще інші...

П' я п и ц я

(владно стукнувши кулаком по столі)

Годі! Прошу вас мовчати!
Що за сварки? Чи тут вони до речі?
Во ім'я Вакха я ваш президент,
І в честь його вам кілька слів скажу!

Дівчата гнівно дивляться одна на другу, але змовкають.

Що було — минуло,
Не вернуть назад
Ні блакитну залу,
Ні вечірній сад.
Там були ми різні,
Тут ми всі — одно:
Тут усіх з'єднало
Чарівне вино.
Хай гримлять гармати,—
Смерть пайде і нас;
Може, й недалечко
Наш останній час.
Але хто зуміє
Келих свій підняти
У жахливу хвилю,
Під пісні гармат;
Хто в собі поборє
Спомини дурні
І потопить смуток
В вірному вині,—
Той хіба не мудрий?
Киньте пуд розмов,—

Для нової згине
Хай стара любов!

Дехто п'є.

К о к о т к а

От де поет! Не те що бідний Юлій:
Він, утікавши, свій талант згубив
На полі битви...

П' я н и ц я

Як щита Горацій!

Поет усміхається.

Ю н а к

(раптом схопився)

Пустить мене! Я вийду непомітно —
І я вернусь — напевно — я вернусь...

К о к о т к а

Ото дурний!

Ю н а к

Прехаю залишить
Ці балачки! Я знаю, що чиню!

П о е т

(по хвилі задуми)

Так, може, й треба. Пустимо його?

Перша дівчина

Пустить його? А сам ти?

П о е т

Я не піду,
Бо й я, здається, знаю, що чиню!

Друга дівчина

Я з ним піду!

Перша дівчина

І гніватись забула?

Друга дівчина

(не слухаючи)

Я з ним піду!

П'яниця

Ну, та й химерні ж люди!
Пощо цей гвалт? Навіщо вам іти
Із тихого, глибокого затону
У вир страшний, де різні ідіоти —
Герої, наче різники, в крові,
Згубивши розуму останні крихти...

Юнак

...Забув ти, видко, що за боротьба,
Во ім'я чого...

П'яниця

Рад я, що забув.

(Лагідно.)

По бурі цій тебе чекає, може,
Солодке щастя: теплеє гніздо,
Садок веселий, дітовьки слухняні,
Повільна праця...

Юнак

Славу дезертира
Куди я діну в теплому гнізді,
Хоч би й утік я од страшної кари?

П'яниця

А слава вбивця — чи вона принадна?

Юнак

Коли убивець волю боронив...

П'яниця

Це все одно!

Юнак

Тобі не зрозуміти!

Поет

Іди, іди, іди! З тобою бог.

Кокотка

А з нами хто?

(Сміється. Нараз ніжно до Юнака.)

Мій бідненький, постій!

Будь обережним — кулі не жартують —

Не лізь в огонь і завше пам'ятай:

Є в світі серце, що тебе кохас,

І, може, спогад...

Друга дівчина

Я із ним піду!

Перша дівчина

(тихо, ніби до себе)

...В блакитній залі в колі золотому...

Юнак

Прощайте!

Кокотка

До побачення ясного!

Перша дівчина

(так же)

...Співали стіни, і пливли стільці,

І серце серцю знало, що казало...

П'яниця

Мій дурнику! Іди, я поцілую!

Всі цілуються з Юнаком. Перша дівчина одходить, не дивиться — або не бачить. Коли Юнак обережно відчиняє двері льоху, мимо його швидко вибігає Друга дівчина. Він за нею. Перша дівчина повертається і дивиться вслід широко розкритими, наче непритомними очима.

Поет

Постій, куди! Нащо вона пішла?!

Дідусь

(раптом схоплюється)

Та зачиніть же! Нас іще почують!

Поет

Я побіжу! Я, може, дожену!

Д і д у с ь

Тихенько! Чуєш, ніби хтось іде?
Чи це здалось? Тихенько!

П' я н и ц я

Ні, нічого.

(Замикає двері.)

Дідусь іде в куток. П'яниця звертається до Поста.

А ти облиш. Хотіли — то пішли.
Він піде в битву, а вопа додому
Помалу, непомітно добереться...

П о е т

Додому? Ні. Вона його не кине;
Вона із ним ворожі кулі стріпе,
Вона утишить біль глибоких ран...
Йому я заздрю!

П' я н и ц я

(одкорковує нову пляшку, наливає)

А мені не заздриш?
Ось глянь лише, як грає та кипить!
В вині утіха і в вині премудрість.
Рятунок од людської суєти
І сходи до божественного ладу,
До незглибимих таємниць!

(П'є.)

А що?

Воно і дурня зробить, і пімого
Філософом, як от, наприклад, я,
Або поетом, от як ти, наприклад.

П о е т

(по мовчанці привднується до П'яниці)

Як так, то й так.

П е р ш а д і в ч и н а

...І я його пустила!
Як це було? Він двері одчинив —
Усе так просто — вийшов...

П'яниця

І пішов!
Це справді просто, я тобі скажу!

Поет

Нікому не знати,
Якими шляхами
Нам доля судила іти:
Одним — воювати,
А другим — склянками
Кружати меди золоті.
Та й мед золотистий
Ховає отруту
У піні прозоро-ясній...
Так личенько чисте
Страждання забуте
В душі пробудило моїй.

(По замисленню.)

Та що ж!.. Ми упали
Навіки, навіки
У прірву, що з неї не встать...
Забудьмо ж печалі:
Останні музики
Останній свій марш нам гримлять!

П'яниця

Оце-то втяв! Ну, та й чудак ти, брате!
Хоч гарна пісня,— в її ладу нема.
Диявол сам не розбере поета,
Коли він плаче, а коли сміється...
Так чи ж мені поета зрозуміть?

Їокотка

Не зрозумів? А я от зрозуміла:
Хвала життю зливається з сльозами,
І тим вона ще глибша та сильніша,
Як душі тих, що в муках прожили.
Ми всі, що йшли облудними шляхами,
Де орхідеї пристрасті цвітуть,—
Ми вмієм добре розуміть слова,
Що рвуться з серця ніжного й слабого.

П'яниця

Та й я, признаться, зрозумію чудесно,
Але поети люблять, щоб їх вірші
Були для всіх незнапою землею,
І гостра лайка їм не раз миліша,
Ніж похвала юрби.

Поет

Ти ж не юрба!

Мовчанка. Дідусь підходить до столу і їсть щось, нудно і довго пережовуючи.

Поет

Стривайте! Пропозицію я вношу:
Ця ніч — остання, може, ніч для нас,—
Так хай усяк своє... останнє слово
Нам вирече: згадки чи заповіт,
Молитву віри чи прокльон зневіри,
Глагол любові, зненависті крик!

П'яниця

Що ж! Вип'ємо — і починай.

Поет

Мені?

Кокотка

А то ж кому?

Усі п'ють.

Поет

Мої кохані друзі,
Останні друзі змінних днів моїх!

П'яниця

(до себе)

Усе одно: останні так останні!..

Поет

Як тихо тут! Як чудно грають свічі,
І сизий дим хвилюється в повітрі,—
Хвилюється в повітрі сизий дим...
Ми тут — самі, ми цілий світ окремиий,

Чужий тому, що навкруги гримить...
Любов незнана, біль солодко-терпкий
Стискає серце... Рідні ви мої!
Подякуймо високому творцеві...

П'яниця

Якщо він є...

Поет

Я думаю, що є...
За те, що нас водив на верховини
Ясних натхнень і неземних думок;
За кожную радість, просту а звичайну,—
Як от радіє цуценя мале,
Коли у миску з молоком стромляє
Свою наївну мордочку смішну,—
І за високий, гордий наш порив
До ідеалу вічної любові!

Перша дівчина

Ех, красномовче, де ж твій ідеал
І чом же...

П'яниця

Тихо! Хай Поет кінчає,—
Твоя ще прийде, друже мій, черга!

Поет

Хоч би й кінець! І ще одно скажу вам —
Стривайте-но — я зараз пригадаю...
Поглянь, безумче! Світ — не тільки ти:
Крім тебе, звірі є, планети, птиці,
Є з'явища такої краси,
Яка тобі, дурному, і не сниться.

Вмираючи, умій зо співчуттям,
З любовію поглянути навколо...
Хто злився раз із світовим життям,—
Згниє в землі, але не вмере ніколи!

П'яниця

Ну, молодець! Я думав — він сумує,—
А він, виходить, чистий оптиміст!
Приєднуюсь, хоча, сказати на правду,

Чи то ж утіха, що по нашій смерті
З барила цього хтось доп'є вино?

Перша дівчина

Чи є за що тут восхвалять творця?

П'яниця

Є все-таки: осанна так осанна!
Ну, ви, Дідусю...

Дідусь

Цитуйте, хтось іде!
Пощо розмови? Будьмо в небезпеці
Ми обережні, бо нащо ж було
Ховатись нам, коли б ми не боялись?

П'яниця

На те, щоб випить, ми зайшли у льох,
І горе тому, хто що зле подума...
Ми тут шукаєм істини в вині,
А там шукають у крові любові.
Чи ми найдемо — напевно ще не знаю,
Але напевно, що загублять ті!
Я все сказав.

(До Першої дівчини.)

Здається, ти хотіла?

Перша дівчина

І я сказала все.

П'яниця

(до Кокотки)

Ласкава папі!

Кокотка

Я підіймаю тост за тих здоров'я,
Що там воюють, і за тих, що їм
В кривавих ранах ніжними руками —
Під спів невидимих, безоких куль —
Тамують кров, і ясними очима
Спінняють болі, і вбивають смерть!
За тих, що з нами тут бенкетували
І кинули з презирством наш бенкет!

Раптом знадвору — по тиші — чуються радісні крики: «Згода! Згода!» Весела музика, співи. Всі в льоху схвильовано мовчать, прислухаються.

К о к о т к а

До їх — туди! Ви чуєте? Там згода,
Усіх простять утікачів напевне —
Ходім, кохані!

Вибігає, за нею Перша дівчина.

Д і д у с ь

(шкугильгає за ними)

І мене візьміть!

Як там, цікаво: чи хатина ціла?

Чи коней хто й корову напував?

(Виходить.)

П'яниця іде до дверей і знову замикає їх.

П' я н и ц я

А ми своїх шукань ще не скінчили,

І нікуди нам, друже, поєнішать.

(Наливає дві склянки вина.)

Поет бере одну собі й непомітно насипає в неї трутизни. Крики народу ближчають, стук у двері.

Г о л о с и з а д в е р и м а

— Напевно, тут утікачі сховались!

— Повісись!

— Бий!

— Повісись?

— Ні, простить!

П'яниця й Поет підіймають склянки. Поет розглядає свою на світло.

П о е т

І вішать, і прощать уже запізно!

Стуки і галас ростуть. Тріщать двері.

П' я н и ц я

Що буде — буде. Пиймо, поки можна...

Ну, хто там так невічливо кричить?

Ввійдіть, будь ласка! Прошу до господи!

П'ють. Двері вибивають, вривається юрба.

КАЛАМУТНІ ВОДИ

Золотокосому Жені-ніаністові

Я пам'ятаю ті високі сходи,
І дальніх улиць лінії ясні,
І каламутні, божевільні води,
І загадки високі кам'яні.

Я пам'ятаю ту самотність повну,
І в серці стиски та болючий чар,
І перших зустріч вроду невимовну,
І вечора містичного пожар.

Я пам'ятаю ті блаженні муки —
І залізниці темно-сивий дим.
Я пам'ятаю, як тремтячі руки
Виймали пляшку з ядом чарівним.

1919 р.

РІЗДВЯНИЙ СОНЕТ

Незмінний свідку працурів моїх,
Золотооке небо! Ясний світе!
Тобі мої замислені привіти,
Акорди перші співів різдвяних!

Казки ієрогліфів золотих,
Незримих рук усім видимі квіти!
Як бачить вас і серцю не радіти,
Як не забудь усіх турбот земних.

Під дальній звук урочистого дзвону
Ви воскресили вбогий Віфлеєм
І схилену над яслами Мадонну.

Ви світите перед великим днем
Над бідною кривавою землею —
Нового світу новою зорею.

* *
*

Гарячий брук, метелик жовтий,
Сади в зеленому огні,—
І пагадала про любов ти
Святою раною мепі.

І кожен гімназист — мій братик,
І кожна дівчинка — краса,
І став забруднений Хрещатик
Ясним, як божі небеса.

1921 р.

ГОЛОСІВСЬКОМУ ЛІСОВІ

Напросто мене — синя панна,
А поруч — згорблений дідок.
Трамвай зареготався п'яно
І перебіг через місток.

Блищить на сонці брудна річка,
Галки знялися голосні,
І чорний кінчик черевичка
Бажання дражнить весняні.

В лісах фіалки та медунки,
«Страноприимный дом» і сміх.
Чиї, чиї горять цілунки,
Чужинко, на устах твоїх?

...Нап'ємось медового квасу
І підем по фіалки знов...
Сьогодні досить буде часу
Нам говорити про любов.

1921 р.

М. ЗЕРОВУ

Закоханий у вроду слів,
Усіх Венер єдину піну,
Ти чародійно зрозумів
І мідних римлян, і Тичину.

Прости, що я пишу «на Ти»,
Як син гаїв і син традицій.
У дні борні і суєти
Ти богопосланий патрицій.

23 грудня 1922 р.

* *
*

У Києві на ринку (чумаків
Давно нема, але я вірний стилю)
Я раз оце замислений блудив
(Либонь з похмілля).

І враз побачив: білий попугай
«Білетики» тяга на катеринці...
Чи він забув свій буйноцвітний край?
Чи до смаку папузі українці?

У хмарах звірооких орхідей,
Серед ліан, що поплелись, як змії,
Сестра його, не знаючи людей,
Отруті сонця і землі радіє.

І ти не тут, ти туго неясна,
Ти сестро дальня радості моєї...
І знов душа безвладно порина
У п'яні, звіроокі орхідеї.

ДВІ ПІСНІ

I ЗАКЛИК

Сестри, браття, станьмо в лави,
Як вінок, сплетімо руки,—
Віє вітер кучерявий
І завісу одхилия.

Там, за нею, лебеді,
Як дощем обліті луки,
Зореокої надії
Обітована земля.

Сестри, браття! Крок за кроком!
Все, що звалося буденним,
Одягнімо в барви свята
Без царя й без короля.

Хто в громаді, той щасливий,
Для того — як світ багата
Всеземного колективу
Обітована земля.

II МАРШ

Горами й долом, у поле й ліси
Стяг свій високий, брате, неси.
Там, де літає орел-сизокрил,
Мрія сягає за небосхил.

В шумі вокзалів, у буднях крамниць
Плещемо, віємо радістю птиць.
Нову гармонію ми куємо,
Давнє розбивши ярмо.

Той, хто у погу не вмів іти,
Не досягає ніколи мети.
Той, хто блукає, шукає врозбрід,
Прийде до чорних, рабських воріт.

Сурми не грають, бубни не б'ють,—
Розум і воля вказує путь.
Нову гармонію ми куємо,
Давнє розбивши ярмо.

Жовтень 1924

СПОМИН

До 20-річчя революційних подій 1905 року

Браття! Станьмо вряд!
Вгору юний стяг!
Ходить спомин, багрянє,
Розцвіта в очах!

О плавці, що в море тьмяне
Без керма пливли!
Син щасливий вас пом'яне
На новій землі!

Перший бій — мов крик досвітній:
Без раба й царя!
А в останньому — розквітне
Світова зоря!

Браття! Станьмо вряд!
Вище юний стяг!
Добули ми щастя й долю
В радісних боях!

1925

НА ПОЛІ БОЮ

(1905—1925)

На полі цім, де цвітом процвітає
Свобода, завойована в боях,
Хай кожен з нас той перший день згадає,
Коли підвівся перший стяг!

Вони крізь осінь, крізь негоду,
Вони у тьмі не бачили й мети, —
А вколо — стогін темного народу,
Царі і дуки, тюрми і хрести!

О, скільки їх у першій бої впало,
О, скільки у в'язницях зогнило!
Та все, що в снах лише вони ввижали,
До їх нащадків наяву прийшло.

Нехай навколо ще ворожі зграї,
Нехай вовки квилять по облогах,
Але як сонце всьому світу сяє
Труда й свободи юний стяг!

НА ЗАЛІЗНИХ ДВЕРЯХ

На залізних дверях ми зламали замки,
Розвалили камінну стіну...
Неначе прапори мають червоні хустки,
Йдуть в далечінь осяйну.

Вийшли в світ на багрянний привіт,
Не рабині-жінки, не коханки-жінки,
Не утіха царів Суламіт!

Все, чим юна весна розцвіта і гуде,
В нашій пісні дзвенить і горить.
Браття! Ваша сестра з вами в ногу іде!
Браття! В ногу з сестрою ідіть!

Вийшли в світ на багрянний привіт,
Не рабині-жінки, не коханки-жінки,
Не утіха царів Суламіт!

1925

* *
*

Ще ластівки не прилетіли,
Ще не одцвівся цвіт снігів,
А в серці грають юні сили
І юний вітер тугу змів.

Іди меж люди! Будь усюди —
В містах, у селах, на лапу,
Надією окрилою груди,
Віщуй вселюдськую весну!

Єднай роз'єднаних і кволих,
Сліпих і темних просвіти,
У віщі дзвони вдар на сполох,
Зови в незміряні світи!

1925

РАДІСТЬ

I

Вдарило сонце в тимпан,
Сережками блиснуло,
Заломило в солодкій знемозі
Руки смугляві...
Радуйся, земле!
Сади кучеряві, цвітять!
Люди, радійте!
Сійте бадьорий ячмінь,
Овес золотий,
Радість, як свічку, песить
В далечінь!

II

Заголубили флюяри,
Скрипки розцвіли,
Котиться в яр
Туман.
Даль озолотиться,
Степ почорнілий розорють
Половії воли —

Вдарило сонце в тимпан.

III

Вапно. Тріски. Брук.
Замурзані діти.
Бліді, облизані віти.
Душа — мов кріт.
Одноманітний стук
Утомлених рук.
А на сонці — парості...
Наївне гілля,
Як казка Андерсена.
Браття! Чи ж камінь у вас і в мене
В грудях?
Хіба на ржавий дах
Не падає світло?

Хіба ж бези не розквітли?
Хіба земля знає старість,
Тепла земля?

1925

ПОКИ ВМРУ — СВІТИТИМЕ СОНЦЕ

Поки вмру — світитиме сонце,
Ходитимуть тіні по землі,
І по стінах білих пливтимуть
Дум моїх кораблі.

Дум моїх кораблі
Із шовковими парусами!
Плачуть ночі, зорі цвітуть
Над людьми і над вами!
Ясними морями
Ви проходите тут — на стіні,—
І хоч парус шовковий —
Радісне слово —
Залишиться на згад по мені. .

На згад по мені
Зостається для тих, що від праці
Натомились за день,
Кілька тихих, вечірніх
Пісень.

1925

ДО РІЧНИЦІ СМЕРТІ В. І. ЛЕНІНА

Хто там плаче? Хто голосить,
Наче буря восени?
І чиї ридання посить
Вітер юної весни?
Гей, стискай кермо міцніше:
Впав стерничий у глибінь...
Буря вис, буря свище...
Надійшла зловіща тінь...
Але чуєте: у піні,
У кипінні, в глибині

Голос дужий: «Геть квиління!
Всі зусилля до борні!»
Так не плачте ж: Він між нами,
Як надія золота...
І багряними квітками
Новий берег розцвіта.

1925

ПАМ'ЯТІ ШЕВЧЕНКА

Збулись твої слова пророчі,
І час оновлення настав,
І темні просвітилися очі,
Вчорашній раб всесильним став.

Там, де церкви та пишні трони
З в'язницями стояли в ряд,
Нове життя, — як мак червоний,
Братерський лад, — як пишний сад.

Без пана, без царя, без бога
Ми йдемо по ясних полях, —
І там, де звалено чертоги,
Свободи має стяг.

Пророче наш, предтече ранній!
Ми віримо, що прийде день, —
І трони упадуть останні
Під звуки громових пісень!

Вперед, брати! Все далі й далі!
Як тихий не вечірній світ,
Нам сяє в радості й печалі
Ясний Шевченків заповіт!

1925

ПЕРПОТРАВНЕВЕ

Заспівав весняний вітер
У веселих небесах
І рядки блискучих літер
Розгойдав на прапорах.

Гей, трудящі, гречкосії,
Слюсарі і ковалі!
Нове сонце пломеніє
На оновленій землі!
Розцвіте нова пшениця
По розкованих ланах!
Цвіт надії золотиться
У потомлених очах.
І під рівний стук машини
Ряд грядущих поколінь
Буйним соколом полине
У щасливу далечінь.

1926

ВЕЛИКИЙ ЖОВТЕНЬ

Жовтню, батьку, друже, брате!
В рік великий, в рік десятий
Плетемо тобі вінка...
Ти прийшов — і в нашім краї
Оживає і лунає
Мова матері дзвінка.

Ти прийшов — упали пута,
Всіх заковапих розкуто,
Люд, як море, гомонить...
В кожному серці, в кожній хаті
На десятім нашім святі
Слава Жовтневі дзвенить!

1927

МИКОЛІ ЗЕРОВУ

Як тюльпан, що в Гаарлемі
Подорожньому киває
Крізь засніжене вікно —
Крізь імлу життя людського
Червоніє творчий задум
У поетовій душі.

Низько ходить жовте сонце,
Сліпить очі вітер лютий,

Плачуть бідні ліхтарі,—
І самотньо розпускає
Пелюстки свої багряні
Довго пещений тюльпан.

14 лютого 1926 р.

ПРОВЕСНА

1

Провесна-весна.
Місяць-срібноріг.
Впала тишина
На змарнілий сніг.
Хрупотить, мов скло,
Рапок крижаний...
Все давно було,
Місяцю яспий!

2

Натомлені коні кошлаті
Парують, як поле весною.
Що з того, що хтось — там — у хаті
Махнув безнадійно рукою?

Що з того, що п'япа колиска,
Що хора в колисці дитина?
Я знаю: дорога не близька,
Та наша дорога — єдина!

3

Посклился завої,
Застиг туман тонкий.
Дорогою дзвінкою
Співають полозки.

Назустріч біла хата
Склоплась мовчазна.
... І як її вітати?
І як прийме вона?

Сліди невзутих ніжок
Холодний пишуть сніг,—
І хилиться обніжок
У полинях сухих.

4

Червоні лози
Хиляться на став...
Коромисло на дужому плечі,
Сніжинкою хустина біла має...
Чи рукавом махне, чи привітає,
Під гору ідучи?

За нею плутається у свитині
Дитя. Останній одлітає сніг,—
І візерунки довгих віт гнучких
Щасливі одкидають тіні.

Уже весна блаженні перші сльози
На землю ронить. Перший день настав.
Червоні лози
Хиляться на став.

5

Провесна-весна,
Голоси людські.
Ламле тишина
Кришталі тонкі.

Крила голубі
Голубів ясних.
Як останній бій,
Червоніє сніг.

1926

З ВЕСНЯНОГО ЗОШИТА

2

Ще поки в деревах не бродять п'яні соки,
В ліщину ми йдемо, що гінко та високо
Росте при березі. Провалюючи сніг —
Вітрами зметений, на спочив він заліг —
Ми удлища гнучкі уважно вибираєм.
Сова, здійнявшись безшумно понад краєм,
Пливе, округлено махаючи крилом,
Здійметься свічкою — і пада за горбком.

Ідемо. Голоси дзвенять, мов у крипиці.
Нова ж мелодія у дзенькоті синиці
Та круки, що зняли вгорі веселий бій,
Нагадують серцям, що далі голубі
Небавом провесна вітрами розколише
І сині літери із-під снігів напише.

3

Одцвіло, як біла лілія,
Розлетілось, наче пух...
Я без мудрого Вергілія
У найнижчий сходжу круг.
Скільки сонця в світі світиться,
Скільки сосон у лісах,
І які червоні китиці
На дівочих поясах!
Вірю: знову літо бджолами
І житами загуде, —
І мене в блакить із полум'я
Беатріче поведе!

4

Напливає вечір золотим припливом,
Смуток розпускає паруси багрянні,
Догоряє місто — і в тумані сивім
Люди, наче хвилі в сивім океані.
Тож куди підемо, все одне й те саме:
Скрізь побачить око у вечірнім світлі
Город, що розлився тьмяними огнями,
Чи огні, в заливі тьмяному одбиті.

Тут виросте тютюн. Бач, соками багата,
 Земля насичена і вогкістю й теплом,
 А в літні дні його та груша затіняти
 Широким буде рукавом.
 Коли ж він виспіє, коли вітри серпневі
 Напоють свіжістю прив'ялені листки,—
 Як буде весело поглянути курцеві
 На жовті, наче віск, прозорчасті пизки!

1926

ЕПІТАФІЯ

Із низки поезій «Нездійснені задуми»

На смерть ішов він радісно...

Пісня про Мак-Ферзона

Він був із тих, що люблять коні,
 Співучого базару блиск,
 Жіночі пояси червоні
 І рук жіночих теплий стиск.

Він був із тих, що тільки вміють
 Рубать з-за правого плеча,
 Що над будешністю шаліють
 Веселим посвистом бича.

Із тих він був, хто раптом кине
 І спів, і коні, і любов —
 І для нещасної людини
 Віддасть свою щасливу кров.

І от, коли на смерть ішов він
 І вже ступив на ешафот,—
 Благословив гусиний гомін
 У теплій синяві висот!

1926

З ШОВКОВИХ НИТОК...

З циклу

5

Роса блищить, як їй веліла
Природа-мати. Все як слід —
І за шаблоном розтопила
Весна мого смутку лід.

Я знаю всіх. З шовкових ниток
Сплітаю з віршів тонку сіль,—
І навіть неблаганний критик
Мене, як сонце, веселить.

6

Все минуле — брудний клопоть,
Все прийдешне — білий лист.
Починає дощик капать
На каміння сонних міст.

7

Ожило, загомніло,
Забриніло, зацвіло,—
І росте, як тепле тіло,
Одвожене стебло.

Як безсоромно, нестерпуче
Синіє небо! Як росте
І пнеться дерево жагуче,
З якою смілістю цвіте!

Лісток, метелик — не пізнати,
Не розрізнити, та й нащо б?
І хочеться життя почати
З одважних, перозважних спроб.

1927

БЕТХОВЕН

Як високо понад землею,
Навік споріднені землі,
Летять із неї і до неї
Мандрівні, вільні журавлі!

Один лиш звук до нас долине,
І, стрепенувши пам серця,
В височині незмірній згине
Без відгуку — і без кінця.

Даремне слухати! Нічого
Вже не почуєте. Навік
В безодні неба голубого
Потонув переливний крик.

І марно хоче серце знову
Крізь білу зимову стіну
Почути весняну розмову
Негелосну і неясну.

І марно серце звуки ловить,
І прислухається дарма,—
Ніхто до нього не промовить
І навіть відгуку нема.

Так ти, Бетховене, весною
Почув далекий, легкий крик,
Щоб залишитися з собою,
Замкнутись у собі навік.

Так ти оглух на людське слово,
На голос птиці й звірини,
Щоб чути громову розмову
Незміряної тишини.

Березень 1927 р.

* *
*

Знайомі здавна, серцю здавна милі
Всі рідні ці картини,
У небі дерева ширококрилі —
У небі України.

В зеленім затишку — часи спокою,
А недалеко — Київ...
Що з того, що хлоп'я колись, весною,
Вивчало книгу Іов?

Що з того, що поет найшов тут саме
Ці дві далекі рими,
Що він зіткнувся з цими іменами,
Далекими такими?

О часе! Десять літ — у дні єдинім.
У вольному, в ясному!..
Навіщо плакати по старовиннім,
Як щастя — у новому?

Святошин, 1927

НАША ПІСНЯ

*(Присвячується 10-й річниці
Київського музично-драматичного
інституту ім. М. В. Лисенка)*

Ти довго, схована, стогнала у неволі
О пісне-страднице, тужлива і сумна,
І ми несли тобі свої одвічні болі,
Щоб вилить у сльозах і виплакати до дна.

І враз — почувся грім гармати
І стрепенувся день крилатий,
І темний мур павіки впав,
І ти дзвениш, і ти палаєш,
І нам серця оповиваєш
Огнями радісних заграв.

Гей, браття! Ми йдемо, і нас ніхто не спинить!
Немає вороття, вперед наш юний шлях!
Хай наші імена у забутті загинуть,—
Ми живемо в піснях!

2 грудня 1927 р.

ПЕРШОТРАВНЕВА СЮІТА

ВСТУП

Земна повертаецца вісь,
Зелені гойдаюцца віці...
Стань! Одпочинь! Усміхнись!
Сьгодні і небо вмите!

Співучых коліс разбіг,
Невтомний і невгамовний,
Сьгодні замовк і застыг,
Веселаго подыву повный.

Вітайце, струпкі дымарі —
Нові, дывоглядні тополі!
Хай сонце высока вгорі —
Мы інша знайдэмо долі!

Земна повертаецца вісь,
Синіюць і граюць воды...
Стань! Одпочинь! Подывись:
Ідуць па землі походы.

Як вона, тепла, гуде!
Як вона, срэбна, струмуе!
Праця на свято ідзе!
Толькі глухы не почуе!

1

Більша надзіі, браты!
Вітер шуміць і кіпіць!
В ім'я яснай меты
Кожен огонь золоты
Мусяць у сэрці свіціць!

Кожеп — як свічка яспа,
Всі — як адна стріла!
Вітамі мас весна,
І запашна далина
Шлях голубыі разетіла!

Шчасця росте, як трава,
Наче жыта па полях...

Світ молодий ожива,
І паленіють слова:
Ми підняли уже стяг!

2

Вічний революціонер,
Непоборний і крилатий!
Полягти — чи подолати!
Чи ніколи — чи тепер!
Засвітилися дороги,
Грають сурми перемоги,
І до серця серце б'ється,
І в серцях надія рветься,
І пручається з пісень
Розвидняючийся день.

Згода — воля, згода — щастя, згода —
єдності сестра.
Всі струмки біжать весною в лоно гордого Дніпра,
І одним шляхом у небі зграї тягнуться гусей...
Згода світові з братерством кращу
долю принесе!

ФІНАЛ

Земна повертається вісь.
Щасливі колишуться віти...
Ніхто не скаже: Вернись! —
Тому, що бурею змите.

Гірлянди сплетених рук
Розквітли по світу ясному...
Життя натяглося, як лук, —
І стріл не спинити нікому!

Не вітер із півдня устав —
Грудей то єдиний подих!..
Ви чуєте: шелестом трав
Ідуть по землі походи!

1928

Благовісного травня
Хвилі буйні —
Не такі, як у давні,
У сиві дні:

І шумлять по-новому,
І не так гомонять —
Їх нікому й нічому
Не подолать.

Вигинаються луки,
Наче хребти,
Простягаються руки
До мети,

Ходять соки в деревах,
Кров у жилах дзвенить,
Піну хмарок рожевих
Колише блакить,

Усміхаються лица
І серця...
Жить, боротись, любитись
Без кінця!

Слава дужим легеням!
Слава м'язам міцним!
Хай в просторі зеленім
Прокотиться грім!

Хай води дощової
Нап'ються лани!
Будьмо діти нової
Весни!

Не привіт Ярославні
На високій стіні, —
Благодатного травня
Грози буйні!

ФЕСЬКО АНДИБЕР

Лібретто опери на одну дію

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Фесько (Ганжа) Андибер — ватажок
козацької голоти — баритон.

Дуки- } Війтенко — тенор.
срібляники } Золотаренко — ліричний тенор.
} Довгополенко — бас.

Кобзар — бас співочий.

Настя Горовая — шипкарка — меццо-со-
прано.

Наймичка — сопрано.

Козацька голота — чоловічий хор.

Селянки — жіночий хор.

Балет.

Шипок, Довгополенко, Золотаренко,
Війтенко випивають за столом. Настя
прислугує.

Золотаренко

Гей, панове, пінним медом паливайте кубки
вщерть!

Гей, гей, наливайте, випивайте аж до дна!

**Золотаренко, Війтенко,
Довгополенко (разом)**

Гей, гей, наливайте, випивайте аж до дна!

Будем пити, поки п'ється, помремо,

Як прийде смерть. Ха-ха-ха-ха!

Прийде смерть, всі підемо шкереберть!

Ха-ха-ха-ха!

Прийде смерть, всі підемо шкереберть!

Довгополенко

У кого пусті кишені, тим судилося ярмо,

Гей, гей, наливайте, випивайте аж до дна!

З о л о т а р е н к о, В і й т е н к о (*разом*)

Гей, гей, наливайте, випивайте аж до дна!
А у нас червінці в жмені, ми гуляємо, п'ємо!
Ха-ха-ха-ха!

Д о в г о п о л е н к о

Ми п'ємо, а голоті не дамо! Ха-ха-ха-ха!
Ми п'ємо, а голоті не дамо!

В і й т е н к о

Нам печалі не пристали, нам судилося одно:
Гей, гей, наливайте, випивайте аж до дна!

З о л о т а р е н к о, В і й т е н к о,
Д о в г о п о л е н к о (*разом*)

Гей гей, наливайте, випивайте аж до дна!
Любі трунки, поцілунки, милі устенька й вино!
Ха-ха-ха-ха!
Все одно — смерть постукає в вікно! Ха-ха-ха-ха!
Все одно — смерть постукає в вікно!

З о л о т а р е н к о

Гей, шинкарко Горовая, Насте молодая!
В тебе брови до любові, до кохання стан...
(*Улесливо.*)

Ти страшніша, як татари:
Бо беруть жіночі чари
Козаків у бран!

Н а с т я

Смістесь ви з шинкарки,
Як заглянете до чарки,—
Я не вірю вам!
(*Передражнюючи.*)

Є кого вам обнімати.
З мене ж тільки глузувати
Треба козакам!

В і й т е н к о

Цип-цип-цип! Моя куріпкю, перепілочко моя!
Ех, обняв би міцно й кріпко
Чарівницю я!

Н а с т я

Ну, та й що вам не дає?
Що сердита жінка є?

В і й т е н к о

Ех, ти серденько моє!
(Хоче обняти її.)

Н а с т я

Ні, ні, ні!

В і й т е н к о

Чому ж то так?
Чим я, справді, не козак?

Н а с т я

Не скажу: самі вгадайте,
А тим часом випивайте.

Д о в г о п о л е н к о

Це до діла! Мудра річ!
Лий-но, серце, та поклич
Кобзаря нам для потіхи,
Щоб забути горе й лихо!

В і й т е н к о

Не пуцу, перепеличко!
Розкажи мені мерщій,
Чим тобі не до вподоби
Ус козацький мій?

Д о в г о п о л е н к о (набік)

Ну, вже й вус! Як хвіст мишиний!

В і й т е н к о

Розкажи, а то загину,
Душу богові оддам!

Н а с т я

Я сказати не здолаю,
Краще в пісні проспівую,
Щоб пилося легше вам!

Д о в г о п о л е н к о

От і добре! Заспівайте
(підносячи чарку),

Щоб пилося веселіше,

Війтенко п'є.

Щоб солодшим мед здавався,

Золотаренко п'є.

Щоб вино було міцніше!

(П'є.)

Н а с т я

Ой, і де ж ти, де, мій милий,

Прилинь, я жду не дождуся,

Прилинь, милий, я без тебе тут умру!

Між лихими ворогами не живу я — в'яну,

Як билина, що виросла без сонця, без води.

З о л о т а р е п к о (підхоплюючи пісню)

Прийду, мила, чорнобрива, прийду, не журись,

Не смутися, рветься серце та й від туги по тобі!

Н а с т я

Посаджу я руту-м'яту,

Буду рано поливати,

Руто ж моя, розрадонька ти моя!

З о л о т а р е п к о

Ой коню ж мій вороненький,

Ти товаришу вірненький,

Чи вернемося ж ми з походу з війни?

Н а с т я

Нема руги, нема сходу,

Нема милого з походу,

Гірка моя та й доленька сумна!

Д о в г о п о л е н к о

О то вже пак і завели!

В і й т е н к о

Ну, ну! У мене сльози на очах, їй-богу!

Д о в г о п о л е н к о

А ну-бо іншу вшквар нам! Не сумпу!
І так у нас оскома од сумного!

В і й т е н к о

Ог утяв! Таки оскома!
А найпаче та сірома
Та голота досаджа!
Ну-бо, пташко!
Втни такої, щоб аж жижки затрусилась!

Н а с т я

Ой, мій милий умер, умер
Та в коморі дуду запер.
А я пішла муки брати,
Стала мені дуда грати
(танцює).

Ой, ти дуда ж моя, дуда,
Я, молода, сюди-туди,
Навприсядки, та в долоні,
Пішла мука по коморі!
(Танцює.)

Наварила сочевиці,
Поставила на полиці...
Сочевиця сходить, сходить,
А до мене козак ходить
(танцює).

Ой козаче-небораче,
В тебе жінка дома плаче...
Нехай плаче, хоч конає,
Я з милою погуляю!
(Танцює.)

Д о в г о п о л е н к о

Це то пісня! Це то любо!

В і й т е н к о

Пропадай, моя рахубо!
Та за пісню цю б воли ми останні оддали!

Д о в г о п о л е н к о

Що воли! А чорту душу, не при хаті кажучи!

В і й т е н к о

Пий, братино, та мовчи!

П'ють.

Д о в г о п о л е н к о

Ну, піди ж по кобзаря, тільки, серце, не барися!

В і й т е н к о

Еге-ге! Про вовка помовка, а він і тут! От з біса хитрий дід! Він носом чує, де йому пожива!

К о б з а р *(входить уклоняючись)*

Б'ю чолом панам вельможним,
Чи дозволите зайти та з дороги опочити?

Д о в г о п о л е н к о

Гей! Мерщій йому налити
Меду п'яного чола!

Кобзар знімає з себе бандуру.

З о л о т а р е н к о *(до кобзаря)*

Звідки доля принесла?
Чи по волі, по неволі?

К о б з а р *(іронічно)*

Так собі! Блукаю в полі
Та шукаю звірини!

В і й т е н к о

Хе-хе-хе-хе! Звірини!
Ти-ни-ни-ни, ти-ни-ни!
Ну-бо, випий та утни!

Н а с т я

Призволяйтеся, дідусю! *(Подає кобзареві чарку.)*
Медок солодкий, сам іде в уста!

К о б з а р

Спасибі, доню *(піднімаючи чарку).*
Славним лицарям на здоров'я на многі літа!

В і й т е н к о

Ач! Старий, а як глитає!

К о б з а р

От тепера охитніше,
Та й струна тоді дзвінкіша,
Як питвом її змочить.
Ну, настрою та й заграю,
Може, дещо пригадаю,
Щоб козацтво звеселить.
Ой, полем, полем Килиїмським,
Та й то шляхом битим Гордиїнським
Там гуляв козак Голота...

В і й т е н к о

Почекай-но, діду! Розспівався!

К о б з а р

Не боїться він ні меча, ні огня...

В і й т е н к о

Та зась-бо, діду, годі!

К о б з а р

Ні того чорта болотяного!
То гуляє козак Голота, погуляє,
Ні села, ні города козак не займає,
Обминає... .

В і й т е н к о

Ой, завзятий! Ач, причепився!

К о б з а р

Лиш на Килию скоса він поглядає.

В і й т е н к о

От, старий узявся! Ач, стариган!

К о б з а р

З Килиї татарина чекає...

В і й т е н к о

Ну-бо, годі! Неохота
Вже й слухать про голоту!
Порівнятись хоче з нами,
З діда-прадіда панами!

Вгору носа задирає!
Прямо просвітку немає!

Д о в г о п о л е н к о

Правда, брате! Ох, голота!
Буде з нею нам робота!

К о б з а р

Що ж? Як не до смаку,
То наказуйте яку,
Може, вам і догоджу!

А н д и б е р *(за сценою)*

Як я був багат,
То всяк мене знав,
А як приупав,
То і брат мій не пізнав.

З о л о т а р е н к о *(на тлі співу Андибера)*

Тільки що там за п'яниця
Заважа нам веселиться?

А н д и б е р *(на сцені)*

Маю п'ятачок та піду в шиночок,
А у тім шинці та й сидять багачі,
Мед-горілку п'ють, а мені не дають...
(Зауваживши дуків, із сарказмом.)

Добриденє панству! Низько б'ю чолом!
Чи, може, тут уже немає й місця
Для козака
нетяги молодого?

В і й т е н к о

Таки нема!

А н д и б е р

Овва! Який озвався!
А ке, лишень, шинкарко молода,
Мені чим-небудь горло промочити,
Живіт козацький на похмілля іскрепити!

Золотаренко, Війтенко (разом)
Причепи! Причепи! Та в потилицю його!
Мітлою враже зілля вимітайте!

Андибер

Когось уже та виметем мітлою...
Гей, краще вам не жартувать зо мною!

Золотаренко, Війтенко,
Довгополенко (разом)

Поглянь який! По винницях валявся,
Як старець обідрався
Та й між козацтво лізе!
Гей, Настуню! Нам повні кубки наливай!
А голодранця геть, геть од нас жени!
Геть од нас! За чуб його!

Андибер

Ото які страшні!

Настя

Ну, козаче, годі жартувати:
Нам до панства треба послух мати,
Бачиш двері, он поріг:
Не гніви гостей моїх!

Золотаренко, Війтенко,
Довгополенко

Що там панькатись! За чуб!

Бійка. Фесько відширає Довгополенка, Золотаренка, Війтенка.

Довгополенко
От здоровий, наче дуб!

Війтенко

А дурний, як та колода!
Ех, правиці тільки шкода,
А його б я научив,
Щоб на зло нам не чинив!

Андибер

Ну, попробуй!

З о л о т а р е н к о

Кинь, Іване!
Хай стоїть там бидло п'яне,
Ти ж, Настуню, добре дбай,
На нетягу не зважай,
Нам у кубки меду підсипай.

З о л о т а р е н к о

Задумала вража баба та й забагатіти.

В і й т е н к о

Підсипала куріпочку, щоб вивела діти *(2 рази)*.

Д о в г о п о л е н к о

Як вдалося вражій бабі на біду, па горе:
Висиділа куріпочка усіх тільки троє! *(Двічі)*
Як погнала стара баба куріпочку пасти,
Сама сіла під тиночком куделицю прясти *(двічі)*.

А н д и б е р

Пийте, пийте, вражі дуки.
Тільки зась! Короткі руки
До козацької чуприни!
Ще наваримо на диво
Ми червоного вам пива,
Не один від його згине!

З о л о т а р е н к о, В і й т е н к о,

Д о в г о п о л е н к о

(разом з Андибером, як репліки на його погрози)

Та к чорту! Та к бісу! Ми пиймо!
Співаймо! Хай бреше дурень! Гей, гуляй!..
Наступає чорна хмара, дощик накрапає,
Стара баба куріп'яток в хату заганяє...
Ще й до хати не догнала,
Як одне стоптала,
На другеє іспіткнулась.
На третее впала...

В і й т е н к о

Та мовчи, превражий сину!

Д о в г о п о л е н к о

Гей, шинкарко Горовая,
Будь до цих козаків хоч зла, та обачна.

Подальші його репліки звучать на фоні пісні,
яку співають Золотаренко та Війтенко.

Добре ти дбай!
Хоч найгіршого пива цьому нетязі дай!
Хай він вип'є та йде куди знає!
Нам гуляти не заважає!

З о л о т а р е н к о і В і й т е н к о

Ой гиля, гиля, гусоньки, на став, гей!
Добрий вечір, дівчино,
Бо я ще й не спав.
Добрий вечір, дівчино, бо я ще й не спав.

Н а с т я (до наймички)

Ну-бо, дівчино, біжи
Та з дев'ятого барила пива кухоль наточи...
Що ним масм свині годувати —
На голоту будем роздавати.

Н а й м и ч к а

Добре, добре, господине,
Все зроблю, як ти велиш...

Розмова Насті з наймичкою відбувається на
фоні пісні, яку співають Золотаренко, Війтенко,
Довгополенко.

З о л о т а р е н к о , В і й т е н к о ,
Д о в г о п о л е н к о

Ой не спав, не спав, не буду й спати!
Дай же мені, дівчино, повечеряти, гей!
Дай же мені, дівчино, повечеряти!..
Я ж не топила, я ж не варила, гей,
На білу та постілоньку спати кладовила, гей.
На білу та постілоньку спати кладовила.

Н а й м и ч к а (на фоні останнього рядка пісні)

Випий, козаче, не журися!
Може, це пиво тебе звеселить,
Серце тобі покріпить.

А н д и б е р

Гей ви, панове,
Вражі синове,
Місцем мені поступайтесь!
Час і голоті,
Вб~~о~~гій, голодній,
Меду-горілки напиться!
Ну-бо, швидше! Місця мало!

Д о в г о п о л е н к о
Ач, як пиво розібрало!

В і й т е н к о
Що ти скажеш! (*Дівчі.*)

Д о в г о п о л е н к о
Десь ніде він не бував,
Добрих трунків не пивав,
Що одразу так сп'янівся!

В і й т е н к о
Учепився, як реп'ях до жупана!.. Щось не хочеться
сваритись із нетягою... (*ікнув*) п'яним!
Доведеться поступитись:
хай сидить (*ікнув*), бісяка з ним!

Ф е с ь к о (*витягнувши золотого недолимка*)
Знайте, люди, козацькую славу!
Чи приймеш у мене цю заставу
Ти, шинкарко Горовая,
Насте молодая,
А чи знову будеш виганяти
Із своєї хати.

Д о в г о п о л е н к о, В і й т е н к о,
д у к и, З о л о т а р е н к о (*між собою*)

Що за знак?
То не простий козак!
Що за диво, панове?
Чудасія, братове!

Ф е с ь к о
Годі теї розмови!
Наливай-но цебер меду,

Оковитої вточі!
Пий, гуляй, душе козацька,
Лютий вороже, мовчи!
(Виймає чересок і розсипає гроші по столі.)
Розсипайтесь! Розсипайтесь, червінці,
По широкому столі! Гей ви, дуки, ваша сила,
Ваша воля на землі!
Та не дуже утішайтесь!
Веселіший буде час,
Як покличуть до бенкету
Козаки-нетяги вас!

Д о в г о п о л е н к о
Що воно?

В і й т е н к о
Що за причина?

З о л о т а р е н к о
Що за бісова личина?

Х о р *(чоловічий, за сценою)*
Ой а в городі, ой а в городі!
А в городі там случилася біда *(двічі)*.
Ой у городі, ой у городі,
Там убили молодого козака *(двічі)*,
Ой поховали, ой поховали.
Поховали при широкій долині.
Ой насипали...

Вільниця входить. На фоні співу чоловічого хору відбувається на сцені розмова.

Д о в г о п о л е н к о
От попались!

В і й т е н к о
Хоч тікай!

Ф е с ь к о
Гей, Настуню! Наливай!

Н а с т я

Ей, козаче! Чи снідав ти сьогодні, чи обідав?
Ходім зо мною до кімнати, сядем з тобою,
поснідаем чи пообідаем...

Ф е с ь к о

Ой ріки, ви ріки низовії,
Помічниці Дніпровії,
Тепер або мене зодягайте,
Або до себе приймайте!

Х о р *(вільниця входить)*

Слава, гетьмане! Брате ти паш!
Живи нам на радість! Дукам на страх!

З о л о т а р е н к о і Д о в г о п о л е н к о
Гетьман!

В і й т е н к о

От рахуба!

Д о в г о п о л е н к о

Не дійшлось би нам до чуба!
Ну-бо, як-небудь ладком...

З о л о т а р е н к о

Посідаємо рядком...

В і й т е н к о

Та попоштуєм медком!

(Підходить до гетьмана, без-шаржу.)

Пане гетьмане!

Во зло не бери ти наших жартів,

Краще вип'єм добру квартиру,

Брязнем келихом дзвінким!

Гей шинкарко, дай вина нам,

Пива, меду наливай!

Д о в г о п о л е н к о *(відводячи Війтенка)*

Не дивуй, вельможний, п'яним!

Гнівом, брате, не палай!

Ф е с ь к о

Гей ви, шати, ви гуляйте! (*Лле на себе.*)
Мед-горілку випивайте (*лле*).
Не мене шанують, а вас поважають (*лле*).
Як я вас на собі не мав (*лле*),
То і честі од панів не знав!

Х о р

Правду каже! От так ріже!
Що, вкусили багачі?
Заробили на горіхи?
Ач, які зробились тихі,
Надулися, як сичі!
Сіли, бідні, замовчали,
Мов на світі їх нема!

Ф е с ь к о

Ей, козаки-діти, друзі-молодці!
Добре, добре, дбайте,
Дук-срібляників виводжайте,
Перед вікнами покладайте (*двічі*),
У три березини потягайте,
Щоб до віку пам'ятали,
Як нетягу частували!
Гей, бери їх!

Х о р

Ха-ха-ха-ха! Потягли!
От уперті, як воли!
Їм до різок неохота!
Ха-ха-ха-ха!
От робота!
Розгулялася голота!
Гей, братове, за столи!

Ф е с ь к о

Ей, дуки, ви дуки.
За вами всі луги й луки,
Ніде пашому брату і коня понасти!
Ти, шинкарко Насте, добре дбай,
Вина, меду наливай (*двічі*),
Нові гості до себе приймай!
Ті вже досить погуляли,
Землю й воду нам забрали!

Х о р (спочатку як репліки)

Правда, правда! Все забрали!
Ніде й коня погастити!
Вина! Давай! Гуляй!
Живіш! Співай!
Вина давай!

(Окремо.)

Ну, та й їх погастували,
Будуть довго пам'ятать!
Правда, вже погастували,
Будуть довго пам'ятать!
Нум, панове, п'ють, гулять!

Ой наступала та чорна хмара, став дощ накрапати...

Ой там збиралась бідна голота до корчми гулять.

Пили горілку, пили наливку, ще й мед будем п'ять,

А хто з нас, братця, буде сміяться, того будем бить.

Ой іде багач, ой іде дукач, насміхається,

«Ой за що, за що вража голота напивається?»

Ой беруть дуку за чуб, за руку, третій в шию б'є:

«Ой не йди туди, превражий сину, де голота п'є».

Ф е с ь к о

Гей, пийте, пани, води калюжі, води болотянії!

А що пивали в нас на Україні вина та меди ситнії!

Х о р

А що пивали в нас на Україні вина та меди ситнії!

Ф е с ь к о

Врадимо раду, що нам чинити,

Щоб увесь люд звеселився,

Щоб від козаків, щоб від юнаків

Ні один панок не скрився!

Х о р

Щоб від козаків, щоб від юнаків

Ні один панок не скрився!

Ф е с ь к о

Пийте, гуляйте, добрії люди,

Шаблі козацькі гостріте,

Ой, що настала славна година

Лютого ворога бити!

Х о р

Ой, що настала славна година
Лютого ворога бити!
Ану, кобзарю, вшквар до танців!
Нам не шкода сап'янців!
Бо нема! Будуть! Будуть! Гуляймо, хлонці!
Гуляймо!

Полинула чечіточка в вишневий садок,
А вивела чечіточка семеро діток:
От Явдосю і Федосю,
Варварину, Катерину,
І Орину і Марину,
Настусю свою
Саму меншую.

Га-га-га! Саму меншую!..
Наїхали до чечітки любії зяті,
От то любії зяті,
Все з різних городів:
Із Києва пан Стецько,
Із Ніжина пан Грицько,
Із Глухова пан Роман,
А пан Самійло аж із Кракова.
Га-га-га! Аж із Кракова!

Х о р ж і н о ч и й

Як поїхав королевич на полювання
Та йоставив Марусеньку на горювання...
Ой прип'яв коня до двору, сам ліг спочивать,
Ой приснився королевичу дивнесенький сон
(двічі).

З-під правої та з-під рученьки вилетів сокол...

О б и д в а х о р и р а з о м

Гей, ну! Гей! Гей, ну! Гей! Гей, ну! Гей!
Гей, ну! Гей!
Гуляй, голото, пий, гуляй!
Ех! Про горе-лихо забувай! Гей!
Годі дукам панувать! Гей! гей!
Час голоті повставать! Гей, гей!
Гей! Гуляй, гуляй, гуляй, гуляй!..

Київ, 21.V 1927 року

ПРОЗА

1911-1925

ЧАРІВНИЙ ГОРОД

*Пам'яті незабутнього д-ра О. Юркевича
посвячую*

Я довго блукав у лісі і не міг найти стежки. Надо мною шуміли столітні дерева — так задумливо, шумно й монотонно.

Пожовкле од крижаного подиху Осені листя, тихо кружляючи в повітрі, падало додолу і вкривало землю золотистим килимом... Воно шелестіло під ногами і — разом з шумом віт і з краплями сірого осіннього дощу — щось журливо співало.

А до цієї мелодії, здалека несучись, приєднувалася ще друга. То була без краю жалібна пісня, що, здавалося, все хотіла найти якийсь шлях до щастя, до спокою... — і все верталася у зачароване коло розпачу... Так, то було далеке ридання...

...А краплі тихо падали... падали...

І раптом...

До мене донісся хвилию якийсь звук. Тихо прокотився понад похмурими вітами і потонув у темній млистій далині.

А краплі тихо падали... падали...

Звук той знову розлігся — ясніше й голосніше. Так, то був дзвін. Могуче мідне гудіння дзвону.

Я кинувся туди, звідкіля воно котилось.

Я падав, лице мені колов глід, а шлях устилав терен, — а я все біг, все далі й далі.

А краплі тихо падали...

Знов... знов ллється хвиля звуків, обливає мене якоюсь дивною радістю, окроплює мене — і от я напав на стежку.

Її освітлювала золота, промениста сонячна смуга, і так любо було мені йти, і ледве чуть було лісову пісню, і не помічалось, що з олов'яних хмар краплі все падали... падали...

. . . . .

Так, ~~де~~ був якийсь дивний город незнаної краси. Його будинки виблискували золотою та срібною оздобою, біля нього протікала блакитна й тихомирна, як небо, річка. Вона одбивала усе в своєму дзеркальному лоні, а посередині її плавала згряя білих лебедів, плескалась, розсипала весельчасті бризки навкруги.

Я зустрів молоду дівчину в сніжно-білій, як ті лебеді, одежі. Її лице було обвіяне красою, її очі сяяли щастям і звали до щастя.

«Звідкіль ти, молодий чужинче, і чого шукаєш тут?»

Я одповів, що заблудив у лісі і шукаю собі притулку на ніч.

«Ходім до нас. Мій батько радо прийме тебе і дасть тобі притулок на ніч...» — її голос звучав, як арфа, як небесна музика.

І я зовсім забув, що там, у лісі,— сірі осінні краплі разом з жовтим листям все падають... падають... і забув про ту без краю жалібну лісову пісню...

То був незвичайно щасливий город (от через що я не помітив, як прожив там цілий місяць). Всі люди сяяли молодістю, красою, щастям, всі гралися й жартували, як білі лебеді на блакитній річці. Ніхто не знав слова «сум», слова «осінь». Щоранку всі ходили в величний храм з кришталевими вікнами і великими золотими люстрами — у храм, з якого нісся той могучий дзвін, що я почув у лісі. Там тихо-тихо лились співи молитовні, ніби плескалися хвилі і обвівали душу спокоєм.

...Щодня всі на човнах плавали по блакитній річці і купалися в прозорих хвилях, облитих золото-яскравим сявом. Над річкою схилялись пишно-зелені сади, квіти барвисто-пахучі. Тихо брніли пташині пісні, і цілувались метелики з квітами. І в серці моєму збудилась любов, і Дівчина в білому щохвилі стояла в очах.

Ах! — одного вечора... Одного вечора вона стояла в садку і милувалась бризками фонтану... Я підійшов — і слова вирвались з моїх грудей, немов пташки з клітки... і... так я був щасливий.

Раз балакав з її батьком і сказав, що прийшов з того темного лісу...

Батько поблід...

«З темного лісу?» — «Але ж. У нас ніхто туди не ходить...»

«Так, туди ходили декотрі з наших,— і ніхто не вер-
нувся, і всі заблудили... І тепер звідтіль несеться тяжкий
плач і стогін — але їх пайти не можна. І з моєю дочкою
не говоріть про те ні слова, або — вона не буде вашою...
Туди йти неможливо...»

«Так,— одповів я,— туди йти неможливо».

Тієї ж ночі я пішов туди.

Я йшов понад річкою, і мені здавалось, що я бачив
тих нещасних, що заблудили, бачив їх з мольбою підняті
худі руки, чув їх благання... я біг...

Раптом знов розлігся могучий дзвін... Так, як і тоді...
Але я не слухав, як він кликав до храму з кришталеви-
ми вікнами й золотими люстрами, і біг все далі, далі...

І от я знов у лісі.

Знов надо мною шумлять столітні дерева,— так задум-
ливо, сумно й монотонно. Пожовклий од крижаного по-
диху Осені лист, тихо кружляючи в повітрі, падає додолу
і землю килимом вкрива... і краплі все падають...

А з другого боку несеться якась без краю жалібна
пісня, що шукає стежку до щастя й не може найти... Ах,
то несеться ридання тих, що заблудили.

Мене коле глід і терни, і краплі сірого дощу на мене
падають,— а я їду вперед... вперед...

А здалека лине хвиля — пливе мідне гудіння дзвону...

КОРОЛЬ

(Казка)

Де я чув цю казку, цю легенду?

Не знаю. Її образи, її думки довго не давали мені спокою.

Я не хотів її нікому розказувати, але вона так довго мене мучила, слідувала за мною, що я нарешті зважився дати її на суд людський.

Я добре знаю, що читачі тепер занадто тверезі, позитивні, аби слухать наївну казку. Але у мене є надія, що, може, чиемусь молодому, недавно розбудженому і тому не забрудненому тверезим розумом серцеві вона щось і промовить. Така, власне, надія і є причиною того, що я пускаю в світ своє писання.

...Це було в якійсь країні з пишними луками і деревами, золототверхими горами, блакитними озерами та розкішними полями. Але хоч край був такий чарівний і багатий — люди були в йому нещасливі. Вони завше жили під гнітом королів і їх помічників, вони не могли милуватися блакиттю озер, бо мушили вічно працювати, аби мати хоч шматок черствого хліба. Але все-таки люди тоді були щасливіші, як тепер, бо у їх серцях ще жила віра.

Між ними завше жевріли іскри надії і ждали тільки хвилини, щоб спалахнуть величчям багаттям. Так, вони завше надіялись, що по смерті старого короля новий подарує їм хоч трошки волі і дозволить працівникам користуватися зі своєї праці.

Вони надіялись...

Але королі щодалі, то більше робилися жорстокими, і нарешті на трон вступив король, що його народ назвав Чорним Звіром — такий він був жорстокий і несправедливий. Потоки крові і сліз тепер зробились морем, а голод і смерть вільно гуляли по всій країні. Але віра людей не кидала, у короля був син, а на устах того сина така добра усмішка, що його всі назвали «Син Надії».

Нарешті, утомлений власною жорстокістю, король умер. Звідси й починається казка, що маю вам розказати.

I

...Світло-зелена долина. Дерева обсіпані білим і рожевим цвітом. Квітки і святочно вдягнені люди, що, чекаючи чогось, ходять і неголосно балакають — ніби плече вдальні якесь море. А на узгір'ї стоїть храм, сіяючи білим мармуром, золотими й срібними візерунками, променистими самоцвітами і світло-кришталевими вікнами.

У храмі вінчається новий король — Син Надії з королівною з сусідньої землі. Вони полюбилися, як тільки можуть полюбитися пташки, що вирвалися на вольну волю з тісних кліток, де нічого не бачили. І це знають, здається, навіть дзвони, що особливо радісно бринять у храмі.

Їх звуки поволі плывуть, підхоплюють на своїх хвилях народ, будять святкові передчування.

Коли б у той мент можна було глянути у серця людей, то виявилось би, що там сіяють якісь нові і незнані зорі і нагадують про щастя.

Люди снують гуртами і все оповідають, хто що знає про молодого короля. Забули всі, що він син Чорного Звіра; пам'ятають лише, що він Син Надії.

«Тихше, тихше... вони їдуть!» — прокотилось раптом по юрбі.

І розмахи ущухли, і урочиста тиша, як птах, розставила над долиною свої недвижні крила.

Справді, з храму між войовниками, жрецьями, королівськими слугами їхала колісниця, вкрита зеленим гіллям. В колісниці стояв король у сяйві такої краси, якої ще ніколи не бачив народ, а до його схилялась голівка королеви... ах, про її красу нічого не можу сказати, бо чи ж може сова змалювати велич і сяєво сонця? І народ, засліплений промінням тих очей, як одна людина впав, і пролунали, несучись під небо, гучні слова:

«Слава молодому королеві і прекрасній дружині його!»

А коли крик замовк, в далеких горах, що тонули в блакитно-золотій імлі, луна одмовила:

«Слава!»

І виступив найстарший жрець з бородою, білою як сніг, і почав промову. Хвала молодим розносилась скрізь по морю народному. Народ забув, що недавно ще той са-

мий жрець однімав од його останні шматки хліба, і, зані-
мівши, слухав слова його. А як жрець кінчив, до королеви
підійшли молоді дівчата в білих убраннях і у вінцях із
фіалок і молодими дзвінкими голосами проспівали їй пі-
сню:

Із-за гір золотоверхих
Сходить сонце, цар землі,
Шле проміння у долини,
Що втопали в темній млі.

Із країни із чужої
Друге сонечко встає,—
Королева молода
Світ надій навколо лє.

Слава ж сонечку ясному,
Королеві молодій —
Хай чоло її вінчає
Промінь щастя золотий.

Королева в подяку обсіпала дівчат дарунками, кош-
товними самоцвітами й шовками барвистими.

І вийшли до короля запальні озброєні юнаки й заспі-
вали:

Тремтіль, ховайтесь, вороги,
Шумлять скрізь прапори шовкові,
За короля проллємо ми
Останні краплі крові!

Йому під ноги покладем
Ми королівства всі чужії,
Хай знають всі, що наш король —
Великий Син Надії!

А в ріднім краї спокій, мир,
І щастя хай цвіте довіку,
І в щасті всі благословлять
Хвилину цю велику.

Народне море плеще скрізь,
І радість, наче хвиля, грає —
Хвала і слава королю
Луна по всьому краю.

Король обдарував парубків пишно цяцькованою, хитро
мережаною зброєю. І знов прокотилося по юрбі:

«Слава великому королеві і дружині прекрасній його!»

І в далеких горах, що тонули в блакитно-золотій імлі,
луна одмовила:

«Слава!»

У великім королівськім саду щоранку співали пташки про кохання, пурхаючи між зеленими вітами. А тепер до їх приєднались король і королева. Спершу пташки дивились на їх з цікавістю й острахом, одна одну питаючи:

«Може, це ворогі наші? Може, не варто співать перед ними?»

Але коли вони почули, як задзвенів над озером перший шовково-ніжний звук поцілунку, то разом защебетали:

«Ах, будем співать якнайкраще! Це — теж пташки, вони теж любляться...»

Ще ніхто ніколи не чув, щоб хор пташиний так дзвірко й радісно співав, як того дня; ще ніхто не бачив, щоб лебеді так довго бавились на озері, розсипаючи водоспади крапель-самоцвітів, ще ніхто не чув, щоб так розкішно пахли фіалки — їх запах ніби казав одно слово: «кохання!» Вітер тихим припорком цілував кучері закоханих, мліючи від щастя, засипав у пелюстках квітів.

...А королеві слуги й жреці того ж дня одібрали од бідних працівників землю, щоб там посадить виноградники для себе.

«Король не знає», — казала більшість із покривджених, і це було для їх утіхою.

«Але коли ж він знатиме?» — з журбою питали другі.

«А може, й знає?... Він же син Чорного Звіра!» — казали треті, але таких було мало.

Правду казали перші, бо він справді думав, що його підданці живуть щасливо — адже ж у день його вінчання вони були такі щасливі, сяючи барвистими убраннями.

...І він впивався музикою поцілунків, він не міг намілюватись зорінням милих очей. Коли шовк її хвилястих кіс ніжно лоскотав його — він про все забував. Фіалки, пташки, озеро, дерево, лебеді, трави — усе німіло в захопленні перед тією любов'ю. Тільки іноді по зеленій траві пробігали якісь тіні. Але їх ніхто не бачив, і вони швидко й соромливо ховалися в темних кутках.

Коли ж по землі тихо пропливали хвилі нічної імли — закохані в солодкій знеможі слухали спів солов'я, і якісь крила їх підхоплювали, і несли туди, де спліталось тремтяче проміння зірок.

III

Чимало часу пролинуло, чимало сліз народних пролилось у бездонне море вічності — а їх ще й досі не бачив король.

Але якось королева стала помічати, що часом він кудись щезає, і не такий ласкавий і ніжний з нею як перш. Вона сумувала, не спала вночі, але нічого не казала королеві: не хотіла тривожить його.

Якби зелені куці у королівській пущі уміли балакати, то вони б і розказали своїй королеві, що король одного разу на ловах зустрів бідну дівчину — Дівчину з Долин, що ходила, сумно співала й шукала чогось; що очі її сяяли, як небо, а волосся хвилями своїми нагадувало море; про те, що вона, побачивши Сина Надії, затремтіла, і то не було тремтіння страху...

...На другий день король знов поїхав на полювання і знов зустрів Дівчину з Долин. Вона плакала. Король зблід і вдарив коня, щоб їхати далі.

Раптом став і підійшов до Дівчини.

«...Ти гарна, як зірка. Але чого ж ти так сумно співаєш, чого ти плачеш? Чого ти ходиш сама у темнім лісі...»

«Ах, я — дочка бідаря, що не має чого їсти.

Я шукаю слабому батькові ягід.

Мій Пане, ти, я бачу, — добрий. Значить, ти не знаєш, що творять твої слуги. Значить, ти не знаєш, що твій народ безсило стогне під їх гнітом, ти не чуєш ридань голодних дітей, не бачиш марно пролитої народної крові.

Мій Пане! Тебе народ зове С и н о м Н а д і ї. Він думав, що ти будеш не такий, як інші королі, що ти даси йому хоч краплю й щастя й волі, за все те, що він дав тобі, слугам і жрецям твоїм. І це правда — ти не такий, як інші королі, але народові нема ні крихти полегкості. Тебе усі обманюють — ти їм віриш — ти ж виріс серед пишності королівського саду, ти чув лише дзюрчання водограїв і співи пташок; ти не знаєш, що значить брехня і омана. Я знаю, я — дочка бідного народу, що працює для інших, для інших живе і навіть для інших умирає...»

З блідим лицем мовчки слухав король. І мовив:

«Чекай... Скоро не буде ридань...»

Жди мене тут взавтра, щоб рознести радісну вістку всім людям.

«Але тим часом не кажи нікому нічого...» — і поїхав, схиляючись під наметом зелених дерев.

А Дівчина з осяяним лицем, з радісно-променистими очима, на яких уже більше не дрижали прозорі сльози, пішла з лісу.

Вона не бачила, що на високому дубові сидів Ворон — чорний, зловісний Ворон — і насмішкувато неймовірно кричав.

...Вона нікому нічого не сказала.

А тим часом народ хвилювався, іскрами вибухав гнів народний, вона цього не знала.

Вона не знала, куди уночі ходить її брат — гірний мисливець, які таємні розмови веде він з товаришами...

IV

Дівчина з Долин ждала короля і плела для його вінок з лісових білих квіток, пишних нарцисів. Довго його не було. Нарешті почулось тупотіння кінських копитів.

Так, то був Син Надії. Але на лиці не було радості, а в очах світився німий одчай.

«...Нічого...— промовив він і замовк, опустивши голову. Потім підняв її і мовив: — Мої помічники й жреці сказали, що коли я захочу зробити те, про що мріяв, а що обіцяв тобі, — вони мене уб'ють, по моїй смерті ще гірше гнітитимуть народ...»

Моя жінка... ні, ні (і він закрив лице руками) — я не люблю її більше... Вона сказала: «Що з того, милий, — аби нам було гарно...»

Дівчино! Я тебе люблю, я з тобою втечу з пишного палацу в долину. Я разом з тобою, разом з народом литиму кривавий піт і сльози і буду щасливіший, як на троні». Обняв дівчину, і тихий поцілунок пробудив фіалки й нарциси, що спали в траві: вони тихенько забриніли якусь пісню.

Король їхав лісом у долини, де ждала його Дівчина. Була ніч. Він утік із світлиці і не знав, що королева уже прокинулася і з сльозами шукає його. Йому було жаль кидати королеву, але він почував, що інакше не може зробити.

І, заглушаючи сум, у голові снували якісь мрії світлі, як блакить ясного дня. В небі прозоре проміння місяця

й зірок спліталоя в дивні візерунки й шепотіло про щось вічне й велике заслуханому серцеві...

...Раптом прозвеніла стріла, і страшні, озброєні люди підбігли з-за кущів до короля, що упав з коня; з грудей його ключем била гаряча кров.

«Це — за народні кривди й сльози», — промовив високий мисливець з луком в руках.

То був брат Дівчини з Долин.

Зорі злякано тремтіли...

1911 р.

БАБИНЕ ЛІТО

(Малюнок)

Посв. моїм любим братам

Осінній променисто-задумливий день, один із днів, так яскраво змальованих у чудовому вірші Тютчева «Есть в осени первоначальной», властиво, навіть не осінній, а день — «бабиного літа».

Дивні, мінливі фарби лісу, прощальний журавлиний крик, шелестіння пожовклого листу, прозорі краплі минулого дощу, що стиха тремтять на гіллі і в яких сонце сплітає ніжні візерунки...

Здається, ніби осінь тебе обвіває своїми шовковими крилами і несе на їх у країну тихої задуми. Здається, ніби вся природа співає тиху елегію; звуки тої елегії впливаються в найтаємніші кутки серця і сповнюють всю істоту хвилями якогось дивного почуття.

І несподівано бринить серед тих пісень осінніх голос меткої безжурної синиці.

У злегка блакитному повітрі пропливає поволі сиве павутиння, чіпляється на гілля меланхолійних верб, струнких білокорих беріз, темних дубів, на дахи, людей, траву, очерет і сплітається в фантастичних узорах; а по йому жартуючи грає сонячне проміння.

І став уже починає почувати, що скоро минеться для його розкіш і воля; стиха гомонить він про щось таємниче. Про що?

Дід Мусій, сивий рибалка, — той, може, один знає, про що гомонять хвилі. Вони згадують про колишні, давні часи. Тоді вільної води не сковували перепони, зроблені людьми, і вона розкішно лежала в своїй постелі з м'якого жовтого піску, серед оксамиту ще не розораних, не зруйнованих берегів. Ніхто не косив високих буйних очеретів, що серед них розкошувала безліч риби та дичини. Ніколи хвилі не стогнали під вагою великих човнів.

Як же тоді було весело, любо! Як безтурботно полоскались качки серед зеленого латаття і його білих та жовтих

квіток! І хвилі допитливо шепочуть дідові Мусієві: «А правда, колись було краще? Правда, так? Правда, так?»

Дід киває своєю старою головою з висмиканим із-під бриля волоссям, яким ніжно перебирає вітрець.

«Так, так...»

...Зовсім щось не береться риба...

І так уже кілька літ. Не те, що колись. А все-таки не ходить на став дід Мусій не може: він уже ніби зрісся з ним.

І спогади підхоплюють старого на свої крила. Він ще зовсім маленьким полюбив ходити до ставу і плескався у воді цілі дні, як каченя. А яка радість була, коли — після довгих днів муки і чекання — він нарешті дістав собі якогось поганенького гачка, украв десь волосіні, виплів удку, вирізав у ліщині вудлице й перший раз пішов рибу ловити! Та ще й витяг три пічкурці... З того часу він сливе не розставався зо ставом — крім кількох років служби у москалях. Але ж і що колись за риба бралась! Бувало, в цей саме час — восени — які щуки тягав він «на живця»!

А тепер...

І минушина малюється дідові в таких принадних, свіжих фарбах.

От він бачить себе парубком. Веселі вечорниці, дівочі пісні; таємні розмови під темною вишнею чи бузиною, коли навіть зорі здавались яснішими, як тепер, довгі до-світки, веселі парубоцькі жарти, різні оповідання, дівочий сміх, танці під троїсту музику біля корчми, якої вже давно нема.

Згадує дід Мусій, як, бувало, гуляв він із хлопцями у м'яча на вигоні: піхто так гарно не вмів кидать м'яча, як він; усі дивувались. А теперішні парубки — вони навіть у м'яча гулять соромляться («ми не діти», мовляв), і ніяких веселоців вони не знають.

Пригадуються теплі передвеликодні ночі, коли біля церкви розкладали огонь, пригадуються балачки круг того огню — найбільше про всякі таємні пригоди, про різне страхіття. Часто на огонь той клали парубки вкрадені в кого-небудь ворота; бувало — навіть син крав у батька для того огню ворота чи шалівки з тину: що ж, як звичай такий!

Малюється в уяві купальська ніч: став, тихий плескіт води, вінки з тремтячими свічками, співи дівочі — дзвінки та голосні,— і парубоцька розложиста пісня. І старий рибалка тихенько-тихенько співає пісню, яку ще за молодих літ співав.

Та стели-ись, сте-елись,
Барві-іночку,
Не корінням — листом...

А перший день великодня — танки дівочі, веселі пісні дзвонів! Тепер уже й дзвони не так дзвонять, і дівчат таких гарних та танцюристих нема.

А різдвяний вечір — коли все село гуло од колядок! Де вже тепер ті товариші, з якими дід колядував колись! Їх постаті довгою низкою встають перед ним — і то все постаті тих, що давно в могилі... Скоро й він уже...

Один у нього ще лишився товариш — став. Тепер, кажуть, і став скоро буде спущено новим паном. Тоді зовсім самотнім лишиться дід Мусії. І старий рибалка, забувши про все колишнє горе, вічну працю, солдатську муштру — тихо киває головою, згоджуючись з хвилями, що хвалять минулі літа.

А по полю йде стовп диму: то летить поїзд і своєю невмолимою ходою нагадує про невмолиму ходу життя; летить поїзд у великий город, де в хаосі і суєті шумлять люди, безсильні й могуті; голодні і надто ситі; де в нежданно-фантастичних узорах сплелися сльози із сміхом, поезія з болотом...

Тихо пропливає сиве павутиння і сплітається з сивим волоссям старого рибалки; а по тому волоссі ніжно гуляє осінній вітрець.

1912 р.

КАЗКА ПРО ЩАСТЯ

Жив собі колись на світі Заможний Хазяїн. А що був він заможний, то не було йому чого по світах мандрувать: сидів він собі та їв, та спав — ото й по всьому.

Часом у небі пролітали журавлі і кричали — ніби в срібні сурми трубили — кликали його в небо, в далечінь. Але Хазяїн сміявся й відповідав їм:

«Нащо мені летіть у небо, в далечінь, як я й тут маю й що з'їсти, і випить, маю в що і вдягтись... Я й так щасливий».

І він, не слухаючи зазивань журавлів, спокійненько їв собі вареники і інколи попивав смачне вино.

Часом соловейко у кущах розповідав йому про розкішні привабні краї і про те, що він бачив у тих краях; розповідав про Любов, у якої крила з рожевого огню, і тіло з огню золотого, і яка сяє наче Жар-Птиця. Часом молода берізка шептала Заможному Хазяїнові: «Глянь, яке чисте, яке вабливе небо... як я рвусь туди своїм зеленим листом, як простягаю туди свої білі руки!»

Часом — коли в небі збирались на герць Лицарі-хмари і починали гратись своїми огненними мечами-блискавками — брязкіт тих мечів казав Заможному Хазяїнові про розкіш боротьби, про Красу одваги... Часом місяць простягав до Заможного Хазяїна свої прозорі руки, обвивав його ними й казав йому:

«Летім, летім в необмежні простори, де розкинула свої крила цариця всесвіту — Воля, де цвітуть небесні квіти — зорі...»

Часом ластівка, черкаючи крилом по дзеркальній зверхні води, щебетала Заможному Хазяїнові про красу гордого поривання в чужу стихію, про красу буйного розмаху, про красу легкого й сміливого захвату...

Але Хазяїн сміявся з усього того, байдужо їв вареники і запивав їх смачним вином. І думав, що він щасливий.

Та іноді — це бувало рідко — до його прилітала чудна, невидима птиця, і хоч була вона невидима, але він її легко пізнавав, бо вона завше співала одної пісні. Та птиця звалася Нудьгою.

Коли вона прилітала, Хазяїн робився неспокійним, не міг більше їсти смачних вареників або що; у його душі дзвеніли нові струни... і Хазяїнові хотілося чомусь плакати. Тоді він випивав далеко більше, ніж звичайно, вина... — пив, поки голорч не сповняв синій чад, поки в забутті не падав на землю.

А по деякім часі знов сидів супокійно, їв собі щось смачно і сміявся з неба, з журавлів, соловейків, берізки.

Спав, звичайно, Заможний Хазяїн добре. Він не бачив ні дивних ясних снів, що приносять нам часом Добрі Чарівники, ні страшних снів, що приносять нам іноді Злі Чарівники. Він спав зовсім безтурботно, і як йому що й снилось колись, то то була яка-небудь смачна страва або що.

Але одної ночі йому чомусь не спалось. За вікном Соловей розказував, що ввечері бачив він закоханих і чув мелодію поцілунків, і що він не може забути про те. Місяць крізь вікно простягав прозорі руки й казав:

«Летім в далину!»

А Нудьга сиділа на чолі і співала всім нам знайому пісню, що нагадує кигикання чайки.

І раптом у світлицю ввійшов якийсь дивної краси Світлий Юнак і сказав Хазяїнові:

«Іди за мною...»

І почув Хазяїн, що він мусить піти за Юнаком, і пішов за ним. І вивів його Юнак на високу гору і, показуючи йому незміриму велич світу, розповів про неосяжну силу Життя, про красу божественного захвату Життям.

Хазяїн з жадобою дивився й слухав, а потім сказав:

«Так... я бачу, яке смішне і гидке було моє життя. Але що ж мушу я зробити, щоб зазнати хоч на одну хвилину того божественного захвату, про який говориш ти?..»

І мовив Світлий Юнак:

«Ти — грішник. Ти не знав чуття жалю й любові, ти сміявся з жалю і знущався з любові. Ти не знав також гордого гніву й огненної Ненависті. Ти думав, що все життя — в твоїх варениках. Але як ти хочеш зазнати хоч одну хвилину божественного захвату, кинься з цієї гори

вниз... Тебе розіб'є там гостре каміння, але летючи ти відчуєш Красу буйної одваги, Красу польоту, Красу неба: бо на кілька хвилин у тебе виростуть крила...

Так казав Юнак, і його слова нагадували брязкіт огненних мечів блискавок.

Але Хазяїн не кинувся з гори, а пішов додому, кажучи, що краще буде він їсти вареники і запивати їх смачним вином, ніж має розбиватися по власній волі об гостре каміння.

Вдень він навіть сміявся зі своїх мрій і з Юнака.

Але вночі він не міг заснути, і Світлий Юнак знов приходив до його і розказував йому про великий всесвіт і кликав його хоч раз зазнати божественного захвату.

І так пройшло багато днів. Щоночі приходив Юнак до Заможного Хазяїна і шептав йому, і співав йому, і манив його. Мучився Хазяїн, але не мав ще одваги кинутися з гори.

Вдень ще й досі взивав він себе «щасливим», але Нудьга іноді тепер сідала і вдень на його чолі і починала всім нам знайому пісню, що нагадує кигикання чайки.

Висока гора мліла в обіймах місяця.

На вершині стояв Світлий Юнак, а біля його в муках нерішучості схилився Заможний Хазяїн.

Раптом очі Хазяїна блиснули тисячею переливних огнів, і він кинувся з гори.

В той же мент почув він, що в його виростили крила, і широко розправив він їх в повітрі...

І зрозумів він, що чуває Соловей, співаючи в темних кущах, і що чуває Жайворонок, в'ючись над зеленим полем. Зрозумів він, про що трубили в срібні сурми Журавлі, і почув красу буйного розмаху, безумної одваги, оп'яніння життя з його безкраїми розкошами. Красу гордої міці... і зазнав Заможний Хазяїн божественного захвату...

Але по хвилі крила його одпали, і впав він на гостре колюче каміння — розбився.

Світлий Юнак десь іще з — розтав у передрозсвітнім Тумані.

А на місці, де впав Хазяїн, виріс купц, покритий біло-рожевим цвітом. Серед того цвіту сидить пташка і підставляє шовкові груди вільному вітрові, і співає про безкрайність всесвіту і безмежність Краси.

1912 р.

ТИШИНА

I. ВОСЕНИ

Повс. С. Ф. Русовій

Телята спокійненько жують смачну зелену травицю. Іноді здивовано підіймають голови і уперто, уважно дивляться на малого Кузьмика. «І що то він от там робить? Жував би собі, як і ми, травицю... адже вона така смачна... так ні: треба йому там щось майструвать».— Але старий Сірко, що дрімає, поклавши сиву голову на кудлаті лапи,— той знає, що робить Кузьмик. Він робить вітрячка: такого, як і торік був зробив. Він поставить того вітрячка на горбику, де саме вітер,— і так кумедно кружлятимуться невеличкі дерев'яні крильця!

Біля Кузьмика лежить торбинка з хлібом, лук і кілька стріл. Адже він таки вже мисливець!

А ті телята й не знають навіть, що то — мисливець. От дурні. Вони знають тільки, що приємно їсти смачну зелену траву, що добре в літній пал напитися з прозорої річки холодної води...— ну а що ж вони більше знають? Знають ще, правда, що коли обсядуть мухи — треба їх обганяти хвостом...

Коли Кузьмик виросте, то з рушницею — от як пап або Кузьмиків дід, старий панський садівник,— ходитиме по полях і стрілятиме різну дичину. От, наприклад, він уб'є вовка — величезного, сірого, страшного... такого, як дід розказував. Або зустрине він у лісі ведмедя, а при йому не буде рушниці. Тоді Кузьмик вилізе на дерево, ведмідь кинеється до його — але ж у Кузьмика буде складаний невеликий ніжик, і ним...

— А куди! Куди лізеш! Мархво! — кричить раптом хлопчина до рудого теляти з упертими очима, що, захопившись, зайшло надто далеко.

Мархва підіймає голову, але й не думає вертатися.

— Але ж то яка,— обурюється Кузьмик і біжить напередоки до Мархви, войовничо помахуючи у повітрі булавкою.

— Я тобі дам! Яка добра! А куди...

...От уже вітрячка і скінчено.

Треба ж тепер його примостить десь так, щоб крутився. Ага, ось тут, на кущі... це саме добре місце.

— Хе, як гарно крутиться!

Вітер собі так жартівливо дмухає, вітрячок так кумедно крутиться, що аж сміяться хочеться.

Це — далеко кращий вітрячок, ніж той, що Кузьмик торік зробив. Ну, так він же тоді був ще малий, не вмів. Мархва іронічно глянула на забавку й посміхнулась... От іще вигадав отой дурний Кузьмик... І до чого воно?

З невеличкою гаю вибіг Кузьмиків приятель, швидкий Семенко. Семенко допіру бачив зайця — їй-богу, бачив! Та ще й близесенько так. Такий великий, наче Сірко, а уші довгі... він так кумедно їх прищулив.

— От шкода, що мене не було,— жалкує Кузьмик,— я б із лука... Але Семенко — ото ще неймовірний! — сміється.

А хіба ж то можна — з лука зайця застрілити?

Та все-таки він постановив і собі зробити лука. От він вирізав для того гілляку з дуба. Чи добре буде? Поглядом досвідченого спеціаліста оглядає Кузьмик гілляку.

— А нічого собі буде... тільки зав'ялить треба...

Та цей кумедний Семенко, мабуть, і не чув, що то — зав'ялить.

А осінь вже показує свої супокійні крила крізь зелену мережку лісів і луків. Вже де-не-де починають жовтіть листки, дикі качки почали збиватись у табуни.

Спіють груші й яблука.

Дні стоять сухі, теплі, ясні. Повітря підбадьорююче, пахуче, винне; в йому запах осінніх квіток, яблунь і груш, опеньок. Жовті безсмертники в лісі розливають медовий свій дух. Типина. Небо — не розтоплений, розлитий скрізь, як весною, а міцний і твердий прозорий кришталь. Але часом хвилі туманної блакиті носяться й над полем, ніжно обвивають стерні. Це тоді, коли вітер тихо перебирає чарівними пальцями по хвилястих струнах. Одзвуки тих струн западають у душу й навівають спокій і сон. Тихий сон... серед зеленого лісу, що вже починає вдягатися в осінні фарби... тихий сон...

В туманні дні по полю низенько-низенько над землею летять ворони, задумливо кричать, кружляють. Нарешті чорною мережкою вкривають стерню... і співають пісню

про царицю, що йде із-за далеких гір,— про Осінь. Задумливу, смутну, а іноді бадьоро-спокійну Осінь.

І широкий став дрімає. Іноді пожовклий листок упаде на його сонні хвилі: круги розійдуться по воді; пліточка з цікавістю підбіжить до листка, але, помітивши, що то не метелик, вдасть, що їй зовсім не було діла до листка, що вона хотіла просто собі викинутися і плеснутися для розваги: потім пірне, хвильки розійдуться — і знов дрімає все. Дрімает й очерет, сонно киваючи головою, і норці, що їй не думають пірнати за рибою, і величезна щука біля купинки, і табун сірих качок-крижнів серед ставу.

Старий садовник Степан, Кузьмиків дід, копає ями під дерево і — звичайно сливе всіх старих — про щось сам із собою балакає.

Щось ізгадує, мабуть.

Синичка плигає на старій груші і щось веселе розказує дідові. На гілля чіпляється блискуче павутиння, що час од часу припливає з далеких країв блакитним своїм шляхом. А деяке пливе далі, піднімаючись вище, наче граючись з вітром.

От у садок вийшов старий, з довгими білявими усами пан Стремінський. За ним іде, ласкаво помахуючи хвостом, лягавий пес Бекас. Пан смутний. Іде і час од часу кричить:

— Птаху! Птаху!

Потім підходить до Степана й питає:

— А чи не бачив ти Птаха мого? Десь полетів у садок — та й нема.

То він каже про свого прирученого ворона.

— А ні, не бачив...

— Птаху! Птаху! — гукає знов старий,— і раптом із за зелених віт вигулькає Птах і сідає просто на плече свого хазяїна.

Той, добродушно й радісно сміючись, докоряє:

— Ах ти ж... куди це літав? Я ж тебе кликав... кликав...

Потім сідає на ганку і, згадуючи вдвох із Степаном про колишні часи, закурює люльку. Дим складається круг його голови в кучерявий вінок.

— А що, Степане, ти думаєш там морелі посадить?

— А так, пане. Там саме місце для їх підходяще: захист...

— Так, так,— оці кущі від вітру захищають... А чи пам'ятаєш, Степане, як колись...

Раптом Стреминський підіймає вгору сиву голову. Дивиться в небо й Степан. Якісь вабливі, чисті звуки — відгуки весни — стривожили їх старечі душі. То в небі довгим ключем плывуть журавлі. Високо-високо.

Якесь сяйво раптом розливається в старих очах: журавлина пісня обернулася в світле проміння, і м'який відблиск того проміння осіяв очі.

Суворий працівник дятел невгамовно стукає по корі своїм твердим дзьобом. Синичка дрючиться з ним, запевняючи, що вона нібито ніколи нічого не робить — і чудесно собі живе. Дятел добре пам'ятає, як весною вона старанно звивала собі гніздо; знає, що й тепер мусить вона чимало пополітати, щоб найти що-небудь їсти; значить, і вона таки працює... ет, та що там балакати із дурною! От горобець — то розумна пташка. Хитра bestія. Він як почне розказувати про свої пригоди, як він краде кришки у людей, та про інше страхіття — то дятел забуває навіть про свою працю.

Може, й бреше, вражній син,— та як же доладно!

Згиньці, «по-мисливському» йдуть лісом із луками Кузьмик і Семенко. Телята он тамечки пасуться — що їм зробиться? — а хлопці собі пополюють трошки, може, вб'ють яку дичину.

— Цсс... дрізд,— трагічно-таємничим голосом шепоче Семенко.

— Де?

— Бачиш — он, он... ай, он, під кущем... бачиш?

Кузьмик бачить. Він стає на одно коліно, як, він бачив,— става пан, стріляючи зайця (правда, він його тоді не вбив)... — і пускає стрілу.

— О, як близько пролетіла... чуть-чуть не попав... — і він іде піднімати стрілу, що впала серед кількох блідожовтих листків граба.

Після полювання хлопці натрушують з великої дикої груші, на якій листя вже починає по-осінньому рожевіти, маленьких гниличок і йдуть до телят.

От іще та Мархва! Завжди кудись зайде!

— Піди, Семенку, перейми, а я тут огонь розкладу. У мене є аж три сірники.

От і огонь горить. У попіл хлопці кидають груші й

картоплини, яких кілька приніс Семенко з дядькового Федькового городу. Дядько Федько як побачив, то сердився, кричав — ну, та що там...

На краю різнобарвного осіннього лісу, на старому піі сидить з рушницею старий Стремінський. Біля ніг його дримає Бекас. Крізь мисливську сітку де-не-де стирчить сіре пір'я дичини.

Ліс стоїть на пагорку. Внизу — стиха хвилюється став. Шумить млин, розкидаючи навкруги снопи бризків. В повітрі кружляє листя. На хвилях серед ставу ритмічно колишуться, виблискуючи на сонці шовково-білими грудьми великі норці: іноді, граціозно зігнувши шию, кидаються в холодні хвилі і з рибкою в дзьобі виринають знов. На другім березі сидять качки. Деякі з їх, крикаючи, перелітають з місця на місце, другі непорушно сидять на купинах: треті полощуться в воді.

Біля млина стоїть кілька возів. Пара волів, прив'язаних до воза, механічно жує пахуче сіно і глупо-мрійно дивиться вдаль. Старий дідусь з лохматою сивою бородою, енергійно розмахуючи руками, про щось балакає з мірошником, що стоїть біля заставок.

Іноді на небосхилі помалу сунеться воздушна флотилія гусей. Іноді білі хмари збираються на якусь раду в недосяжній вишині — і, ніби посварившись, розходяться...

Стремінський в задумі гладить голову Бекаса. Спогади вибагливою мережкою снуються в голові.

...Далекі дні... Світ, сила, молодість...

Густа липова алея. Запах лип і квіток. Сонячний погляд очей чорних, променистих, гарячих і... загадкових.

Той погляд кличе, таємне тремтіння вливає в серце. Бачить Стремінський юну постать, груди, що хвилюються од нового чуття... та к хвилюються!

Далекі дні... Банкет. Огністі бризки вина, радості, краси, співів... Якийсь старовинний вальс чують раптом зовсім ясно старі уші... Так, це те, цілком те... Дивно, як можуть повторюватись чуття — так гостро.

Все йде — бенкет давно скінчився...

...А млин шумить і шумить. Зовсім однаково, монотонно — але чомусь здається, що він розповідає мішлїву казку. Старий, оброслий мохом млин. Скоро його розв'ялять і поставлять на його місці великого камінного мли-

на. Це млин передчуває — як смутно, але разом і спокійно шумить.

Ах, вони обидва вже — і Стреминський, і млин...

Минає...

...Табунець горобців сів на траві і весело, хитро зацвірінчав.

Ті горобці — пам'ятаєте, що сказав Старий Дятел? — справді, такі хитрі створіння! Ну, брехуни й хвальки також. Оце ж вони вихваляються один перед другим своїми ділами.

Один з їх, Обскубаній, підморгуючи на Стреминського, розповідає:

— Оцей чоловіча недавно обідав у садку. Кришки (смачні які!) падали на землю, а я їх збирав та збирав. І — нічого!.. бо я хитрий... а от тебе (звертається він до сьогорічного юнака жовторотого) він непримінно убив би з того он струменту. О, він страшний!

— А ти, проте, не знаєш, як той струмент зветься, — каже стара й мудра Горобчиха.

— Не знаю, — соромиться Обскубаній, і весь горобичий хор сміється з хвалька.

— Рушниця — от що! — тріумфує Горобчиха.

З лісу вибігла Мархва і друге, чорне телятко. Гедзь. За ним біжить Кузьмик.

— А куди ти... яка!

Обскубаній починає довго оповідати про те, як на його кидав булавкою отой смішний хлопчик в рудім капелюшку.

Пан Стреминський навіть забув дати капусти своєму улюбленому прирученому зайцеві. Де ж таки! Він одержав од Зосі — од своєї внучки Зосі — листа. Вона пише в тому листі, що завтра — таки-таки завтра приїде до «любого дідуна»...

Стреминський так звик бути самотнім, що ця звістка і веселить, і хвилює його. Він довго сидить замислено. Потім виходить в сад, де щось копає Степан, і починає з ним довгу нараду про те, що треба вислати коней на станцію, або, як каже Степан, на «ікзал», і як це зробити. До ради вступає й сива ключниця. У всіх таємно-радісні обличчя й голоси...

А що ж зварити ввечера на обід? То ж таки...

...Ага, чудесно... І треба, щоб Степан найкращих яблук та груш дав до столу ввечера. Самих, що не є найкращих!

А яка-то вже тепер Зося? Давно вже тут вона була... вросла певно, гарненька... дзвінко сміється. Давно вже старий пан не чув дзвінкого сміху: у Степана сміх наполовину з кашлем, та й то сміється він рідко.

...Ну й треба ж їй світлицю приготувать. Щоб усе так було, як вона любить. От ключниця, мабуть, добре пам'ятає, що Зосі найбільше до смаку.

...Ех, ці молоді... Завше хочать, щоб усе робилось швидко — хапком-лапком... адже тільки сьогодні листа я одержав, а завтра вже вона має приїхать. Ну та й лист ще міг спізнитися, що б тоді? А тут треба приготувать...

Хмариться. От хоч би дощу не було завтра. Ні, то так тільки якась жартівлива хмарка набігла — і десь сховалась, розвіялась, зникла. І знов — рівне, рівне осіннє світло. Верби задумані і тополі, що в сумовитій гордості оглядають спустіле поле, — все шумить тихо й рівно. Нема ніде пориву. Але мрійність розлита скрізь і все пройняте спогадами.

Стремінський, трохи заспокоївшись, курить свою люльку. Дим, в'ючись, приймає якусь дивно знайому форму, пагадує чісь лице... чісь лице... далеко лице... — а потім знову в'ється в чудних узорах і розтає, в'ючись, зникає...

Невже ця доросла, граціозна дівчина з милим усміхом і теплим поглядом, що гріє й старечу душу своїм лукавотремтячим промінням, — невже це Зося? Ота сама маленька дівчинка, що недавно — так недавно — бігала тут по садку, бавлячись? Яка ж вона тепер велика! І говорить як... дивно.

Як оті діти ростуть — це просто чудно! Адже недавно...

Але, мабуть, вона їсти хоче? Ну, певно, дитина їсти хоче, а тут старий дідуган розбалакався. От іще!

Так пехай же там скоро дають їсти — моментально! Дитина голодна...

— І ти не боялася сама їхать?

А Зося оглядає старий садок, будинок, любимі тополі перед ганком. Усе постарілось. Бекас який поганий став... Потім дивиться на прирученого зайця, а дідусь розповідає їй про того свого улюбленця.

— Мені його зловив Степан. О, розумний заєць (дідусь важно підіймає палець вгору). Знаєш, він десь був

зпшк. Я засумував, шукав його, ждав... і думав уже, що пропав він. Але одного разу... Був дощовий день.

Хмарно, смутно якось. Я сидів і читав. І раптом... чую: щось злегка в двері: стук... стук... я вже знаю добре, що то не дощ. Я до дверей, одчиняю... а там заєць — стоїть мокрий, змерз, тремтить...

Зося сміється. Може, вона не вірить?

П'ють гербату в осяяній сонцем світлиці. Дідусь з любов'ю дивиться, як Зося їсть грушу. Груша соковита, пахуча — дивний смолстий запах... — і в неї без жалю впибаються білі, блискучі молоді зуби. Степан з пасіки припіс запланих щільників: в склянках прозора бурштинова гербата.

Зося щебече, і щось в їй нагадує ту двохлітню (чи трошки старшу) дівчинку, що бігала колись по отій алеї і наспівувала якусь власну пісеньку: лі-ті, лі-ті, лі-ті-лі...

Осіннє сонце кидає жовті плями на стіни, що од того здаються ще білішими — аж сліучо-білими. Віти морелі з напівобсипаним листом, що росте під вікном, і криваво-червоне листя дикого винограду химерними тінями грають по тій сліучій білості.

На кінці садка, за кущем шипшини з червоними ягодами притаївся Кузьмик: він поставив сільце на синичку і жде уже кілька годин. Капосна синичка ніби дровичься з ним. То, плигаючи й бавлячись, уже зовсім наблизиться до його, уже сяде край солом'яного сільця — от-от засілиться! — і раптом одлетить швиденько і, знов дзенькаючи, починає стрибать по товстелезній гілляці старої розкарякуватої яблуні то поверху гілляки, то знизу. І як вона там держиться вниз головою? Цього Кузьмик не розуміє.

Зося підійшла до старого, вкритого пилом роаяля і вдарила по клавішах.

Зося й старий пан ідуть лісом. Листя шелестить під ногами. По йому бігають тіні — та в небі весь час снують осінні хмарки. А часом велично засяє сонце, як іноді сяє радість смертельно хорої людини, перед якою блиснула крилата надія. Червоніє глід, шипшина, ніби коралове намисто, що одягла земля для меланхолійного бенкету осені.

Іноді з листя з «циканням» здіймається дрозд і пересяде на друге дерево; а часом Бекас найде в кущах і слумку, що хоркаючи летить од його як стріла.

Насувається вечір. Пливе гудіння дзвону (взавтра — неділя)... але — зовсім не так дзвенить, як весною: чи то повітря тоді інше, чи, може, уші од чарів весни робляться молодшими, чутливішими. Пахне прілим листом і ще чимсь — словом, повітря сповнене винним осіннім запахом, що всю істоту сповнює бадьорістю — не весняною п'яною бадьорістю, а бадьорістю тихою, міцною й спокійною, як... осінь.

Йдуть вже додому. Мовчать. Кожен з їх повен вщерть своїми спогадами, кожний хоч не так сильно, але тонше переживає колишне.

От і сад, і старий напіврозвалений місток, перекинутий через окіп, що відокремлює сад од лісу. Кузьмика вже нема: уже давно зловив він білу-білу як сніг, їй-богу! — синичку і заніс дідові Степанові. Що то за гарна синичка! Він ще не бачив такої. Навіть дід похвалив.

У Кузьмика велика клітка. Там трохи поживе синичка, а як привикне, то він пускатиме її літати по хаті, годуватиме її смачним зерном, поїтиме водою. А як приїде весна — він одчинить вікно і пустить своїх пташок (він же їх багато наловить за зиму) по черзі в сад. Як вони радітимуть! Сонце буде блищати, сніг розтаватиме, і будуть шуміть потоки... а пташки зрозуміють, що вони на волі і що кругом весна, — і співатимуть, співатимуть!

Стремисьький закурює люльку, бере якусь книжку й сідає в старовинний фотель. На його плечі сидить Птах, в кутку щось забавно гризе заєць, а на килимі дримає, поклавши посивілу од старості голову на лапи, старий Бекас.

Зося підійшла до старого, вкритого пилом рояля і вдарила по клавішах.

На полі вже кінчається копка буряків.

В курені живе старий дідуган, що завше служить у Стремисьького, Махтей, і молодший жвавий чоловік з кучерявою бородою — Демид. Вони доглядають за тими, що копають буряки. Добре, що година славна — сухо, гарно. Перед куренем тліє вогонь; в попелі печеться картопля й смачні, солодкі буряки, в казанку вариться, пускаючи кучеряву пару, куліш.

Стремисьький дав Махтеєві старого самовара, і от вони тепер п'ють собі ледве-ледве жовтувату «гербату». В них

нема ложечок, і тому вони собі помішують ту гербату паличками, заструганими з глоду.

Дід Махтей розповідає якусь стару історію: як колись у пана Стремінського вкрадено було дві пари волів і як він, Махтей, одшукував їх.

— О, він — він за молодих літ, бувало...

— Мені злодій давав півсотні (з незвичайним натиском на цім слові) карбованців, щоб я нікому не казав, а я йому: і за сто не продам душі своєї.

Цю фразу повторює він щохвилини, попихкуючи люлькою; Демидові вже набридло її слухать, і він заводить якоїсь чудернацької пісні з напівросійськими словами, що їй десь у москалях чи що навчився.

Как у нашій деревні,
Завеліся чавуси,
Тарлінди, рлінди, лінди,
Тарлінди, рлінди дов...
Ой не много, не багато
Полтораста молодцов,
Тарлінди, рлінди...
і т. д.

Дивовижний рефрен її неодмінно співається якомога в ніс. Ця пісня чудно звучить поруч із весільною, якої раптом завела дівчина, що копає буряки:

Ой, не думай, Марусенько,
Ой, не думай...
Перефливи бистру ріку —
Ще й тихий Дунай...

Низько над полем летять ворони. Далеко на межі, що поросла полином, сів табун перельотних журавлів...

Ніч. Дощ стукає в вікно.

Зося поїхала. Самотній дідусь прислухається до стукування дощу. Здається, що дім — корабель, а кругом море дощу, калюж, осіннього багна.

В роялі ніби ще нечутно бринять звуки, що збудила чарівна панночка з темно-русим волоссям. По кутках стоять тіні.

Стремінський читає.

Рядки пробігають перед очима, якісь слова — і все це якесь чуже, далеке. А дощ наспівує щось своє, близьке.

В комнику тріщить огонь. По краях темно-золотого й червоного жару грають жваві язички блакитного полу-

м'я, мов по Фетовому порівнянню, блакитний метелик на червонім маку.

Раптом дідусь гасить лампу і в темноті починає нечутну розмову з вогнем. Рожевий одсвіт падає на стіну. Дощ то стихає, то знову починає шуміть, ніби якісь хвилі то підіймаються, то опускаються. Злегка шумить вітер, і гілля винограду та старої морелі б'є в шибки.

В хаті тихо.

Заєць спить, звернувшись клубком; дримає й Птах. Тільки Бекас чогось нудьгує, сумно, по-старечому зітхає, підходить до свого пана й кладе йому на коліна свою посивілу голову. Дідусь опускає на неї руку і злегка, сам того не помічаючи, гладить її.

Бекас заспокоюється.

Нарешті випав сніг — м'який і сліпучо-білий.

Вечір.

Тишина — така повна, спокійна тишина, яка буває тільки зимовими вечорами. Зачарована тишина. Світ — ніби якийсь містичний, такий, якого ніколи не буває весною, літом, восени. На снігу скрізь блакитні плями; де-не-де горять іскри, коли сонце кине один із прощальних своїх поглядів. Десь гуде дзвін. Білі віти простяглись, ніби волохаті лапи білих звірів.

Ліс — гордо-урочистий.

Хтось пройшов по йому, махнув чародійною паличкою, — і ліс зробився викуваним із чогось білого; може, з того ж, що оті небесні хмари, кучеряві й химерні.

Смеркає.

Вибігли із-за кущів два молодих зайчики, що вперше бачать сніг. О, як він їм подобається! Білий, м'який, пухкий... Як весело зариться в йому і так собі гулять у тій нірці.

Вони ж не знають ще, як шкодитиме той сніг їм добувати собі харч, як довго треба буде їм ритися, щоб дістать зелених урун. Сказано — молоді! Вони то стають на задні лапки й кумедно вмиваються передніми, а то, бавлячись, починають бігати наввипередки, прищуливши уші з чорними кінцями.

Ніч надходить.

На краю лісу в панському будинку несміливо затремтів огонь.

1912 р.

II. ЗИМОЮ

Посв. Богданові Рильському

У Бекаса з'явився новий приятель: сусідній пан подарував Стремиському молодого пойнтера — Байду. Що за веселе та смішне собаченятко! Весь час якісь штуки приставляє: то з папірчиком якимсь возиться, то Бекаса старого за уші скубе, то сам себе за хвіст зловить хоче і крутиться на одному місці... А Стремиський сидить у фотелі, покладе книжку на коліна та й сміється дитячим сміхом, на Байду дивлячись. Бекас теж скидає свою звичайну суворість і посміхається благодушно... і іноді то навіть і сам почне, забувши про старість свою, стрибать по світлиці, гапаячись за спритним цуденням. Але, щоб не давати малому пустунові зовсім розбещуватись, він іноді роблено гнівно загарчить на його, а то й скубне злегка за ухо. Адже тих дітей як не вчить, то що з їх буде?

Спочатку Байда ніяк не міг помириться з зайцем і з Птахом. Але з зайцем він тепер навіть приятелює, а от Птах то таки інколи і глюгне дзюбом та й вилетить на стіл: Байда жалібно дивиться на його, аж впе з горя — але не може таки достать капосного ворона. Він йому зла не бажає, але ж треба таки його хоч раз добре скубнути за хвіст!

Надворі — зима, сніг. Все біле. Байді це здається дуже чудним: адже це його перша зима, родився він весною.

Вранці якась рука вимальовує на вікнах щораз нові мережки, то до квіток, то до листя, то до пташок подібні, а то й ні на що не схожі, дивовижні якісь узорі. Ну, на цю поезію не звертає Байда уваги, він не милується, як вранці на тих узорах химерно виграє сонце. Та й нема-таки йому часу: тут ось треба самого себе за хвіст зловити, а він там дивитиметься на якісь «узори!»

Кузьмик, знай, ставить сільця на пташки. Оце поставити він сільце на свою мрію — червоногрудого пишного снігура, ховається за деревом та й чекає. Од холоду аж посиніє, руки пограбнуть, дрижать, але ж треба бути герплячим. Бо як снігур засілиться без його і буде борсаться в сільці, то може і задушиться, чого доброго. Ввечері він часом читає (про Робінзона абощо): адже Кузьмик письменний, ого-го!

В його клітках (він змайстрував сам ще дві нових) вже є кілька пташок. Деякі літають по хаті. Він був зло-

вив трьох горобців та й випустив, а тепер вони літають кругом хати та пищать жалібно, що знов хочать у хату; звикли у теплі быть, та й холодно їм там, надворі.

І от одного ясного, сліпучо-морозного дня моя маандрівницька натура привела мене на спокійний хутір пана Стреминського. Мій покійний батько був з ним великим приятелем і частенько розказував, як вони колись удвох разом полювали на ведмедя і як ведмідь трошки «пом'яв» одного з їх.

Зо станції взяв я собі підводу (коні попалися на диво досить добрі) і довго їхав лісом. Над дорогою, по якій я їхав, майже зімкнув лапаті віти могутній мішаний (согни, дуби, де-не-де берези) ліс. «Ех, і дичини ж тут, мабуть! А краса яка!» — думав я собі, а тим часом коні досить скоро несли мене по чудесній санный дорозі, коли вірить Пушкіну, то через те, що «почули сніг». А сніг і справді гостро, прекрасно пахнув, летіли з-під копит його білі шматки, очі сліпив блиск ясного ранку, мороз піби жартуючи, а такі дошкульно щипав; кругом була тишина престарого лісу і повітря чисте-чисте! Я сидів, закутавшись в теплий свій кожух, і чомусь з цікавістю розглядав, яких форм прибирала пара, що вилітала в мене в рота. Візник щось мені, здається, оповідав, але уші у мене були закутані, і я тільки вдавав, що чую його оповідання. А зрештою, може, він балакав з кіньми? Ні, бо іноді таки він повертав до мене своє лице з замороженими усами й бородою. Одначе, коли ми проїхали вже й чималий шматок поля і перед нашими очима вималювався з-за покритих снігом дерев старий панський будинок, я скоріше внутрішнім чуттям, аніж ушам, почув візникові слова: «А отут пан Стреминський живе...»

Перш усього зустрів мене кудлатий пес (Сірко, приятель Кузьмиків), що виявив бажання досить для мене неприємне: вхопить мене за ногу замість запитання: звідкіля я й чого мені треба. Отже, це запитання на більш знайомій мені мові дав Демид, що якраз ішов балакати з паном про справи господарські і ввів мене в хату.

В хаті було добре нагріто, отже, одразу мене приємно охопило, після досить довгої їзди по морозі, тепло. Пан Стреминський мене не впізнав (він востаннє мене бачив шестилітнім хлопчиком), але коли я сказав йому, хто я, дуже зрадів і кинувся навіть обнімати мене. І поза фізич-

ним, мене охопило і внутрішнє тепло. Скоро вже обідав з ним, весело балакаючи, а коли виявилось за обідом, що я мисливець, то зараз же почались спогади та мрії про полювання.

І от не зоглядівся я, як, забувши про мету своєї мандрівки, прожив місяць у доброго дідуся. В перший же день я вже собі ясно уявляв, що, наприклад, робив Стреминський восени, уявляв його старечу постать серед осіннього лісу... Сів і написав про це все. Надписав зверху «Восени». Думав, що на цім кінець. Але — чомусь проти звичаю почав на хуторі вести щоденник, який може бути продовженням «Осені». Далі йдуть уривки з його.

Рапнок. Одлига. Дивлюсь, як за вікном одна за одною падають краплі, краплі, що блищать на сонці,— і радісно встаю. Заснав я, пізно вже. Стреминський уже давно щось бурмоче в сусідній світлиці. В мою хату раптом вбігає, помахуючи хвостом, Байда. Він несе в зубах якусь туфлю. Я ще вчора познайомився з ним, а сьогодні ми вже великі приятелі, аякже.

— Де це ти, Байдо, оцю туфлю взяв?

(Байда замислено мовчить.)

— Ти вкрав її, а це ж погано! — починаю я, піднявши пальця догори, вчить Байду, хоч і не дуже добрий з мене педагог, а все-таки...

— Але ж де моя туфля? — чується раптом з сусідньої хати голос Стреминського.

П'ємо пахучу каву. Але що за штуки виробляє оте сонце? — адже краплі падають і падають, тане сніг... любо!

Дідусь розказує про Зосю. Я цілком ясно уявляю її собі. Чи зустрінусь коли з нею?

Виходжу на ганок. Сніг мокрий, пахне ніби весною (а ще ж початок зими), горобці цвірінчать. Вітер м'який і радісний. Радієш, вітре? Молодий ти, правда? Ні, ти прожив мільйони літ — чого ж ти радієш?

Вітер сміється, але мовчить. А може, що й каже, а я не чую. Не чую?

Е, щось задумуватись я починаю. Погано.

Хочеться в ліс на полювання. Але яке зараз полювання?

Іду в хату, одчиняю чемодан і розкриваю книжку.

Потім вдягаюся і йду в ліс — без рушничі.

Сніг тане.

Вечері спджу за роялем і граю. Трошечки, трошечки розстроний рояль, але дуже гарний — м'який співучий тон.

Що я граю?

«Город, шум, електричне світло. І над усім один голос — манить і одпихає, кличе і одганяє, мучить... — Ліс і місячний світ. І над усім один голос. Обіймає і заколихує, цілує і шепоче, заспокоює... Серед лісу стоїть лось. Гордо закинув схожі на віти роги і недвижно стоїть. Синіє сніг. Стрибає заєць між кущами. Зорі...»

Пора вечерять. Закриваю рояль і йду.

Зовсім заспокоївся. Думаю, слава богу, менше. Сьогодні був чудесний день. Тепер одинадцята година вечора. Час би й спати, так «письательська» сверблячка чомусь не дає. Треба вже-таки, нічого не допоможе, описати сьогоднішні «пригоди» по порядку. Отже...

Я вже приятель Кузьмиків. Вставши рано, як розпочав із ним балачку про ловлю птиць та так захопився, що почав робити разом з ним сільця, а потім пішли ми їх ставити. По сліпучо-білому снігу ходили ворони — чорні і поважні — і Кузьмик, що мріє зловить одну ворону.

— Ну то що ж... Можна буде зловить... — кажу замислено.

Кузьмикові подобається моя спокійна самовпевненість.

— А от тут ми поставимо, на безу, сільця на снігурів. Я ще ні одного снігура не зловив, — а от Семенко аж два зловив. Ну, його дядько Йосип навчив, але проте й ми ж зловимо, правда? Я одного був зловив, правда, але він задушився у сільці.

— Тут на землі поставимо на сніжок — я бачив аж двох білих синничок, — кажу я і кладу на сніг дощечку з «засілонками» і розсипаним по їй насінням.

Але Кузьмик іронічно посміхається (я — профан у птахоловстві) і каже: «Там нічого не зловиться, бо...» — довге техпічне міркування впевнює мене, що там і справді нічого не зловиться, і я оддаю дощечку своєму вчителеві.

...Що, власне, кращого є над сніг і сонце? І над тишиною, яка чується і в співах синничок, і в голосі Кузьмика, і в веселому гавканні Байди?

Тишина чується в шумі. Тишина життя, а не тишина

могили. І хіба ставити сільця на синничок, ходити на зайців, балакати із Кузьмиком — не краще, не вище, не миліше, як читати, наприклад, «Гамлета» і любити «її» вимученою городською любов'ю? Полюбити можна тільки тут — тут ліс і тишина. Ці думки перериває Кузьмик — адже я зовсім мало посипав зернят у сільце!

По обіді — тріумф — аж дві синиці! Лише снігура нема.

Ну що ж...

А надвечір я взяв рушницю і пішов лісом. «Там під молодою сосниною уруна. На них мусять виходити зайці», — сказав я Степанові й Стреминському, і вони згодились.

В соснині сороки кричали — співали свої, як насправду, то не дуже мелодійні вечірні пісні. Я силкувався йти якнайтихіше — адже може вийти заєць — але сніг уперто, ніби на злість, скрипів під ногами.

Довго стояв я й нічого не бачив. Нарешті весь затремтів від якогось шуму — аж ноги підкосило — а то тільки невеличкий заєць, розсікаючи сніг, швидко-швидко пробіг біля самого мене. Дивна хвиля облила мене, хвиля, яку, мабуть, знають усі запальні мисливці і в якій полягає чи не вся краса полювання... В красу ту не вірять не мисливці, з краси тієї сміються, кажуть... та мало що кажуть?

Я вистрілив і промахнувся. А, чорт...

Але через деякий час вибіг і став на хвилю на пагорку, блакитнім од вечірнього неба, більший далеко заєць. З тремтінням у руках приклав я рушницю до плеча, навів мушку, якраз в середину сірого звірка з кумедно піднятими ушами — і вистрілив... Прекрасно, який славний заєць!.. Ну, добре, що хоч один є... Вечір. Темно, треба вже додому. Плиг-плиг — то ж козел побіг по урунах (я добре бачив, дарма, що темно...) і сховавсь у темному лісі. Я чуть не кинувся доганять його, і зразу мені зробилось аж гаряче. Шкода, що не можна було стрілять. От якби був убив...

Зорі недвижно красуються на небі. Згадую про те, що сьогодні бачив і чув. Передо мною мій любий Аксаков і склянка ще гарячої, пахучої гербати.

По кількох днях.

Сьогодні надворі така метелиця, що аж страшно і разом з тим весело. Кружляє в повітрі сніг — білий, лапаний: все вкрите молочною млою, і контури старої клуні,

стайші, старих і супокійно-гордих тополь та ялин якось туманно, неясно впливають з тієї мли. Спадає вечір — чи скоріше, як казав Віктор Гюго, підіймається вечір. Ведуть коней напувать, Демид, з запорошеною снігом бородою, сидить на гнідїм, з дугастою шиєю, жеребці, що жартує під ним. Неясні крики «колярів» чуються крізь вікно.

Вийшов з хати і став на порозі Демид, щось весело кричить мені; Сірко гавкає на лоша, що п'є з цебра воду.

А мені все здається, що це неіснуючий світ, що і ці крики, і гавкання Сірка, і стук якогось відра, що опускається в криницю, і люди, що снують біля стайні, — якийсь туманний, чудний і приємний сон. Власне, цього чуття я не можу висловити. Цей ліс, цей будинок, я на порозі будинку — все це мала, безкрайно мала цятка, що крутиться в необмежнім ефірі, що кудись несеться в безмежності... І я тут говорю якісь слова, щось почуваю, щось думаю, навіть смію думати про ту безкрайність, про незміримий холод вічності.

Входжу в хату. Славно жити, коли усе забудеш...

Ходив цими днями з Степаном ловить «на блешню» в ополонках рибу. Я зловив щось два чи що премалесеньких окунців, а Степан велику (шість фунтів) шуку. З хвилюванням слідкував я, як в ополонці з'явилась раптом зубата голова і як витяг ту водяну драпіжницю добродушний дідусь..

Вчора одержав листа... І як вона знає, що я тут? Пише: «Приїзди зараз же, зараз же — чуєш? Противний, зрадливий, милий, любий...» Зараз же? Я вкинув у коминок листа, взяв рушницю і пішов з Степаном відшукувати по слідах зайців. Я вбив два, Степан — чотири, чудесно собі пополювали та ще заходили в лісничівку до Степанового приятеля, Махтея. Махтей обріс весь сивим волохатим волоссям і здається братом лісу — так він його чимсь нагадує. Він чи не одноліток з цими могучими соснами й дубами, що там синіють крізь молочну імлу завірюхи. Багато дечого розповідав він нам. Тайни лісу всі йому відомі, і він все-таки... «Ах, якби нам не одкривались тайни!» — цього виклику, що мучить мене, він не знає. Не знає, що тайни не мати і жити — неможливо. Він не знає тайни, але йому її і не треба.

Ну, знов я в філософію пускаюсь. Це просто неможливо. Вбіг у мою світлицю Байда. Байдо, не плигай на коліна — ти ж мені заважаєш писати...

Ах, який-бо ти... Тут же...

Забув, про що хотів писать: мусив-таки трохи порозмовляти з Байдою, потім пішов і пофілософствував переважно на мисливські теми з паном Стреминським... Ех, піду ж я в ліс і поле. Що з того, що завірюха? Не заблуджу! А одягнусь добре, то не змерзну.

Був у лісі, а потім довго стояв серед поля, що темніло потроху, слухав, як падає сніг — білий і лапатий сніг падав. І казав до поля (чи до кого?): «Сніг падає, вкриває мене сніг, а я стою недвижно... — а в небі хмари, хмари, хмари...

Сніг падає. Тихо. Там десь молоде лице, і груди хвилюються, і хвилясте волосся...

Сніг падає... Слава полю і снігові! Я сам серед поля, самотній і вільний — хоч на одну хвилину! Падай, білий, лапатий, любий сніг!»

...А між іншим, Стреминський казав, що через п'ять днів має приїхати Зося (вона ж тепер тут недалеко — шістдесят верстов — живе).

Інтересно.

Пан Стреминський застрілив козла. Щасливий старичок. Такий собі вже той... недолугий, а так стріляє... А я промахнувся на лиса (у, ідіот!).

А дні пливуть. «І всі ми йдемо до мети одної...»

Як подумаю, що всі йдемо до мети одної, то такі люди мені любі, близькі, дорогі, славні... Ах, коли б і вони мене розуміли!

Взавтра або післязавтра приїде Зося. Гм...

Сьогодні вночі бушував вітер — ех, і бушував же! А я собі лежав і слухав його й не розумів, чому він бунтує, до чого він рветься, чого він шукає... Щасливий, він шукає... Я лежав у спокійній певності, що він не перекине хати... і раптом страшна думка знов заповзла в душу. Про неї тут не скажу ні слова. І ніколи нікому. А вранці прокинувся — сонце, сонце, безумно щедре сонце! Сліпучий блиск, казкова блакить, золото й рожевість — ах, срібло й самоцвіти, й морозні узорі на вікнах, ніби лілії... Світ — золототкана легенда на білому тлі! Світ — світ!

• І завтра приїде Зося...

Не приїхала...

Через кілька днів. Власне, через дев'ять днів. Я іноді люблю точність. Глибока ніч. Місяць — от що цей місяць виробляє! Іздили удвох з Зоєю кататися. Чарівний білий ліс, повний легких зграй, привидів, угорі, внизу, — кругом білувата блакить, скажений біг застояних коней... Їхали просікою, а я раптом схилив уста до Зосі і... словом, продзвенів у тишині білої ночі поцілунок. Вона притислась до мене, як сполохана пташка, притулилась — така тепла, легка, ніби біла літня хмарка, що тоне в блакиті... притулилась і щось шептала, а коні бігли, бігли, бігли...

Я взяв Зою за руку і щось говорив. Довго, довго. Очевидно, нісенітницю...

Зорі іронічно посміхались, здається, там, в вишині, місяць лукаво підморгував... А нам що до того? Зорі? Малі золоті цятки — і ті сміють глузувать з мене? Для мене вони тільки малі золоті цятки.

А які в неї очі бездонні і яке волосся шовкове і любе. Хм... то я її люблю?

Ну, розуміється, вона казала, що хотіла б так завше їхати. Це вона сказала тихо, сміючись і обвиваючи мене теплими руками. Старий підглухуватий фурман Кіндрат (на прізвище Меркотан), звичайно, не чув нічого. Він весь час то ласкаво, то погрозово балакав з кіпьми.

Милій Меркотан!

А коні бігли, і сніг кругом білів і голубів, і в небі високо дзвенів божественний сміх — дзвенів сміх!

Гей, озовись, хто не любив, хто не цілував, хто не мчався блакитної ночі на саях по блискучому снігу, хто не дивився з погордою на усмішки зір, хто не був більший, ніж зорі, хто не сіяв ясніш, як зорі? Гей, озовись, хто не складав великої пісні на славу білості й блакиті, на славу поцілунокві нежданому — на славу поцілунокві!

Ей, якби не спав старий Стремінський — і загравав же б я на роялі!

Зося сказала, що я, «розуміється, не поїду ще з хутора», поки вона не поїде. Я гаряче згодився.

Взавтра я мушу їхати.

Зося сердитиметься....

І от уже місяців зо два, як я живу в городі. Живу самотньо в невеликій хаті, на четвертому поверсі. Вулиця тиха. Трамваїв нема, візники рідко їздять. Поглянеш у

вікно — і Київ перед очима. Київ, зо своїми ще й досі чомусь не знищеними садками, з синіючими тополями.

Тільки тепер зрозумів я, який я був щасливий, коли жив на хуторі Стреминського.

Оповиті легким димом забуття, картини мого пробування там є такими ніжно-прекрасними, що хочеться говорити про їх, говорити... з ким?

І я пишу.

Пригадую, як ходив ловити окунів на блешню. Ішли ми (я й Степан) селом; зустрічались хлопчики, що качали «бабу» або спускались з горбика на санках, гуси, що бродили по снігу, ніби дивуючись його незвичайній білості; собаки — іподі просто аж ненатурально худі, що бігали по вулицях з слабюю, але все-таки незгаслою надією найти поживу. Часом через вулицю пробігала жартівлива, розум'янена морозом молодиця і кидала нам кілька веселих слів про нашу будучу ловлю; часом, граціозно схиляючись під тягою повних води відер, павою пропливала струнка дівчина і підіймала несміливо-блискучий погляд на нас... Все це тоді здавалось мені буденним, звичайнісіньким, але тепер малюється в якихсь просто ніби казкових фарбах.

Ми прийшли на став, і Степан з суворою поважністю став вирубувати ополонки і давав мені відповідні інструкції щодо «кивання» (технічний термін, що означає певного роду рух, який надається «блешні», цебто фальшивій рибці... певного роду рух, ні, я цього не можу з'ясувати). Нехай це зостанеться тайною для того, хто може коли випадково читати мої записки. Пам'ятаю, що коли спадав вечір, я подумав: «Тепер цей став білий і однотонний; пройде кілька місяців — і ніхто його не пізнає, і будуть очерети схилятися сонно над хвилями, і сопце гратиме по воді; а по березі снуватимуть жваві сірі кульоники, і риба викидатиметься».

І я раптом уявив, як колись, ще малим будши, ловив з братами рибу на нашій великій ставу. Іноді я згадую вечірні розмови з паном Стреминським, особливо часто розмову після того, як убив лиса (убив лиса!). Він (Стреминський, а не лис) попихкував люлькою, дим вився по світлиці... балакали ми так, що якби я й пам'ятав і записав, то самому було б соромно читати: нудною, нецікавою здалась би та розмова. Але поза словами в ній була якась краса, яку несила висловить. То була тиха розмова, і в тім була привабливість.

Байда теж провадив розмову (хоч і не таку тиху) з Вороном.

Іподі згадую Зося...

1912 р.

ІІІ. ПОБЕРЕЖНИКОВА ДОЧКА

За плечима рушниця, а кругом — простір.

І дарма, що поля ніби замкаються синюватим оддалеки лісом: думка має де ширяти, і мрія кружляє без перепон.

Ми з дідом Ігнатом ідем на засідку, — а по дорозі маємо зайти до побережника: спитать, де вибігають на вруна зайці тощо. До того ж він і сам з нами має піти на полювання. Побережник — Аврам. Вони з Ігнатом приятелі, а з цього є багато користі й мені, бо мій ментор, таким чином, має можливість водити мене у найкращі місця без всякого страху. А то...

Холодно в ліве ухо: розтираю, а нічого не помагає. Мороз невеликий, та ущільний, — як розум газетного критика. Там десь далеко є газетні критики, є театри, є «культура».

А тут — за плечима рушниця, а кругом простір.

Ось побережникова хата, на зиму обставлена очеретом. Стоїть собі смирно поміж дубами і слухає шум. Весною над нею пролітають слумки.

Балакаю з Ігнатом.

— А вже й вечір близько...

— Еге... саме добре вийшли — сонце буде заходить, як прийдемо.

— Ну, а як же цієї зими... охотились добре?

— Та де там... мало їх було. Але таки одного разу аж два зайці за один вистріл убив...

— Як же це?

— А вони вдвох собі бігають — а я сиджу, та жду, думаю: може, зйдуться... І от — вони разом підійшли до кущика зіноваті, — а я — бух! — дивлюсь, лежать обидва... А це якось лиса бачив. Я собі, знаєте, сиджу вночі там, коло врун, що під графським лісом... Щось нема нічого (а там як часом, то їх сила буває). Дай, думаю, закурю. Скоро ввійняв капшука — дивлюсь: вибіг лис, стоїть, а хвіст довгий — ще не бачив такого, а я ж їх немало за свій вік перестріляв... (дідові літ до вісімдесяти). Я кинув капшука, до рушниці — еге! його як і не було!

Пауза. Пролетіло з писком кілька маленьких пташок. Шукають притулку на ніч. Яке тут таємниче, велике життя пливе. Наче річка, — а кожна хвилька, кожна крапля — окремий світ. Притулись і вслухайся — як воно іде, керуване невідомою силою, як воно шумить зеленим шумом, як воно мовчить білою тишиною.

Знов Ігнат заговорив.

— Було колись тут вовків дуже багато. Тепер не те. Колись пройдеш, бувало, десять ступнів, — і вовк. Якось жали жінці, а дитина під копою у колиці лежала. Там на неї й не дуже дивляться, то й не примітили, як вовк дитину вхопив з колискою. Біжать, кричать — де там! Але хтось таки зловив вовка — дивиться, а дитя лежить у колиці і всміхається — не злякалось. А то ще дід ваш покійний — він сам не любив полювання — колісь захотів, щоб льокай його постріляв вовків, що вивелись зовсім-таки од дому близько. Той ходить бувало з собаками, ходить — піяк тих вовків не може не те що вбить — побачить. Хоч би одного. Кажуть тоді панові люди: ніхто тих вовків не вб'є, як не Ігнат з Чернявочки. А я ще хоч тоді молодий був, та вже таки... То кличе тоді пан мене та: «Кажуть, ти стрілець добрий». — «Та якимсь стріляю», — кажу. Ну, то пішли ми в ліс — і отут, на цій самій дорозі, що це ми йдемо, стали, а собак у ліс пустили. Чую, жечуть собаки вовка — й просто на мене. Біжить — здоровенний старий вовк... Скоро я вистрілив, тут вовчиця — я й на неї. Тільки що зарядив я свою рушницю — знов вовк. Знов вистрілив я — летить і третій. Зараз-таки й четвертого вбив. Тоді пан мені: «Бачу я, правду мені люди казали. Добре ти стріляєш», — та й дав мені...

Я вже не слухаю: десь молодий дівочий голос. І не боїться співать на морозі! Перелпвається пісня по осріблених снігом гілочках.

Виявляється, щось Ігнат питав мене — я не чув.

— Ага, так... авжеж...

Побережникова хата. Перелазимо через перелаз. Ігнат каже:

— Зайдем у хату чи гукнемо?

Але це зайве питання: рипнули двері, виходить Аврам.

— Я думав, може, чого не прийдете... Ну, що ж, підемо — я хтїв уже сам.

— Та воно спішить нема чого, ночі місячні.

Ігнат правду каже: ночі такі місячні, посидиш на за-

сідці і вернешся додому, то здається, що ніч вщерть тебе наповнила своїм промінням. І засипаєш, не падаючи вниз у темну прірву, як стомлений городом, а підлітаючи в вишину і плаваючи в якомусь ефірі, як напосений тишиною.

Прибігла побережницька дочка. Її звать Людкою, у неї чорні вії, чорні очі і чорні коси. Лукаво блиснула зубами, зирнула, як білочка з гілки на дитину, що бавиться під дубом, — з страхом, цікавістю і несвідомим кокетством — і щезла в хаті. Білочка! Зросла між дубами та березами, тільки що жолудів не їсть. А горіхи, мабуть, як гризуть ті білі зубки!

У вікні стоять вазони — герань і «гречечка» (бегонія): то білочка так прикрашає своє бідне гніздо.

Ще кілька професійальних міркувань — і вирушаємо. Людя вибігла, ніби їй щось на горищі треба взяти. Знаєм ми...

Струнки ніжки лізуть по щаблях, і пасмо чорного волосся вибив закоханий вітер з-під білої хусточки. Оглянулась — блись оком, як зірниця.

— Тату! Ідїть-но сюди!

Щось має сказати. А ми собі тим часом ідемо помаленьку: Аврам дожене.

Вже має вечорїть. Довшають тіні.

Ігнат щось розказує: як Горбатий якийсь-то колись у його підпалив хату і як він його ловив. Я слухаю уважно, аякже. Аврам іде старечею чудною ходою: ноги зігнулись, спина теж, борідка трясеться. І хто б повірив, що цей чолов'яга може бути цілий день на ногах і — нічого. Тільки як дуже втомиться, то вважає за корисне перехилить «чвертку». Його, як подивитися, слабе, хворе тіло — ніби з заліза. Ще кілька літ тому він був на все село забіяка: скільки й його били, боже мій! Бувало, так поб'ють, що місця живого нема, — а він через тиждень іде собі, наче нічого й не було. Лічиться камфарою, п'є її, розтворивши в горілці, і вважає ці ліки найкращими.

Знов котиться пісня: Людя співає. Дзень-дзень, — дзвонить голосок і котиться в синю далечїнь. Десь гавкають собаки, десь чуть крики. Значить, вечір іде; голоси розносяться далі, тіні снуються більше, пташечки з писком сіли на дуб.

Ідемо гайком. Чогось забалакали за літо чи за весну. Аврам згадує.

— Гарно тут весною: зелено і густо... І квіток щовесни

багато... Часом собі сядеш, та й думаш... Тут соловейків багато буває...

Пісня оддаляється. Чи ми од неї — не все ґдно? А я слую свою думку, як павук, обгортаю нею всі закутки душі. Обгортаю срібною павутиною спокою і спогадів.

Так, влітку. Он, внизу, став. Якось ішов з перельоту качок,— а в ставу купались дівчата. Білили, бризкали, сміялись. Я йшов тихою ходою по березі, і вони мене не помітили. Раптом палетів табунець чирят зо свистом і шумом. Я вистрілив, качка впала на березі, а дівчата з криками побігли вдягатися швиденько.

Нічого, я пішов далі і полишив за собою дівочий сміх і рожевість.

Отут. З одного боку ліс, що його глядить Аврам, кінчається, потім іде пшениця, куди виходять зайці, а з другого боку — графський ліс. Я сяду під цим дубом. Аврам трохи далі, а Ігнат аж з того боку.

Хочу вийняти закурить, виймаю випадково якогось листка. Ага, це лист, що я вчора отримав. К чорту!

Сідаю якомога зручніше; тут під дубом якийсь горбок і солома, що приніс позавчора ще Ігнат — просто як гніздо...

Як скоро темніє!

На тім боці урун креше Ігнат вогню — блискають іскри.

Людя, мабуть, скоро спать ляже,— тим часом, здається, ще її пісня не стихла і долітає сюди. Чи то не її?

1913 р.

ВЕЛИКОДНЬОГО РАНКУ

Присв. М. Алексєєву

Я ліг у спокійній певності, що мене збудять великодні дзвони. Але я помилився. Бо скоро я прокинувся — ніби виринув з якоїсь темної печери, де так затишно було лежати, на ясне повітря, — то почув якісь чудні звуки. Власне, дзвони теж гули, але було щось і друге. І те друге — це я знав — мене збудило, я його чув ще вві сні.

Що то було?

Тяглась хвилястою ниткою повна розпачу мелодія, то зривалась до висот, ніби здіймаючи руки прокльону до бога, то опускаючись в глибину незрозумілої, невтишимої туги. І це все так не гармоніювало з ясним ранком, з білими стінами і мережкою рухливих тіней на їх, з золотими зайчиками на стелі, з запахом фіалок, поставлених чисєюсь рукою на мій стіл, з радісним, світлим великоднім передзвоном, з моїм настроєм, нарешті...

Бо я, затративши всі життєві ілюзії, надії, не міг забути, не міг одректись од ілюзій містичних, і я вірив, що великдень мусить бути великим днем, я вірив, що на великдень сонце грає як ніколи, я вірив, що я ще зможу не вірити. І та пісня...

Вона кликала до того, чого не вернуть ніколи, вона звала до того світла, що згасло навік, вона хотіла розбудить те, що спить непробудним сном. І як ключ гарячої крові, вривалась у ту пісню потка тужливого прокльону, що — я знав це — тим більший, чим з ніжнішого серця пливе... Я боявся, що пісня проклинає іменно те, чому я радів. Може, сонячний світ, може, передзвін, може, день свята, може... чи я знав що?

Дивне було те, що я все більше розумів пісню, все глибше тужив разом з нею, разом зривався вгору, — ах, не з радістю, а з прокльонами! — опускався вниз не з заспокоєнням, а з приборканими крилами. Дивним було, що

мені не подобався далекий передзвін і веселий голос за стіною: «Христос воскрес...»

І в уяві малювалась неясна, чудна, дивно гарна і разом тяжка картина. Це було щось з далеких часів, коли вірили в Грізного бога, коли тремтіли перед ним, але бували герої, що насмілювались і йому суперечить. Ціла юрба стояла — а понад нею, над хвилями простягнутих рук скелею стояв Пророк, невимовно-прекрасний, сміливий і ясний. Він щось говорив — говорив, що настануть часи горя й нещастя, що народ буде тонуть у грісі, але йому не було жаль народу. Він його проклинав...

І з другого боку ішов Другий Пророк — і лив круг себе цілющу мову, кротку, тиху, — але в ній чувся передзвін великодній.

Я не знав, за ким мені йти, кому мені вірити, прокльон і любов боролись у грудях, а пісня дзвеніла все більшим плачем надірваної душі... Ах, так, більше, більше!..

І раптом звуки обірвались... Я виглянув у вікно. Старий, з сивою бородою євреї стояв і ждав грошей за свою гру. Невже ця бідна, обшарпана фігура таїла в собі дух Пророка? Мені вже здалась ця думка смішною, бо день з його «тверезим» розумом, життя з його «здоровим смислом» поклато вже на мене свою руку.

Одначе я вийшов і радісно привітав музику з святом... хоч воно було тільки моїм. Я дякував за його музику, він посміхнувся мило і знов заграє. Ну що ж, то був звичайний танець, і навіть одна струна була трошки розстроєна...

Але весь день крізь веселі великодні дзвони, брязкіт чарок, співи друзів вривались мені в душу гарячим червоним струмом тужливі одгуки пісні...

1913 р.

ХУДОЖНИК

*Посвячую цей малюнок
пам'яті Михайла Коцюбинського*

Листя виноградне, що в'ється по веранді, кидає химерні тіні на посипану золотуватим піском доріжку і на яснобілі стіни будинку. В квітнику гудіння пчіл, а з розчиненого вікна сиплеться водоспадом музика.

За столом на веранді сидить посвітлий, натомлений життям чоловік і пише. Вітерець пустотливо підіймає листок паперу, вдаючи, що хоче занести його безвісти. А той, що пише, не знає, чи сердитись йому на вітер, чи ні. Лагідна усмішка, що зайчиком пробігає по устах, закінчує суперечку. Листок знов на місці, а рука пише далі, і один за одним на папері виростають рядки, мов на сніговому полі сліди казкових птиць.

Згук рояля, ніби кокетуючи, неждано обірвався. На веранду випурхнула дівчина в крилато-легкому вбранні. Кинула очима, і погляд поцілунком одбився на стомленому, але радісному обличчі.

Вийшла в сад.

— Антоне Сергійовичу, ви любите білі троянди?

Антон Сергійович усміхається й кладе перо. Справді, цієї ночі розцвіли білі троянди. Подумать тільки, вчора вони ще не цвіли — за одну ніч, коротку і теплу, розцвіли вони... І він вдихає пахощі і не може надихатись ними. Вони ніби плінуть з безодньої криниці, колишуться, піднімаючись, як легкий туман над озером,— і ллються, ллються хвилями в груди.

Пише далі. Думка черкає ще не займані обсяги, як крилата ластівка замріяне повітря. Все ширші круги, все вищий льог,— все ніжніші слова. А музика знов котиться чарівним колесом, наздоганяє шум зелених віт і пліне в височінь у вихорі, в екстазі, в захваті.

Срібним павутинням опутує мелодія слів осіннє поле душі, а на сріблі тому одбилися білі хмарки, білі хмарки весни.

Пише про сльози — а в сльозах грає сонце; малює бруд життя — а в малюнку трояндовим цвітом бринить те, що не згасло ще в серцях людських!

Далі... Далі...

Хтось проходить над землею і сипле золоте зерно в зелену землю, в груди птиць, звірів, людей... І жадібно, і вдячно приймають звірі, птиці, земля, люди те зерно. Росте воно на славу, і мають уже широколистим гіллям, немов коругвами, молоді рослини.

Далі... далі...

І коли вдарить дзвін останній і на спочинок піде натомлена людина,— хтось читатиме ці рядки, і рожевий пелюсток закружляє, запахне, забринить у його душі. У трояндовому пелюсткові відбилося те ж, що і в поетовій душі: вічне сонце. І нерівними, схвильованими рядками виривається з-під руки хвала вічному сонцеві.

Так! І смерть, і відродження мусить вітати один дзвін!

Колішуться, плывуть слова, мов караван у пустелі, до тихої оази, до води живої... І срібно-сиве волосся золотить, просковзуючи між виноградною зеленню, пустотливий сонячний промінь...

1913 р.

ГЛАС ВОПІЮЩОГО

Підійди до мене, я щось маю сказати тобі.

Наприклад, я хочу розказати тобі про вечір — торік весною — над спокійною величавою річкою. Над річкою зеленів густий сад і бриніли троянди. І троянди ті пахли так, як — знаєш? — її незабутні, спалені вчора мною, листки в лілових конвертах. А від Галиних уст ішов запах ще ніжніший, ще ясніший, ще тепліший, і я пив його, піби прозору воду з срібного джерела.

Але ти не слухаєш, ти стоїш сірий і мовчазний, і усмішка твоя холодом пронизує мою душу. Вона мені здається слизькою, твоя усмішка.

Сьогодні двадцять сьоме травня! Той самий день вернувся хтозна-звідкіля по цілому році других днів... Як же він постарівся!

Я сиджу в крамниці й пишу. Я взяв паперу, олівця і попросив у хазяйки дозволу писати тут, на ящику з-під цукру чи що. Люблю чомусь бувають у цій крамниці, балакати з товстою лавочницею — Madame, як звуть її прикажчики і я теж, про гімназичні успіхи її сінка Миші, про те, що вона платить репетиторові «по десять рублів у місяць», люблю слухати дотепи прикажчиків — рябого Ваньки і товстого Тихона з хохлацько-хитримими очима. Але сьогодні я пишу і строго дивлюсь на Ваньку, коли він хоче заглянуть через плече на мою писанину.

Пишу під шум людської річки, але не в ритм з нею. Чи я пливу проти хвиль, чи я стою на березі — не знаю.

І раптом мені здається щось зовсім інше: кругом так тихо, так тихо. Весь город вимер — ні душі. І тільки заведені кимсь ляльки ходять, вклоняються, махають руками, заходять до крамниці, щось навіть купують і пишуть, надавлені невидимою рукою. І так, може, завше. І невже я — один, що прокинувся у царстві сплячих чи воскрес у

царстві мертвих. А може, й я лиш результат хитрощів невидимого майстра ляльок, що сміється з моїх рухів, з моїх слів, навіть з моїх страждань, стоячи десь непомітно... А які ж страждання у ляльки?

А колись було не так. За блакитною завісою ночі я бачив тільки її, і вона бачила мене, і ми були живі, і не було сумніву, що живі й дерева, й троянди круг нас, і зірки над нами. Ми сиділи в тишині весняних пахощів, під затіненою деревами копицею сіна. Може, Галі було трошки холодно, вона так горнула до мене. Чудна розмова провадилась між нами.

— Слухайте, я вас зовсім, зовсім не люблю,— промовила вона, всім тілом тулячись до мене і нахилиючи уста для поцілунку.

— Мені б хотілось...

Я обірвав. Може, це було смішно — хотіти злегка, непомітно підніматись угору, летить у зачарованім промінні до однієї світлячої зірки — удвох, удвох! А з землі б нас доганяв запах троянд, невидимим чудотворним полум'ям серця наші гріючи. Мені здається, що я їй цього не сказав.

— Галю, ви б хотіли так лишитись назавше, хотіли б (я їй завше казав ви)?..— спитав я, і це було так смішно...

Потім я чув приторк її уст, потім зачаровано слухав, як шумить одинока осика на краю саду і як внизу по річці розгортається пісня.

І, пам'ятається мені, вона прошептала, як лист осики, як подих вечора: «люблю» — і дві лілейні руки лягли мені на плечі, і коли я засипав тієї ночі, мені здавалось, що на плечах моїх лежать ті дві теплі, пахучі руки, мов крила янгола, мов дві чисті ріи.

Ну, годі. Ванька вже надто нахабно почав заглядать мені через плече. До побачення, Madame!

Ми знов зустрілись з Галею. Я вже добре знав, що люди одгороджені один од другого міцними стінами, через які не перелітає справжній голос — голос серця, а перелітають тільки мертві слова. Але од неї — чи од неї я був одгороджений?

Я зайшов у її світлицю. Як і колись, там колихались білі фіранки. Я згадав щось ясне, чисте, я згадав торішню веспу.

— Це — ті самі фіранки...— сказав я.

— Ну то що... Які ті самі? — не зрозуміла вона.

— Що торік, весною...— почав я, але перервав: це ж їй було зовсім не цікаво — мої почуття, зв'язані з білими фіранками... Авжеж...

Якогось дня мусила вона їхати до своєї приятельки, у неї була справа. Я взявся її провести. Ми йшли улицею проз метушливих городських ляльок, вона так ніжно обпиралась на мою руку, світила очима і грала, і грала оксамитним голосом... Ми мали сісти на трамвай. Раптом я пригадав, що в мене в кишені — ні копійки грошей. «Це незручно», — сказав я собі.

— Я, на жаль, не можу вас провести... Я згадав... У мене негайна справа... Вибачайте...— сухо промовив я, ледве стис її руку й пішов.

І я ніколи не забуду її здивованого лиця. Вона його так завше по-дитячому схиляла, коли їй було неприємно. Я знав, що вона дивиться на мене, і не оглянувся. Потім прийшов вагон, вона сіла і поїхала.

Я йшов вулицею і думав про владу дріб'язків. Я уявив собі таку картину.

Людина яка-небудь говорить божественну промову про найвищий ідеал, про сльози скривджених дітей і про усмішки будучності...— і раптом помічає у себе на сурдуті велику сіру пляму. І от слова далі течуть чужі й байдужі, а фразу про ідеал перебиває настирлива думка: «У мене на цілком новому сурдуті — пляма...»

Просто на тротуарі під тином сидів селянин. Не старець абощо, ні. Він оддихав. Приїхав недавно з далекої тишини замплених ланів і так тут натомився. Може, він шукав роботи... Сидів і дивився і, мабуть, не бачив нічого у своїй втомі. Вийняв з торбини і їв хліб, черствий хліб, що виріс на рідній винищеній, виснаженій землі. Коло його спинився якийсь двірник чи що.

— Ей, ти... Ти чому ж сто здесь ужинаєш?

— А хіба що?

— Нельзя тут їсти, понімаєш? Не бухвет тут...

— А то, хіба в бухветі треба?

— Ну, в столовой нужно ужінать, а не серед улиці...

Це, мабуть, було остроуміє. Я пішов далі, і нова неприємна нотка промайнула в серці. От так собі ходиш і звиваєш плетеницю з різних недовершених діл, несправджених надій, брудних дріб'язків і одвічного болю. Ти знаєш одвічний біль серця? Не той, що має причиною класову нерівність, пориви до ідеалу, згублені гроші,

а той, що вічним привидом слідкує за людиною? Коли б ти знав його, ти б зрозумів мене.

Нарешті, тиняючись без мети, зустрів я на улиці Шликевича. Мені захотілось бути ближче до цього вусатого, добродушного старого студента, і я промовив:

— Слухай-но, а чи не зайти пам у яку пивну абоццо? Посидимо трошки, побалакасм. Ми вже давно не бачились...

— Зайдем. Тут ось зараз, на розі, трактир. Я часто буваю. Цікаво... Трактир «Москва».

— Тобі все «цікаво»... Ну, ходім...

І ми по кількох хвилях увійшли. Було якось пусто. Балакали ми, супроти обіцянки, мало. Товстий хазяїн, позіхаючі льокаї, підлабузюватий друг хазяїна — з категорії «бывших людей», два робітники — білорус і «хохол», що вели суперечку на національному ґрунті, приперчуючи її «общеруською» лайкою, і ффраптуватий завсєгдатай з чорними вусами, блискучими очима і стремлінням до дотешності... Це все було піби без якоїсь основної іскри, тому навіть у лайці «націоналістів» помічалась млявість...

Раптом завсєгдатай промовив до хазяїна, якось чудно папшидючювши вуса:

— Що у вас тишина така, Алексєй Степанович?

— Всюди тишина, — апатично одповів той.

Ах, що він сказав, цей товстий, добродушний філософ, на душі якого, по запевненню Шликевича, лежала ціла низка дуже темних діл (що не заважало Шликевичеві ставиться до хазяїна з великою симпатією), що він сказав! Всюди тишина.

Так, так. Мертвий город. Хочеться вийти на найвище місце і скрикнути дзвінким голосом, і слово здійнять угору і бризнуть ним, як водою живою, і чайкою злетіть над німим, глухим, завмерлим людом, і жайворонком розсипать з небес разки любові, і блискавкою підпалить стіни, що розділяють людей, і в тузі розлитися, розвиться в вишні...

Хочеться обнять дорогого, усатого Шликевича і сказати йому: одгукнись, почувуй моє слово — тільки моє слово потрібне... Хочеться запалити вічну лампаду перед Вічним і всім разом схилитись перед Ним, і промовить:

— Ми вже почули один одного, і виявилось, що кожен з нас одно слово носив у серці, боже слово — і товстий Алексєй Степанович, і Галя, і усатий Шликевич,

і жандарм у синіх штанях, і старий сивий професор з тремтячими руками, і стомлений селянин під тином!..

Мені здається, я щось таке їй сказав Шликевичеві про цей свій настрій. І чутливий Шликевич похвалив мою «думку» і нарадив: «Ти б завів щоденник думок... В тебе період філософування. Це цікаво...»

А так, це було торік весною — торік. Серед темного лісу ішли ми вдвох, серед лісу і гомону пташиного. З-під коріння дзюрчала чиста вода. Мені хотілось пити, і я пив з Галиних рук. Так собі, жартуючи, набрала вона в пригорщу води і простягла мені з сміхом. І я не знав, що я п'ю: чи воду, чи запах молодості, чи мед із квіток її душі. Бо торік її душа цвіла.

Вчора я знов бачив її. Вона їхала з якимсь ставним студентом. Вони їхали такі молоді й веселі, що я подумав: чи не цвіте знов душа у неї? Може быть, може быть.

Шликевич збирається їхати у Сибір, приходив до мене заклопотаний з якоюсь сибірською книгою під рукою, здається, силкуючись надати своєму обличчю вираз взятого бурлаки. Мені так зробилось завидно, що він вільний, здійметься й полетить, широко розстеляючи крила, у чужі краї, краї дикого життя, звірів, тайги, вічних таємниць незрушеної землі,— так завидно, що я почав його одговорювати:

— Знаєш, що — де вже тобі смикаться? І енергії не хватить, і до діла не зумієш ні до якого пристроїться... Взагалі — смішно...

— Та я їй не хочу до діла... Цікаво...

— Це мені подобається! — аж скрикнув я (чим менше певний у тому, що хочеш довести, тим більше звичайно кричиш — це вже я давно примітив).

Якби всі люди на світі шукали тільки цікавого, то це б скінчилось сумно...

Властиво, я не був певний, що тепер людям, що не шукають цікавого, жилось занадто добре, ну, та все одно. Легесеньке чуття злобної радості війнуло мені в душу, коли я примітив, що по виду «сибірського бродяги» промайнув сумнів. Через кілька хвилин він попрощався, кажучи, що мусить ще дістать собі одну книжку,— і попрощався досить сухо.

Я виглянув у вікно. Шликевич ішов трошки зігнутий, і в цьому я вбачив чогось не то якийсь докір, не то

сумнів. Мені захотілось покликать його, вернуть, сказати йому щось тепле, може, навіть разом з ним помріять про Сибір... Але він уже зник за хвірткою, а я одійшов од вікна і приліг на канапку.

Я пригадав, як восени утік од людей під лісовий намет — намет, витканий золотом по блакитному. Ходив я там, слухав шелест лпстя, падання капель, роздивлявся на почервошілі осінні кущики; часом підглядавав увечері, як пасеться сірий заєць на врунах, піби прилягаючи до землі і то опускаючи, то піднімаючи довгі уши. Іноді пролітали в вишині гуси або й спускались з криками на став чи на вруна, — а я кричав їм, щоб передали привіт моїм далеким друзям, що, може, ждуть не дождуться мене у теплому, у безхмарному краю. І здавалось мені — я все зближався до друзів, все далі одходила од мене самотність у чернечому убранні з своїми вічними молитвами, нікому не чутними, і скаргам, нікому не зрозумілими.

Але я знов опинився тут. Тут, у кімнаті з сіро-зеленими шпалерами, з вікном, що виходить на брудний двір; перед вікном тремтить всіма ноневірена, обшарпана, понівечена берізка. Все ж таки вона зеленіє і здивовано-незрозуміло дивиться на людську шамотанину. Знов зустрів я дівчину, що своєю білою хусточкою манила мене серед зеленого гаю — ах, обспалпсь ті пелюстки, що викохав я в її душі, хтось другий викохує там нову квітку. Та кої вже не буде... Ніколи.

Шликевич пішов і поніс думку про мене як про егоїста, що не хоче зрозуміти чужого пориву чи щось подібного... І я раптом пригадав, як колись, ще в дитинстві, насміються було старші з мого якогось пориву дитячого чи нагримають за дитячий злочин; я сховаюсь собі у куточку за старою фотелею, плачу гірко, і здається мені, що всі мене кинули, всім я чужий, всім непотрібний. А потім я помічав, що сонце прегарно собі грає по стіні, і з невисохлими сльозами на очах стрибав на одній нозі в садок.

Тепер щось сонце рідко грає, а сам я не раз викликав сльози у дітей.

Я проходив проз міський садок. Малесеньке худе собача гризе — під камінним муром — якусь кістку, гриючись на сонці. Таке воно миршаве, поганеньке, а смішна мордочка сяє радістю. Я і вчора тут його бачив, воно теж щось їло. Йому хтось носить їсти. Хто — хотів би я знать!

Чи вуличний, замурзаний пибайголова крадькома од то-варисів, чи сентиментальна дівчинка з волошковими очима?

Я пішов далі і сам себе спіймав на тому, що кинув цинічний погляд на тоненьку дівчину в білій блузі, що пройшла проз мене. І зараз же побачив себе ніби в дзеркалі, бо якийсь панок у панамі кинув на неї таким же поглядом. У душі ворухнулася струнка каяття, жалості, тепла хвиля колихнулася у грудях — знаєш, та хвиля, що ніби несе до других людей, простягає руки твої до братерських обіймів, на уста навіває слова любові і молитви... І зараз же я ніби зрадів: який я добрий, чутливий, не так, як той у панамі, що ще й досі оглядається...

Проїшов ще трохи і знов вернувся. Зайшов у крамницю, купив чвертку ковбаси і заніс її собаці. А воно, мале, вже дрімало, поклавши голову на худі лапи і часом здригаючись всім тілом. Я огляпуюся — ніхто не дивився на мій «добрий вчинок».

Ах, слухай, я так багато хотів тобі сказати, мій друже, але не знаю, чи ти навіть існуєш. Я сказав лише кілька пезв'язних смішних слів, у яких Шликевич, напевне, не пайшов би консеквентності, як я не хотів знайти нічого розумного в його мандрівці. А думав, що от-от з-під пера виллється слово, що давить мене і не дає дихать, клубок невиплаканих сліз.

Стапу і крикну — слухай, мій далекий, рідний мій, друже мій!..

. . . . .
Голос прокотиться по пустелі, луною одгукнеться в далечині, тільки луною.

Муха дзелєпчить по склі... Вечір надходить...

Ти не почув мене...

1913 р.

ВЕСЕЛІ БРАТИ

(Уривки з ненаписаного роману)

Брати Сігурди вміли добре веселитись. Їх було три: Жорж, Льова (прозваний Джон Прінс із Лондона) і Антон. Управитель їхнього підгороднього маєтку, Качинський, не раз говорив про братів: «Веселі хлопці!» — і двозначно кивав головою.

Дід Сігурдів родом був, кажуть, із Швеції. Прийшов він на Україну бідним, звичайним бляхарем, повиний страшенною жагою багатства. Він його нажив, теє багатство, і воно з його легкої чи швидше тяжкої руки почало рости, як тісто.

Вже син його — православний, зрусифікований Олег Сігурд мав величезні металургійні заводи. Про ці швидко надбані маєтності не раз говорено було з пошаною її задрістю серед тих людей, що марять знайти на вулиці портфель, повний грошей, чи відкрити побіля вокзалу «помера для приїжджаючих». Одначе власник фабрик і розкішного маєтку під городом, що належав перше здрібнілому якомусь князеві з голосної фамілії, Олег Сігурд прожив життя досить бліде, минаючи хіба 905 рік: у 905 році прийшлоє йому таки зазнати кілька досить гострих моментів... не дуже приємних.

Величезний запас волі, що його відпущено було родові, вичерпав, очевидно, сливе до останку старий Сігурд. Він ходить, бувало, літо й зиму в старому козушку, годується юшкою та кашею — і держить у своїх жиливих руках величезне заводське діло, керуючи й царюючи. Олег же був середня людина. Сірній костюмчик, кабінет, папери, телефон, обід у точно призначений час — так і дні спливали. Одружився він із дочкою отого ж таки здрібнілого князя, бажаючи додати аристократичного блиску своїй фамілії. Аристократичний блиск, коли пані Сігурдова ввійшла в поважні літа, позначився мопсиками, фращузькими романами й мігрєнями. Так воно й у Ку-

пріна описується, — а я не винен, що життя не має сміливості піднятися понад белетристику.

Льова (Джон Пріпс із Лондона); Жорж і Антон — діти цього подружжя — поскінчувавши один по одному гімназію, силкувались, мовляли вони, використати життя.

Зрештою, й раніш вони його використовували. Наприклад, у легендах гімназичних довго зберігався переказ про одного з братів Сігурдів — власне, Джона Пріпса — що вкинув у крамничці товариша в діжку з оселедцями, примовляючи: «А и жиловат, собака...» Говорити цитатами — це була його спеціальність. Переважно він цитував бульварні романи, написи на кінематографічних фільмах і підписи під ілюстраціями до Пушкіна й Лермонтова. За різні скандали його не те що вигнали, а «отстранили» од гімназії. Він переїхав до провінціальної якоїсь школи і там сказав директорові, що мусив кинути рідний город з огляду на кліматичні умови.

Отож, тепер пущені на волю хлопці влаштувались знаменито. Властиво, для їх і купив байдужий до всього Олег Сігурд той пишній, хоч злегка і підточений маєток князівський. Там, у маєтку, мали вони розкішне полювання, собаки, рушниці, а вечорами льокаї Петро приводив до їх ізольованих кімнат жіночі постаті, загорнені для конспірації в великі хустки. Петро — казали не раз хлопці — «відданий» їм «душею і тілом». Тим-то якраз із Петром і любив Джон Пріпс із Лондона робити різні експерименти. Наприклад, сидить Джон при столі й смачно снідає, а Петро стоїть біля порогу. Обтираючи губи серветкою чи довбаючись у зубах, Джон починає докторально: «На світі є різні стани людей. Серед них найнижче місце мають асенізатори й льокаї...» — і враз, міняючи тон, — «ей, Петре, льокаю!»

А то якось гість, що зайшов до Джона (це був найблисकुчіший із братів), застав його в постелі з книжкою в руках, а перед ним стояв Петро і слухав, власне, удавав, що слухає його читання. Джон читав свангеліє по-французькому.

— Таж віп не розуміє!

-- (Радісно:) Певна річ!

Оточені людьми, що задовольняли їхні примхи, — різними завжди п'яними стрільцями, підлесливими факторами, що, торгуючи житом та пшеницею, постачали часом і свіженьких дівчат, та іншого такого ж гатунку захланною й брехливою публікою, брати Сігурди пили,

сп'янені брутальним напоями, на поверхні життя. Глибини його вони недобачали: блискучих очей, повних неблаганної ненависті, і мозолястих рук, що рано чи пізно перекинуть всіх всього світу.

А на поверхні: ресторани, електрика, Ванди, Ньюри (інколи ще із свіжими спогадами про тихе сільське подвір'я з безверхою грушею), приятельство зі знаменитим ротмістром Завалішиним, що зарубав у винному льошку прислужника-грузина, коли той подав йому «не такого» шашлика, низькі уклони льокаїв в Аполо і Буфі, румунські оркестри, цимбаліст Стефанеско, кредит (широкий) у кількох ресторанах...

У сігурдівському флігельку в глибині саду бували, мовляв Джон, «товариські бесіди». Сігурдова, сидячи в кімнаті великого свого дому і годуючи мопсів вершками, мало що знала про ті бесіди, а заглиблений у ділові папери старий Олег хоч і знав, що «мальчики шалят» — вони так часто приходили до його у грошових справах, — та мало звертав на те уваги. А може, й тішився: золота молодь! Аристократична кров плюс гроні — це поєднання давало знамениті результати...

М'яко, лапато кружляючи в зачаровано-тихому воздуху, падав сніг. Молочно-синьою габою укривав він задихане місто і сповнював чорну височінь над ліхтарями безмежним і ніби таємничим рухом. Осніжено сміялася молода дівчина біля воріт, і візники та їх коці, обліплені блискучим, трохи вільготним порохом, були як тіні з далекої, милої, заспокоюючої казки.

Дорогою до сігурдівського флігелька йшов один із постійних одвідувачів «товариських бесід» Серж. Він читав Бодлера і Пшибишевського, любив слова «порок», «титанізм» і т. ін. і в «бесідах» убачав якраз гніздо якихось «дерзновеній», пристановисько бентежних душ і т. д.

Але стежечка, прочищена між кучугурами снігу, темні силуети дерев, м'яке снігове миготіння — все це чомусь нагадало йому рідне село, стук бадьорих цівів на току, скрипіння вечірньої крипиці, голоси, що в зимовій тиші особливо якимось глибоко лунають, свист снігурів на базу. Серце фізично стислось, він глибше насунув свого кашкета і хотів повернути назад. Під Бодлером заворушився сором. Але саме в цю хвилю двері в глибині саду відчинились, і постать Джона у білій сорочці (він не боявся холоду) з розстібнутим навіть коміром — постать,

що сам її власник звав «могутньою фігурою колосального атлета»,— з'явилась на порозі, соковито гукаючи: «Коклепе! Це свинство!»

Тут Джон побачив гостя і по-своєму привітав його; взяв за комір, почав страшенно трусити — у титанічного, демонічного прихильника Пшибишевського аж сльози на очах з'явилися — і сказав напівздивованим, напівурочистим роблено звичним голосом:

— Ти дурень, Серже!

— Ну що за жарти! — промовила надлюдина, силкуючись усміхнутись.

— А що сказав Тарас Бульба Янкелеві? Га?

— Та пусти, годі! Тобі ж холодно в одній сорочці і взагалі, що за...

— Він сказав: ти плутаєш, собако! — і Джон одіпхнув Сержа так, що той упав у спіг, але зараз же встав і хотів остаточно образитись.

Кінчилось на тому, що Серж обтрусив із себе сніг і ввійшов до кімнати, освітленої кольоровим ліхтарем.

В кімнаті були Жорж Сігурд, схожий на мавпу, але задоволений із себе, славний своїм апетитом і мовчазний Мопс і Коклен — актор з надмірно підведеними очима, великий приятель Джона. Нахабно-красивий Коклен мав на своєму віку багато неприємних історій — варто згадати хоч би обвинувачення в продажі молоденьких дівчат на східний ринок — але від того не тратив ні гумору, ні охоти до життя. Безперечно, мав він хист, був великим прихильником Пушкіна і знав либонь усього Баркова напам'ять. Джон, «рятуючи талант од згубного захоплення кокаїном», запропонував акторові оселитись у його. Той охоче погодився.

В кутку сидів і ніяково посміхався Молоток, молодий хлопчина з села, що його брати Сігурди чомусь (каприз філантропії) віддали до якоїсь технічної школи й тримали у флігелі в становищі напівльока.

Розмова спершу йшла якомсь мляво, нічим не приперчена. Прийшов зі свіжим анекдотом Йоська, за професією лихвар і тому друг золотої молоді, але й він не розвеселив громади. З Йоською Джон познайомився в Буфі оригінальним побитом: він підійшов до його, смикнув за бороду й сказав: «У, тварина!». Це й поклато підвалипу їхній приязні, бо вже за півгодини вони, любо розмовляючи, пили абрикотин, а по кількох днях Джон позичав у Йоськи під великі проценти чотириста карбованців.

— Ну, хлопці, так нічого не буде! — крикнув, нарешті, Джон.— Пропоную виробити порядок денний!

— Ще ж нема кворуму,— зауважив Серж, дарма силкуючись попасти в тон специфічного гумору, що був відзнакою товариських бесід.

— Відсутність деяких кретинів іде тільки на користь справі,— ліниво озвався Коклен, розглядаючи нігті (манікюр),— щодо мене, то я обстоював би генеральну пиятику.

— З дівчатками! — проищав, з'являючись на порозі, новий гість, Козвольський, прозваний Квіритом.

— А я бачив, оце як ішов, на розі Фундуклеївської пару таких гарненьких! — знову фальшиво докинув Серж.

— Ти певний, Серже, що іменно треба гарненьких? Це ж так банально! — сказав позіхаючи Коклен.

— В кожному разі, випиймо! — вирішив Жорж і пішов до шафи, де заготовано було кілька пляшок коньяку. За півгодини всі сиділи круг столу, Коклен при кожній чарці читав строфу з Баркова або з «Гавриліади», а Серж доводив теорію про злочинність ціломудрія, звертаючись до Йоськи, що відповідав двозначним «хе-хе-хе», і до Мопса, що робив собі гомеричні «канапки» із шинки, сиру, кав'яру, сардинок, балика (все вкупі) і, плямкаючи, заїдав ними прозоро-жовтий міцний напій.

Сержеві обидва сусіди, та й уся компанія здавалася напрочуд милою, а розмови — повними глибокого значення.

— Тільки в самоотруті й має людина щастя,— голосно почав міркувати Коклен,— ви уявіть собі: велика кімната, посередині чорна труна. Біля неї стоїть людина й читає «Божественну комедію», а ми всі лежимо на канапах і вдихаємо ефір, і тіла наші здаються нам позбавленими всякої ваги, ніби плавають у гіркому, блаженному морі...

Молоток сидів мовчки в кутку і думав про лист матері з села («...іде зима, а Надійка боса...») і про те, що з того часу, як сселився в флігелі Коклен, у його, Молотка, почали пропадати зі столу книжки...

А Коклен з теми про самоотруту перескочив на еротичні анекдоти. Почервонілі обличчя гостей і хазяїв — Антон надійшов під час пиятики — і затуманені їхні очі щодалі яскравіше висловлювали одно,— навіть не сховане бажання — і, врешті, Коклена та Погребицького послали за дівчатками.

— В а м п і р е к приведіть! — крикнув услід їм Антон.

Джоп тим часом, щоб не пудно було чекати, почав цькувати Йоську і Сержа бульдогом.

А в саду, як і перше, сніг сповнював повітря своїм мудрим, спокійним рухом, і за білою запоною — там десь — блимали огниками села, скрипіли в чадних брудних хатах коліски, пищали діти; за білою запоною — там десь — нездоровим сном засинали робітники сігурдівського заводу, туберкульозно кашляючи.

О природо, мудрість твоя і спокій твій — це ж тільки брехлива біла запона над хащами несправедливості! Ти гарно брешеш, а все-таки ти брешеш, природо!

Привели трьох «дівчаток». Вампірек — стрункої, рудоволосої, особливо цинічної симпатії Антонової не знайшли. Приведені жінки силкувалися вдати, що, прибувши до цієї незнайомої п'яної, безсоромної компанії, вони пічого дивного й незвичайного не зробили. Мовчазний Мопс, не змінюючи виразу свого ніби завжди спокійно-невдоволеного обличчя, одійшов од столу і став біля стіни на руки (це був його улюблений напідпитку жарт).

Погребицький вискочив на стіл, розбив тарілку (Джоп Пріпс за це вщипнув його за ногу) і крикнув: «Квіріти». Джон гідко вилаявся. Бачачи й чуючи це все, ні худа жовтоволоса Клава, що гойдалась у кріслі-гойдалці, показуючи ажурні панчішки, ні товста та апатична Рита, ні неодмінна Нюра з пікантно-нерівними бровами нічим не виявили, що їх щось уражає. Це їхня професія: дивитись на безглузді витівки чоловіків, задовольняти їхні брутальні й жорстокі примхи. Коклен вийшов до другої кімнати і почав там ружувати своє повне, припухле обличчя та класти під очима тіні.

— Здорово я розмалювався? — задоволено спитав віп Сержа, що, блідий та спітнілий од алкоголю, заглянув у двері.

— Для чого ти це?

— Таж я маю принести жертву Афродіті.

Знову майнула перед Сержем засніжена клуня, і спігурі на безу, і діти в материних кофтах та в незграбних батьківських чоботях з почервонілими од морозу носами...

А бенкет дедалі ставав одвертіший, п'яніший, розкиданіший. Голос, обличчя, жести, туман, дотепи, що за ними язик не вспішиться... Уявлення про втіху з дівчатками всіх підхльоскувало гарячим батоном. Усе дробилось

і майоріло, як у поганому кіно,— і раптом цей хаос пропизала стріла: Джон дзвінко крикнув нецензурну лайку і тут же звернувся до актора, що все чепурився перед дзеркалом:

— Коклене! Тут непорядки!

— Ну, що тут? — діловим тоном озвався Коклен, з'являючись на порозі в одній розхристаній сорочці, але наружованій, напудрованій і зі свіжим запахом мила.

Бліда Клава стояла біля дверей, тримаючись одною рукою за клямку, а другою поправляючи своє волосся.

— Ця особа з досить непевною щодо свіжості фізіономією і такою ж моральністю хотіла б отримати наперед гроші, не довівши свого професійного хисту! — Джон, розуміється, грав роль, але й на виду Клави, й на обличчях двох інших жінок чомусь промайнув жах.

— Я закликаю до заушення! — радісно, з апетитом крикнув Коклен. Заушення, тобто биття жінок, входило до програми «бесід». Це майже так само весело, а може, ще й пікантніше, як присмажувати на огні живого собаку або, зловивши в лісі жінку з в'язкою дров, сплувати її «показати коліно», погрожуючи нагайками (такі були сільські забави братів Сігурдів — «ідилії під вітами плакучої іви», мовляв Джон). Заушення — чи не один із проявів гедонізму, що про його так красномовно говорив Коклен?

Одного разу «могутній атлет» Джон кинув із ганку в сніг двох хористок із Буфу, кричачи: «Петре! Льокаю! Ось тобі! Лови мент!», а вдруге вони вдвох із Кокленом били п'яну розтріпану Тосю, примовляючи спокійно і серйозно: «Ти повинна чесно заробляти свій хліб! Раз ти проститутка, то мусиш сумлінно виконувати свої обов'язки!»

У ту хвилину, коли ото Коклен закликав до заушення, компанія вже порідшала: Йоська, помітивши, що всі спились, непомітно (він говорив а л'англез) зник, слабкий на голову Квіріт дрімав, а Мопс, хоч і мав ще розплющені очі, але хтозна-куди ними дивився і тяжко, здригаючись усім тілом, гикав. Блідому Сержеві вже не хотілося говорити і тягло додому. Лайка Джонова ніби стрепенула його і кольнула гострим, неприємним — а може, привним? — залізом.

— Ах, ви ж! Мало, що ви нас купуєте, знущаетесь над нашим тілом, ви ще й над душею хочете... — почала раптом Клава якимись чужими, з роману чи з фільму взятими словами. Дві другі жінки перелякано засичали

до неї і, звертаючись до Джона та навіть намагаючись усміхнутись, заговорили:

— Та що там...

— Та просто вона випила лишче...

— Кинь, Клавко! Куражиться...

— А, продажні істоти! — роблено заgrimів Джон. Коклен сміявся.

— Киньте, хлопці! — зміненним од пиятики, негнучким голосом заговорив Серж. — Охота вам...

— Та що ви думаєте, я вас боюсь? — узялась раптом у боки Клава, дивлячись чомусь саме на Сержа.

— А, Кармен! Ха-ха-ха! — зареготав Коклен. Повторюючи її рух, він теж узявся в боки, так що рукав його закотився і показав густо вкриту волоссям руку.

Клава рвонула двері так, що вони задзвеніли і ключ із їх випав, і вибігла в сад, де сніг, звільна стихаючи, перепурхував і ніжно мовчав.

Дві інші хотіли вибігти вслід, ніхто не догадався зачинити двері, і в їх війнуло глибоким, гострим зимовим духом (запахом сіна, морозу, снігу, житньої соломки, що хтось-як залетів у город), — але хтось підставив ногу, і Нюра тяжко впала на підлогу, а Риту вхопив за руку мовчазний Аптон. Джон, Коклен і Жорж вибігли вслід за Клавою, і Джон зумисне зачепив товстим своїм черевиком обличчя жінки, що незграбно вставала з підлоги. В кімнаті стало тихо. Жінки схлипували.

— Ну, та що... Та це так... От я їх уговорю, нічого не буде, — безпомічно й безглуздо заспокоював їх бодлеріапець.

Кроки під дверима. Джон волочив усю вкриту снігом Клаву. Жовте волосся її розтріпалось, але очі повні були рішучої злості. Втягнувши дівчину в кімнату, Джон ударив її, тяжко сопучи, об землю. За ним, сяючи, впріс Коклен і радісно гримасував Жорж. Далі Джон нагнувся, діловито підняв ключа й замкнув двері.

— Ну, Кармен, поспіваємо трошки?

— Це свиство, Джоне! — випростався Мопс і, спираючись на стіл, олов'яно подивився на Джона.

— Мопс у ролі мораліста! — гукнув Коклен.

— Кому не подобається те, що я в своєму домі роблю? — крикнув Джон, вихопив револьвера і почав водити ним перед обличчям гостей. Жінки завищали. Хтось погасив ліхтаря.

ПЕТРО

Віл грав на скрипці. Очі в його були світлі, завжди п'яні, з-під густих усів поблискували зуби, права рука сміливо і з зухвалою елегантністю тримала смичок-ба-рабап. Бо пройшли вже часи старосвітської «троїстої музики», і цимбали залишилися лише в пам'яті старих. Але все-таки серед мідних горластих труб, що дивовижно перемішують — в устах сільських музикантів — різкість і гучність військового оркестру з переливчастістю народної пісні, серед труб до недавнього ще часу співає, було, скрипка. Скрипач грав, звичайно, в унісон із кларнетом, здалеку його не чути, але вага його в оркестрі велика: духу додає.

Сільські музики найбільше грають по весіллях. Є такі, що як не весілля або не якась падзвичайна подія, то й до струменту до свого не торкнуться, хіба що нову яку «мазур-польку» вивчить треба. А Петро любив грати. Сяде було на призьбі теплого вечора... Це ніби про його складено оту безсоромно-поетичну пісню:

Ой, казала дівчина музиці...

Але без чарки грає він рідко: життя здавалось убогим, бо й було убоге, і ніщо не тішить, то яка може бути музика?..

Звали його ледачим. Це була правда. Не любив важкої роботи: не до того вдався: «Нема роцоту робити», — серйозно пояснював своєму приятелеві, рибалці, шевцеві і п'яниці Гарасимові — і Гарасим, розуміється, погоджується.

Звали його п'яницею (цьому була правда. Тільки правда). Як той Янус, мав двоє облич. У панів такого Петра назвали б талантом, може й генієм, про концерти його

сповіщали б городян великі афіші, і пив би він не просту смердючу горілку, а верленівський абсент чи гюїсманівські лікери.

А проте: він мав славу. Вопа формулювалась так: «Чортзна-що, не чоловік, а діло своє понімає».

Треба було бачити рух його смичка, коли музики стрічали молодят, що виходять із церкви, розкотистим маршем... а дружки своєї заводять — усі в один голос, особливо весільною манерою, що йде з давньої давнини.

Марш своє, дівчата своє. Сонце гріє осінній вигін і золотом устплас дорогу молодятам...

Одного літа Петро особливо розгулявся. День при дні пив, хоч і була саме робоча пора. Така компанія підбралася: Ригор у синіх штанах, що продав города і збирається на переселення, та Оверко, що того города кушив, та Іванар з коротенькою люлечкою в зубах. А почалась пиятика з невеликого діла: випили вдвох із Оверком півпляшки. А випивши, захотілось кудись іти, щось говорити, когось про щось переконувати, сміятись, співати. З'явилася скрипка, не в одному місці склеєна (на весіллях вона іноді бувала за бойове приладдя), і покотилось, як колесо з гори...

Кожний день починався так: прокинеться чоловік, не зовсім ясно розуміючи, де й що, голова тяжка, в роті гідкий смак, на душі противно, слизько, — ну і що ж? Похмелитись! А похмелився — «душа грає, думка думку доганяє», як кажуть, написав Шевченко на дверях корчми. Тут і товариші, що тим же ладом прокинулись, надійдуть, і Ригор уже розказує про Херсонщину — і знов пішло, закрутилось, перекотиполем повіялось...

Гідко це, правда... Абсент благородніший...

Під час того запою спізнався Петро з недоброю компанією. Це було кілька чоловік жонатих і нежонатих — що їх усіх в Мотронівці називали шайкою. З певністю знали не один грабунок і крадіжку, що зробила шайка, але ж кому охота в и к а з у в а т и? Яку участь брав у шайці Петро, не знаю. Думаю, що бажання похмелитись (він уже й скрипку заставив), забути невеселу дійсність, знайти якийсь вихід — а затуманеному, задурманеному мозкові що тільки не здається виходом? — може, й потягло-таки Петра на якийсь такий вчинок. У панів і тут краще:

зробив «талант» підлість — ну що ж, нічого не вдієте: сильна натура, «демонізм»...

Шайка оперувала, звичайно, не в себе на селі. На чолі її був Пічкур, низенький мовчазний чоловічок. Я не раз стрічався з ним і при столі при одному сидів. У його була така скромна, чарівна усмішка. А тепер уже достеменно звісно, що він убивав людей,— і людей бідних, безборонних, що просто стояли йому на дорозі...

І про Петра, мого приятеля, розказують...

А я от розказую тільки те, що знаю,— і досі жалощі стискають мені серце, коли спогадаю отой проклятий яспий морозний день.

Це було так. Я змовився з Ригором іти на Печенівські болота шукати лисів. Він казав, що їх там «тьма-тьму-ща» — «як овечки бігають». Лисів, правда, не дуже мало в наших околицях, і зранку або надвечір можна бачити, як вони «мишкують», тобто шукають мишей, застигаючи іноді в дивовижних позах, але полювання на них вимагає великої сміливості. Мені, недосвідченому й дуже гарячому стрільцеві, ще не вдавалося вбити лиса, але Ригор казав, що з ним це, мовляв, річ певна. Я, правда, знав, що він не од того, щоб часом і на собачий слід показати і при тому таємниче шепнути «він», але я хотів йому вірити й вірив.

Звечора я сидів і набивав патрони. Крізь вікно видно було, як проходять через шкільне подвір'я молодичі по воду, видно було їхні руки і коливання відер, але голосів не чулося — і це здавалось таємничим, як таємничим здавався й тихий присмерк, що посинив вікна, злегка мережані морозом.

Я засвітив лампу, і погляд мій упав на географічну мапу, що висіла на стіні й радісно нагадувала про безмежність і розмаїтість світу.

«Антільські острови, Ціцікар, Аргентина...»,— і самі назви чужих городів, островів, країн тишили й колихали. Але не можна було не знати, не можна було забути того, що робиться навкруги, отут, у цьому селі, де ніби так ласкаво, так ідилічно біліють засніжені хатки, де молодичі, як у казці, сходяться до криниці, що по-старому відіграє роль сільського клубу.

А робилося багато страшного: якраз тоді по селах перекочувалася чутка, ніби «Петлюра дозволив бити зло-

дії», і коли ми ввечері зі старим шкільним сторожем Калачем чули далекі постріли з гвинтівок чи «обрізів», ми знали: ловлять злодіїв. Тільки про нашу, про мотронівську шайку говорилося багато, але місцеві громадські діячі — дехто з їх, казали, був заплутаний у діла шайки — одволікали справу й нікого не чіпали.

Лише тижнів два тому Калач, внісши дрова до грубки (ми їх пиляли з ним цілий день, проклинаючи сокиру й нерозведену пилку сусіда Кузьми), сказав: «Злодіїв половили. Б'ють!» — і нахилився з газетною цигаркою до моєї — прикурити...

Виявилось, що кількох із «шайки» взято — між ними були й такі, що ніхто на їх не думав — бо викрилося, що крадіжка сала у Остапа Яковця — їхня справа. Їх заведено в Яковцеву хату, де «допитують». Способів до випиткування вживано радикальних: обвішувачених ставили на гарячу сковороду, вбивали під ребро дерев'яні кілочки.

Мені довелось бачити самого Яковця, що заходив, одпочиваючи від допиту, до самогонщиці Явдохи «піддять духу»... Тупе обличчя, здавалося, ніби було сонне, а це ж було лице того самого Яковця, що розказував мені літнього погожого дня, напуваючи коні, як на Кубані рибу ловлять...

Другого ж дня злодіїв (найважливіших членів «шайки» між ними не було, а про зв'язок Петрів із нею і не думалося) — другого дня їх розстріляно на тутешньому «лобному місці»: на глинищі. Робилося це під керунок сільської власті, «честь-честю», як один із представників тієї власті казав. Їх пов'язано по два за руки, і були серед глядачів охотники, що просили дати їм «обріза» — по п р о б у в а т ь. У інтелігентів звуть таких охотників аматорами сильних вражень. Один із засуджених поривався щось таке сказати, на когось «вказати», але один із найретельніших суддів-катів (сполучення зовсім доречне) поспішив схопити гвинтівку й вистрелити. З цього дехто домислився, що шановний суддя мав на те свої причини...

Того ж таки дня схоплено ще кількох злодіїв чи тих, що їх вважано за злодіїв, і Яковець, що в цій справі мав уже досвід, гостинно запросив їх до себе. Почався такий самий допит, але тут трапилась цілком несподівана річ. У Яковцеву хату, як стемніло, ввійшло кілька чоловік у машкарах, постріляли та поранили суддів (двом удалося

втекти) і визволили пов'язаних і напівзамучених підсудних.

— Хто? Що? Як? — хвилювало сільські уми, але не надовго: за тих кривавих часів такі речі проходили, як тіні на екрані. Пройшло два тижні, й про цей випадок мало хто вже й говорив.

Я набив патрони й вийшов із хати подивитись, яку годину віщує ніч на завтра. Я почув кілька далеких пострілів, але не звернув на їх уваги.

Сніг на сонці рожевів й здавався теплим, а в затінку був синій і холодний. Я йшов до Ригора, звідти вже ми мали вирушити на Печенівські болота. В хатах топилося, і тихо, піжно, просто в небо здіймався дим. Я проходив повз Петрову хату. Поламаний тин показував, звичайно, на артистичну натуру власника, але з комина, як і по інших хатах, безжурно йшов патріархальний, супокійний дим. Сам хазяїн стояв, обпершись об тин, і, здавалося, про щось задумався. Порівнявшись з ним, я поздоровкався: звернувся з якимсь традиційним жартом... На селі, де життя до недавнього часу йшло поволі, як степові воли, і шуткують, і печалуються традиційно. І справді: пошто тратити енергію на вигадування, приміром, нового дотепу, коли є стільки давніх, випробуваних, певних?

Петро відповів мені не одразу — і невесело. Щось інше, видимо, турбувало його. В цю хвилину почувся на селі постріл-другий.

— Чуєте, що робиться?

— А що?

— Та отих... що у Яковця тоді... ловлять. Б'ють, щоб виказували. А вони й викажуть на таких, що ні сном, пі духом не винні. Ось поназдивитесь, що не один невинний чоловік пропаде...

На тому наш діалог скінчився, і я його повік не забуду. Полювання ми з Ригором порішили одкласти (він з блискучими очима побіг на майдан — «тільки подивитись»), а я тією самою дорогою вертався назад.

Наближаючись до Петрової хати, я почув жіночий крик-голосіння. То була мати Петрова, вона когось просила: «Ой, голубчики, не сиротіть же мене!»

Димок так само патріархально йшов із комина, а два чоловіки із гвинтівками — вони не раз гуляли з Петром у хвилюку і під скрипку його, певно, теж не раз притан-

цьовували — виводили його, розтріпаного, з розстебненим коміром, із хати, і цікаво: коли я порівнявся з ними, вони мені не вклонились, такі були захоплені своїми ловами, але Петро щось сказав і навіть намагався усміхнутись. Біля брови червоніла кров, і він не обтирав її — елегантний красень Петро, що ніби про нього складено безсоромно-поетичну пісню:

Ой, казала дівчина музиці...

Його розстріляли, як і всіх, кого того дня було зловлено. Кажуть, що Пічкур тримався гордо і навіть — звичайно мовчазний — сказав щось ніби промову: «Крав я, мовляв, грабував, але за те й пожив». Словом, щось за стилем давнього розбійничого романтизму. А Петро був переляканий, блідий, дуже жалібно просився і все доводив, що коли трапилась ота подія в Яковцевій хаті, він у сусідньому селі грав на весіллі.

— Та він же справді грав на весіллі? — казав я якомусь сусідові.

— Ну, а з весілля й пішов уночі... Хитра штука! — пояснив він мені.

Може, воно й так було.

І мені уявляється: весільний, п'яний шум і гамір, музика, танці. Вже не одною чаркою підтримувано музикантів — у трубачів, як відомо, губи пересихають, та й смичкові живиці треба, у голові якось так каламутно, ні про що далеке не думається, а тільки про те, що перед очима вихрує, танцює, крутиться. І раптом хтось на ухо шепоче: «Наших б'ють... треба визволити... своїх товаришів...»

— Що, б'ють? Визволити? Можна! — і пішли, і визволили.

Яку ж участь взагалі Петро брав у шайці, не знаю.

А могила його там, на глинищі, де жінки, голосно балакаючи про новини, беруть глину і діти копають пічки. Що з їх буде, з дітей: судді чи злочинці?

1925 р.

КОЛИ КОПАЮТЬ БУРЯКИ

(Знову ідилія)

Заєць прищулив уші і ще швидше побіг межею. З Семенової рушниці йшов димок, низько розстилаючись по землі, і гостро пахло порохом. Порох — і осіння свіжість. На врунах уже лежав срібний пил раннього приморозку, і павутиння пливло і гойдалось над ними.

— Далеко! — промовив голосно Семен, щоб виправдати свій невдатний постріл... Так цілий день (сьогодні неділя): вітер інколи заграє в рушниці, як у ріг, десь загегають гуси, затишний дим підійметься здалека. Так цілий день, і думок багато — життя ціле їх не змістить. Під лісом побережникова хатина. Побережник Пилип. На жаль, у його немає вродливої дочки (карі очі і т. д., реквізит відомий), а то б я написав таке оповідання, що й для колишнього «Рыболова и охотника» годилося б, і декому з моїх літературних приятелів дало б багатючий матеріал (реквізит також відомий).

Степан — сливе зовсім Васильченків герой: він учитель, він хороший парубок, він грає на скрипку, навіть пісні записувати пробував, але — «счет» не виходить. В неділю Степан ходить по полях удвох із великим своїм приятелем Полікармом (Полікарпом, як на його всі кажуть), що говорить завжди якоюсь чудною мовою: «який трикутник пройшли, а й досі ні одного» (зайця, звичайно), «зустрів булгактера з заводу ... от іще я з и ч н и к!» (тобто любить розмовляти), «ценкий кінь» (делікатний, расовий кінь) і т. д. Не раз Полікарп недбало кидає: «В енгельській книжці я читав» або: «Коли мені прийшлося було слухати, як Чемберлен виступав на мітингу», — і не кортить його, що ніхто не вірить, ніби він міг читати англійську книжку (він і по-нашому ледве вчитає) і чи слухати Чемберленові промови. Байдуже! Він розказує про «поета Рильова» (Рилєєва) і дійсний факт своєї подорожі по Сибіру гаптує такими фантастичними подробицями, що й заперечувати чи сумніватися не

хочеться. Степан, наприклад, любить навіть у Чемберлена Полікарпового вірити, як от іноді любиш вірити дитячій казці. Один ус у Полікарпа хвацько закручений догори, другий задумливо висить, — очевидно, хотілось чоловікові причепуритись, але набридло, і він покинув.

Так цілий день: бадьорий приморозок, сонце — срібний пил на врупах тале — підводи з буряками ключами їдуть до цукроварні («Здрастуйте!» — «Доброго здоров'я!» — «А де ж ваші зайці?»), птиці ключами летять і радісно тужать, поїзд прошумить, повний людей... Люди, милі люди! Світ, оплутаний голосними дротами, ораний одважними, дружними пугами — радісний світ!

У Степана мало радощів, але їх досить для того, щоб серце розірвалось. Архипишин Хведько хоч у баби Глинички граде (хто не крав у баби Глинички?), але й вірші пише! Семенюків Мишка, що бігає до школи аж із залізничної будки за три версти і має очі достоту як у мишеняти, — це ж прямо Ньютоник маленький! Ганя сміється, мов прозорі скельця бряжчать, відра вечорами дзвенять у криниці, голова місцкому поїхав до Білої по вчительську платню, у рушниці вітер гуде...

Полікарп сьогодні мовчазний. Навіть убивши зайця, він мовчки прив'язує його за спину і нічого не розкажує про генерала Хренова, що з ним він полював «на еленів», та про молодицю в Уссурії, яка гіллякою одігнала «тигру». Нічого: ввечері у Пилиповій хатці Полікарп розба лакається!

Біля Стависького болота задзвенів крилами табунець куроп'ят. Далеко — «тільки заряди псувать». А заряди тепер дорогі, і Степанові та його приятелеві кожне полювання коштує величезних самообмежень і подвигів аскетичних... Вечоріє, з цукроварні повертаються стомлені підводи («Здраст...» — «А де ж ваші...»), і стомлені птиці низько пролітають. Лісок замислюється, строго й нерухомо, піднявши віги, і рожевий пил сіється крізь них. У побережника Пилипа, на жаль, нема дочки, але єсть грубка, а в грубці палають дубові дрова, печеться картопля й солодкі буряки.

— ...і помітив я, що як та пушка рушить з місця, то роздавить те деревце. Хоч мені з його опельсинів не їсти, то комусь... От я й надумався: підважив б а н ь к р а т о м пушку, одкинув її набік, от деревце й ціле. Хай хтось пользується! А генерал Хренов і каже: «Крушіна, ти зачим орудіє сдвінул!» А зачим, кажу...

А Пилип критикує моду ходити в трусиках (студенти, що приїхали на практику, показують цю моду).

— Ходять люди голі, але ж то по теплих краях!

— Понятно, там фігги родять!

Дощик, певно з останніх, люди в поруділих мокрих свитках, зігнуті, і дерева зігнуті. Діти в коридорі (школа — колишній будинок пана Лукашевича) стукають чобітьми — у кого є чоботи (а в декого, як у бусла, червоніють змерзлі поги) — і полишають болотяні сліди. Дзвоник (Степан за допомогою надлюдських хитрощів і енергії дістав дзвоника, а то був час, що дзвонено в склянку) — дзвоник розсипався бадьоро і впевилено, і діти сливе зараз же повбігали в клас: надворі гульні все одно нема, а то прийшлося би вжити деякої агітації, щоб одірвати їх од «горака» чи «скраклів»...

Свічка та глобус роблять своє діло: свічка скромно, але серйозно грає роль сонця, а глобус, нахилившись до неї галантно, як Фоблаз, ходить навколо і стверджує Галілеєву теорію. То нічого, що Сашко раптом протягне в ніс: «Герасим щипається!» — то нічого, бо інші зараз же зацитькають: «Що ви — маленькі, чи що?»

А за стіною світить Титаренкове «Сопечко», і Надія Семепівна в величезних чоботях заглядає Павликові через плече: Павлик уже всі букви знає!

Юні піонери — ухатий Бендерський і присадкуватий Коробочка (ще діда його так дразнили) — юні піонери з деякою зневагою дивляться на флірт свічки і глобуса. Їм перед очима стоїть уявлена доросла аудиторія, і вони навіть губами ворущать, виголошуючи уявлені промови («слово для доповіді палезить товаришеві Коробочці...»). Не біда: Галілей своє доведе — «а все-таки обертається» (цитата з Плужника). Під вікном проїхав «Володька з культгоспу» (кінь маленький, ноги Володчині по землі волочаться), за ним біжить ухатий лаверак Бекас, добродушний пес, що гавка протидияконським басом.

— О, диви, як забрѡхався!

— Він зайців ловить!

— Хлопці, він хліба не їсть!

— Еге, не їсть! Попробуй дай!

— Ну, у його ж зуби підпилені!

— Та бре!

Не біда: Галілей своє доведе.

Вечір дзвенить довгою струною, Степан грає на піаніно — колишнього пана Лукашевича, того самого, що загнав колись Полікарпа в воду і стріляв у його бекасипником — Степан грає свою єдину «польку», і по невеличкому класі крутяться діти. Навіть Бендерський танцює, хоч і дуже недбало, ніби здавшись на великі прохання. А відтак співають: дівчина ходить бережком, голуби коло млина п'ють воду — і гнані голодні повстали... Радісний світ! Їм підтягує старечим баском «дід Низовський», учитель із сусідньої школи, гість. Він колись був журналістом, був і помічником капітана на якомусь пароплаві і навіть кавунами торгував. Розкурить, дуже довго пихкаючи і плямкаючи «губима» (так вимовляє Денисюкова Галя) — і почнеться одна з незчисленних рапсодій його Одиссеї. Я був би нечесний перед читачем, коли б не признався, що це той самий мій друг, що про його люльку я розказав у «Чумаках».

— А Микола другий був зовсім миршавенький і не вмів говорити...

Люлька, піаніно, діти, «Інтернаціонал», Одиссея. Радісний світ!

З'їзд. Комплекси, ставки... Калинович навіть Плеханова читав і силе напіввчитаними афоризмами. Завідуючій семиліткою Шруба пише в кутку чергового доноса. Він пише їх на всіх учителів підряд (у відділі давно вже не читають його творів), Галина Потапівна надула губи, що на «педрадї» дали їй останній підписати протокола — чого це я остання?! — Степанові не подобається, як Надія Семенівна усміхається до Калиновича («...а той і радий! Плеханов, де ж таки!») — а проте тут щось росте, як тісто, підіймається, шириться... Ех, аби тільки випеклось!

Надворі холодно, сухо, дзвінко, осріблено. Гарна осінь, добре буряки возити, цукор буде.

Докладчик жоресівськими кроками міряє естраду заводського клубу — «товариші!» Таке бадьоре слово. Потім — Калинович. Це — «перепідготовка», і в Надії Семенівни, як і в інших на колінах зшиточок і олівець в руках, але вона не знає, що записувати. «Багатий» учитель із заводської школи, Зіберт, курить «настоящий турецький», а Степан роблено-байдуже крутить цигарку з махорки № 16 та вишневого листу...

— Хто хоче взяти участь в обговоренні?

Здається, ніхто не хоче, але ж так не можна. Див-

ляться один на одного. Щось починає плутати Гречка — він навіть Котляревського цитує — і, безпомічно екаючи, сідає. Тоді подають записки, і несподівано виявляється, що кожен мав сказати багацько, але не вмів. Бендерський і Коробочка — ті вмітнуть.

Знов доклад, знову — «хто хоче взяти...» Знов безсиле екання і читати, на цей раз уже таки з газети, знову серйозні, папружені записки. Виступає Чернушенко, місцевий Дантон. Іноді Дантон і зіб'ється, та це дурниця. У вчительюк очі блищать: наш говорить!

А Шруба пише тим часом, ніби Дантон гонить у школі бурякову самогонку, і жінка його досі не зняла ікон. Певно, бреше, та й однаково у відділі не читатимуть: а, Шруба! Відтак Позняченко. Від його ще тхне свіжими Педкурсами.

Він весело плутає імена, факти, книжки, і слухати його приємно, як перше кукурікання молодого півня. Річ не в тому, що він вимовляє «Пуанкаре» і не зовсім ясно уявляє різницю між Бебелем, Гегелем і Геккелем, а в тому, що він сильний, здоровий, живе, дише, кукурікає, учиться, учить, діє.

«Забезпечення шкіл паливом» — і кінець. Надію Семенівну та Степана підвозить знайомий мотронівський чоловік (він буряки привозив). Розказує про председателя Цвяха, що взяв півпуда меду у куркуля Сенченка і не записав його «драчки», одноманітно крутить батогом, не б'ючи, одначе, коней, і висловлює свої педагогічні погляди: діти повинні мати страх!

Холодно, сухо, дзвінко, осріблено.

Синички дзенькають. Питання «про забезпечення шкіл паливом» дебатуються дедалі гостріше. В «обговоренні беруть участь» голова батьківської ради Коробочка (батько, розуміється), Степан, сторож Мусій. Дзвонить дзвоник, ходить глобус круг свічки, ходить земля круг сонця, вечорами дід Низовський, діти, а іноді теплий поцілунок, у неділю грає вітер у рушниці і Полікарп говорить: «Лорд Кітнечер», «Єгипетські паримади...»

Незабаром сніг випаде. Що? Нудно, одноманітно? А хіба життя людське держиться не одноманітними рухами води, повітря, плугів, борін, фабричних коліс, млинового каміння? Хіба не одноманітно ходить прекраспа земля круг прекрасного сонця?

ПРИМІТКИ

До першого тому двадцятитомного зібрання творів М. Т. Рильського входять поезії, написані ним з початку літературної діяльності (1907 р.) до 1929 р., а також прозові твори 1911—1925 рр. Майже всі вірші та поеми були об'єднані в дев'ять книжок (вісім збірок і окреме видання поеми «На узліссі»), що подаються за часом їх опублікування: «На білих островах» (1910), «На узліссі» (1918), «Під осінніми зорями» (1918; 1926), «Сіня далечінь» (1922), «Тринадцята весна» (1926), «Крізь бурю й сніг» (1925), «Де сходяться дороги» (1929), «Гомін і відгомін» (1929).

Виняток зроблено для другого видання збірки «Під осінніми зорями» та для збірки «Тринадцята весна», що обумовлено в примітках. 1924 р. видавництво «Червоної шлях» видрукувало книжку М. Рильського «Дві поеми», яку склали поеми «Чумаки» та «Крізь бурю й сніг». Оскільки ці твори ввійшли до наступної збірки «Крізь бурю й сніг», вони друкуються за цією збіркою.

Більшість поезій друкувалася в різні роки у різних книжках поета; вони подаються в основному за виданням: *Рильський Максим*. Твори в 10-ти т. К., 1960, т. 1, 4, підготовленим самим автором (далі у примітках при посиланні на це видання зазначаємо тільки том і сторінку). Твори, що не ввійшли до десяти томника, друкуються за названими збірками.

У розділі «Поза збірками» вміщені поезії М. Рильського 1907—1929 рр., які публікувалися в періодичних виданнях, альманахах та збірниках або знаходяться в приватних архівах.

Автографи творів М. Рильського за 1907—1929 рр. збереглися не всі. Про місцезнаходження наявних автографів вказується у примітках.

ПОЕЗІЇ 1907—1929

НА БІЛИХ ОСТРОВАХ

Лірика
(1910)

Перша збірка п'ятнадцятирічного поета, куди ввійшли твори, написані в основному у 1909—1910 рр., була видана київським видавництвом «Життя й мистецтво» у 1910 р. Леся Українка, прочитавши її, сказала: «Ось хто повинен був замість мене написати «Ізольду Білоруку», а П. Тичина згадував: «...мені на серці

тоді так якось легко стало від однієї думки, що єсть же ще один поет, як я, молодий, який ненавидить царат, імперію жандармів, поміщицтво» (Незабутній Максим Рильський. К., «Дніпро», 1968, с. 10).

Поезії збірки згруповані в сім циклів: I. Вінок рясту. II. Intermezzeo. III. З сердечних глибин. IV. Осінні пісні. V. На білих островах. VI. З вечірніх мелодій. VII. Блакитне озеро.

«Квіти з сльозами... не розлучаються, сестро, піколи» — слова з вірша П. Куліша «Квіти з сльозами» (див. зб. «Поети пошевченківської доби». К., «Радянський письменник», 1961, с. 108).

Куліш Пантелеймон Олександрович (1819—1897) — український письменник, критик, історик, етнограф. Його політичні погляди еволюціонували від лібералізму до буржуазного націоналізму, реакційного слов'янофільства й вірнопідданського схилиння перед царизмом.

I. ВІНОК РЯСТУ

«Чарівнії пісні...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 4. Подається за вид.: т. 1, с. 82.

«За гори вже сонце ховалось...». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1910, № 6, с. 363. Подається за вид.: т. 1, с. 83.

«Українська хата» — літературно-художній, критичний та публіцистичний журнал буржуазно-націоналістичного напрямку. Виходив у Києві в 1909—1914 рр.

Очі. Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 6. Подається за вид.: т. 1, с. 84.

До квіток. Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 7. Подається за вид.: т. 1, с. 85.

Після бурі. Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 8. Подається за вид.: т. 1, с. 86.

Ніч («Там, за вікном, — п'ятьма...»). Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 10. Подається за вид.: т. 1, с. 87.

Ноктюри. Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 11. Подається за вид.: т. 1, с. 88.

Шило Галина Миколаївна — бібліограф, давня, з юних літ, знайома поета.

«Невже лишень для сліз побачив...». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1910, № 6, с. 363. Подається за зб. «На білих островах», с. 12.

«Вечірній світ розливсь по стомленій землі...». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1910, № 7-8, с. 465. Подається за вид.: т. 1, с. 89.

«Як ти, весела...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 14. Подається за вид.: т. 1, с. 90.

Безсонна ніч. Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 15. Подається за вид.: т. 1, с. 91.

«Як вечір рожевий на землю злетить...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 16. Подається за вид.: т. 1, с. 92.

Лілії водяні. Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 17. Подається за першодруком.

Фрагмент. Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 18. Подається за першодруком.

«...Не грай! Не грай! Журливі звуки...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 18. Подається за першодруком.

«В обіймах промену земля...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 19. Подається за першодруком.

«Сміється ліс, шумить, гуде...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 20. Подається за першодруком.

«Весна сяє і сміється...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 21. Подається за першодруком.

II. INTERMEZZO

«Люблю похмурі дні, коли крізь сизі хмари...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 22. Подається за вид.: т. 1, с. 93.

Голобородько Микола Трохимович — домашній учитель М. Рильського (до третього класу гімназії), мав чималий вплив на майбутнього поета, працював «коло введення до певної системи знайомства малого хлопця з літературою» (Рильський про себе.— «Літературна Україна», 1969, 23 липня).

Журавлина пісня. Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1910, № 6, с. 363. Подається за вид.: т. 1, с. 109.

Дівчина. Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 24. Подається за вид.: т. 1, с. 108.

«Проміння розтає в рожево-синій млі...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 25. Подається за вид.: т. 1, с. 81.

Пісня. Вперше надруковано в газ. «Село», 1910, № 43, с. 7. Подається за вид.: т. 1, с. 107.

«Село» — українська щотижнева ілюстрована газета ліберально-буржуазного напрямку. Видавалась в Києві у 1909—1911 рр.

Лисенко Микола Віталійович (1842—1912) — основоположник української класичної музики, друг поетового батька Тадея Рильського. У родині М. Лисенка в Києві М. Рильський жив під час навчання в гімназії (1908—1910).

Дощ («Потік блакитний вільно летється...»). Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 27. Подається за вид.: т. 1, с. 94.

«Люблю я темну ніч і золоті зірки...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 28. Подається за вид.: т. 1, с. 95.

III. З СЕРДЕЧНИХ ГЛИБИН

«Без хвилювань, без мук з тобою я балакав...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 29. Подається за вид.: т. 1, с. 96.

«Я все ж тебе люблю... Ти з мене глузувала...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 30. Подається за вид.: т. 1, с. 97.

Сон («Ти снилась мені цієї ночі...»). Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 31. Подається за вид.: т. 1, с. 98.

«Я б співав про темні хвили...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 31. Подається за першодруком.

«Ще не всі проспівав я пісні...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 32. Подається за вид.: т. 1, с. 99.

«Розум і безглуздя в дикому танку...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 32. Подається за першодруком.

Лист. Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 33. Подається за вид.: т. 1, с. 100.

«Годі, скінчилася пісня моя...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 34. Подається за першодруком.

Шлях. Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 35. Подається за вид.: т. 1, с. 110.

«Я втомивсь... снаги немає...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 36. Подається за першодруком.

«Якби мила усміхнулася...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 37. Подається за першодруком.

«Не винна ти, не винен я...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 38. Подається за першодруком.

«Процай». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 39. Подається за першодруком.

«Ні, ні... не вірю я... о, як в грудях горить...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 39. Подається за першодруком.

Розставання. Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 40. Подається за першодруком.

«Нудьга і сум... навколо тьма...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 41. Подається за першодруком.

«Я знов її зустрів...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 41. Подається за першодруком.

З моїх думок. Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 42. Подається за першодруком.

Після похорону. Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 43. Подається за першодруком.

Борець. Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1910, № 10, с. 585. Подається за зб. «На білих островах», с. 45.

«Гей, удармо в струни, браття...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 46. Подається за першодруком.

Melodie militaire. Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 47. Подається за першодруком.

Melodie militaire (франц.) — мелодії війни.

«Ні, не мені про бій, про сміливість співать...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 47. Подається за першодруком.

Мій човен (Ніби сон). Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 48. Подається за першодруком.

«Ходжу, сумую і питаю...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 49. Подається за вид.: т. 1, с. 101.

«Життя ще довге перед мною...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 50. Подається за першодруком.

«Моя стежка востає тернами...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 50. Подається за першодруком.

IV. ОСІННІ ПІСНІ

Цикл містить шість поезій.

I. «Осінь на землю тихенько спускається...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 51. Подається за вид.: т. 1, с. 102.

II. «Шепче задумливо листя...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 52. Подається за вид.: т. 1, с. 104.

III. «Дощ летить з хмар густих...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 52. Подається за вид.: т. 1, с. 103.

IV. «Літо останній справляє бенкет!..». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 53. Подається за першодруком.

V. «Осінь-маляр із палітрою пишною...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 54. Подається за першодруком.

VI. «Спокій, і мрії, і сни...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 54. Подається за першодруком.

V. НА БІЛИХ ОСТРОВАХ

Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 55—60.

У другій частині твору, що друкується в розділі «Поza збірками», М. Рильський визначав його жанр як «лірична поема».

Подається за першодруком.

Фея — у міфології кельтських та германських народів добрий чи лихий дух, що його уявляли в образі дівчини або жінки.

Флора — в давньогрецькій міфології богиня квітів, юності.

VI. З ВЕЧІРНИХ МЕЛОДІЙ

(Ескіз)

Цикл містить п'ять поезій.

I. «День осінній... вітер віс...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 61. Подається за вид.: т. 1, с. 105.

II. «Проміня золоті нитки...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 62. Подається за першодруком.

III. «Місяць з-за темного лісу пливе...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 62. Подається за першодруком.

IV. «Зорі сяють і сміються...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 63. Подається за першодруком.

V. «Скільки тут, на землі...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 63. Подається за вид.: т. 1, с. 106.

VII. БЛАКИТНЕ ОЗЕРО

Цикл містить два вірші.

I. «Мов по дзеркальній озера блакиті...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 64. Подається за вид.: т. 1, с. 112.

II. «Хитай легенько лебедів...». Вперше надруковано у зб. «На білих островах», с. 64. Подається за вид.: т. 1, с. 112.

НА УЗЛІСІ

Ідилія, октавами писана

(1918)

Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1917, № 9-10 (листопад — грудень), с. 17—32. Наступного року поема-ідилія була видана окремою книжкою у видавництві «Шлях» (серія № 10). Складається з чотирьох частин: I. Осінній сад. II. Ясні простори. III. Зимові візерунки. IV. Весняний стрій.

Подається за виданням 1918 р.

«Шлях» — український буржуазний літературно-мистецький і громадський журнал. Виходив у 1917—1918 рр. спочатку в Москві, потім у Києві.

Присвята моїм братам — М. Рильський має на увазі своїх старших братів — Івана (1880—1933) та Богдана (1882—1939).

«Il faut cultiver notre jardin» — «Треба обробляти наш сад». Цими словами закінчується повість «Кандід» французького письменника і філософа-просвітителя Аруе-Франсуа-Марі Вольтера (1694—1778).

Афіна — в давньогрецькій міфології богиня мудрості й військової слави, покровителька наук.

Фауст — персонаж однойменної драматичної поеми німецького поета Йоганна-Вольфганга Гете (1749—1832).

Овідій — Публій Овідій Назон (43 до н. е. — 17 н. е.) — римський поет.

Дон-Кіхот — герой роману «Вигадливий ідальго Дон-Кіхот Ламанчський» іспанського письменника Сервантеса де Сааведра (1547—1616).

Софокл (бл. 495—406 або 407 до н. е.) — давньогрецький драматург.

Гамсун Кнут (1859—1952) — норвезький письменник, лауреат Нобелівської премії (1920). Відверто захищав капіталізм, в роки Великої Вітчизняної війни співробітничав з фашистами.

По Едгар Аллан (1809—1849) — американський прозаїк і поет.

Петрарка Франческо (1304—1374) — італійський поет епохи Відродження.

«Умчался век эпических поэм» — рядок з твору М. Лермонтова «Сказка для детей» (*Лермонтов М. Ю. Собр. соч.* в 4-х т. М., 1976, т. 2, с. 99).

Уайльд Оскар (1854—1900) — англійський письменник.

Денис — Каленюк Денис Ісакович, селянин с. Романівки, друг старших братів поета і сам, як згадував М. Рильський, поет вдачею, залюблений у пахощі, співець, «справжній артист — рибалка, мисливець, сільський донжуан і дуже мгла, великодушна й благородна людина... Власпе, ці два чоловіки — Родіон Очкур і Денис Каленюк — навчили мене більше, ніж будь-хто, любити незвичайну талановитість прекрасного нашого народу...» (т. 1, с. 70—71). Дочка поетового брата Івана Марія Рильська-Мартинюк згадує, що «коли дядько замолоду тонув у річці», Денис Каленюк «врятував дядька Максима від видимої смерті. Після цього дружба цих двох людей стала ще міцнішою. До самої смерті Дениса Ісаковича дядько Максим допомагав йому у всьому і всім, ніколи не забував його. І завжди Денис Ісакович був у нашій сім'ї частим і бажаним гостем» (*Незабутній Максим Рильський*, с. 21).

Гербата (*польськ.*) — чай.

ІЗ ЗБІРКИ «ПІД ОСІННІМИ ЗОРЯМИ»

*Лірики книжка друга
(1918)*

1918 р. київське видавництво «Грунт» у серії «Універсальна бібліотека» випустило збірку М. Рильського «Під осінніми зорями», що охоплювала творчість 1911—1918 рр. М. Рильський одібрав для збірки 156 віршів і розбив їх на п'ять циклів: I. Поема

сонця і любові. II. Беатріче та гетера. III. Самотня келія. IV. Під високим небом. V. З нового зшитку.

Збірка дуже швидко стала бібліографічною рідкістю. Через кілька років, видавши книгу «Синя далечінь» і готуючи «Тринадцяту веспу», автор повернувся до ранньої збірки і вирішив її перевидати, але в зміненому вигляді, про що розповів у передмові до другого, переробленого видання книжки «Під осінніми зорями» (К., ДВУ, 1926):

О д автора

Готуючи до друку друге видання моєї збірки «Під осінніми зорями», що охоплювала рр. 1911—1918 і яку р. 1918-го класично зле видало вид-во «Грунт», я взяв звідти лише частину матеріалу, та й то подекуди мусив дати поправки. Крім того, ввів я до своєї книжки певну кількість ще не друкованих речей, що їх написання припадає на рр. 1918—1922, а також один віршик 1924 р. (Керувалл мною в цій роботі мотиви переважно артистичні).

Певна річ, світогляд «Осінніх зір» (назву одверто у Гамсуна позичено) різниться од мого теперішнього відчуття околичних явищ. Але то вже справа читача й критика..., коли вони матимуть охоту переглянути мою книжку.

Поділ матеріалу на «цикли» я відкинув, розміщуючи, однак, вірші в певному психологічному порядку.

Максим Рильський

29 березня 1924 р. Київ

Друге видання збірки «Під осінніми зорями» містить 76 віршів. З першого видання автор використав менше половини творів — 62 поезії і додав 14 нових, з яких сім — датовані автором (1919, 1921 і 1924 рр.), а сім залишилися без дат.

Так постала, по суті, нова книжка, яка засвідчила, що світогляд автора у період підготовки другого видання збірки «Під осінніми зорями» далеко розвинувся щодо розуміння ним «околичних явищ». Саме тому збірка «Під осінніми зорями» подається двома частинами. Перша — це ті вірші з першого видання, які автор не включив до нового видання, а друга — збірка 1926 р. (здаю до друку, як видно з переднього слова, 1924 р.). Зрозуміло, що при такій побудові довелося відмовитися від розбивки на цикли. Поезії з першого видання розміщені в тому порядку, в якому подав їх автор 1918 р. Готуючи десятитомне видання своїх творів, М. Рильський з 94 поезій першого видання збірки «Під осінніми зорями», які лишилися доти не передрукованими, одібрав чотири («Спи в своїй білій постелі...», «Коли на могилі моїй...», «Забула про мене давно ти...», «Люблю природу не як символ...») і вмістив їх у першому томі. Роки написання творів: 1911—1918 позначені М. Рильським у десятитомнику умовно (від виходу першої до виходу другої книжки). Редакційна колегія від цього датування відмовилася.

«Ходжу-блуджу по городу... та нікому» — рядки з вірша П. Куліша «Люлі-люлі» (*Куліш Пантелеймон. Поезії. К., 1970, с. 66*).

«Спи в своїй білій постелі!...». Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1917, № 3, с. 22, під назвою «Під вікном». Подається за вид.: т. 1, с. 142.

«Білий сніг, вино червоне...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 7. Подається за першодруком.

«Викочуйте бочки вина...». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1913, № 4-5, с. 214. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 7—8.

«Волося димом золотим...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 9. Подається за першодруком.

«Я так тебе люблю, що не втримаю сліз...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 10—11. Подається за першодруком.

«Чи я за усміх пустотливий...». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1913, № 7-8, с. 419, у циклі «Земля обітована». Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 12—13.

«Коли на могилі моїй...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 13—14. Подається за вид.: т. 1, с. 143.

«Я жду од тебе слова...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 15. Подається за першодруком.

«Ці яблука так передчасно спілі...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 16. Подається за першодруком.

«Може, її справді в ту єдину нічку...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 17. Подається за першодруком.

Іванові Косиняну. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 17—18. Подається за першодруком.

Косиня Іван — скрипаль. У першій автобіографії (1924 р.) поет писав, що «гра Косиняна на скрипці і сама ця оригінальна постать дуже цікавлять його» («Літературна Україна», 1969, 23 липня).

«Переспіло-солодка малина...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 18—19. Подається за першодруком.

«Пеларгонія на вікнах зеленіє...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 20. Подається за першодруком.

«Немає більше у листах твоїх...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 22. Подається за першодруком.

Останис. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 23. Подається за першодруком.

«Піду мандрівними шляхами...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 23—24. Подається за першодруком.

«Спаде цвіт з каштанів...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 24. Подається за першодруком.

«Розвіявся зелений дим з беріз...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 25. Подається за першодруком.

«Юный лес, в зеленый дым одетый...» — рядок з вірша О. К. Толстого «Вот уж снег последний в поле тает...» (Толстой А. К. Избранное. М., 1949, с. 32).

«Гуляє, зростає на стінах...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 28. Подається за першодруком.

Панна. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 28—29. Подається за першодруком.

«Під сірий шум дощу пронизливо-смутного...». Вперше надру-

ковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 29—30. Подається за першодруком.

«Розцвілися садки й одцвіли...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 31. Подається за першодруком.

«Нехай я весь в болоті...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 31. Подається за першодруком.

«Я говорять би хтів про друге...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 35. Подається за першодруком.

М. Н. («Люблю тебе я не за те...»). Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 35—36. Подається за першодруком.

М. Н.— криптонім не розшифровано.

«Хто змалював каптани густолісті...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 39. Подається за першодруком.

«Ясно осики шумлять...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 40. Подається за першодруком.

«Забула про мене давно ти...». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1913, № 7-8, с. 420, у циклі «Земля обітована». Подається за вид.: т. 1, с. 144.

«Ти плакала, дитя, у мене на грудях...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 41. Подається за першодруком.

«Я знаю: буде ще багато...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 42. Подається за першодруком.

«В самотині перегортаю...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 42. Подається за першодруком.

«Ти пішла широкими шляхами...». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1913, № 7-8, с. 419, у циклі «Земля обітована». Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 43.

«Ти підеш горою, а я долиною» — слова з української народної пісні.

«Вертаються давнії сльози...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 44—45. Подається за першодруком.

«Ми розійшлись давно — і цим себе зріднили...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями...», 1918, с. 47—48. Подається за першодруком.

Романс. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 49. Подається за першодруком.

Фінал. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 50. Подається за першодруком.

«Над городом німая вишина...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 53—54. Подається за першодруком.

«Осміяний самим собою...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 54. Подається за першодруком.

«Il n'est rien de commun entre la terre et moi» — «Немає нічого спільного між мною і землею», рядок з поезії французького поета-романтика А. Ламартіна (1790—1869) «Одиночество» (Хрестоматія по зарубешній літературе ХІХ в. Сост. А. Аникст, Ч. 1, М., 1955, с. 378).

«Я чистий образ Беатріче...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 55. Подається за першодруком.

Беатріче — кохана Данте. Оспівана ним у книзі «Нове життя» (1291—1292).

С о д о м — давньопалестинське місто. Зруйноване землетрусом.
«Галасують найкращі музикки...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 56. Подається за першодруком.

«Любов чи ні — не знаю...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 58—59. Подається за першодруком.

«Огні. Шумливий вечір...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 61. Подається за першодруком.

Г о л о с о т р у т и. Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1917, № 4, с. 34. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 61.

Dolorosa. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 62. Подається за першодруком.

D o l o r o s a (лат.) — скорбна.

«Міжорні гами одна по одній...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 62—63. Подається за першодруком.

«Почервонило сонце віти...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 63. Подається за першодруком.

Н і ч н а т р и в о г а. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 63—64. Подається за першодруком.

Л. С. — криптонім не розшифровано.

«Надходить вечір синьою стіною...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 66. Подається за першодруком.

«О моя тривога негасима...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 65—66. Подається за першодруком.

«Ні, не тобі розвіять цю тривогу!...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 66. Подається за першодруком.

«Поки гріх — солодка тасмниця...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 66—67. Подається за першодруком.

«З лукавим поглядом ясним...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 67—68. Подається за першодруком.

Ф і а л (грецьк.) — низька чаша із загнутими всередину вінцями.

М е р т в а х в и л н н а. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 68—69. Подається за першодруком.

Н. Н. — криптонім не розшифровано.

«Не спалось квітам у тумані ночі...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 69. Подається за першодруком.

«Там десь, глибоко, на дні...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 69—70. Подається за першодруком.

М а ш к е р и — машкари, маски.

«Раба кохання, ти його й не знала...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 70. Подається за першодруком.

«О, дуже швидко час, що я тебе забуду...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 70—71. Подається за першодруком.

У третьому рядку цього вірша у збірці 1918 р. трапилась помилка: на початку рядка стояло слово «Вже», що порушувало поетичний розмір вірша.

«В трагікомедії життя...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 147. Подається за першодруком.

Зимове скло. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 73. Подається за першодруком.

Н. («Будьмо як діти з тобою...»). Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 73—74. Подається за першодруком.

Н.— криптонім не розшифровано.

Мойї Ленорі. *П'яний сонет.* Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 77—78. Подається за першодруком.

С. Н. («Я в лісі сам. Червона даль крізь віги...»). Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 78—79. Подається за першодруком.

С. Н.— криптонім не розшифровано.

«Навік тебе життя зломало...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 79—80. Подається за першодруком.

«Згаси у серці зло! Розширила над нами...». Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1917, № 5-6, с. 39, у циклі «Голос відродження». Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 80—81.

«І сніжний іней мрій моїх...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 81. Подається за першодруком.

«За вікном стрільчастим, за вікном моїм...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 84. Подається за першодруком.

«Сьогодні був у мене сатана...». Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1918, № 9, с. 29. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 85.

«Старосвітський портрет на стіні...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 88. Подається за першодруком.

О. Н. Голованеві. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 89. Подається за першодруком.

О. Н. Голованів — знайомий поета.

У Романівському запусі. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 92. Подається за першодруком.

«Мов поцілунок крізь вуаль...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 100. Подається за першодруком.

«Ходять тіні по долині...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 103—104. Подається за першодруком.

«В кав'ярні пусто. Гомонять льокаї...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1918, т. 69, кн. 2-3, с. 239, у циклі «Червоне вино». Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 104—105.

«Літературно-науковий вісник» — щомісячний журнал, заснований 1898 р. Науковим товариством імені Шевченка. Останній номер вийшов 1939 р. у Львові. Журнал у різні часи мав то демократичне, то буржуазно-націоналістичне спрямування.

М. В. («Хтів би тебе я забудь...»). Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 105. Подається за першодруком.

М. В. — криптонім не розшифровано.

На флейті. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 107—108. Подається за першодруком.

«В глибокому затоні...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 109—110. Подається за першодруком.

«Як солодко в північній тишині...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 112. Подається за першодруком.

«На тлі зелено-золотого гаю...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 113. Подається за першодруком.

«Людські розмови... десь дзвін церковний...». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1913, № 7-8, с. 420, у циклі «Земля обітована». Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 113—114.

«Старі листи читаю в тишині я...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 114. Подається за першодруком.

«Білим цвітом розцвілися сливи...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 115. Подається за першодруком.

«Люби природу не як символ...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 115—116. Подається за вид.: т. 1, с. 146.

«Згадай, безумче! Світ — не тільки ти...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 116. Подається за першодруком.

Холодний вітер. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 117. Подається за першодруком.

«Завидую тобі, морозний супокою!...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 117. Подається за першодруком.

«Прийде останній час. Внизу — безмовна річка...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 118. Подається за першодруком.

«...Усе це так було...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 121. Подається за першодруком.

Рондо. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 123—124. Подається за першодруком.

ПІД ОСІННІМИ ЗОРЯМИ

*Друга книжка лірики
(1926)*

«На білу гречку впали роси...». Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1917, № 3, с. 18, під назвою «Недоспівана пісня». Подається за вид.: т. 1, с. 123.

«Спинилось літо на порозі...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 6. Подається за вид.: т. 1, с. 124.

«Сніг падав безшелесно й рівно...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 8. Подається за вид.: т. 1, с. 125.

«Весною ми їздили в поле...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 96. Подається за вид.: т. 1, с. 126.

Між текстом першодруку і т. 1 є різничитання. Зокрема останній, 16-й рядок у збірці мав таку редакцію:

З душею землі.

Рильський Іван Тадейович (1880—1933) — найстарший брат поета, був дуже обдарований музично, перекладав, переважно з французької і польської мов.

«Поле чорніє. Проходять хмари...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 37. Подається за вид.: т. 1, с. 127.

«Цвітуть бузки, садок біліє...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 33. Подається за вид.: т. 1, с. 128.

«Молюсь і вірю. Вітер грає...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 34. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 14—15.

«Як Одисей, натомлений блуканням...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 19. Подається за вид.: т. 1, с. 155.

Навсікая (Навзікая) — прекрасна дочка Алкіноя, царя феаків — міфічного народу, який нібито жив на острові Схерії, де після аварії корабля опинився Одисей.

«Осіню дише. По лісі проходять...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 20—21. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 17.

«На порозі гість веселий...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 18. Подається за вид.: т. 1, с. 167.

«Мій ріг мисливський грає в самотині...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 38. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 19.

«Яблука доспіли, яблука червоні!...». Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1917, № 5-6, с. 40, у циклі «Голос відродження» під назвою «Радість розлуки». Входить до зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 21—22. Подається за вид.: т. 1, с. 129.

«Я б склав тобі молитву. Синіє далина...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 10—11. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 21.

«Яблуко спіє і падає...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1918, т. 69, кн. 2-3, с. 239, у циклі «Червоне вино». Входить до зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 37—38. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 22.

«Ліс в яєних коронках...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 23. Подається за першодруком.

«Сніг передчасний розтав, і поля зачорніли з-під снігу...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 86, під назвою «Осіня весна». Подається за вид.: т. 1, с. 147.

«Проса покошено. Спустіло тихе поле...». Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1917, № 2, с. 18, під назвою «Під високим небом». Входить до зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 86. Подається за вид.: т. 1, с. 130.

«Дрімає дім старий. Кругом гаряче літо...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 111—112. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 26.

«Надворі дощ, холодний вітер віє...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 106, під назвою «Сонет». Подається за вид.: т. 1, с. 148.

«Дощ одшумів. Блакить яєніє...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 11. Подається за вид.: т. 1, с. 149.

Д. («На сході червоніє. На душу ніч спада...»). Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 26. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 29.

Д.— криптонім не розшифровано.

«І дзеркало води, і співи журавлів...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 27. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 30.

«Лежить в полях блакитний сніг...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 32—33. Подається за вид.: т. 1, с. 132.

Між текстом першодруку і виданням 1926 р. є різниця. Зокрема 14-й рядок у збірці 1926 р. мав таку редакцію:

У гай, що спить, востаннє.

«Єсть ім'я жіноче, м'яке і ясне...». Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1917, № 4, с. 34, під назвою «Марія». Входить до збірки «Під осінніми зорями», 1918, с. 26—27. Подається за вид.: т. 1, с. 133.

Чужоземка. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 34—35. Подається за першодруком.

Свірка (*диал.*) — ялинка.

«В вічі глянув березень ясний...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 36. Подається за вид.: т. 1, с. 134. Дату написання вірша (1921) встановлено за збіркою.

«Наша зустріч єдина була...». Вперше надруковано у журн. «Літературно-науковий вісник», 1918, т. 69, кн. 2-3, с. 239, у циклі «Червоне вино». Вірш входить до зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 59—60. Подається за вид.: т. 1, с. 134.

«Тобі одній, намріяна царівно...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, але помилково твір було вміщено двічі: на с. 30 під назвою «Моя царівна» та на с. 71 під заголовком «Сонет». Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 38—39.

«А я так кохаю, кого і не знаю: далеку царівну» — рядки з вірша А. Кримського «Обняти білявку, стиснути чернявку...» (*Кримський А. Вибрані твори. К., 1965, с. 57*).

Чорні троянди. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 57—58. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 40—41.

«Я тільки надпив свою чарку...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1918, т. 69, кн. 2-3, с. 239, у циклі «Червоне вино». Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 42—43.

Весела серенада. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 52—53. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 44.

«Я не спав — і по моїй кімнаті...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 43—44, під назвою «Безсоння». Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 45.

«Під мокрим снігом ліхтарі горять...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 46—47. Подається за першодруком.

Біле й червоне. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 121—122, під назвою «Два кубки (Біле й червоне)». Передруковуючи твір у виданні 1926 р., М. Рильський скоротив у ньому другу строфу:

І сам собі. Ми кубки піднімемо,
Він скаже тост холодними устами,—
І кине хтось червоні хризантеми,
Політи кров'ю й п'яними сльозами.

Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 48.

Табльдот (*франц.*) — спільний стіл у ресторанах, пансіонатах і т. п.

«Коли у грішному вертепі...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 49. Подається за першодруком.

Музика («Уночі налетіли вони...»). Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 120. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 50—51.

Анненський Інокентій Федорович (1856—1909) — російський поет, перекладач, критик.

Паганіні Нікколо (1782—1840) — італійський скрипаль і композитор.

«В високій келії, самотно-таємничій...». Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1918, № 2, с. 6, під назвою «Висока келія». У зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 82—83, вірш мав назву «Самотня келія». Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 52—53.

«За стінами холодна віє ніч...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 84. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 54.

«Знов крізь розірвані, димчасті хмар клубки...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 76. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 55.

«Не ясноокий образ Беатріче...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 75. Подається за вид: т. 1, с. 135.

Між текстом першодруку і т. 1 є різночитання. Зокрема 2-й рядок у збірці 1918 р. мав таку редакцію:

І не гетери темний, п'яний зір.

«Морозе! Ти — душа парнаського співця...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 57. Подається за першодруком.

«Як Гамлет, придивляюсь я до хмар...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 58. Подається за першодруком.

«Я ніщо, я німий, я той білий листок...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 59. Подається за першодруком.

«Од голосу пахнуть і віс...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 60. Подається за вид: т. 1, с. 224.

Рильський Богдан Тадейович (1882—1939) — старший брат поета, прекрасний виконавець українських пісень. Знайома поета з дитячих років В. Шпілевич у своїх спогадах «3 днів юності» пише, що Богдан Тадейович співав «дуже хороше, голос у нього був надзвичайно приємний. Особливо добре він співав пісні «Та туман яром...», «Тихо-тихо Дунай воду несе...», «Догорай, моя лучина...» (Незабутній Максим Рильський, с. 27—28).

«Плюскочуться білі качки...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 58. Подається за вид: т. 1, с. 145.

Між текстом першодруку і виданням 1926 р. є різночитання. Зокрема 4-й рядок у збірці 1926 р. мав таку редакцію:

А в кожній — життя океана.

«Рожевий лавр цвіте в моїй кімнаті...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 60. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 62.

В зоологічному саду. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 63. Подається за першодруком.

«Мені снилось: я мельник в старому млині...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 98. Подається за вид.: т. 1, с. 137.

Між текстом першодруку і т. 1 є різночитання. Зокрема 14-й рядок вірша у збірці 1918 р. мав таку редакцію:

До мети або, може, й без неї.

Червоне вино. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1918, т. 69, кн. 2-3, с. 239, у циклі «Червоне вино». Входить до зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 102. Подається за вид.: т. 1, с. 156.

«Ми пають дні, минає літо» — рядок з поеми Т. Шевченка «Гайдамаки» (1840).

«Задзвеніла синиця в саду...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 90—91. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 68.

«Зимовий день. Плигають між скиртами...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 89—90, під назвою «Фрагмент». Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 69.

«Дотліває вечір. Огник догорає...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 91. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 70.

«Дні ясності, дні бабиного літа...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 91—92. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 71.

«Минає день за днем в красі одноманітній...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 94. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 72.

«Чи пам'ятаєш? Ми вертали з полювання...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 95. Подається за вид.: т. 1, с. 151.

Початок роману. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 74—75. Подається за першодруком.

G a u d e a m u s (лат.) — «Зрадіємо», назва старовинної студентської пісні.

Трістан і Ізольда (Білорука) — персонажі середньовічного французького роману. Стилізований переспів належить Жозефу Бедє (1846—1938). М. Рильський переклав «Роман про Трістана та Ізольду» (перше видавня 1928, останнє — 1972 р.).

А Бавкіді найшли вже своїх Філемонів. — Ці імена згадуються в «Метаморфозах» Овідія. Стали символом незрозумілого подружжя.

«Молочно-сині зариси ланів...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 76—77. Подається за першодруком.

Сутерепи (*diал.*) — підвали, підземелля.

Гелена (Олена, Єлена) — за давньогрецьким переказом, дружина царя Спарти Менелая, яку викрав Паріс — син царя Трої Пріама, що й стало приводом до Троянської війни на початку XII ст. до н. е.

«І ці поля мені тепер чужі...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 45—46. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 77.

«І шум людський, і велемудрі книги...». Вперше надруковано

у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 93—94, під назвою «Сонет». Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 78—79.

«Я помчусь по дикій степи. И надменно сброшу я образованности цепи и вериги бытия» — слова з варіанта вірша М. Лермонтова «Желание» (*Лермонтов М. Ю.* Соч. в 6-ти т. М.—Л., 1954, т. 2, с. 264).

«Коли усе в тумані життєвому...». Вперше надруковано у журн. «Літературно-науковий вісник», 1918, т. 71, кн. 7-8, с. 96. У першодруку і в збірці 1918 р., с. 87—88, вірш має назву «Мистецтво (Сонет)». Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 80.

«Зелені тіні по душі майнули...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 122—123, під назвою «Сонет». Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 81.

«Не показати, а заховати я хочу...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 119, під назвою «Слова». Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 82.

Данте Аліг'єрі (1265—1321) — італійський поет епохи Відродження. Вершина його творчості — «Божественна комедія» (1307—1321, вид. 1502).

«Коли в грудях моїх тривога...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 110. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 83.

Срібний сонет. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1918, т. 71, кн. 7-8, с. 95. У Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського (од. зб. Р-48) зберігається варіант вірша під назвою «Морозний сонет»:

Засніжені ліси обкуталися тінню,
А небосхил горить і віти золотить.
Виходжу я на шлях, на смугу ясно-синю,—
І якось чудно так блакитний сніг скрипить.

У цьому ж лісі пив я самоту осінню,
Тут весну зустрічав під шелест верховіть,
Тут влітку йшли мої ліниві дні незмінні,—
Тепер сюди прийшов морози я зустріть.

Цей вечір, замкнений в морозному спокої,—
Ясний, заклечений нагадує сонет,
Сонет краси дерев і тайни крижаної —

В кришталь прозорих рим його одяг поет,
Чий силует на тлі блакиті неземної.
Для тих, хто вірує — господній силует.

Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 84—85.

Александр Михайло Павлович (1896—1981) — російський радянський літературознавець, академік АН СРСР (з 1958 р.), товариш М. Рильського по київській гімназії.

Джема. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 97. Подається за вид.: т. 1, с. 152.

Джема, Санін — персонажі повісті І. С. Тургенєва «Вешние воды» (1871).

Оршад (*франц.*) — прохолодний напій (ягідна леве молоко з цукром).

«Трубить ріг співучий в чистій даліні...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 14—15. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 87.

«Дедал безсмертний, втілення пориву...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 66—67. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 88—89.

Дедал — у давньогрецькій міфології майстер-механік, архітектор і скульптор.

Ікар — син Дедала. За легендою, критський цар Мінос заточив батька й сина в лабіринт. Щоб з нього видобути, Дедал змайстрував крила з пір'я, скріпленого воском. Під час утечі Ікар піднявся високо, і сонце розтопило віск. Юнак загинув.

«Пером огненим вічність пише...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 74. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 90.

«Далекий дім, замислений і білий...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 98. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 91.

«Білі цуцики гуляють на соломі...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 100, під назвою «Моїй Романівці». Подається за вид.: т. 1, с. 139.

Романівка — село колишнього Сквирського повіту Київської губернії (тепер Попільнянського району Житомирської області), де пройшли дитячі роки поета.

«Колишеться човен. На землю вечір пада...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 101—102. Подається за вид.: т. 1, с. 153.

«Рушниця висить на стіні...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 106. Подається за вид.: т. 1, с. 154.

«Хай сніг іде холодний та лапатий...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 46—47. Подається за зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 95.

Дитинство. Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 96—97. Подається за вид.: т. 1, с. 140.

Ясько — Іван Ольшевський, близький товариш поета з дитячих років. Про нього дуже тепло згадує М. Рильський в автобіографічних нотатках «Із спогадів» (т. 1, с. 62—63).

Криве, Бровки — сусідні з Романівкою села Корпинського повіту, тепер Попільнянського району Житомирської області. В селі Кривому жила родина земського лікаря Йосипа (Осяпа) Вячеславовича Юркевича (1855—1910), близького приятеля сім'ї Рильських, опікуна Максима після смерті батька.

«Шумить, і шепче, і тривожить...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1926, с. 98. Подається за вид.: т. 1, с. 206.

«Вже червоніють помідори...». Вперше надруковано у зб. «Під осінніми зорями», 1918, с. 124. Подається за вид.: т. 1, с. 141.

У першодруку вірш складався лише з трьох строф (без другої, що з'явилася у вид. 1926 р.).

СИНЯ ДАЛЕЧІНЬ

(1922)

Збірка вийшла 1922 р. у київському видавництві «Слово».

«Прийшла! Таки прийшла нарешті!...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 5. Автограф зберігається у відділі ру-

кописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (далі — ЦНБ), ф. 76, од. зб. 3. Подається за вид.: т. 1, с. 174.

Синя далечінь (I. «На світі є співучий Лангедок...», II. «Хай хоч ві сні венецькі води...», III. «Старі будинки ажурові...»). Автограф вірша II. «Хай хоч ві сні венецькі води» зберігається в ЦНБ, ф. 76, од. зб. 3. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 6—8. Передруковуючи триптих у першому томі десяти-томника, М. Рильський зняв у ньому третю частину. Тут подаємо твір повністю: I і II — за вид.: т. 1, с. 175—176; III — за зб. «Синя далечінь», с. 8.

До де Альфонс (1840—1897) — французький письменник.

Рабле Франсуа (1483—1553) — французький письменник.

Рембо Жан-Артюр (1854—1891) — французький пост-символіст.

Тиша. Рондо. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 9. Автограф зберігається в ЦНБ, ф. 76, од. зб. 3. Подається за першодруком.

«Пісок. Вечірні хмари сиві...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 10. Подається за першодруком.

«Пройшло, проглянуло, майнуло...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 11. Подається за першодруком.

«Солодкий світ! Простір блакитно-білий...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 12. Подається за першодруком.

«Сладокъ свѣтъ...» — вислів біблійного походження.

Він і вона. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 13—14. Подається за першодруком.

«Займіли, поникли, погасли ліси...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 15. Подається за вид.: т. 1, с. 177.

«Плещуть на вогкому березі води, ясні й переливні...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 16. Подається за вид.: т. 1, с. 185.

Лотофаги (*грецьк.*) — міфічний народ, що нібито жив у Лівії і харчувався лотосом. Міф про те, що хто скуштував лотоса, забуває минуле, використано в «Одіссей».

Зевсові очі, що дивляться в очі Європи... — Мається на увазі давньогрецький міф про викрадення Зевсом дочки фінікійського царя Європи, в яку був закоханий всемогутній бог. Він явився їй у вигляді бика.

«Ми одпливали. Скільки нас було...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 18. Подається за першодруком.

«Чтоб в океане мутных далей... между запосами пустынь» — рядки з вірша І. Анненського «Поэзия» (*Анненский И.* Стихотворения и трагедии. Л., 1959, с. 65).

«У горах, серед каменю й снігів...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 17. Подається за вид.: т. 1, с. 183.

Між текстом першодруку і т. 1 є різночитання. Зокрема рядки 9—11 у збірці мали таку редакцію:

Колись, як нам розказує поет,
В такій же хаті відпочив Манфред,
Щоб знов на прю з Непереможним стати.

Байрон Джордж-Ноел-Гордон (1788—1824) — англійський поет.

Манфред — персонаж однойменної драматичної поеми Д. Байрона.

Сонет нудьги й бажання. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 19. Подається за першодруком.

Odi et amo. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 20. Подається за першодруком.

Odi et amo (лат.) — непавість і любов.

«Джоконда», або «Портрет Монни Лізи» — назва твору великого італійського художника Леонардо да Вінчі (1452—1519).

En face (франц.) — анфас, вигляд обличчя спереду.

На льоду. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 21. Подається за першодруком.

Фантастичний бриг. Октави. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 22—25. Подається за першодруком.

Глап — герой роману К. Гамсуна «Пан».

Чайльд Гарольд — головний герой поеми Д. Байрона «Паломництво Чайльда Гарольда» (1812—1818).

«Коли засніють веселі гаї...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 26. Подається за першодруком.

В автографі, який зберігається в ЦНБ, ф. 76, од. зб. 3, вірш закінчується такою строфою:

Піду людодів естетиці вчить,—
Моралі й самі вони можуть навчатп.
Для того, щоб жить, буду діло робить:
Для їхніх жінок буду вірші складати.

Метерлінк Моріс (1862—1949) — бельгійський письменник, драматург.

Готентоти — назва однієї з південноафриканських народностей.

«Веранда, виноград, гудіння бджіл у білім...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 27. Подається за першодруком.

Ерот — у грецькій міфології бог кохання, який пібито золотими стрілами влучав у серця людей і богів, запалюючи в них любов.

Тригон — у грецькій міфології морське божество, що викликало або вгамовувало бурю на морі.

Стародавній роман. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 28—29. Подається за першодруком.

Еспапча — старовинний шквіряний плащ без рукавів.

Сирени — в грецькій міфології напівжінки-напівптахи (іноді їх зображували з риб'ячими хвостами), що співом зачаровували мореплавців, які, потрапивши до них, гинули.

«На улицах вода синіє...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 30. Автограф зберігається в ЦНБ, ф. 76, од. зб. 3. Подається за вид.: т. 1, с. 180.

Марлінський — псевдонім Бестужева Олександра Олександровича (1797—1837), російського письменника-декабриста.

«Катеринка на улиці грає...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 31. Подається за вид.: т. 1, с. 181.

«Ізнов дорога її бризки з-під коліс...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 32. Подається за першодруком.

«Сніми ходить полями...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 33. Подається за першодруком.

«Трістан коня сідлає...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 34. Подається за вид.: т. 1, с. 179.

«Крапивка на ставу цвіте і пахне...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 35. Подається за першодруком.

«Меди та пахоці живиці...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 36. Подається за першодруком.

«Вертоград моеї сестри...» — рядок з вірша О. Пушкіна, який так і починається. Вірш з поетичного переспіву «Пісні пісень» (див. *Пушкін А. С.* Собр. соч. в 10-ти т. М., 1974, т. 2, с. 49).

«Коріння дуб розкинув узлувате...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 37. Подається за вид.: т. 1, с. 194.

Ай венго — герой однойменного історичного роману англійського письменника Вальтера Скотта (1771—1832).

«У хутрі лисячій мене одвідав гість...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 38. Подається за першодруком.

Не чай Данило (р. н. невід.—1651) — один із організаторів повстанського руху проти польських магнатів і шляхти на Київщині, Брацлавщині і Волині, сподвижник Б. Хмельницького, герой народно-визвольної війни українського народу 1648—1654 рр.

«Вже закипає в чайнику вода...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 39. Подається за першодруком.

«Я знов на драбничастім возі...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 40. Подається за вид.: т. 1, с. 186. Дату написання вірша встановлено за збіркою.

Рибальське посланіє. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 41—45. Подається за вид.: т. 1, с. 168—171.

Феокрит (Теокрит) — давньогрецький поет III ст. до н. е., творець жанру ідилії, автор пастуших поем (буколів), хвалебних гімнів (епілій), сцен з міського життя (мімів).

Милий спокій квітів слісеїських... — Маються на увазі Слісеїські поля — у грецькій міфології потойбічний світ, зокрема та його частина, де перебувають душі блаженних і праведників.

Аксаков Сергій Тимофійович (1791—1859) — російський письменник, що уславився своїми мисливськими повістями й автобіографічними творами з поміщицького побуту.

Вергілій Марон Публій (70—19 до н. е.) — римський поет, автор епічної поеми «Енеїда».

Родіон — Очкур Родіон Васильович, селянин с. Романівки, за словами М. Рильського, «сільський швець, музикант-скрипаль, чудовий жнець, аматор чарчини і веселої при ній розмови, найбільш за все любив, однак, вудку й рупницю, і саме на цім ділі ми й зблизилися з ним тісно...» (т. 1, с. 70).

Генерал Курокі — командуючий першою японською армією під час російсько-японської війни 1904—1905 рр.

Бодлер Шарль (1821—1867), Малларме Стефан (1842—1898) — французькі поети.

Черкасов, Плетєпов, Сибільов — автори свого часу відомих книг про рибальство. Наприклад, Олександр Черкасов був названий «сибірським Аксаковим», жив на Алтаї, написав «Записки охотника Восточної Сибіри» (див. *Петряев Евг.* Впереді огни. Красноярск, 1968).

Корнин-Костюківка — тепер Корнин, селище міського типу на Житомирщині.

«Сухий шелестить ситвяк. Небо синє й ліниве...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 46. Подається за першодруком.

Тобілевич Петро Панасович — київський інженер, син видатного артиста й режисера, народного артиста СРСР П. К. Саксаганського (Тобілевича).

Кабіця — герой оперети М. В. Лисенка «Чорноморці» (1872). Його роль блискуче виконував П. К. Саксаганський. Див. вірш «До портрета Саксаганського» (1918) у розділі «Поза збірками».

Сафо до Афродіти. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 47. Подається за вид.: т. 1, с. 166.

Сафо, Саффо (кінець VII — початок VI ст. до н. е.) — давньогрецька поетеса, здобула популярність любовною поезією.

Зеров Микола Костянтинович (1890—1941) — український радянський поет і літературознавець. Належав до літературної групи «неокласиків». Близький товариш М. Рильського.

П. Савченкові. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 48. Подається за першодруком.

Савченко Павло Григорович (1887—1920) — український поет-символіст.

До музи. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 49—50. Подається за першодруком.

Ніцше. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 51. Подається за першодруком.

Ніцше Фрідріх (1844—1900) — німецький реакційний філософ-ідеаліст. Ніцшеанство стало одним з ідейних джерел фашизму.

Гейне. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 52. Подається за вид.: т. 1, с. 172.

Арлекін — блазень, паяц, традиційний персонаж італійської комедії масок.

Сарабанда — іспанський танець; музика до цього танцю.

Шекспір. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 53. Подається за вид.: т. 1, с. 173.

Бодлер. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 54. Подається за першодруком.

«Несіть богам дари! Прозорий мед несіть...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 55. Подається за першодруком.

«Нашу шлюбну постелю квітчали троянди пахучі...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 56. Подається за вид.: т. 1, с. 178.

Кіпріда (грецьк.) — Афродіта, в грецькій міфології богиня кохання і вроди.

«Грім одгримів, і солодкою млостю спокою...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 57. Подається за вид.: т. 1, с. 182.

Іванов Вячеслав Іванович (1866—1949) — російський поет, драматург, один з теоретиків російського символізму, 1924 р. емігрував до Італії.

Пан — у грецькій міфології бог лісів і пасовищ.

Діоніс — у грецькій міфології бог рослинності, родючості, виноградарства. У римлян ототожнювався з Вахсом.

Гліон — Троя. Мова йде про викрадення Парісом прекрасної Єлени, що стало приводом до Троянської війни.

«У теплі дні збирання винограду...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 58. Подається за вид.: т. 1, с. 184.

Діана. Сонет. Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 59. Подається за першодруком.

Діана — в римській міфології богиня місяця і половання. Її ототожнювали з грецькою Артемідою.

Ендіміон — у давньогрецькій міфології юнак-красень, якого Зевс узяв на небо, але за любов до Гері — дружини Зевса — покарав вічним сном. В Ендіміона була закохана Діана.

«В освяченім гаю, де зеленіє лавр...». Вперше надруковано у зб. «Синя далечінь», с. 60. Подається за першодруком.

Дафна — німфа, переслідувана закоханим Аполлоном, персонаж грецьких міфів про чудесні перетворення. Шукаючи захисту і допомоги в богів, була перетворена на лавр — священне дерево Аполлона.

Кентаври — в грецькій міфології химерні істоти, папівлюди-напівкони.

ТРИНАДЦЯТА ВЕСНА

Лірики кн. IV

(1926)

Збірка вийшла в ДВУ у Харкові 1926 р. Однак вміщені в ній твори, що датуються 1922—1924 рр., і її підзаголовок «Лірики кн. IV» — свідчать про те, що ця збірка (після книжок ліричних поезій 1910, 1918, 1922 рр.) є четвертою і має йти відразу після збірки «Синя далечінь» (1922), а не після збірки «Крізь бурю й сніг», яка вийшла 1925 р. в київському видавництві «Слово». Поезії збірки «Крізь бурю й сніг» датовані 1923—1924 рр., отже, вона й писалася, й була подана до видавництва пізніше, ніж збірка «Тринадцята весна»; але з незалежних від автора причин вийшла з друку спочатку збірка «Крізь бурю й сніг», а потім «Тринадцята весна». Див. про це також примітку до вид.: *Максим Рильський. Стихотворения и поэмы* («Библиотека поэта», Большая серия, 2-е изд.). Л., 1969, с. 625.

Ось чому подаємо спочатку збірку «Тринадцята весна». Переклади двох віршів Теофіля Готье та уривки з поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш», що були вміщені в збірці, друкуються у томах, де подаються переклади М. Рильського.

«У пущах, де лише стежки звірині...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 5. Подається за вид.: т. 1, с. 235.

У т. 1 десяти томника М. Рильський продатував вірш 1926 р., хоч більш імовірно, що час його написання приблизно 1922—1925 рр.

Ерінії — Тісіфона, Мегера, Алекті, у давньогрецькій міфології богині прокляття, кари і помсти.

«Ключ у дверях задзвенів. Самота, працювата й спокійна...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 6. Подається за вид.: т. 1, с. 209.

«Буває день: в запоні пополястії...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 7. Подається за першодруком.

Ахілл — у грецькій міфології герой Троянської війни. Єдиним вразливим місцем на його тілі була п'ята. Переносне «ахіллесова п'ята» — найвразливіше місце.

«Я молодий і чистий...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 8—9. Подається за вид.: т. 1, с. 187.

«Осінь ходить, яблука золотить...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 10. Подається за вид.: т. 1, с. 188.

«Зелена піна лісу молодого...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 11. Подається за першодруком.

С а м у м — сухий гарячий вітер у пустелях Північної Африки й Аравійського півострова.

«Покину нудні сигнатурки в аптеці...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 12. Подається за вид.: т. 1, с. 189.

«Мені здалось: ми йдемо із тобою...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 13. Подається за першодруком.

Папуга. Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 14—17. Твір складається з чотирьох частин. Автографи поезій 1. «Де клюють голуби рожеві», 2. «Огнем рожевим і блакитним...», 4. «Розгойдався вітер синій...» зберігаються в ЦНБ, ф. 1, од. зб. 12526. Вірш 3. «Хамсин приносить море пилу...» спочатку входив до циклу «Вітер із пустині» (ЦНБ, ф. 1, од. зб. 12600). У т. 1 автор вмістив лише першу частину. Перша частина подається за вид.: т. 1, с. 236. Друга—четверта — за першодруком. Див. також поезію «У Києві на ринку...» у розділі «Поza збірками».

Х а м с и н — сухий вітер в Африці.

Прочитавши Містралеві спогади. Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 18—20. Автограф зберігається у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (далі — ІЛ), ф. 137, од. зб. 10540. Подається за вид.: т. 1, с. 191—192.

Вірш датується 28 липня 1922 р. У цей день, як помітили дослідники, поет написав п'ять ліричних віршів: «Буває день: в запоні попелястий...», «Я молодий і чистий...», «Осінь ходить, яблука золотить...», «Покину нудні сигнатурки в аптеці...», «Прочитавши Містралеві спогади». Л. М. Новиченко в статті «І військо розцвіта на оболоні...» говорить у зв'язку з цим, що «перед нами справді небуденне явище з царини творчої психології» («Літературна Україна», 1974, 30 липня).

Містраль Фредерік (1830—1914) — французький поет, писав на провансальському діалекті, автор поеми «Мірейо» (1859). Відомий своєю діяльністю, спрямованою на створення провансальської літературної мови та поезії. Лауреат Нобелівської премії (1904). М. Рильський під час перебування у Франції (1957) здійснив петривалу подорож до Провансу. Згадуючи в листі до російського письменника Л. Нікуліна цю свою поїзду, поет писав: «І як мило, що провансальці спорудили пам'ятник не лише Містралю, але й героїні Мірейо!» (Незабутній Максим Рильський, с. 85). Книга Ф. Містрала «Спогади й оповідання» в українському перекладі видана «Українською накладнею» (Київ—Лейпциг). Рік виходу не вказаний (приблизно: 1922).

Т а м б у р и н — ударний інструмент, нагадує бубон. Розповсюджений в Італії та Іспанії.

Ф а р а н д о л а — провансальський народний тапець.

С і м ф е л і б р і в — сім провансальських поетів, учасників літературного руху другої половини ХІХ ст., які намагалися відродити давню національну культуру цієї провінції і писали на провансальському діалекті.

Олександрія. *Morus старої повісті*. Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 21. Подається за першодруком.

«Александрія» — повість про життя та діяльність Александра Македонського. Грецький оригінал датується II—III ст. н. е. В Росії з'явилася у XI—XII ст. і розповсюдилася в новій редакції у XV—XVII ст.

Нектанеб (II) — єгипетський фараон (360—341 до н. е.)

Вольга Святославович — билинний персонаж, князь-дружинник.

Феб — у давньогрецькій міфології бог сонця, ототожнюється з Аполлоном.

Букефал (Буцефал) — легендарний дикий кінь, загнуданий Александром Македонським.

Брамінї — жерці браманізму, релігії, що виникла в Індії у IX—X ст. н. е.: вища індуська каста.

«Скільки літ не пройде — все на скелі сидітиме...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 24. Автограф зберігається в ЦНБ, ф. 1, од. зб. 12599. Подається за вид.: т. 1, с. 195.

Лорелія — героїня старовинних німецьких пісень, вірша Г. Гейне «Не знаю, що сталося зі мною». Романтичний образ прекрасної дівчини, що чарувала слухачів своїм співом.

«Рожевий пил крізь гущу лісову...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 23. Автограф зберігається в ЦНБ, ф. 1, од. зб. 12600. Подається за першодруком.

«Він об'їжджає коней молодих...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 24. Автограф зберігається в ЦНБ, ф. 1, од. зб. 12600. Подається за вид.: т. 1, с. 207.

«Коралові рухливі городи...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 25—26. Автограф зберігається в ЦНБ, ф. 1, од. зб. 12600. Подається за вид.: т. 1, с. 208.

«Війнулася фіранка на вікні...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 27—28. Подається за вид.: т. 1, с. 193.

«В суботу грає море, і дельфіни...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 29—30. Подається за вид.: т. 1, с. 237.

«Сині щогли ялин випливають у білім тумані...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 31. Подається за першодруком.

Селенітї — уявні мешканці Місяця.

«Поете! Будь собі суддею...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 32. Подається за вид.: т. 1, с. 190.

«Умерли всі — а за одним найтяжче!...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 33. Подається за першодруком.

«Слід копитів занесло сивим димом...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 34. Подається за вид.: т. 1, с. 201.

«Закружляти в вітрі золотому...». Вперше надруковано в журн. «Нова громада», 1923, № 15-16, с. 6. Подається за зб. «Тринадцята весна», с. 35.

«Ні, ні! Прийдешиє — не казарма...». Вперше надруковано в журн. «Нова громада», 1923, № 13-14, с. 3. Вірш друкувався з приміткою: «Із циклу «Пісні дроворуба». Подається за вид.: т. 1, с. 198.

«Вночі в нетопленій хатині...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 37. Подається за вид.: т. 1, с. 199.

«Мамо, сива мамо...». Вперше надруковано в журн. «Нова громада», 1923, № 10, с. 13. Подається за вид.: т. 1, с. 196.

«Мідь ударила в кімнату...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 40—41. Подається за першодруком.

Пічкато (піщикато — *ital.*) — видобуття звуків із струнних інструментів пальцями, щипком (не застосовуючи смичка); інструментальна п'еса.

«Я не можу тебе забуть...». Вперше надруковано в журн. «Нова громада», 1923, № 11-12, с. 4. Подається за вид.: т. 1, с. 200.
«Наїжившись од різкого морозу...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 43. Подається за першодруком.

«Подумай: на руках у матерей все это были розовые дети» — рядки з вірша І. Анненського «Июль» (*Анненский И.* Стихотворения и трагедии. Л., 1959, с. 71).

«Пливуть, живуть високо наді мною...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 44. Подається за першодруком.

«Як тінь, як пес, холодна самота...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 45. Подається за першодруком.

«Тут цілий день, у казанах закутий...». Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 46. Подається за першодруком.

Вікна говорять. Вперше надруковано у зб. «Тринадцята весна», с. 47—51. Подається за першодруком.

Ганнуся. Вперше уривки з поеми надруковані в журн. «Нова громада», 1924, № 18, с. 4. У т. 4 автор зняв першу частину твору. Подасмо поемі повністю. Першу частину — за зб. «Тринадцята весна», с. 52—53. Решту тексту — за вид.: т. 4, с. 25—27.

Між текстом збірки і т. 4 є різпочитання. Рядок 4 другої частини у збірці мав таку редакцію:

Такі прості — замурані — титани

Рядок 7 читався так:

Ганнусю з бідним узликом в руці!

Рядок 16 п'ятої частини читався так:

Для наших змучених дівчат.

КРІЗЬ БУРЮ Й СНІГ

(1925)

Збірка вийшла в київському видавництві «Слово», 1925 р.

«Життя коротке, та безмежна штука і пезглибиме творче ремесло...» — рядки з поезії І. Франка «Semper tigo» (див. *Франко І.* Збір. творів у 50-ти т. К., 1976, т. 3, с. 101).

«Як мисливець обережний...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 7—8, як своєрідне поетичне кредо поета і водночас пролог до збірки. Подається за вид.: т. 1, с. 216—217.

Чумаки. *Октави*. Вперше надруковано в журн. «Червоний шлях», 1924, № 1-2, с. 63—73. Подається за вид.: т. 4, с. 7—22. У збірці «Крізь бурю й сніг» друга пісня поеми не мала 13 і 14-ої октав.

Між текстом збірки і т. 4 є різночитання. Зокрема 8-й рядок другої октави пісні першої у збірці мав таку редакцію:

Йому Белінський, Лессінг і Коряк.

Коряк Володимир Дмитрович (1889—1939) — український радянський критик, літературознавець.

Рильський Тадей Розеславович (1841—1902) — батько поета, громадський діяч прогресивного напрямку. Відомий як автор

історичних, економічних, етнографічних та фольклористичних праць. Під час навчання в Київському університеті, разом з братом Йосипом, був підданий таємному поліцейському наглядові (1860—1861) за прищеплення селянам Бердичівського повіту «думок про рівність і комунізм». Київський військовий губернатор князь Васильчиков пропонував заслати братів Рильських до Казані. Про це писав О. І. Герцен в журналі «Колокол» (1861).

Парма — місто в Італії, в давні часи — етруське, а потім галльське поселення.

Янус — у римській міфології божество дверей, входу і виходу, зображували з двома обличчями. Переносно — підступна людина, дворушник.

Гракхи Тіберій (163—132 до н. е.) та Гай (153—121 до н. е.) — брати, політичні діячі Давнього Риму.

Тютчев Федір Іванович (1803—1873) — російський поет.

Архілох (VII ст. до н. е.) — давньогрецький ліричний поет, якого вважають творцем віршового розміру — ямбу.

Гомункул (*лат.*) — маленька, схожа на людину істота. Витвір доктора Вагнера з «Фауста» Гете.

Сквира — місто на Київщині.

Так-от, у Сквирі, в тихій книгозбірці, живе мій друг... — Йдеться про «діда Низовського», що про нього у повелі «Коли копають буряки» поет розповів: «Він колись був журналістом, був і помічником капітана на якомусь пароплаві і навіть кавупами торгував. Розкурить (люльку.— *Ред.*), дуже довго пихкаючи і плямкаючи «губима» (так вимовляє Денисюкова Галя) — і почпється одна з незчислених рандодій його Одиссеї. Я був би нечесний перед читачем, коли б не признався, що це той самий мій друг, що про його люльку я розказав у «Чумаках».

Мипувшее проходить предо мною, волнуясь, как море-океан...» — рядки з трагедії О. С. Пушкіна «Борис Годунов»:

Мипувшее проходит предо мною —

Давно ль оно неслось событий полно

Волнуясь, как море-океан?

(Пушкин А. С. Полное собр. соч. в 10-ти т. М.—Л., 1949, т. 5, с. 231).

Челліні Бенвенуто (1500—1574) — італійський скульптор, ювелір і письменник. Автор статуї «Персей», рельєфів, йому належать трактати про ювелірне мистецтво, скульптуру, автобіографія.

Міфологема — мати філософем — вислів з «Фауста» Й.-В. Гете.

Лейкіп Микола Олександрович (1841—1906) — російський письменник і журналіст, редактор-видавець гумористичного журналу «Осколки».

Езон (VI ст. до н. е.) — напівлегендарний грецький поет-байкар.

Діоген (бл. 404—323 до н. е.) — давньогрецький філософ.

Еней — персонаж греко-римської міфології, герой Троянської війни.

Так батько мій із молодим Кузьмою... — Кузьма Чуприна — дядько поета, селянин с. Романівки (пом. 1925 р.). Йому присвячено вірш «Пам'яті дядька мого Кузьми Чуприни» (1925) у збірці «Де сходяться дороги» (1929).

Гонолулу — місто в штаті Гавайя (США), порт на узбережжі о. Оаху.

Фламмаріон Каміль (1842—1925) — французький астроном, автор популярних книг з астрономії.

Арістотель (384—322 до н. е.) — давньогрецький філософ і вчений.

Платон (справжнє ім'я — Арістокл, 427—347 до н. е.) — давньогрецький філософ, об'єктивний ідеаліст.

Скрябін Олександр Миколайович (1872—1915) — російський композитор і піаніст.

Човен. Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 26—29. Подається за вид.: т. 1, с. 202—205.

Дріади — в давньогрецькій міфології лісові німфи, які нібито народжувалися разом з деревами, жили в листі.

Сатири — у грецькій міфології лісові божества, демони врожайності.

Косовиця. Вперше надруковано в журн. «Нова громада», 1924, № 30, с. 6; № 31-32, с. 8. Подається за вид.: т. 1, с. 210—213.

Звірі. Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 34—37. Подається за першодруком.

Геркулес (Геракл) — герой грецької міфології; здійснив багато подвигів, звільнив прикутого до скелі Прометея і т. п. Переносно — силач.

Перікл (490—429 до н. е.) — політичний і військовий діяч Афі. оратор.

Година й негода. Вперше надруковано в журн. «Червоний шлях», 1925, № 8, с. 16—17. Подається за зб. «Крізь бурю й сніг», с. 38—40.

«Нива» — російський щотижневий журнал, свого часу дуже популярний, видавався в Петербурзі у 1870—1918 рр. У щорічних додатках до журналу передплатники одержували збірки творів російських та зарубіжних письменників.

Мандрівники. Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 41—43. Подається за першодруком.

Амазонки — у давньогрецькій міфології войовничі жінки, що жили на берегах Чорного та Азовського морів.

Рапсод — мандрівний співець у Давній Греції; взагалі: виконавець народно-епічних пісень, сказитель.

Ясноперста Еос — у давньогрецькій міфології богиня вранішньої зорі.

Ловці. Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 44—45. Подається за вид.: т. 1, с. 214—215.

Дощ («Благодатний, довгожданий...»). Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 46. Подається за вид.: т. 1, с. 218.

«Тріпоче сокір, сріблом потемнілим...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 47. Подається за вид.: т. 1, с. 219.

«В буденщині поцвілій і прокислій...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 48. Подається за першодруком.

«Запахла осінь в'ялим тютюном...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 49. Подається за вид.: т. 1, с. 220.

«Збирають світлі, золоті меди...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 50. Подається за вид.: т. 1, с. 221.

У збірці вірш мав епіграф «Мудрощі бджіл...», навіяний, імовірно, книгою М. Метерлінка «Життя бджіл» (1901). У т. 1 автор епіграф зняв.

«Знов той же Сфінкс, і знову жде одгадок...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 51. Подається за першодруком.

Сфінкс — міфічна крилата потвора з лев'ячим тулубом і головою жінки; поїдав подорожніх, якщо вони не могли відповісти на його запитання. Загадку Сфінкса розгадав Едіп і звільнив Фіви від потвори.

Едіп — у давньогрецькій міфології фіванський герой, царевич. Оракул прорік, що Едіп уб'є свого батька й одружиться з матір'ю. До образу Едіпа зверталось у своїх творах багато письменників світу.

Мойра — у давньогрецькій міфології богиня людської долі.

«Стоїть в очу і досі: сірий тин...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 52. Подається за вид.: т. 1, с. 228.

«На бур'яни, облити жовчю...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 53. Подається за першодруком.

«Докурюйте сигари, допивайте...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 54. Подається за вид.: т. 1, с. 222.

Єпископ Гаттон (Гаттон II) — німецький (майнський) архієпископ і державний діяч у Саксонії (968—970). Як оповідає легенда, під час голоду єпископ зачинив голодних людей в амбар і підпалив його. Коли звідти почулися крики розпачу, єпископ з усмішкою став питати очевидців, чи вони не чули писку амбарних мишей. І тут на нього напали миші, від яких єпископ хотів врятуватися у вежі, побудованій посеред ріки Рейну; але миші його дістали й з'їли.

«Вона ішла по місту в час облоги...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 55. Подається за першодруком.

«Анхізів сні, вклонившись богині...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 56. Подається за вид.: т. 1, с. 229.

Анхізів сні — Еней.

«Ні, зорянице, злотою і рубіном...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 57. Подається за першодруком.

Фрипи — від Фрина — знаменита давньогрецька гетера, ідеальної краси жінка. Була натурщицею скульптора Праксітеля (390—330 до н. е.) і художника Апеллеса (IV ст. до н. е.).

Есмеральда. Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 58. Подається за першодруком.

Есмеральда, Шатопер — дійові особи роману В. Гюго «Собор Паризької богоматері».

Пер Гренгуар — один із героїв роману Е. Золя «Жерміналь».

Трое в одному човні (Не рахуючи собаки). — Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 59. Подається за вид.: т. 1, с. 230.

Джером К. Джером (1859—1927) — англійський письменник-гуморист. Автор повісті «Трое в одному човні» (1889).

«На мосту, над темною водою...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 60. Подається за вид.: т. 1, с. 231.

«Ти зацілована, запльована...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 61. Подається за першодруком.

«Коли полинуть бригантини...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 62. Подається за вид.: т. 1, с. 223.

Китаїв. Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 63. Подається за вид.: т. 1, с. 224.

Ки́таїв — урочище і колишній монастир під Києвом, де певний час жив видатний український поет і мандрівний філософ Г. С. Сковорода (1722—1794).

Євста́фій Плакі́да — християнський «святий».

«Лягла зима. Завіяло дороги...». Вперше надруковано в журн. «Нова громада», 1924, № 38, с. 6, під назвою «Молодь». Подається за вид.: т. 1, с. 225—226.

«Я натовився од екзотики...». Вперше надруковано у зб. «Крізь бурю й сніг», с. 66. Подається за вид.: т. 1, с. 227.

Крізь бурю й сніг. Вперше надруковано в журн. «Червоний шлях», 1923, № 8, с. 1—7. Подається за зб. «Крізь бурю й сніг», с. 67—77.

Голгота (Голгофа) — гора недалеко від Єрусалима, де, за Євангелієм, був розп'ятий Христос.

Па́тмос — острів в Егейському морі, був місцем заслання у давніх римлян.

«Маркіз» — у дореволюційний час назва кафе-кондитерської в Києві, на розі теперішніх вулиць Володимирської і Свердлова.

«Русалка» — опера російського композитора О. С. Даргомижського (1813—1869).

«Сінабар» — кінотеатр у дореволюційному Києві.

Дюма Александр (1802—1870) — французький письменник.

Спіноза Бенедикт (1632—1677) — голландський філософ.

Ватто Антуан (1684—1721) — французький художник, творчість якого мала видатне значення в становленні реалістично- побутового жанру у французькому живописі.

Rassons (*франц.*) — йдемо.

Ацтеки — найбільш численний індіанський народ давньої Мексики, мав розвинену культуру. Пізніше — поневолений завойовниками-іспанцями. Нині — 700 тис. чоловік.

Ніобея (Ніоба) — у грецькій міфології дружина фіванського царя Амфіона, дочка Тантала. Маючи багато дітей, насміхалася з богині Лето, у якої їх було тільки двоє — Аполлон і Артеміда. Вони з помсти вбили всіх дітей Ніобеї, а її саму Зевс перетворив на скелю.

«Колоски», «Віпок» — дореволюційні дитячі видання.

Коваль Басим — персонаж однойменного твору І. Франка.

ДЕ СХОДЯТЬСЯ ДОРОГИ

(1929)

Збірка вийшла у київському видавництві «Слово» 1929 р.

«Хто храми для богів, багатіям чертоги...». Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 5. Подається за вид.: т. 1, с. 256.

Фальстаф. Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 7—8. Подається за вид.: т. 1, с. 233—234.

Фальстаф — персонаж п'єс В. Шекспіра «Генріх IV» та «Віндзорські витівниці».

Сіно. Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 9—21. Подається за вид.: т. 4, с. 31—43.

Між текстом першодруку і т. 4 є різночитання. Зокрема 2-й рядок строфи 15 у збірці мав таку редакцію:

Що ж! Пимоненківський барвистий траффарет.

Передруковуючи поему в т. 1, автор скоротив у ній 16 і 17-ту строфи:

16

Таж, може, ревності пекучої жало
Оцього косаря учора ще кололо,
Коли киреєю вкривалося село,
На спокій ідучи — і повагом, спокволу
Із днем прощалося. Та, може, зацвіло
Ім щастя літнього полуменисте коло
Крізь тьму убожества, крізь клопіт і гризню,
Крізь праці чорної набридлу маячню!

17

Таж, може, цей косар вернувся із походу,
На смерть посиляний не знати по що й куди,
І відтіля приніс у глибочїнь народу
Пророчих, темних ран незмивані сліди, —
А звавтра, вмившись до золотого сходу,
Піде змагатися, смугляво-молодий,
За те, чим багаті захлинулися ласі, —
І знову плакати судилось Андромасі!

Львівська вулиця — тепер вулиця Артема в Києві, на якій мешкав колись поет, навчаючись на медичному факультеті Київського університету.

Руф — персонаж біблійної легенди; тут — переосмислення.

Словацький Юліуш (1809—1849) — польський поет, революційний романик.

Пимоненківський... траффарет — Пимоненко Микола Корнилович (1862—1912) — український художник, академік Петербурзької Академії мистецтв, член Товариства передвижників.

Буря. Вперше надруковано в журн. «Глобус», 1928, № 12, с. 188. Подається за зб. «Де сходяться дороги», с. 22—25.

Вісон — дорога тканина білого або пурпурового кольору, що використовувалася в Давній Греції та Римі.

Адоніс і Афродіта. Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 26—29. Автограф зберігається в ЦНБ, ф. 76, од. зб. 6. Подається за першодруком.

Адоніс — філікійський бог, втілення вмираючої і воскресаючої природи, якого уявляли незвичайної краси юнаком, коханим Афродіти.

Протей — у давньогрецькій міфології морське божество, старець, який мав здатність набирати будь-якого вигляду.

Солом'янка — колишня околиця Києва, тепер — у межах міста.

«Хвости в дорогу коням підв'язати...». Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 30. Подається за вид.: т. 1, с. 247.

Бондарівна — героїня української народної пісні та створеної за її мотивами однойменної п'єси І. К. Тобілевича (Карценка-Карого).

«Осіній холодок над спраглою землею...». Вперше надруковано в газ. «Зоря» (Катеринослав), 1926, № 13, с. 3. Подається за вид.: т. 1, с. 259.

Між текстом першодруку і т. 1 є різночитання. Зокрема 9—10-й рядки у збірці мали таку редакцію:

Мені не вславитись ділами голосними,
І може, в битвах я покину меч і щит...

«Студений вітер б'є в холодні вікна...». Вперше надруковано в журн. «Всесвіт», 1926, № 16, с. 15. Подається за вид.: т. 1, с. 240.

«Пройшла і темні руки склала...». Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 33. Подається за першодруком.

«Ластівки літають, бо літається...». Вперше надруковано в журн. «Глобус», 1927, № 10, с. 152, у циклі «З шовкових ниток». Подається за вид.: т. 1, с. 260.

Б а т и й о в а г о р а — місцевість на Солом'янці в м. Києві.

«По теплому дощі вгрузають босі ноги...». Вперше надруковано в журн. «Червоний шлях», 1926, № 9, с. 52, у циклі «З весняного зошита». Подається за вид.: т. 1, с. 242.

Пам'яті дядька мого Кузьми Чуприни. Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 36. Подається за вид.: т. 1, с. 232.

Між текстом першодруку і т. 1 є різночитання. Зокрема 1-й рядок у збірці мав таку редакцію:

Не раз пригадую: в повстанниках обшитих.

«Свіжа зелень розгойдалась...». Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1926, № 6, с. 4, під рубрикою «Дві веснянки». Подається за вид.: т. 1, с. 238.

«Коли дзвенять черешні...». Вперше надруковано в журн. «Червоний шлях», 1926, № 9, с. 52, у циклі «З весняного зошита». Подається за вид.: т. 1, с. 239.

«Ізнов «Тадеуша» я розгорнув...». Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 39. Подається за вид.: т. 1, с. 261.

Між текстом першодруку і т. 1 є різночитання. Зокрема 8-й рядок у збірці мав таку редакцію:

Такою твердою весті рукою.

«Тадеуш» — поема А. Міцкевича «Пан Тадеуш» (1834). У вірші мова йде про переклад поеми, над яким тоді працював поет.

Г р а ф — персонаж поеми «Пан Тадеуш».

Подвійна лірика. Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 40. Подається за вид.: т. 1, с. 255.

О л е с ь Олександр Іванович (1878—1944) — український поет-лірик. У 1919 р. виїхав за кордон.

«Як ліс, як щогли сміливих флотилій...». Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 41. Подається за першодруком.

Поет. Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 42. Подається за першодруком.

Філософ. Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 43. Подається за першодруком.

Кові. Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 44. Подається за вид.: т. 1, с. 257.

Отрута («Богиня, смертного зустрівши юнака...»). Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 45. Подається за першодруком.

Акапт — декоративна рослина, в архітектурі — прикраси, стилізовані у вигляді листків аканту.

Новий хліб. Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 46. Подається за вид.: т. 1, с. 262.

Взбрід. Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 48. Подається за вид.: т. 1, с. 263.

Людськість. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1926, № 9, с. 3. Подається за вид.: т. 1, с. 258.

Труди і дні. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1926, № 9, с. 3. Подається за вид.: т. 1, с. 264.

Тополя. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1926, № 9, с. 3. Подається за зб. «Де сходяться дороги», с. 51. Поезія присвячена М. Зерову. У статті «Микола Зеров — поет і перекладач» М. Рильський через багато років писав: «...Зеров... знався багато на чому. Він, наприклад, якимось розповідав мені, чому ото всихають верхів'я знаменитих, оспіваних іще Пушкіним, прославлених Шевченком, а проте, не з «діда-прадіда» українських, а завезених колись, либонь, із Італії пірамідальних тополь. Розповідь та павіяла мені сонет «Тополя...» (Жовтень», 1965, № 1, с. 78).

Опівдні. Вперше надруковано в журн. «Всесвіт», 1926, № 16, с. 10. Подається за вид.: т. 1, с. 265.

Ніч («Скінчився день. Усе, що ми зовемо — праця...»). Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 54—55. Подається за першодруком.

Перед весною. Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 56—58. Подається за вид.: т. 1, с. 243—245.

На фаянсі. Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 59—60. В автографі, що зберігається в ЦНБ, ф. 76, од. зб. 4, вірш має заголовок «Із ліро-епічних етюдів» і дату: 1926, 29 вересня. Подається за першодруком.

Літо і весна. Вперше надруковано в журн. «Глобус», 1927, № 16, с. 253. Подається за вид.: т. 1, с. 248—250.

Між текстом збірки і т. 1 є різночитання. Зокрема рядки 34-35, с. 266, у збірці мали таку редакцію:

Хіба що Брем чи Шарлемань, бо навіть
і Родіон заплутується часом
у словотворчості.

Останній рядок поезії у збірці мав таку редакцію:

І знов покличуть серце в далечинь!

Брем Альфред-Едмунд (1829—1884) — німецький зоолог.

Шарлемань Микола Васильович (1886—1970) — вчений, зоолог і ботанік, професор, доктор біологічних наук, знайомий М. Рильського.

Друге рибальське посланіє, зовсім не до рибалки адресоване. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1926, № 5, с. 13. Подається за зб. «Де сходяться дороги», с. 64—65.

Петров Віктор Платонович (1894—1969) — український радянський літературознавець, фольклорист, археолог, письменник.

Тіціан, Тіціано Вечелліно (бл. 1477—1576) — італійський живописець доби Відродження.

Кант Іммануїл (1724—1804) — німецький філософ, зачинатель класичного німецького ідеалізму.

Горацій Флакк Квінт (65—8 до н. е.) — римський поет. Автор багатьох од і, зокрема, широковідомого твору «Пам'ятник» та книги «Наука поезії».

Панфутуристи — прихильники деструктивного напрямку в українській поезії 20-х років, переоцінювали роль форми в мистецтві.

День. Вперше надруковано у зб. «Де сходяться дороги», с. 66—67. Подається за першодруком.

Либідь — невеличка річка в межах м. Києва.

Мойсей — за біблійною легендою, пророк.

Музика («На обгорілім пні вмотився фавн ліннвий...»). Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1925, № 12, с. 4. Подається за зб. «Де сходяться дороги», с. 68.

Фавн — у римській міфології покровитель лісів і полів, худоби й пастухів. Його зображували у вигляді юнака з цапиними ногами й вухами.

Труд. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1925, № 12, с. 4. Подається за зб. «Де сходяться дороги», с. 69.

Відпочинок. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1925, № 12, с. 5. Подається за вид.: т. 1, с. 266.

Між текстом збірки і т. 1 є різночитання. Зокрема 8-й рядок вірша у збірці мав таку редакцію:

Та хвиля — і другий мене чекає дім.

Діти. Вперше надруковано в журн. «Всесвіт», 1925, № 20, с. 14. Подається за збіркою «Де сходяться дороги», с. 71.

Поліфем — у грецькій міфології одноокий велетень, циклоп, що поїдав людей. Після того, як в його пащі загинули шість супутників Одиссея, останній випалив Поліфемові єдине око.

Смуток. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1925, № 12, с. 5. Подається за зб. «Де сходяться дороги», с. 72.

Жорстокість. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1925, № 12, с. 6. Подається за зб. «Де сходяться дороги», с. 73.

Серце. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1925, № 12, с. 6. Подається за зб. «Де сходяться дороги», с. 74.

Поцілунок. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1925, № 12, с. 6. Подається за вид.: т. 1, с. 267.

Тиша («Вже людські голоси застигли склом прозорим...»). Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1925, № 12, с. 6. Подається за зб. «Де сходяться дороги», с. 76.

Сашко. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1928, № 7, с. 65—71. Подається за вид.: т. 4, с. 55—74.

Між текстом збірки і т. 4 є різночитання.

С. 275 до рядків: Ми бій вели і ретиради

Не допускались аніяк —

у збірці «Де сходяться дороги», с. 80, автор подав таку примітку: «Примітка для українізаторів. Ця фраза по-російському значить: «Мы ни в коем случае не позволяли себе отступления».

С. 276 рядок 28 у збірці мав таку редакцію: На місце легкого пера.

С. 277 рядок 32 мав таку редакцію: Мій юний цвіт, хоч пустоцвіт.

С. 279 рядок 5 мав таку редакцію: Кризь грюкіт, гамір, скреготання.

С. 279 рядок 28 мав таку редакцію: Тюрми народів патріоти.

С. 280 рядок 14 мав таку редакцію: Сашка з обдуреним загопом.

С. 280 рядок 16 мав таку редакцію: Себе Камілом чи Дантоном.

С. 285 рядок 24 мав таку редакцію: Безсилх не злама Сашків.

С. 286 рядок 18 мав таку редакцію:— Нехай і так. Звір завжди звірем.

С. 286 рядок 20 мав таку редакцію:— То нащо ж, марні солов'ї.

...Як принц у Марка Твена.— «Принц і злидар» (1882), роман Марка Твена.

...растегаї для Петуха...— Мається на увазі Петро Петрович Петух, «поміщик-хлібосол», схильний до ненажерства, з «Мертвих душ» М. Гоголя (1842).

Плеханов Георгій Валентинович (1856—1918) — російський філософ-марксист, публіцист, історик, літературний критик; діяч російського і міжнародного соціалістичного руху.

Командор — персонаж роману у віршах «Дон-Жуан» Д. Байрона.

Каміл Марк Фурій (р. н. невід.— пом. 365 до н. е.) — римський полководець і політичний діяч періоду боротьби Риму за владу в Італії.

Дантон Жорж-Жак (1759—1794) — діяч французької буржуазної революції кінця XVIII ст.

Бабеф Гракх (1760—1797) — французький революціонер, утопіст. Очолив антиурядове «Товариство рівних» і революційний рух під назвою «Змова рівних». Був гильйотований.

Марат Жан-Поль (1743—1793) — діяч французької буржуазної революції кінця XVIII ст., один із вождів якобінців, публіцист і вчений. За фахом лікар. Убитий жірондисткою Ш. Корде.

Де ослик, п'яного Сілена наївними ушима пр'яв...— У грецькій міфології Сілен — демон, що любить музику, співи і може передбачати майбутнє. Уявлявся завжди п'яним, веселим дідуганом. Через безперервне пияцтво не міг самостійно пересуватися, і його водили під руки або возили на ослику.

Марко — персонаж українського фольклору. Герой повісті українського письменника Олекси Петровича Стороженка (1805—1874) «Марко проклятий».

...вино вдови Кліко...— виноторговельна фірма у Франції; згодом «Кліко» — марка французького шампанського.

ГОМІН І ВІДГОМІН

(1929)

Збірка виїшла в ДВУ 1929 р. Складається із чотирьох циклів: «Сад серед пустелі», «Далекі береги», «Шорсткі слова», «Відгомін». Останній цикл містив переклади творів Маларме, Ван-Лерберга, Фета, Брюсова, Анрі де Реньє, Метерлінка, Верлена, Міцкевича. Їх подано у відповідних томах даного зібрання творів.

Пам'ятник. Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 7. Подається за вид.: т. 1, с. 272.

«Не надивися, ні! я на сади рожеві...». Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 8. Подається за вид.: т. 1, с. 273.

«Щілий день не втихала робота...». Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 9. Подається за вид.: т. 1, с. 271.

«Так, ми пролог. У вас і королі...». Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 10—11. Подається за першодруком.

«...Пролог, не епілог...» — рядок з поезії І. Франка «Декадент» (Франко І. Збір. творів у 50-ти т., т. 2, с. 186).

«Пробіг автомобіль, і синя хмарка диму...». Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 12. Подається за вид.: т. 1, с. 274.

«Епоху, де б душею відпочить...». Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 13. Подається за вид.: т. 1, с. 246.

Старовинний город. Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 14. Подається за першодруком.

«Біжать отари, коні ржуть, реве...». Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 15. Подається за вид.: т. 1, с. 270.

Між текстом збірки і т. 1 є різночитання, зокрема 2-й рядок мав таку редакцію:

Тяжкий бугай на жизнім пасовищі...

Із абетки. Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 16. Подається за вид.: т. 1, с. 269.

«Не пробуй з ковалем у кузні розмовлять...». Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 17. Подається за першодруком.

Франко Яків (Яць) Іванович (1802—1865) — батько Івана Франка, рільник, коваль. Користувався великою повагою серед селян.

Принц данський (*Під хвилю зневіри*). Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 18—19. Подається за першодруком. Вірш побудований на ремінісценціях із твору «Гамлет» В. Шекспіра.

«Піднялися крила...». Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1926, № 6, с. 4, під рубрикою «Дві веснянки» (разом з віршем «Свіжа зелень розгойдалась...»). Подається за зб. «Гомін і відгомін», с. 20.

«Волохатий, фіолетовий...». Вперше надруковано в журн. «Глобус», 1927, № 10, с. 152, у циклі «З шовкових ниток». Подається за вид.: т. 1, с. 268.

Гроза надходить (Заспокоючи цуцика, що злякався грому). Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 22—23. Подається за першодруком.

Вахляр (*діал.*) — віяло.

«Струмистий чорний шовк, лукаво-ніжний стан...». Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 24. Подається за першодруком.

Вечір напровесні. Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 25. Подається за першодруком.

Маргарита — героїня драматичної поеми Й.-В. Гете «Фауст».

«Мені здається: завтра буде сонце...». Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 26. Подається за першодруком.

Соробкоп — Спілка робітничих кооперативів у 20-х роках.
«Всім пахощам Аравії не змити...». Вперше надруковано в журн. «Червоний шлях», 1926, № 9, с. 51—52, у циклі «З весняного зошита». Подається за вид.: т. 1, с. 275.

ДАЛЕКІ БЕРЕГИ

Кінь. Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 31—36. Подається за вид.: т. 4, с. 47—51.

Між текстом першодруку і т. 4 в різночитання.

С. 299 рядок 5 у збірці мав таку редакцію:

Усім заказана, опріч моїх гостей.

С. 299 рядки 14—16 читалися так:

У дрантя вдягнений, коцавою рукою
Обличчя захищав — і пригортов другою
Дівчатко злякане зацькований бідар.

Посуха. Вперше надруковано в журн. «Нова громада», 1924, № 25, с. 13. Подається за зб. «Гомін і відгомін», с. 37—39.

Крилос — поміст-підвищення в церкві, де звичайно співає хор.

Дон-Жуан. Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 40—41. Подається за першодруком.

Дон-Жуан, Анна — герої твору Д. Байрона «Дон-Жуан» (1819—1823).

Початок легенди. Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 42. Подається за першодруком.

Пролог до старовинної драми. Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 43—46. Подається за першодруком.

Гренгуар П'єр (1475—1539) — французький драматург, памфлетист і поет.

Глава з поеми «Сашко». Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 47—49. Подається за першодруком.

Сашки і Ганси і Цеп-Цапі!.. — Цень-Цапъ — герой однойменної поеми українського радянського поета Миколи Івановича Терещенка (1898—1966).

ШОРСТКІ СЛОВА

«Суворих слів, холодних і шорстких...». Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1928, № 11, с. 47, у циклі «Нові струни». Подається за вид.: т. 1, с. 254.

«Деся мідний марш розтяв далечину...». Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1928, № 11, с. 47. Подається за зб. «Гомін і відгомін», с. 54.

«Більше перцю в слово, більше перцю!..». Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1928, № 11, с. 47, у циклі «Нові струни». Подається за зб. «Гомін і відгомін», с. 55.

Про перцій Секст (бл. 49 — бл. 14 до н. е.) — римський пост-лірик.

Поетові. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1928, № 11, с. 47, у циклі «Нові струни». Подається за зб. «Гомін і відгомін», с. 56.

Лаїса (Лаїда) — ім'я кількох грецьких гетер. Наприклад, Лаїса молодша в 415 р. була привезена ще дитиною в Корінф.

Пізніше, заздрячи на її красу, фессальські жінки вбили її в храмі Афродіти.

Цінтія (лат.; грецьк.: Кінфія) — одно з імен Артеміди, за грецькою міфологією, богині — покровительки тварин і полювання.

Сатирикові. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1928, № 11, с. 48, у циклі «Нові струни». Подається за вид.: т. 1, с. 252.

Єремія, Ієремія — паяк на біблійного «пророка»-обличителя.

«Коли, втікаючи од пильної роботи...». Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1928, № 11, с. 48, у циклі «Нові струни». Подається за вид.: т. 1, с. 253.

Аспазія (Аспасія) — дружина Перікла (бл. 490—429 до н. е.), політичного і військового діяча Афін, видатного оратора. Відзначалася широкими знаннями, освіченістю і красою. Політичні противники Перікла звинувачували її в аморальності.

«Щодня в подвір'я наше заліта...». Вперше надруковано у зб. «Гомін і відгомін», с. 59. Подається за вид.: т. 1, с. 251.

ПОЗА ЗБІРКАМИ

(1907—1929)

Твори, вміщені в цьому розділі, написані протягом 1907—1929 рр., здебільшого були надруковані в періодичних виданнях, але не включалися до збірок. Тільки окремі з них автор подав у т. 1.

Два перші вірші М. Рильського («Прошак», «Чого бог карає...») подаються у примітках, а не в основному тексті, з огляду на їх наївно-дитячий характер.

Пр о ш а к¹

Ішов прошак обідраний,
Од всіх людей обижений.
Шкода мені прошака,
Що у нього гірка доля така.
Але я проти бога не іду,
А за старця
Молюсь і ввечері, і вранці.

Вірш «Прошак» написаний 1903 р. Автор навів його в автобіографічних замітках «Із спогадів» (т. 1, с. 61) і прокоментував так: «Ще один віршик, набазгралий тієї зими, запам'ятав я до слова... (Як видно з останніх рядків, «переконання» я мав на той час досить помірковані). Автограф автобіографічних заміток зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 10542.

* * *

*

Чого бог карає
Тих бідних людей?
Чого не всі рівні?
Чого декотрі тої долі не мають,

¹ П р о ш а к — жебрак. — М. Р.

А другії в щасті пишнім вмирають?
Та більш нещасливих,
Що долі не мають.
Та більш бідних людей,
Що цілий вік у журбі
Від горя ридають.

Як свідчить В. В. Шпілевич, знайома поета з дитячих років, вірш «Чого бог карає...» написано в липні 1904 р. у садибі лікаря О. В. Юркевича: «Пригадую себе дівчинкою-школяркою. Літо. Я гостю у своєї подруги Ніни Юркевич, в їх затишній садибі у селі Кривому на Київщині... А одного ясного липневого дня завітав до Юркевичів і найстарший брат з родини Рильських — Іван. І приїхав він не сам, він привіз з собою молодшого брата, дев'ятирічного Максима. Невеличкий на зріст хлопчик, одягнений в сірий костюмчик, штанці, заправлені в чобітки, і простенький піджачок. Нам, дівчаткам, доручено розважати цього маленького гостя, але це нелегка справа. Максима не цікавить гра в крокет чи городки... Він просить олівця і клаптик паперу, хоче щось писати. Ми виконуємо прохання Максима і залишаємо його одного на веранді, а коли вертаємося і запитуємо, що він писав, хлопчик мовчки подає нам вірш. Мене це дуже здивувало...» (Незабутній Максим Рильський, с. 24). Автограф спогадів В. Шпілевич зберігається в ЦНБ, ф. 76, од. зб. 1.

Весна. Вперше надруковано в газ. «Рада», 1907, 20 квітня як спіграф до статті О. В. Юркевича «Сучасні сільські малюнки».

Стаття О. В. Юркевича починалася словами: «Простеський цей, наївний і незвичайний, чулий вірш прислав мені недавно хрещеник мій, синок покійного сусіда і приятеля, дванадцятилітній хлопчик, дитина». В той час лікар О. Юркевич, як згадував поет, кинув практику і «осів на землі» (т. 1, с. 61). Подається за першодруком.

«Рада» — щоденна газета ліберально-буржуазного напрямку. Видавалася українською мовою в Києві у 1906—1914 рр. Через заборону царською цензурою прогресивної преси в «Раді» змушені були друкуватися і прогресивні письменники. На початку першої світової війни газету закрито царським урядом.

Сон («Приснилось убогому щастя...»). Вперше надруковано в газ. «Рада», 1907, 9 грудня. Подається за першодруком.

До кайданів. Мос бажання. Ліс. «Де ж та доля, де та правда...» — перші три поезії надруковано в «Літературній газеті» 10 квітня 1940 р. Вірш «Де ж та доля...» опублікований Б. М. Рильським у посмертній книзі М. Рильського «Іскри вогню великого» (1965), упорядкованої С. А. Крижанівським та Г. П. Донцем. Автографи зберігаються в Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського (од. зб. Р-538—539). Подаються за першодруком.

Запорозька могила. Друкується вперше за автографом: Автограф зберігається в Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського (од. зб. Р-537).

Радість рибалки. Вперше надруковано в кн.: Ф. М. Неборячок. Максим Рильський. Літературно-критичний нарис. Львів, 1955, с. 9—10. Автограф зберігається в рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР, ф. 9, од. зб. 530 а, арк. 1—2. Подається за першодруком.

З циклу «Контрасти». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1911, № 11-12, с. 461. Над циклом поет продовжував працювати і в наступному році. Тоді ж з'явився вірш «На спомин єдиній» («Літературно-науковий вісник», 1912, т. 57, кн. 11, с. 273). Ці поезії передруковані в т. 1. Вірш «На спомин єдиній» у т. 1 надруковано без заголовка; початковий рядок його: «Нехай це щастя — тільки мрії...». Подається за вид.: т. 1, с. 118—119, 157.

«Слава тим, хто прагне волі...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1911, т. 56, кн. 12, с. 509. Подається за вид.: т. 1, с. 120.

Мрії. Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1911, № 3, с. 164. Подається за вид.: т. 1, с. 113.

«Життя кудись іде. Життя шумить і грас...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1911, т. 54, кн. 6, с. 443. Подається за вид.: т. 1, с. 114.

«Знову царство весни, і рожевії сни...». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1911, № 7, с. 272. Подається за вид.: т. 1, с. 115.

«Сумно дощ похмурий за вікном шумить...». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1911, № 9, с. 404. Подається за вид.: т. 1, с. 116.

«Серпанок прозоро-блакитної ночі...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1911, т. 55, кн. 9, с. 366. Подається за вид.: т. 1, с. 117.

«Зачем я не птица, не ворон степной...» — рядки з вірша М. Лермонтова «Желание» (див.: *Лермонтов М. Ю.* Собр. соч. в 4-х т. Л., 1979, т. 1, с. 180).

Зимовий танок. Вперше надруковано в журн. «Молода Україна», 1911, № 11, с. 10. Подається за першодруком.

«Молода Україна» — часопис для дітей старшого та молодшого віку. Виходив у Києві 1906 р., у 1908—1914 рр. як додаток до журналу «Рідний край» (ред. Олена Пчілка).

В місячній морі. Вперше надруковано в т. 1, с. 121—122. В автографі, що зберігається в ЦНБ, ф. 76, од. зб. 1, вірш має підзаголовок «Ноктюрн». Подається за першодруком.

«Чому для мене щастя ріки...». Друкується вперше за автографом. М. Рильський подарував М. П. Алексєєву ще під час навчання в гімназії; М. П. Алексєєв передав рукопис Київському літературно-меморіальному музеєві Максима Рильського (од. зб. Р-51).

З вікна. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1912, т. 57, кн. 3, с. 575. Вірш підписано криптонімом М. Р. Подається за першодруком.

Над труною Великого. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1912, т. 60, кн. 12, с. 450. Вірш написано під враженням від смерті М. В. Лисенка (6.XI 1912 р.) і присвячено його пам'яті. Подається за першодруком.

Сільський сонет (*З зимових спогадів про літо*). Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1912, т. 58, кн. 4, с. 98. Подається за вид.: т. 1, с. 160.

«О, я знаю багато журливих пісень!...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1912, т. 60, кн. 10, с. 113. Підписано криптонімом М. Р. Подається за першодруком.

Спогади (*З циклу «Відпочинок»*). I. На ставу. II. Зелений луг. Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1912, № 3-4,

с. 169. I — подається за першодруком, II — за вид.: т. 1, с. 158.

Небесний меч. Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1912, № 15, с. 242. Подається за вид.: т. 1, с. 159.

«Я їм казав колись про ці потоки світлі...». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1912, № 15, с. 242. Подається за першодруком.

«Широке поле... темна даль...». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1912, № 7-8, с. 370. Подається за вид.: т. 1, с. 161.

Вірш для когось. Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1912, № 9-10, с. 486. Подається за першодруком.

Жайворонок. Вперше надруковано в журн. «Сяйво», 1913, № 1, с. 4. Подається за вид.: т. 1, с. 162.

«Ся й в о» — ілюстрований літературно-мистецький місячник демократичного напрямку. Виходив у Києві в 1913—1914 рр.

«Згряя чорних ворон надо мною...». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1913, № 3, с. 157. Подається за першодруком.

«Нащо ти знову усмінулась...». Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1913, № 7-8, с. 419—420. Опубліковано як вірш другий у циклі «Земля обітована», що складався із чотирьох поезій. Подається за першодруком.

«Крізь арку сонце червоніє...». Вперше надруковано в журн. «Сяйво», 1914, № 1, с. 10. Подається за вид.: т. 1, с. 164.

Вечірна флейта (З циклу «Лірика одблисків»). Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1914, № 3-4, с. 267. Подається за вид.: т. 1, с. 165.

Летючий човен. Друга частина ліричної поеми «На білих островах». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1914, т. 65, кн. 6, с. 500—501. Подається за першодруком.

До портрета Саксаганського (Сонет). Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1918, т. 72, кн. 10-11, с. 118. Вірш написаний під впливом виконання П. К. Саксаганським ролі старого козака Кабиці в опереті М. В. Лисенка «Чорноморці». Подається за першодруком.

«Я так люблю, коли проміння сяє...». Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1918, № 4-5, с. 20. Подається за першодруком.

Мислі. Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1918, № 12, с. 17—18. Подається за першодруком.

Царівна (Фрагменти із ненаписаної повісті). Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1918, т. 70, кн. 4-5, с. 3—14. Подається за першодруком.

Бенкет. Драматичний малюнок. Вперше надруковано в журн. «Шлях», 1918, № 6-7, с. 14—28. Подається за першодруком.

В а к х — цим іменем у Стародавньому Римі називали Діоніса — грецького бога родючості, виноградарства і виноробства.

Каламутні води. Друкується вперше за автографом, що зберігається в ЦНБ, ф. 76, од. зб. 3. Вірш з циклу «Отрута».

Різдвяний сонет. Вперше надруковано в зб.: Нова українська поезія. Уложив М. Зеров. К., 1920, с. 55. Подається за першодруком.

«Гарячий брук, метелик жовтий...». Друкується вперше за автографом, що зберігається в ЦНБ, ф. 76, од. зб. 3.

Голосіївському лісові. Друкується вперше за автографом, що зберігається в ЦНБ, ф. 76, од. зб. 3.

М. Зерову («Закоханий у вроду слів...»). Друкується вперше

за автографом-присвятою на збірці М. Рильського «Синя далечінь» (К., 1922), що зберігається в Київському центральному державному архіві літератури і мистецтва (ф. 28, од. зб. 159, арк. 1).

«У Києві на ринку...». Друкується вперше за автографом, що зберігається в ЦНБ (ф. 1, од. зб. 12596). Вірш з циклу «Папуга» (1924).

Дві пісні (I. Заклик. II. Марш). Вперше надруковано в журн. «Нова громада», 1924, № 35, с. 4. Подається за першодруком.

Спомин. До 20-річчя революційних подій 1905 року. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1968, 3 серпня. Автограф зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 466. Подається за першодруком.

На полі бою (1905—1925). Друкується вперше за автографом, що зберігається в ІЛ (ф. 137, од. зб. 298). Ймовірно, вірш написано в січні 1925 р. до 20-річчя Кривавої неділі.

На залізних дверях. Вперше надруковано з нотами (музика народного артиста СРСР Л. М. Ревуцького). К., 1925. Подається за першодруком.

Суламіт (Суламиф) — незвичайної краси жінка, оспівана в біблійній «Пісні пісень». Припускають, що прототипом її була красуня Абишаг, яка жила в давньому місті Сунам на Близькому Сході.

«Ще ластівки не прилетіли...». Вперше надруковано в газ. «Зоря» (Катеринослав), 1925, № 4, с. 2. Подається за авторизованим списком 1928 р., що зберігається в ІЛ, ф. 137, од. зб. 535.

Радість. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1925, № 6-7, с. 5—6. Подається за першодруком.

Бези (*діал.*) — бузки.

Поки вмиру — світитиме сонце. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1925, № 9, с. 6. Подається за першодруком.

До річниці смерті В. І. Леніна. Пам'яті Шевченка. Першотравневе. Великий Жовтень. Вперше опубліковані П. Чернецьким у статті «Невидруковані вірші поета-академіка М. Рильського» («Література і мистецтво», 1944, 24 вересня). М. Рильський знав Павла Павловича Чернецького з 1923 р.; в одному з листів писав про нього: «Это очень добросовестный и умелый преподаватель, отдавший полвека учительской и лекторской работе, честный, хороший советский человек... Он работает не только как педагог, но и как научный работник (один из составителей латинско-украинско-русского словаря, который недавно вышел)» (ІЛ, ф. 137, № 2512).

Усі тексти і заголовки «До річниці смерті В. І. Леніна», «Першотравневе» та «Великий Жовтень» подаються за збірником «Іскри вогню великого», с. 68—71. У публікації П. Чернецького назву має лише вірш «Пам'яті Шевченка».

Миколі Зерову («Як тюльпан, що в Гаарлемі...»). Друкується вперше за автографом-присвятою на збірці М. Рильського «Під осінніми зорями» (К., 1926), що зберігається в Київському центральному державному архіві літератури і мистецтва (ф. 28, од. зб. 159, арк. 33).

Провесна. Вперше надруковано в журн. «Всесвіт», 1926, № 1, с. 6. Подається за першодруком.

З весняного зошита. Вперше цикл надруковано в журн. «Червоний шлях», 1926, № 9, с. 51—52. Подається за першодруком.

Перший вірш циклу («Всім пахощам Аравії не змити...») друкувався у збірці «Гомін і відгомін» (с. 27), п'ятий і шостий

вірші («Коли дзвенять черешні...» та «По теплому дощі вгрузають босі ноги...») — у збірці «Де сходяться дороги» (с. 38 та 35).

Епітафія. Із низки поезій «Нездійснені задуми». Вперше надруковано в журн. «Всесвіт», 1926, № 18, с. 23. Подається за першодруком.

З шовкових ниток... З циклу. Вперше надруковано в журн. «Глобус», 1927, № 10, с. 152. Подається за першодруком. Цикл складався з восьми віршів. Перший, другий і третій друкувалися в збірці «Де сходяться дороги» під спільним заголовком «День» (с. 486—487). У тій же збірці вміщено й четвертий вірш циклу «Ластівки літають, бо літається...» (с. 456). Восьмий вірш («Волохатий, фіолетовий») друкувався в збірці «Гомін і відгомін» (с. 532). П'ятий вірш «Роса блищить», як їй веліла...» увійшов до посмертної книжки «Іскри вогню великого», с. 74. Шостий і сьомий не передруковувалися.

Бетховен. Вперше надруковано в журн. «Глобус», 1928, № 22, с. 347. Подається за першодруком.

«Знайомі здавна, серцю здавна милі...». Вперше надруковано в журн. «Ранок», 1975, № 3, с. 6. Автограф зберігається в Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського (Р-38). Подається за першодруком.

Наша пісня. Друкується вперше за автографом, що зберігається в Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського (Р-112). Створена до 10-річного ювілею Київського музично-драматичного інституту ім. М. В. Лисенка (тепер — Київський державний театральний інститут ім. І. Карпенка-Карого), з яким М. Рильський і Л. Ревуцький були тісно зв'язані. В листі до Л. Ревуцького від 2-го грудня 1927 р. (де міститься й автограф твору), М. Рильський писав: «Дорогий Левко! Посилаю свою спробу — не знаю, як вона тобі здається. Коли що не так — негайно напиши, я ще раз поспробую». На основі твору Рильського композитор написав «Оду пісні» — твір для мішаного хору і симфонічного оркестру (див.: *Ревуцький Л.* Ода пісні. Партитура і клавір. К., Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури. 1962).

Першотравнева сюїта. Вперше надруковано в журн. «Глобус», 1928, № 9, с. 131. Подається за першодруком. У поезії наявні ремінісценції з творів В. Чумака («Більше надії, брати...») та І. Франка («Вічний революціонер»).

«Благовісного травня...». Вперше надруковано в газ. «Пролетарська правда», 1929, 12 травня. Подається за першодруком.

«За вікном тріпоче листя...». Друкується вперше за автографом, що зберігається в ЦНБ (ф. XXXV, од. зб. 698).

«Безсмертя — так, одно із марних слів...». Друкується вперше за автографом, що зберігається в ЦНБ (ф. XXXV, од. зб. 583).

Фесько Андібєр. *Лібретто опери на одну дію.* Вперше надруковано окремим виданням 1929 р. в ДВУ. Музику до нього 1928 р. написав російський радянський композитор В. А. Золотарьов (1873—1964). Подається за першодруком.

Фесько Гапжа Андібєр — в українському фольклорі легендарний гетьман запорозький, ватажок голоти у боротьбі проти панів і козацької старшини, герой народної думи XV—XVII ст.

ПРОЗА

1911—1925

Невелика за обсягом прозова творчість М. Рильського відбиває деякі характерні особливості його художньої манери, доповнює розуміння ідейно-естетичної еволюції поета. Оповідання дожовтневого часу друкувалися в 1911—1913 рр. і являють собою переважно ліричні етюди, пройняті елегійними настроями, хоча інколи і романтично забарвлені. За змістом і за формою вони дуже відмінні від творів радянського періоду (надруковані 1925 р.), в яких виразно відчутне посилення реалістичного струменя і змальовані реальні картини життя й побуту, як сучасного, так і минулого.

Автографи прозових творів не збереглися. 1967 р. у львівському видавництві «Каменярь» вийшла збірка М. Рильського «Бабине літо. Оповідання».

Всі оповідання подаються за першодруком.

Чарівний город. Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1911, № 5-6, с. 279—281.

Король (Казка). Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1911, № 10, с. 504—510.

Бабине літо (Малюнок). Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1912, № 2, с. 67—69.

Казка про щастя. Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1912, № 6, с. 330—333.

Тишина. Вперше оповідання «Восени» та «Зимою» надруковані в журн. «Українська хата», 1912, № 7-8, с. 379—390; № 9-10, с. 530—540, оповідання «Побережшикова дочка» — в журн. «Українська хата», 1913, № 3, с. 145—148.

Русова Софія Федорівна (1856—1940) — українська культурно-освітня діячка буржуазно-націоналістичного напрямку. Виступала з питань педагогіки, мистецтва, літератури. В 1921 р. емігрувала за кордон.

...мов по Фетовому порівнянню, блакитний метелик на червоному маку... — Йдеться про вірш російського поета Фета Афанасія Афанасійовича (1820—1892) «У камина» (1856), де є такі рядки:

Так плещет на багрянотім маку

Крылом лазурным мотылек (Фет А. А. Стихотворения. М., 1970, с. 228).

Великоднього ранку. Вперше надруковано в журн. «Сяйво», 1913, № 4, с. 98.

Художник. Вперше надруковано в журн. «Сяйво», 1913, № 5-6, с. 130.

Глас вопіючого. Вперше надруковано в журн. «Українська хата», 1913, № 6, с. 337—344.

Консеквентність (лат.) — послідовність.

Веселі брати (Уривки з ненаписаного роману). Вперше надруковано в журн. «Червоний шлях», 1925, № 3, с. 9—14.

Оповідання побудоване на реальній основі. У поемі «Мандрівка в молодість» серед учнів київської гімназії Науменка, які вчилися разом з поетом, згадується також «Джон Принс із Лондона, інакше Припаяй». В його образі автор підкреслює ті ж риси, що характерні і для героя оповідання «Веселі брати».

Купрін Олександр Іванович (1870—1938) — російський письменник.

Пшибишевський Станіслав (1868—1927) — польський письменник-декадент.

Барков Іван Семенович (бл. 1732—1768) — російський поет і перекладач, здобув популярність скабрезними віршами, що розходилися в списках.

«Гавриліада» — антирелігійна поема О. С. Пушкіна, написана в 1821 р.

Петро. Вперше надруковано в журн. «Нова громада», 1925, № 5-6, с. 10—12.

Коли копають буряки (*Знову ідилія*). Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1925, № 9, с. 23—26.

«Рыболов и охотник» — двотижневий ілюстрований журнал, виходив протягом 1908—1912 рр. у Вятці.

Васильченко Степан Васильович (1879—1932) — український радянський письменник.

Чемберлен Остін (1863—1937) — англійський політичний діяч, консерватор, у 1924—1929 рр. — міністр закордонних справ, провадив імперіалістичну агресивну політику.

Рилєєв Кіндрат Федорович (1795—1826) — російський поет-декабрист, один з керівників Північного таємного товариства.

Ньютон Ісаак (1643—1727) — англійський фізик, астроном і математик.

Фоблаз — герой роману французького письменника XVIII ст. де Кувре «Амурні пригоди кавалера Фоблаза».

Плужник Євген Павлович (1898—1936) — український радянський письменник.

Жорес Жан (1859—1914) — діяч французького і міжнародного соціалістичного руху.

Пуанкаре Раймон (1860—1934) — французький політичний діяч, у 1918—1920 рр. — один з організаторів інтервенції проти Радянської Росії.

Бебель Август (1840—1913) — діяч німецького і міжнародного робітничого руху.

Гегель Георг-Вільгельм-Фрідріх (1770—1831) — німецький філософ, представник німецької класичної філософії.

Геккель Ернст (1834—1919) — німецький біолог-еволюціоніст, пропагандист дарвінізму.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ТВОРІВ:

- Адоніс і Афродіта (1—4) 250
 «Анхізів син, вклонившись бо-
 гині...» 222
- Бабине літо (*Малюнок*) 409
 «Без хвилювань, без мук з то-
 бою я балакав...» 43
 «Безсмертя — так, одно із мар-
 них слів...» 379
 Безсонна ніч 35
 Бенкет. *Драматичний малюнок*
 347
 Бетховен 374
 «Біжать отари, коні ржуть, ре-
 ве...» 291
 Біле й червоне 126
 «Білий сніг, випо червоне...» 79
 «Білим цвітом розцвілися сли-
 ви...» 110
 «Білі цуцики гуляють на соло-
 мі...» 141
 «Більше перцю в слово, більше
 перцю!..» 308
 «Благовісного травня...» 378
 Блакитне озеро 64
 Бодлер 168
 Борець 51
 «Буває день: в запоні попеля-
 тій...» 173
 Буря (1—20) 246
- «В буденщині подвілії і про-
 кислій...» 219
 «В високій келії, самотно-таєм-
 ничій...» 127
 «В вінку з огнів, в огні кві-
 ток...» 315
 «В вічі глянув березень яс-
 ний...» 122
 «В глибокому затоні...» 108
- В зоологічному саду 131
 «В кав'ярні пусто. Гомопять
 льокаї...» 107
 В місячнім морі (I—II) 320
 «В обіймах променю земля...» 37
 «В освяченім гаю, де зеленіє
 лавр...» 171
 «В самотині перегортаю...» 90
 «В суботу грає море, і дельфі-
 ни...» 181
 «В трагікомедії життя...» 101
 Великий Жовтень 368
 Великоднього ранку 439
 «Веранда, виноград, гудіння
 бджіл у білім...» 155
 «Вертаються давнії сльози...» 91
 Весела серенада 125
 Веселі брати (*Уривки з ненапи-
 саного роману*) 450
 Весна 310
 «Весна сіяє і сміється...» 38
 «Весною ми їздили в поле...» 114
 Вечір напровесні 295
 «Вечірній світ розливсь по стом-
 лепій землі...» 34
 Вечірня флейта (*З циклу «Лі-
 рика одблисків»*) 327
 «Вже закипає в чайнику во-
 да...» 160
 «Вже червоніють помідори...»
 143
 Взабрід 260
 «Викочуйте бочки вина...» 80
 Відпочинок 270
 «Війнулася фіранка на вік-
 ні...» 181
 Вікна говорять 188
 Віп і вона 148
 «Віп об'їжджає коней моло-
 дих...» 180
 Вінок рясту 31
 Вірш для когось 324

- «Вночі в нетопленій хатині...» 184
«Волосся димом золотим...» 80
«Волохатий, фіолетовий...» 293
«Вона ішла по місту в час облоги...» 221
Восени 415
«Все минуле — брудний клапоть...» 373
«Всім нахощам Аравії не зми-ти...» 296
- «Галасують пайшті музики...» 94
Ганюся 191
«Гарячий брук, метелик жовтий...» 360
«Гей, удармо в струни, браття...» 52
Гойне 167
Глава з поеми «Сашко» (1—2) 305
Глас вопіючого 443
Година й негода (I—II) 214
«Годі. Скінчилася пісня моя...» 45
О. Н. Голованеві 105
Голос отрути 95
Голосіївському лісові 360
«Город сіяє огнями...» 315
«Грім одгримів, і солодкою млостю спокою...» 169
Гроза надходить (Заспокоюючи цуцика, що злякався грому) 294
«Гуляє, зростає на стінах...» 86
- Д. («На сході червоніє. На душу ніч спада...») 120
«Далекий дім, замислений і білий...» 140
Дві пісні (I—II) 361
«Де ж та доля, де та правда...» 313
«Де клюють голуби рожеві» 176
«Дедал безсмертний, втілення пориву...» 139
День (1—3)
«День осінній... вітер віє...» 62
«Деся мідний марш розтяв далечину...» 307
Джема 139
Дитинство 142
Діана. Сонет 170
Дівчина 39
- Діти 274
«Дні ясності, дні бабиного літа...» 133
До кайданів 311
До квіток 32
До музи 165
До портрета Саксаганського. Сонет 332
До річниці смерті В. І. Леніна 366
«Докурюйте сигари, допивайте...» 221
Dolorosa 96
Дон-Жуан 302
«Дотліває вечір. Огник догорає...» 133
Дощ («Благодатний, довгожданний...») 218
Дощ («Потік блакитний вільно летиться...») 41
«Дощ летить з хмар густих...» 55
«Дощ одшумів. Блакить ясніє...» 120
«Дрімач дім старий. Кругом гаряче літо...» 119
Друге рибальське посланіє, зовсім не до рибалки адресоване 268
- Епітафія. Із низки поезій «Нездійснені задуми» 372
«Епоху, де б душею відпочить...» 290
Есмеральда 223
- «Єсть ім'я жіноче, м'яке і ясне...» 121
- Жайворонок 325
«Життя кудись іде. Життя шумить і грає...» 317
«Життя ще довге перед мною...» 54
Жорстокість 271
Журавлина пісня 39
- З весняного зошита (2, 3, 4, 7) 371
З вечірніх мелодій (*Ескіз*) 62
З вікна 321
«З лукавим поглядом ясним...» 99
З моїх думок 50
З сердечних глибин 43

- З шовкових ниток... З циклу (5, 6, 7) 373
- «За вікном стрільчастим, за вікном моїм...» 104
- «За вікном тріпоче листя...» 379
- «За гори вже сонце ховалось...» 31
- За стінами холодна віє ніч...» 128
- «Забула про мене давно ти...» 89
- «Завидую тобі, морозний супокою!» 111
- «Задзвеніла синиця в саду...» 132
- Заклик 361
- «Закружляти в вітрі золото-му...» 183
- «Запіміли, поникли, погасли ліси...» 149
- «Запахла осінь в'ялим тютюном...» 219
- Запорозька могила 313
- «Збирають світлі, золоті меди...» 220
- Звірі (I—II) 212
- «Згадай, безумче! Світ — не тільки ти...» 110
- «Згаси у серці зло! Розширила над памі...» 103
- «Згряя чорних ворон надо мною...» 326
- «Зелена піна лісу молодого...» 174
- Зелений луг 323
- «Зелені тіні по душі майнула...» 137
- М. Зерову («Закоханий у вроду слів...») 361
- Миколі Зерову («Як тюльпан, що в Гаарлемі...») 368
- Зимове скло 101
- «Зимовий день. Плигають між скиртами...» 133
- Зимовий танок 319
- Зимою 426
- «Знайомі здавна, серцю здавна милі...» 374
- «Знов крізь розірвані, димчасті хмар клубки...» 128
- «Знов той же Сфінкс, і знову жде одгадок...» 220
- «Знову царство весни, і рожевії сни...» 318
- «Зорі сяють і сміються...» 63
- «І дзеркало води, і співи журавлів...» 121
- «І сніжний іней мрії моїх...» 104
- «І ці поля мені тепер чужі...» 135
- «І шум людський, і велмудрі книги...» 136
- Із абетки 291
- «Ізнов дорога й бризки з-під коліс...» 157
- «Ізнов «Тадеуша» я розгорнув...» 255
- Intermezzo 39
- Казка про щастя 412
- Каламутні води 359
- «Катеринка на улиці грає...» 157
- Китаїв 225
- Кінь 297
- «Ключ у дверях задзвенів. Самота, працювата й спокійна...» 172
- «Коли в грудях моїх тривога...» 138
- «Коли, втікаючи од пильної роботи...» 309
- «Коли дзвенять черешні...» 255
- «Коли засиніють веселі гаї...» 154
- Коли копають буряки (*Знову ідилія*) 464
- «Коли на могилі моїй...» 81
- «Коли полинуть бригантини...» 225
- «Коли у грішному вертепі...» 126
- «Коли усе в тумані життєвому...» 136
- «Колишеться човен. На землю вечір нада...» 141
- Копі 258
- «Коралові рухливі городи...» 180
- «Коріння дуб розкинув узлувате...» 159
- Король (*Казка*) 402
- Іванові Косинину 83
- Косовиця (1—2) 209
- «Крашівка на ставу цвіте і пахне...» 158
- «Крізь арку сонце червоніє...» 326
- «Крізь бурю й сніг» (1—7) 228
- «Ластівки літають, бо літається...» 253

- «Лежить в полях блакитний сніг...» 121
 Летючий човен. Друга частина ліричної поеми «На білих островах» (I—IX) 328
 Лист 45
 Лілії водяні 36
 Ліс 311
 «Ліс в ясних коронках...» 118
 Літо і весна 266
 «Літо останній справляє бенкет!» 56
 Ловці 217
 «Люби природу не як символ...» 110
 «Люблю похмури дні, коли крізь сизі хмари...» 39
 «Люблю я темну ніч і золоті зірки...» 42
 «Любов чи ні — не знаю...» 95
 «Людські розмови... десь дзвін церковний...» 109
 Людськість 260
 «Лягла зима. Завіяло дороги...» 226
- М. В. («Хтів би тебе я забудь...») 107
 М. Н. («Люблю тебе я не за те...») 88
 «Мамо, сива мамо...» 185
 Мандрівники 216
 Марш 362
 «Меди та пахощі живиці...» 159
 Melodie militaire 52
 «Мені здається: завтра буде сонце...» 295
 «Мені здалось: ми йдемо із тобою...» 175
 «Мені снилось: я мельник в старому млині...» 131
 Мертва хвилина 99
 «Ми одпливали. Скільки нас було...» 150
 «Ми розійшлись давпо — і цим себе зріднили...» 91
 «Минає день за днем в красі одоманітній...» 134
 Мислі (I—II) 333
 «Мідь ударила в кімнату...» 185
 «Мій ріг мисливський грає в самотині...» 117
 Мій човен (*Hibi son*) 53
 «Мінорні гами одна по одній...» 96
- «Місяць з-за темного лісу пливе...» 63
 «Мов по дзеркальній озера блакиті...» 64
 «Мов поцілунок крізь вуаль...» 106
 Моє бажання 311
 «Може, й справді в ту єдину нічку...» 82
 Моїй Лепорі (*П'яний сонет*) 102
 «Молочно-сині зариси ланів...» 135
 «Молюсь і вірю. Вітер грає...» 115
 «Морозе! Ти — душа парпаського співця...» 129
 «Моя стежка вростає терпачами...» 54
 Мрії 317
 Музика («На обгорілім ґні вмовстився фавн лінивий...») 270
 Музика («Уночі палетили воши...») 127
- Н. («Будьмо як діти з тобою...») 101
 На білих островах 58
 «На білу гречку впали роси...» 113
 «На бур'яни, облиті жовчю...» 221
 На залізних дверях 364
 На льоду 152
 «На мосту, над темною водою...» 224
 На полі бою (1905—1925) 363
 «На порозі гість веселий...» 116
 «На світі є співучий Лагедок...» 144
 На ставу 322
 «На тлі зелено-золотого гаю...» 109
 На узліссі. Ідилія, октавами писана 65
 «На улицях вода синіє...» 156
 На фаянсі 265
 На флейті 108
 «Навік тебе життя зломило...» 103
 «Над городом німая вишина...» 93
 Над труною Великого 321
 «Надворі дощ, холодний вітер віє...» 120

«Надходить вечір синьою стіною...» 97
«Наїжившись од різкого морозу...» 187
«Напливає вечір золотим припливом...» 311
«Наша зустріч єдина була...» 123
Наша пісня 375
«Нашу шлюбну постелю вквітали троянди пахучі...» 169
«Нащо ти знову усміхнулась...» 326
«Не вишна ти, не випен я...» 48
«...Не грай! Не грай! Журливі звуки...» 37
«Не надивився, ні! я на сади рожеві...» 288
«Не показати, а заховати я хочу...» 137
«Не пробуй з ковалем у кузні розмовлять...» 292
«Не спалось квітам у тумані ночі...» 100
«Не яснокий образ Беатріче...» 129
Небесний меч 323
«Невже лишень для сліз побачив...» 34
«Немає більше у листах твоїх...» 84
«Несіть богам дари! Прозорий мед несіть...» 168
«Нехай це щастя — тільки мрії...» 316
«Нехай я весь в болоті...» 87
«Ні, зорянице, золотом і рубіном...» 222
«Ні, не мені про бій, про сміливість співати...» 53
«Ні, не тобі розвіять цю тривогу!...» 98
«Ні, ні... не вірю я... о, як в грудях горить...» 48
«Ні, ні! Прийдешнє — не казарма...» 184
Піщє 166
Ніч («Скінчився день. Усе, що ми зовемо — праця...») 262
Ніч («Там, за вікном, — п'їтьма...») 33
Нічна тривога 97
Новий хлїб 259
Ноктюрн 34

«Нудьга і сум... павколо тьма...» 49
«О, дуже швидко час, що я тебе забуду...» 101
«О моя тривого невгасима...» 98
«О, я знаю багато журливих пісень!...» 322
«Огнем рожевим і блакитним...» 176
«Огні. Шумливий вечір...» 95
«Од голосу пашить і віє...» 130
Odi et amo 151
«Одцвіло, як біла лілія...» 371
«Ожило, загомоніло...» 373
Олександрія. Мотив старої поєвїстї 179
Опівдні 262
Осінні пісні (I—VI) 55
«Осіпний холодок над спраглою землею...» 252
«Осіпню дише. По лісі проходять...» 116
«Осіп-маляр із палітрою пишною...» 56
«Осіп на землю тихенько спускається...» 55
«Осіп ходить, яблука золотить...» 174
«Осмїяний самим собою...» 93
Останнє 84
Отрута («Богиня, смертного зустрївши юнака...») 259
Очі 32
Пам'ятї дядька мого Кузьми Чуприни 254
Пам'ятї Шевченка 337
Пам'ятник 288
Панна 86
Папуга (1—4) 176
«Пеларгонія на вікнах зеленів...» 84
Перед весною 263
«Переспіло-солодка малина...» 83
«Пером огненним вїчність пише...» 140
Першотравнева сїюта (1—2) 376
Першотравнєве 367
Петро 458
«Під мокрим снігом ліхтарі горять...» 126
«Під сїрий шум дощу пролизило-смутного...» 87

«Піднялися крила...» 293
«Піду мандрівними шляхами...»
85
Після бурі 33
Після похорону 50
Пісня 40
«Пісок. Вечірні хмари сиві...»
147
«Плещуть на вогкому березі во-
ди, ясні й переливні...» 149
«Пливуть, живуть високо наді
мною...» 187
«Плюскочуться білі качки...» 130
«По теплому дощі вгрузають бо-
сі ноги...» 254
Бережницька дочка 435
Подвійна лірика 256
Поет 257
«Поете! Будь собі суддею...» 182
Поетові 308
Поки вмру — світитиме сонце
366
«Поки гріх — солодка таємни-
ця...» 98
«Покину пудні сигнатурки в ап-
теці...» 175
«Поле чорніє. Проходять хма-
ри...» 114
Посуха (1—11) 300
Поцілунок 272
Початок легенди 303
Початок роману 134
«Почервонило сонце віти...» 96
«Прийде останній час. Внизу —
безмовна річка...» 111
«Прийшла! Таки прийшла на-
решті!..» 144
Принц данський! (*Під хвилю
зневіри*) 292
«Пробіг автомобіль, і синя хмар-
ка диму...» 290
Провесна (1—5) 369
«Пройшла і темні руки скла-
ла...» 253
«Пройшло, проглянуло, майну-
ло...» 147
Пролог до старовинної драми
303
«Проміння розтає в рожево-си-
ній млі...» 40
«Проміння золоті питки...» 62
«Преса покошено. Спустило ти-
хе поле...» 119
Прочитавши Містралеві спога-
ди 177

Прошак 507
«Прощай» 48
«Раба кохання, ти його й не
знала...» 100
Радість (I—III) 365
Радість рибалки 314
Рибальське послання 161
Різдвяний сонет 359
«Рожевий лавр цвіте в моїй
кімнаті...» 131
«Рожевий пил крізь гущу лісо-
ву...» 180
«Розвіявся зелений дим з бе-
різ...» 86
«Розгойдався вітер сивий...» 177
Розставання 49
«Розум і безглуздя в дикому
танку...» 45
«Розцвілися садки й одцвіли...»
87
Романс 92
Рондо 112
«Роса блищить, як їй веліла...»
373
«Рушниця висить на стіні...» 141
С. Н. («Я в лісі сам. Червона
даль крізь віти...») 102
П. Савченкові 165
Сатирикові 308
Сафо до Афродіти 164
Сашко (I—VIII) 273
«Свіжа зелень розгойдалась...»
255
«Серпанок прозоро-блакитної
ночі...» 319
Серце 272
«Сині щогли ялип впливають
у білім тумані...» 182
«Синіми ходить полями...» 158
Синя далечінь (I—III) 144
Сільський сонет (*З зимових
спогадів про літо*) 321
Сіно (1—35) 237
«Скільки літ не пройде — все на
скелі сидітиме...» 179
«Скільки тут, на землі...» 63
«Слава тим, хто прагне волі...»
316
«Слід копитів занесло сивим
димом...» 183
«Сміється ліс, шумить, гуде...»
37
Смуток 271

- «Сніг падав безшелесно й рівно...» 113
 «Сніг передчасний розтав, і поля зачорніли з-під снігу...» 119
 «Солодкий світ! Простір блакитно-білий...» 147
 Сон («Приснилось убогому щастя...») 310
 Сон («Ти снилась мені цеї ночі...») 44
 Сонет пудьги й бажання 151
 «Спадає цвіт з каштанів...» 85
 «Спи в своїй білій постелі!...» 79
 «Спишилось літо на порозі...» 113
 Спогади (*З циклу «Відпочинок»* (I—II) 322
 «Спокій, і мрії, і сни...» 57
 Спомиш. До 20-річчя революційних подій 1905 року 363
 Срібний сонет 138
 «Старі будинки ажурові...» 146
 «Старі листи читаю в тишині я...» 109
 Старовинний город 291
 Стародавній роман (I—IV) 155
 «Старосвітський портрет на стіні...» 105
 «...Стоїть в очу і досі: сірий тин...» 220
 «Струмистий чорний шовк, лукаво-ніжний стан...» 294
 «Студений вітер б'є в холодні вікна...» 253
 «Суворих слів, холодних і шорстких...» 307
 «Сумно дощ похмурий за віконом шумить...» 318
 «Сухий шелестить ситняк. Небо синє й ліниве...» 164
 «Сьогодні був у мене сатана...» 104
 «Так, ми пролог. У вас і королі...» 289
 «Там десь, глибоко, на дні...» 100
 «Ти зацілована, запльована...» 224
 «Ти пішла широкими шляхами...» 91
 «Ти плакала, дитя, у мене па грудях...» 90
 Тиша («Вже людські голоси застигли склом прозорим...») 272
 Тиша. *Рондо* 146
 Тишина (I—III) 415
 «Тобі одній, памріяна царівно...» 123
 Тополя 261
 «Тріпоче сокір, сріблом-потемнілим...» 218
 «Тристап копя сідлає...» 158
 Троє в одному човні (Не рахуючи собаки) 223
 «Трубить ріг співучий в чистій даліні...» 139
 Труд 270
 Труди і дні 261
 «Тут виросте тютюн. Бач, соками багата...» 372
 «Тут цілий день, у казанах закутий...» 188
 «У горах, серед каменю-й-снігів...» 150
 «У Києві на ринку...» 361
 «У пушках, де лише стежки зніриші...» 472
 У Романівському запусі 105
 «У теплі дні збирання винограду...» 169
 «У темі віків господь творив...» 333
 «У хутрі лисячим мене одвідав гість...» 160
 «Умерли всі — а за одним найтяжче!...» 183
 «Усе це так було...» 112
 «Учитель, учнями розп'ятий...» 333
 Фальстаф 236
 Фантастичний бриг. *Октави* (I—VIII) 152
 Фесько Андибер. *Лібретто опери на одну дію* 380
 Філософ 258
 Фінал 92
 Фрагмент 36
 «Хай сніг іде холодний та латий...» 142
 «Хай хоч ві сні венецькі води...» 145
 «Хамсин приносить море пилу...» 177
 «Хвости в дорогу коням підв'язати...» 252
 «Хитай легенько лебедів...» 64
 «Ходжу, сумую і питаю...» 53

«Ходять тіні по долині...» 106
Холодний вітер 111
«Хто змалював каштани густо-
листі...» 89
«Хто храми для богів, багатіям
чертоги...» 236
Художник 441

Царівна (*Фрагменти із ненапи-
саної повісті*) (I—X) 335
«Цвітуть бузки, садок біліє...»
115
«Ці яблука так передчасно спі-
лі...» 82
«Цілий день не втихала робо-
та...» 289

Чарівний город 399
«Чарівнії пісні...» 31
Червоне вино 132
«Чи пам'ятаєш? Ми вертали з
полювання...» 134
«Чи я за усміх пустотливий...»
81
Човен 207
«Чого бог карає...» 507
«Чому для мене щастя ріки...»
320
Чорні троянди 124
Чужоземка 122
Чумаки. *Октави* 195

Шекспір 167
«Шепче задумливо листя...» 55
«Широке поле... Темна даль...»
324
Шлях 46
«Шумить, і шепче, і триво-
жить...» 143

«Ще ластівки не прилетіли...»
364
«Ще не всі проспівав я піс-
ні...» 44
«Ще поки в деревах не бродять
п'яні соки...» 371
«Щодня в подвір'я наше залі-
та...» 309

«Я б склав тобі молитву. Синіє
далина...» 118
«Я б співав про темні хвилі...»
44
«Я все ж тебе люблю... Ти з ме-
не глузувала...» 43
«Я втомивсь... снаги немає...» 47
«Я говорить би хт'ів про друге...»
88
«Я жду од тебе слова...» 82
«Я знаю: буде ще багато...» 90
«Я знов її зустрів...» 49
«Я знов на драбинчастім возі...»
161
«Я їм казав колись про ці пото-
ки світлі...» 323
«Я молодий і чистий...» 173
«Я натовмився од екзотики...» 227
«Я не можу тебе забути...» 186
«Я не спав і по моїй кімнаті...»
125
«Я ніщо, я німий, я той білий
листок...» 130
«Я так люблю, коли проміння
сяє...» 332
«Я так тебе люблю, що не втри-
маю сліз...» 80
«Я тільки надпив свою чар-
ку...» 124
«Я чистий образ Беатріче...» 93
«Яблука доспіли, яблука черво-
ні!» 117
«Яблуко спіє і падає...» 118
«Як вечір рожевий на землю
злетить...» 36
«Як Гамлет, придивляюсь я до
хмар...» 129
«Як ліс, як щогли сміливих фло-
тилій...» 257
«Як мисливець обережний...» 194
«Як Одиссей, натомлений блу-
канням...» 116
«Як солодко в північній тиши-
ні...» 108
«Як ти, весела...» 35
«Як тінь, як пес, холодна само-
та...» 187
«Якби мила усміхнулась...» 47
«Ясно осики шумлять...» 89

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Максим Рильський. 1960. Фронтиспіс
2. Родина Рильських. Сидять: Тадей Розеславович Рильський (батько поета), Меланія Федорівна Рильська (мати). Хлопчик на руках — Максим Рильський. Стоять (зліва направо): Богдан Тадейович Рильський (брат), Іван Тадейович Рильський (брат) і друг родини лікар Й. В. Юркевич. 1900 . . . . . 96—97
3. Максим Рильський у восьмирічному віці. 1903 . . . . . 96—97
4. Будинок, в якому пройшли дитячі роки поета . . . . . 96—97
5. Максим Рильський у рік закінчення гімназії. 1915 . . . . . 128—129
6. Максим Рильський. 1926 . . . . . 128—129
7. Автограф одного з перших віршів Максима Рильського 312

ЗМІСТ

Від редакційної колегії	5
Багатогранний талант. С. А. Крижанівський	7

ПОЕЗІЇ

1907—1929

НА БІЛИХ ОСТРОВАХ

Лирика (1910)

I. Вінок ряту	31	471 ¹
«Чарівнії пісні...»	31	471
«За гори вже сонце ховалось...»	31	471
Очі	32	471
До квіток	32	471
Після бурі	33	471
Ніч (Там, за вікном,— пільма...»)	33	471
Ноктюри	34	471
«Невже лишень для сліз побачив...»	34	471
«Вечірній світ розливсь по стомленій землі...»	34	471
«Як ти, весела...»	35	471
Безсонна ніч	35	471
«Як вечір рожевий на землю злетить...»	36	471
Лілії водяні	36	471
Фрагмент	37	471
«...Не грай! Не грай! Журливі звуки...»	37	471
«В обіймах променю земля...»	37	472
«Сміється ліс, шумить, гуде...»	37	472
«Весна сяє і сміється...»	38	472
II. Intermezzo	39	472
«Люблю похмурі дні, коли крізь сизі хмари...»	39	472
Журавлина пісня	39	472
Дівчина	39	472
«Проміння розтає в рожево-синій млі...»	40	472
Пісня	40	472
Дощ («Потік блакитний вільно ллється...»)	41	472
«Люблю я темну ніч і золоті зірки...»	42	472

¹ Перша цифра — сторінка тексту, друга — сторінка приміток.

III. З сердечних глибин	43	472
«Без хвилювань, без мук з тобою я балакав...»	43	472
«Я все ж тебе люблю... Ти з мене глузувала...»	43	472
Сон («Ти спилась мені цієї ночі...»)	44	472
«Я б співав про темні хвили...»	44	472
«Ще не всі проспівав я пісні...»	44	472
«Розум і безглуздя в дикому танку...»	45	472
Лист	45	472
«Годі, Скінчилася пісня моя...»	45	473
Шлях	46	473
«Я втомивсь... сили немає...»	47	473
«Якби мила усміхнулась...»	47	473
«Не винна ти, не винен я...»	48	473
«Прощай»	48	473
«Ні, пі... не вірю я... о, як в грудях горить...»	48	473
Розставання	49	473
«Нудьга і сум... навколо тьма...»	49	473
«Я знов її зустрів...»	49	473
З моїх думок	50	473
Після похорошу	50	473
Борець	51	473
«Гей, удармо в струни, браття...»	52	473
Melodie militaire	52	473
«Ні, не мені про бій, про сміливість співать...»	53	473
Мій човен (<i>Ніби сон</i>)	53	473
«Ходжу, сумую і питаю...»	53	473
«Життя ще довге перед мною...»	54	473
«Моя стежка вростає тернами...»	54	473
IV. Осінні пісні	55	473
I. «Осінь на землю тихенько спускається...»	55	473
II. «Шепче задумливо листя...»	55	473
III. «Дощ летить з хмар густих...»	55	473
IV. «Літо останній справляє бенкет!...»	56	474
V. «Осінь-маляр із палітрою пишною...»	56	474
VI. «Спокій, і мрії, і сни...»	57	474
V. На білих островах	58	474
VI. З вечірніх мелодій (<i>Ескіз</i>)	62	474
I. «День осінній... вітер віс...»	62	474
II. «Проміння золоті питки...»	62	474
III. «Місяць з-за темного лісу пливе...»	63	474
IV. «Зорі сяють і сміються...»	63	474
V. «Скільки тут, на землі...»	63	474
VII. Блакитне озеро	64	474
I. «Мов по дзеркальній озера блакиті...»	64	474
II. «Хитай легенько лебедів...»	64	474

Ідилія, октавами писана (1918)

ІЗ ЗБІРКИ «ПІД ОСІННІМИ ЗОРЯМИ»

Лірики книжка друга (1918)

«Спи в своїй білій постелі!..»	79	477
«Білий сніг, вино червоне...»	79	477
«Викочуйте бочки випа...»	80	477
«Волосся димом золотим...»	80	477
«Я так тебе люблю, що не втримаю сліз...»	80	477
«Чи я за усміх пустотливий...»	81	477
«Коли на могилі моїй...»	81	477
«Я жду од тебе слова...»	82	477
«Ці яблука так передчасно спілі...»	82	477
«Може, й справді в ту єдину нічку...»	82	477
Іванові Косиницу	83	477
«Переспіло-солодка малина...»	83	477
«Пеларгонія на вікпах зеленіє...»	84	477
«Немає більше у листах твоїх...»	84	477
Остапів	84	477
«Піду мандрівними шляхами...»	85	477
«Спадає цвіт з каштанів...»	85	477
«Розвіявся зелений дим з беріз...»	86	477
«Гуляє, зростає на стінах...»	86	477
Панна	86	477
«Під сірий шум дощу пронизливо-смутого...»	87	477
«Розцвіли садки й одцвіли...»	87	478
«Нехай я весь в болоті...»	87	478
«Я говорить би хтів про друге...»	88	478
М. Н. («Люблю тебе я не за те...»)	88	478
«Хто змалював каштани густолисті...»	89	478
«Ясно осики шумлять...»	89	478
«Забула про мене давно ти...»	89	478
«Ти плакала, дитя, у мене на грудях...»	90	478
«Я знаю: буде ще багато...»	90	478
«В самотині перегортаю...»	90	478
«Ти пішла широкими шляхами...»	91	478
«Вертаються давнії сльози...»	91	478
«Ми розійшлись давно — і цим себе зріднили...»	91	478
Романс	92	478
Фінал	92	478
«Над городом німая вишина...»	93	478
«Осміяний самим собою...»	93	478
«Я чистий образ Беатріче...»	93	478
«Галасують найняті музики...»	94	479
«Любов чи ні — не знаю...»	95	479
«Огні. Шумливий вечір...»	95	479
Голос отрути	95	479
Dolorosa	96	479
«Мінорні гами одна по одній...»	96	479
«Почервонило сонце віти...»	96	479
Нічна тривога	97	479

«Надходить вечір сіньюю стіною...»	97	479
«О моя тривога певгасима...»	98	479
«Ні, не тобі розвіять цю тривогу!...»	98	479
«Поки гріх — солодка таємниця...»	98	479
«З лукавим поглядом ясним...»	99	479
Мертва хвилина	99	479
«Не спалось квітам у тумані ночі...»	100	479
«Там десь, глибоко, на дні...»	100	479
«Раба кохання, ти його й не знала...»	100	479
«О, дуже швидко час, що я тебе забуду...»	101	479
«В трагікомедії життя...»	101	479
Зимове скло	101	480
Н. («Будьмо як діти з тобою...»)	101	480
Моїй Ленорі. <i>П'ятий сонет</i>	102	480
С. Н. («Я в лісі сам. Червона даль крізь віти...»)	102	480
«Навік тебе життя зломало...»	103	480
«Згаси у серці зло! Розширила над нами...»	103	480
«І сніжний іней мрій моїх...»	104	480
«За вікном стрільчастим, за вікном моїм...»	104	480
«Сьогодні був у мене сатана...»	104	480
«Старосвітський портрет на стіні...»	105	480
О. Н. Головапєві	105	480
У Романівському запусі	105	480
«Мов поцілунок крізь вуаль...»	106	480
«Ходять тіні по долині...»	106	480
«В кав'ярні пусто. Гомонять льокаї...»	107	480
М. В. («Хтів би тебе я забудь...»)	107	480
На флейті	108	480
«В глибокому затоні...»	108	480
«Як солодко в північній тишині...»	108	480
«На тлі зелено-золотого гаю...»	109	481
«Людські розмови... десь дзвін церковний...»	109	481
«Старі листи читаю в тишині я...»	109	481
«Білим цвітом розцвіліся сливи...»	110	481
«Люби природу не як символ...»	110	481
«Згадай, безумче! Світ — не тільки ти...»	110	481
Холодний вітер	111	481
«Завидую тобі, морозний супокою!...»	111	481
«Прийде останній час. Внизу — безмовна річка...»	111	481
«...Усе це так було...»	112	481
Рондо	112	481

ПІД ОСІННІМИ ЗОРЯМИ

Друга книжка лірики (1926)

«На білу гречку впали роси...»	113	481
«Спинилось літо на порозі...»	113	481
«Сніг падав безшелесно й рівно...»	113	481
«Весною ми їздили в поле...»	114	481
«Поле чорніє. Проходять хмари...»	114	481
«Цвітуть бузки, садок біліє...»	115	481
«Молюсь і вірю. Вітер грав...»	115	482
«Як Одіссей, натомлений блуканням...»	116	482
«Осіню дише. По лісі проходять...»	116	482

«На порозі-гість веселий...»	116	482
«Мій ріг мисливський грає в самотині...»	117	482
«Яблука доспіли, яблука червоні!..»	117	482
«Я б склав тобі молитву. Синіє далина...»	118	482
«Яблуко спіє і падає...»	118	482
«Ліс в ясных коронках...»	118	482
«Сніг передчасний розтав, і поля зачорніли з-під снігу...»	119	482
«Проса покошено. Спустило тихе поле...»	119	482
«Дрімає дім старий. Кругом гаряче літо...»	119	482
«Надворі дощ, холодний вітер віє...»	120	482
«Дощ одшумів. Блакить ясніє...»	120	482
Д. («На сході червоніє. На душу ніч спада...»)	120	482
«І дзеркало води; і співи журавлів...»	121	482
«Лежить в полях блакитний сніг...»	121	482
«Бсть ім'я жіноче, м'яке і ясне...»	121	483
Чужоземка	122	483
«В вічі глянув березень ясний...»	122	483
«Наша зустріч єдина була...»	123	483
«Тобі одній, намріяна царівно...»	123	483
Чорні троянди	124	483
«Я тільки надпив свою чарку...»	124	483
Весела серенада	125	483
«Я не спав — і по моїй кімнаті...»	125	483
«Під мокрим снігом ліхтарі горять...»	126	483
Біле й червоне	126	483
«Коли у грішному вертепі...»	126	484
Музика («Уночі палетіли вопи...»)	127	484
«В високій келії, самотно-таємничій...»	127	484
«За стінами холодна віє ніч...»	128	484
«Знов крізь розірвані, димчасті хмар клубки...»	128	484
«Не ясноокий образ Беатріче...»	129	484
«Морозе! Ти — душа парнаського співця...»	129	484
«Як Гамлет, придивляюся я до хмар...»	129	484
«Я ніщо, я німий, я той білий листок...»	130	484
«Од голосу пащить і віє...»	130	484
«Плюскочуться білі качки...»	130	484
«Рожевий лавр цвіте в моїй кімнаті...»	131	484
В зоологічному саду	131	484
«Мені спилося: я мельник в старому млині...»	131	485
Червоне вино	132	485
«Задзвеніла синиця в саду...»	132	485
«Зимовий день. Плигають між шкортами...»	133	485
«Дотліває вечір. Огник догорає...»	133	485
«Дні ясності, дні бабного літа...»	133	485
«Минає день за днем в красі одноманітній...»	134	485
«Чи пам'ятаєш? Ми вертали з полювання. .»	134	485
Початок роману	134	485
«Молочно-сині зариси лапів...»	135	485
«І ці поля мені тепер чужі...»	135	485
«І шум людський, і велемудрі книги...»	136	485
«Коли усе в тумані життєвому...»	136	486
«Зелені тіні по душі майнули...»	137	486
«Не показать, а заховать я хочу...»	137	486
«Коли в грудях моїх тривога...»	138	486
Срібний сонет	138	486

Джема	139	486
«Трубить ріг співучий в чистій далині...»	139	487
«Дедал безсмертний, втілення пориву...»	139	487
«Пером огненим вічність пише...»	140	487
«Далекий дім, замислений і білий...»	140	487
«Білі цуцики гуляють на солоні...»	141	487
«Колишеться човен. На землю вечір пада...»	141	487
«Рушниця висить на стіні...»	141	487
«Хай сніг іде холодний та лапатий...»	142	487
Дитинство	142	487
«Шумить, і шепче, і тривожить...»	143	487
«Вже червоніють помідори...»	143	487

СИНЯ ДАЛЕЧІНЬ

(1922)

«Прийшла! Таки прийшла нарешті!..»	144	487
Синя далечінь	144	488
I. «На світі є співучий Лангедок...»	144	488
II. «Хай хоч ві сні венецькі води...»	145	488
III. «Старі будинки ажурові...»	146	488
Тиша. <i>Рондо</i>	146	488
«Пісок. Вечірні хмари сиві...»	147	488
«Прошло, проглянуло, майнуло...»	147	488
«Солодкий світ! Простір блакитно-білий...»	147	488
Він і вона	148	488
«Запімили, поникли, погасли ліси...»	149	488
«Плещуть на вогкому березі води, ясні й переливні...»	149	488
«Ми одпливали. Скільки нас було...»	150	488
«У горах, серед каменю й снігів...»	150	488
Сонет нудьги й бажання	151	489
Odi et amo	151	489
На льоду	152	489
Фантастичний бриг. <i>Октави</i>	152	489
«Коли засиніють веселі гаї...»	154	489
«Веранда, виноград, гудіння бджіл у білім...»	155	489
Стародавній роман	155	489
«На улицах вода сипіє...»	156	489
«Катеринка на улиці грає...»	157	489
«Ізнов дорога й бризки з-під коліс...»	157	489
«Синіми ходить полями...»	158	489
«Трістан коня сідлає...»	158	490
«Крапивка на ставу цвіте і пахне...»	158	490
«Меди та пахонці живиці...»	159	490
«Коріння дуб розкинув узлувате...»	159	490
«У хутрі лислячім мене одвідав гість...»	160	490
«Вже закипає в чайнику вода...»	160	490
«Я знов на драбинчастім возі...»	161	490
Рибальське посланіє	161	490
«Сухий шелестить ситяк. Небо сине й ліниве...»	164	491
Сафо до Афродіти	164	491
П. Савченкові	165	491
До музи	165	491
Ніщше	166	491

Гейне	167	491
Шекспір	167	491
Бодлер	168	491
«Несіть богам дари! Прозорий мед несіть...»	168	491
«Нашу шлюбну постелю вквітчали троянди пахучі...»	169	491
«Грім одгримів, і солодкою млостю спокою...»	169	491
«У теплі дні збирання винограду...»	169	491
Діана. <i>Сонет</i>	170	492
«В освяченім гаю, де зеленіє лавр...»	171	492

ТРИНАДЦЯТА ВЕСНА

Лирики кн. IV (1926)

«У пуцах, де лише стежки звірині...»	172	492
«Ключ у дверях задзвенів. Самота, працьовита й спокійна...»	172	492
«Буває десь: в запоні попелястій...»	173	492
«Я молодий і чистий...»	173	492
«Осінь ходить, яблука золотить...»	174	493
«Зелена піна лісу молодого...»	174	493
«Покину нудні сигнатурки в аптеці...»	175	493
«Мені здалось: ми йдемо із тобою...»	175	493
Папуга	176	493
Прочитавши Містралеві спогади	177	493
Олександрія. <i>Мотив старої півністі</i>	179	493
«Скільки літ не пройде — все на скелі сидітиме...»	179	494
«Рожевий пил крізь гущу лісову...»	180	494
«Він рб'їжджає коней молодих...»	180	494
«Коралові рухливі городи...»	180	494
«Війнулася фіранка на вікні...»	181	494
«В суботу грає море, і дельфіни...»	181	494
«Сині щогли ялин випливають у білім тумані...»	182	494
«Поете! Будь собі суддею...»	182	494
«Умерли всі — а за одним найтяжче!...»	183	494
«Слід конитів занесло сивим димом...»	183	494
«Закружляти в вітрі золотому...»	183	494
«Ні, ні! Прийдешнє — не казарма...»	184	494
«Вночі в нетопленій хатині...»	184	494
«Мамо, сива мамо...»	185	494
«Мідь ударила в кімнату...»	185	494
«Я не можу тебе забуть...»	186	495
«Наїжившись од різкого морозу...»	187	495
«Пливуть, живуть високо наді мною...»	187	495
«Як тїнь, як пес, холодна самота...»	187	495
«Тут цілий день, у казанах закутий...»	188	495
Вікна говорять	188	495
Ганнуса	191	495

КРІЗЬ БУРЮ Й СНІГ

(1925)

«Як мисливець обережний...»	194	495
Чумаки. <i>Октави</i>	195	495

Човен	207	497
Косовиця	209	497
Звірі	212	497
Година й негода	214	497
Мандрівники	216	497
Ловці	217	497
Дощ («Благодатний, довгожданий...»)	218	497
«Тріпоче сокір, сріблом потемнілим...»	218	497
«В буденщині подвійній і прокислій...»	219	497
«Запахла осінь в'ялим тютюном...»	219	497
«Збирають світлі, золоті меди...»	220	497
«Знов той же Сфінкс, і знову жде одгадок...»	220	498
«Стоїть в очу і досі: сірий тин...»	220	498
«На бур'яни, облиті жовчю...»	221	498
«Докурюйте сигари, допивайте...»	221	498
«Вона йшла по місту в час облоги...»	221	498
«Анхізів син, вклонившись богині...»	222	498
«Ні, зорянице, золотом і рубіном...»	222	498
Есмеральда	223	498
Трое в одному човні (Не рахуючи собаки)	223	498
«На мосту, над темною водою...»	224	498
«Ти зацілована, запльована...»	224	498
«Коли полинуть бригантини...»	225	498
Китаїв	225	498
«Лягла зима. Завіяло дороги...»	226	499
«Я натовився од екзотики...»	227	499
Крізь бурю й сніг	228	499

ДЕ СХОДЯТЬСЯ ДОРОГИ

(1929)

«Хто храми для богів, багатіям чертоги...»	236	499
Фальстаф	236	499
Сіно	237	499
Буря	246	500
Адоніс і Афродіта	250	500
«Хвости в дорогу коням підв'язати...»	252	500
«Осіпній холодок над спраглою землею...»	252	501
«Студений вітер б'є в холодні вікна...»	253	501
«Пройшла і темні руки склала...»	253	501
«Ластівки літають, бо літається...»	253	501
«По тевлому дощі вгрузають босі ноги...»	254	501
Пам'яті дядька мого Кузьми Чуприни	254	501
«Свіжа зелень розгойдалась...»	255	501
«Коли дзвенять черешні...»	255	501
«Ізров «Тадеуша» я розгорнув...»	255	501
Подвійна лірика	256	501
«Як ліс, як щогли сміливих флотилій...»	257	501
Поет	257	501
Філософ	258	501
Коні	258	501
Отрута («Богиня, смертного зустрівши юнака...»)	259	502
Новий хліб	259	502
Взабрід	260	502

Людськість	260	502
Труди і дні	261	502
Тополя	261	502
Опівдні	262	502
Ніч («Скінчився день. Усе, що ми зовемо — праця...»)	262	502
Перед весною	263	502
На фаянсі	265	502
Літо і весна	266	502
Друге рибальське послапів, зовсім не до рибалки адре- соване	268	502
День	269	503
Музика («На обгорілім пні вмовстився фавн лінивий...»)	270	503
Труд	270	503
Відпочинок	270	503
Діти	271	503
Смуток	271	503
Жорстокість	271	503
Серце	272	503
Поцілунок	272	503
Тиша («Вже людські голоси застигли склом прозорим...»)	272	503
Сашко	273	503

ГОМІН І ВІДГОМІН

(1929)

Сад серед пустелі	288	505
Пам'ятник	288	505
«Не надивився, ні! я на сади рожеві...»	288	505
«Цілий день не втихала робота...»	289	505
«Так, ми пролог. У вас і королі...»	289	505
«Пробіг автомобіль, і сипя хмарка диму...»	290	505
«Епоху, де б душею відпочить...»	290	505
Старовинний город	291	505
«Біжать отари, коні ржуть, реве...»	291	505
Із абетки	291	505
«Не пробуй з ковалем у кузні розмовлять...»	292	505
Принц данський (<i>Під хвилю зневіри</i>)	292	505
«Піднялися крила...»	293	505
«Волохатий, фіолетовий...»	293	505
Гроза надходить (Заспокоюючи цуцика, що злякався грому)	294	505
«Струмистий чорний шовк, лукаво-ніжний стап...»	294	505
Вечір напровесні	295	505
«Мені здасться: завтра буде сонце...»	295	505
«Всім пахошам Аравії не змити...»	296	506
Далекі береги	297	506
Кінь	297	506
Посуха	300	506
Дон-Жуан	302	506
Початок легенди	303	506
Пролог до старовинної драми	303	506

Глава з поеми «Сашко»	305	506
Шореткі слова	307	506
«Суворих слів, холодних і шоретких...»	307	506
«Десь мідний марш розтяв далечину...»	307	506
«Більше перцю в слово, більше перцю!..»	308	506
Поетові	308	506
Сатирикові	308	507
«Коли, втікаючи од пильної роботи...»	309	507
«Щодня в подвір'я наше заліта...»	309	507

ПОЗА ЗБІРКАМИ

(1907—1929)

Весна	310	508
Сон («Приєнилось убогому щастя...»)	310	508
До найданів	311	508
Моє бажання	311	508
Ліс	311	508
«Де ж та доля, де та правда...»	313	508
Запорозька могила	313	508
Радість рибалки	314	508
З циклу «Контрасти»	315	509
I. «Город сіяє огнями...»	315	509
II. «В вінку з огнів, в огні квіток...»	315	509
III. «Нехай це щастя — тільки мрії...»	316	509
«Слава тим, хто прагне волі...»	316	509
Мрії	317	509
«Життя кудись іде. Життя шумить і грає...»	317	509
«Знову царство весни, і рожевії сни...»	318	509
«Сумно дощ похмурий за вікном шумить...»	318	509
«Серпанок прозоро-блакитної ночі...»	319	509
Зимовий танок	319	509
В місячнім морі	320	509
«Чому для мене щастя ріки...»	320	509
З вікна	321	509
Над трупою Великого	321	509
Сільський сонет (З зимових спогадів про літо)	321	509
«О, я знаю багато журливих пісень!..»	322	509
Спогади (З циклу «Відпочинок»)	322	509
I. На ставу	322	509
II. Зелений луг	323	509
Небесний меч	323	510
«Я їм казав колись про ці потоки світлі...»	323	510
«Широке поле... темна даль...»	324	510
Вірш для когось	324	510
Жайворонок	325	510
«Згряя чорних ворон падо мною...»	326	510
«Нащо ти знову усміхнулась...»	326	510
«Крізь арку сонце червоніє...»	326	510
Вечірня флейта (З циклу «Лірика одблисків»)	327	510
Летючий човен. Друга частина ліричної поеми «На білих островах»	328	510

До портрета Саксаганського (<i>Сонет</i>)	332	510
«Я так люблю, коли проміння сяє...»	332	510
Мислі	333	510
Царівна (<i>Фрагменти із ненаписаної повісті</i>)	335	510
Бенкет. <i>Драматичний малюнок</i>	347	510
Каламутні води	359	510
Різдвяний сонет	359	510
«Гарячий брук, метелик жовтий...»	360	510
Голосіївському лісові	360	510
М. Зерову («Закоханий у вроду слів...»)	361	510
«У Києві на рипку...»	361	511
Дві пісні	361	511
I. Заклик	361	511
II. Марш	362	511
Спомин. До 20-річчя революційних подій 1905 року	363	511
На полі бою (1905—1925)	363	511
На залізних дверях	364	511
«Ще ластівки не прилетіли...»	364	511
Радість	365	511
Поки вмру — світитиме сонце	366	511
До річниці смерті В. І. Леніна	366	511
Пам'яті Шевченка	367	511
Першотравневе	367	511
Великий Жовтень	368	511
Миколі Зерову («Як тюльпан, що в Гаарлемі...»)	368	511
Провесна	369	511
З весняного зошита	371	511
2. «Ще поки в деревах не бродять п'яні соки...»	371	511
3. «Одцвіло, як біла лілія...»	371	511
4. «Напливає вечір золотим припливом...»	371	511
7. «Тут виросте тютюн. Бач, соками багата...»	372	511
Епітафія. <i>Із низки поезій «Нездійснені задуми»</i>	372	512
З шовкових питок... <i>З циклу</i>	373	512
5. «Роса блищить, як їй веліла...»	373	512
6. «Все минуле — брудний кляпоть...»	373	512
7. «Ожило, загомоніло...»	373	512
Бетховен	374	512
«Знайомі здавна, серцю здавна милі...»	374	512
Наша пісня	375	512
Першотравнева сюїта	376	512
«Благовісного травня...»	378	512
«За вікном тріпоче листя...»	379	512
«Безсмертя — так, одно із марних слів...»	379	512
Фесько Андидбер. <i>Лібретто опери на одну дію</i>	380	512

ПРОЗА

1911—1925

Чарівний город	399	513
Король (<i>Казка</i>)	402	513
Бабине літо (<i>Малюнок</i>)	409	513
Казка про щастя	412	513
Тишина	415	513

I. Восени	415	513
II. Зимом	426	513
III. Побережникова дочка	435	513
Великоднього ранку	439	513
Художник	441	513
Глас вопіючого	443	513
Веселі брати (<i>Уривки з ненаписаного роману</i>)	450	513
Петро	458	514
Коли копають буряки (<i>Знову ідилія</i>)	464	514
Примітки	469	
Алфавітний покажчик творів	515	
Список ілюстрацій	523	

Академия наук Украинской ССР
Институт литературы им. Т. Г. Шевченко

*

МАКСИМ РЫЛЬСКИЙ

Собрание сочинений в двадцати томах

Художественные произведения

Томы 1—11

ТОМ ПЕРВЫЙ

ПОЭЗИИ 1907—1929

ПРОЗА 1911—1925

*

Составители и авторы примечаний:

ВЛАДИМИР ФИЛИПОВИЧ ЛЕТА
АРОН АБРАМОВИЧ ТРОСТЯНЕЦКИЙ

(На украинском языке)

Киев, издательство «Наукова думка»

*Затверджено до друку вченою радою
Института литературы им. Т. Г. Шевченка АН УРСР*

Редактор *В. А. Зіна*

Художній редактор *Р. К. Пахолок*

Оформлення художника *Б. Й. Бродського*

Технічний редактор *Б. М. Кричевська*

Коректори *Ю. І. Бойко,*

Д. Б. Деркач

Информ. бланк № 5673

Здано до набору 06.01.83. Підп. до друку 11.04.83.

Формат 84×108/32. Папір друк. № 1.

Звич. нова гарн. Вис. друк. Фіз. друк. арк. 16,75+ 3 вкл.

Ум. друк. арк. 28,46. Ум. фарбо-відб. 28,46. Обл.-вид. арк. 26,22.

Тираж 15 000 пр. Зам. № 2—3244.

Ціна 5 крб. ■■■■.

Видавництво «Наукова думка».

252601, Київ, МСП, Респіна, 3.

Головне підприємство
республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига»,
252057, Київ, вул. Довженка, 3.

